

20 år i Danmark

***En undersøgelse af nydanskernes
situation og erfaringer***

Garbi Schmidt og Vibeke Jakobsen

***Socialforskningsinstituttet
00:11***

20 år i Danmark

Spørgsmål om etniske minoriteters stilling i det danske samfund er i disse år genstand for stor offentlig diskussion. I hvilket omfang får nydanskere en erhvervskompetencegivende uddannelse, og hvilke uddannelser tager de? Hvordan vælger de at stifte familie og opdrage deres børn? Under hvilke former bosætter de sig? Hvordan vedligeholder de deres kulturelle arv? Vælger de at få dansk statsborgerskab? Deltager de politisk i det danske samfund, eller er de kun i ringe grad med i samfunds- og medborgerskabsprocessen?

Dette er spørgsmål, som denne rapport tager op. Rapporten bygger på både besøgsinterview efter et standardiseret spørgeskema med ca. 700 nydanskere med oprindelse i Tyrkiet, Pakistan og det tidligere Jugoslavien, samt på dybtgående intensive interview med 15 nydanskere fra de samme etniske minoritetsgrupper. Alle svarpersoner er ca. 30-35 år og har boet i Danmark i mindst 20 år.

Rapporten er en opfølgning på en tidligere rapport om samme gruppe unge danskere, som Socialforskningsinstituttet udgav i 1989. Den beskriver således også, hvordan nydanskernes livssituation i Danmark har ændret sig igennem de sidste ti år. På hvilke punkter går det nydanskerne bedre eller ringere end dengang? Hvilke sociale og kulturelle mønstre holder nydanskerne fast i – eller bliver holdt fast i – og hvilke er under forandring?

Rapporten forsøger endvidere at lade nydanskerne selv komme til orde: Hvad er deres holdning til integrationsindsatsen i det danske samfund; hvor mener de den er lykkedes og hvor bør den ændres?

|

00:11 20 år i Danmark

|

20 år i Danmark

***En undersøgelse af nydanskernes
situation og erfaringer***

Garbi Schmidt og Vibeke Jakobsen

København 2000
Socialforskningsinstituttet
00:11

20 år i Danmark

En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer

Forskningsleder: Vita Bering Pruzan

Forskningsgruppen om børn, unge og familier, etniske minoriteter og velfærdsfordeling

Sekretærarbejdet er udført af forskningssekretær Jette Buntzen

Undersøgelsens følgegruppe:

Forvaltningschef Ann Granum, Indre Nørrebro Bydel

Fuldmægtig Bodil Holt, Arbejdsministeriet

Forskningsleder Hans Hummelgaard, Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut

Programleder Kirsten Just Jeppesen, Socialforskningsinstituttet

Forskningsmedarbejder Shahin Laghaei, personligt udpeget

Abram Mohmoodi, udpeget af Rådet for Etniske Minoriteter

Fuldmægtig Helene Morgenstjerne, Socialministeriet

Adjunk Yvonne Mørck, Sociologisk Institut

Lektor Mehmet Ümit Necef, Center for Mellemøststudier, Syddansk Universitet i Odense

Konsulent Nina Palle, Kommunernes Landsforening

Forskningsleder Vita Bering Pruzan, Socialforskningsinstituttet

Fuldmægtig Helene Urth, Indenrigsministeriet

ISSN 1396-1810

ISBN 87-7487-646-5

Sats og tilrettelæggelse: Socialforskningsinstituttet efter principlayout af Bysted A/S

Omslagsfoto: Marianne Grøndahl

Oplag: 1.000

Trykkeri: Holbæk Center-Tryk A/S

Socialforskningsinstituttet

Herluf Trolles Gade 11

1052 K

Tlf. 33 48 08 00

Fax 33 48 08 33

E-mail sfi@sfi.dk

www.sfi.dk

Socialforskningsinstituttets publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden. Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets publikationer, bedes sendt til instituttet.

Forord

Denne rapport beskriver forskellige aspekter af tilværelsen i Danmark for 30-35-årige nydanskere, som har oprindelse i Tyrkiet, Pakistan eller det tidligere Jugoslavien, og som har boet mindst 20 år i Danmark. Rapporten søger at klarlægge, hvordan nydanskernes liv i Danmark har udviklet sig, og hvilke erfaringer de har gjort sig. Rapporten er en opfølgning på en undersøgelse af etniske minoritetsunge, som Socialforskningsinstituttet gennemførte for ti år siden.

Opfølgningen kommer på et tidspunkt, hvor der er megen diskussion af etniske minoriteters stilling i det danske samfund. Spørgsmål og debat om nydanskerne drejer sig om deres uddannelse, deres integration på det danske arbejdsmarked, deres boligforhold, deres familiedannelse, deres kulturelle arv, deres politiske deltagelse, deres opdragelse af deres børn. Den foreliggende rapport tager disse spørgsmål op, og belyser dem både kvantitativt og kvalitativt. Rapporten søger ikke alene at beskrive, hvordan nydanskernes livssituation i Danmark ser ud ved årtusindskiftet, men også hvordan den har ændret sig igennem de seneste ti år. Hvilke sociale og kulturelle elementer holder nydanskerne fast i eller bliver holdt fast i, og hvilke er under forandring? Slutteligt forsøger rapporten at lade nydanskerne selv komme til orde. Hvor mener de, at integrationsindsatsen af nye borgere i det danske samfund lykkes, og hvor mener de, at den bør ændres: hvordan og hvorfor?

Undersøgelsen er landsdækkende og bygger på spørgeskemaoplysninger fra besøgsinterview foretaget af Socialforskningsinstituttets interviewere med 696 nydanskere. Der blev supplerende udført 15 kvalitative interview med personer fra de tre etniske minoritetsgrupper, for at uddybe og nuancere besvarelserne fra de landsdækkende spørgeskemainterview. Alle, som lod sig interviewe til denne undersøgelse, skal have stor tak. Også tak til medlemmerne af undersøgelsens følgegruppe og repræsentanter for kommunerne, som ved flere lejligheder indsigtsfuldt har kommenteret manuskriptet. Derudover har lektor ved Syddansk Universitetscenter i Odense, Memet Ümit Nedef, kommenteret manuskriptet som referee på rapporten.

Undersøgelsens indledende faser blev gennemført af daværende seniorforsker, nu programleder Kirsten Just Jeppesen, der bl.a. har udarbejdet spørgeskemaet til de landsdækkende besøgsinterview. Desuden har Kirsten Just Jeppesen været leder af undersøgelsens øvrige faser.

Rapporten er skrevet af forskningsassistent Vibeke Jakobsen og forsker Garbi Schmidt. Vibeke Jakobsen har skrevet kapitel 3, 4, 5 og 9 i rapporten. Garbi Schmidt har skrevet kapitel 6, 7, 8, 10 samt den engelske sammenfatning. De to forskere har i fællesskab skrevet kapitel 1. Endelig har Vibeke Jakobsen og Kirsten Just Jeppesen sammen skrevet kapitel 2. Forsker Connie Carøe Christiansen, cand.scient. Henriette Stjernegaard Mortensen, daværende seniorforsker Kirsten Just Jeppesen og forsker Garbi Schmidt har udført de kvalitative interview. Stud.polit. Anders Bo Nilsson, stud.polit. Lea Sell og forskningsassistent Vibeke Jakobsen har stået for bearbejdningen af de kvantitative interview.

Undersøgelsen er finansieret af Sygekassernes Helsefond, Socialministeret og Socialforskningsinstituttet.

København, september 2000

Jørgen Søndergaard

Indhold

Kapitel 1	
Sammenfatning	9
1.1. Problemstillinger og metode	9
1.2. Hovedresultater	11
1.2.1 Uddannelse	11
1.2.2. Arbejdsmarked	12
1.2.3 Boligforhold	15
1.2.4. Ægteskab og familie	16
1.2.5. Deltagelse i tredjegerationens liv og ny- danskernes forventning til børnenes senere liv ..	20
1.2.6. Tilknytning til oprindelseslandet og Danmark .	21
1.2.7. Sproglige og kulturelle mønstre	22
1.2.8. Religion	24
1.2.9. Deltagelse i politik og foreninger	25
1.2.10. Integrationsiltag i kommunerne	26
1.3. Konklusion	26
Kapitel 2	
Indledning	29
2.1. Undersøgelsens baggrund og temaer	29
2.2. Hvem er med i undersøgelsen?	34
2.3. Undersøgelsens metoder og data	35
2.3.1. Metoder	35
2.3.2. Den landsdækkende undersøgelse	38
2.3.3. Stikprøve og bortfald	39
Kapitel 3	
Uddannelse	45
3.1. Indledning	45
3.2. Skoleuddannelse	46
3.3. Modersmålsundervisning	49
3.3.1. Begreberne “modersmål” og “tosprogede”	50
3.3.2. Lovgivning om modersmålsundervisning	50
3.3.3. Skal modersmålsundervisningen bevares?	52
3.3.4. Hvor meget modersmålsundervisning skal de tosprogede børn have og skal folkeskolen tilbyde undervisningen?..	58
3.4. Tosprogede elever i folkeskolen	61

3.4.1. Tosprogede lærere	61
3.4.2. Særlige støttepersoner	63
3.4.3. Antal tosprogede elever i en klasse	64
3.5. Erhvervskompetencegivende uddannelse	67
3.6. Hvad har betydning for om nydanskerne får en erhvervskompetencegivende uddannelse?	73

Kapitel 4

Arbejdsmarked	81
4.1. Indledning	81
4.2. Er nydanskerne i beskæftigelse?	82
4.2.1. Sammenligning af arbejdsmarkedstilknytningen i årene 1989 og 1999	87
4.2.2. Arbejdsløshed inden for de tre sidste år	90
4.3. Hvilke job har de beskæftigede nydanskere?	91
4.3.1. Stillingskategorier	92
4.3.2. Branche	96
4.3.3. Ugentlig arbejdstid	98
4.4. Diskrimination og jobmuligheder	99
4.5. Hvordan kan beskæftigelsesmulighederne for nydanskerne forbedres?	104
4.5.1. Personalesammensætning på offentlige arbejdspladser	104
4.5.2. Arbejdsformidlingen og socialforvaltningen	106
4.5.3. Aktivering	108

Kapitel 5

Boligforhold	111
5.1. Indledning	111
5.2. Etniske bydele	113
5.2.1. Faktisk og ønsket koncentration af etniske minoriteter	115
5.2.2. Etniske bydele og integration	119
5.2.3. Generationsforskelle	122
5.2.4. Social kontrol	124
5.2.5. Fællesaktiviteter mellem etniske minoriteter og danskere	126
5.3. Boligens type og størrelse	126

Kapitel 6

Familieforhold og ægteskab	131

6.1. Indledning	131
6.2. Arrangerede ægteskaber, familiesammenføring, og tvangsægteskaber	136
6.3. Valg af partnere	143
6.4. Familien	154
6.5. Konflikter i ægteskabet	160
6.6. Skilsmisse	162

Kapitel 7

Mellem to generationer	169
7.1. Indledning	169
7.2. Konflikter med egne forældre	170
7.3. De ældre	176
7.4. Tredje generation	177
7.5. Børneinstitutioner og fritidsordninger	178
7.6. Etniske minoritetsbørn – nydanske forældres forventninger til deres senere liv	187

Kapitel 8

Sprog og kultur	195
8.1. Begrebet “kultur”	195
8.2. Forhold til oprindelseslandet	200
8.3. Sprog	207
8.4. Religion	216
8.5. Forståelse af begreberne “integration” og “andengenerationsindvandreter”	223

Kapitel 9

Politisk deltagelse og foreningsliv	229
9.1. Indledning	229
9.2. Deltagelse i politiske og faglige aktiviteter	230
9.2.1. Deltagelse i folketings- og kommunalvalg	230
9.2.2. Medlemskab af politiske partier og fagforeninger	232
9.2.3. Deltagelse i andre typer af politiske aktiviteter	233
9.2.4. Hvor let er det at følge med i politik?	234
9.3. Medlemskab af andre foreninger	236

Kapitel 10

Nydanskeres forslag til integrationstiltag i kommunerne ...	241
10.1. Introduktion	241

10.2.	Livet i børnehaven	242
10.3.	Skolen og fritidsordninger	249
10.3.1.	Skolen	249
10.3.2.	Tosprogede lærere	253
10.3.3.	Modersmålsundervisning	257
10.3.4.	Fritidsordninger	258
10.4.	Overgangen til videreuddannelse og arbejdsmarked	259
10.5.	Arbejdsformidling og arbejdsmarked	261
10.5.1.	Opsummerende ideer	264
10.6.	Boligforhold/bydele	265
10.7.	Foreningsliv	269
	English Summary	273
	Bilag 1. Oversigt over bilagstabeller	287
	Bilag 2. Baggrundoplysninger	291
	Bilag 3. Bilagstabeller til kapitel 3, 4, 5 og 9	297
	Litteratur	307
	Socialforskningsinstituttets udgivelser siden 1.1.2000	320

Sammenfatning

1.1. Problemstillinger og metode

I 1987 iværksatte Socialforskningsinstituttet en landsdækkende undersøgelse af unge nydanskere fra det daværende Jugoslavien, Tyrkiet og Pakistan. Kun unge mellem 18 og 25 år, som havde opholdt sig mindst 10 år i Danmark indgik i undersøgelsen – stort set ingen af dem var født her i landet. Denne undersøgelse (Just Jeppesen, 1989) bragte meget ny viden frem om nydanskerens tilværelse i Danmark, som da var en rimeligt ubeskrivet gruppe mennesker i det danske samfund. Blandt andet viste undersøgelsen, at langt de fleste unge nydanskere var velfungerende – de var fx i gang med en uddannelse eller havde fast arbejde. Men nydanskerne havde alligevel en kortere skoleuddannelse end danske unge og sjældnere en erhvervskompetencegivende uddannelse.

I de ti år, der er gået siden denne undersøgelse blev gennemført, har det danske samfund ændret sig meget. I den foreliggende undersøgelse tilvejebringes oplysninger om de samme nydanskere, som nu er omkring 30-35 år. Denne aldersgruppe er ikke mindst interessant, fordi rammerne for de 30-35-åriges liv på mange områder er fastlagt, hvad enten det drejer sig om uddannelse, arbejde, familieforhold osv. Undersøgelsen gør status over udviklingen blandt de nydanskere, som nu har boet i Danmark i mere end 20 år, og søger blandt andet at videregive de erfaringer, som de har haft med dansk integrationspolitik, og de ideer de måtte have til forbedring af denne.

Undersøgelsen fokuserer på forskellige temaer, fx uddannelse, arbejde, boligforhold, familieforhold og ægteskab, forholdet mellem generationerne, kultur og politisk deltagelse, se nærmere i afsnit 2.1. Disse forskellige forhold er beskrevet i kapitel 1-9, mens det afsluttende kapitel (kapitel 10) har som særlig målsætning at give danske kommuner ideer til at forbedre integrationsindsatsen, og/eller udpege de områder, hvor den virker tilfredsstillende/godt.

Kapitlets ideer bygger i størst muligt omfang på nydanskernes egne udsagn. Anden nyere dansk forskning på området inddrages også i analysen i det omfang, det er relevant. Kapitlet vil kunne bruges som arbejdsblad og diskussionsgrundlag i kommunale integrationsudvalg, social- og skoleudvalg, og i andre sammenhænge som forældremøder i børneinstitutioner, hvor beslutningstagere og personale er i kontakt med nydanskerne.

Datagrundlaget for undersøgelsen er først og fremmest data fra en landsdækkende spørgeskemaundersøgelse, som blev gennemført i foråret 1999. Socialforskningsinstituttets faste interviewere kontaktede i alt 1.052 udvalgte personer med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan med henblik på at interviewe dem i deres hjem efter et standardiseret spørgeskema med lukkede svar-kategorier. Der blev gennemført interview med i alt 693 personer, hvilket svarer til en gennemførselsprocent på 66 (se nærmere i afsnit 2.3).

I efteråret 1999 gennemførte forskerne endvidere 11 dybtgående kvalitative interview med nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan. Formålet med disse interview var at uddybe og nuancere den kvantitative spørgeskemaundersøgelse, og interviewene har således haft betydning for analyser af de kvantitative data, ligesom de indgår mere direkte i rapporten flere steder. Udvælgelsen af svarpersonerne til de kvalitative interview skete strategisk. Fx valgte vi at interviewe ressourcestærke personer, som er reflekterende og i stand til at videregive information og indsigt, netop fordi vi ønskede at gøre brug af erfaringer fra dem, der "klarer sig godt" (se nærmere i afsnit 2.3). Eksisterende forskning er også inddraget i analyserne af de kvantitative og kvalitative data, når det har været relevant.

Endelig har det været muligt, at sammenligne resultaterne fra den landsdækkende undersøgelse i 1999 med tilsvarende resultater fra 10 år tidligere, hvor personerne var 10 år yngre (se nærmere i afsnit 2.3). Dette gør det fx muligt at analysere, hvordan nydansker-

nes levevilkår har udviklet sig i løbet af de ti år, om de har ændret holdninger til ægteskab, børneopdragelse, religion mv.

1.2. Hovedresultater

1.2.1. Uddannelse

Nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan tager i forskelligt omfang en erhvervskompetencegivende uddannelse. Under halvdelen af personerne med oprindelse i Tyrkiet, som er interviewet til den landsdækkende undersøgelse, er i gang med eller har fuldført en erhvervskompetencegivende uddannelse (omkring 30 pct. af mændene og 40 pct. af kvinderne), mens det samme gælder omkring 60-70 pct. af de interviewede personer med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan (såvel mænd som kvinder) (se nærmere i afsnit 3.5).

Nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan tager ikke kun i forskelligt omfang en erhvervskompetencegivende uddannelse, de vælger også forskellige uddannelser. Fx vælger mange personer med oprindelse i Pakistan en videregående uddannelse (især en lang videregående uddannelse) sammenlignet med de øvrige nydanskere og danske jævnaldrende, mens forholdsvis mange mænd fra Eksjugoslavien vælger en lærlinge- eller efg-uddannelse (se nærmere i afsnit 3.5).

Alderen ved indvandring til Danmark har betydning for, om nydanskerne får en erhvervskompetencegivende uddannelse. Jo ældre nydanskerne var ved indvandringen til Danmark, jo hyppigere har de forladt folkeskolen uden en afgangsprøve, og jo sjældnere har de fået en erhvervskompetencegivende uddannelse. Dette skyldes blandt andet, at de taler dårligere dansk, jo ældre de var ved ankomsten til Danmark. Flere af nydanskerne har da også i den landsdækkende undersøgelse svaret, at de har forladt folkeskolen uden at have taget en afgangsprøve, og at de ikke har påbegyndt en erhvervskompetencegivende uddannelse, fordi deres danskundskaber ikke var gode nok. Nydanskere med oprindelse i Tyrkiet havde den højeste alder ved indvandring, og det kan i

nogen grad forklare den relativt høje andel inden for denne gruppe, som ikke har fået en erhvervskompetencegivende uddannelse.

Nogle nydanskere angiver endvidere, at deres forældre ville have, at de skulle forlade folkeskolen uden en afgangsprøve, eller at de ikke skulle påbegynde en erhvervskompetencegivende uddannelse. Der er også flere som svarer, at de var nødt til at arbejde (se nærmere i afsnit 3.2 og 3.6). En nærmere analyse af dataene fra den landsdækkende undersøgelse viser da også, at forældrenes uddannelsesbaggrund og holdninger til uddannelse har betydning for, hvorvidt nydanskerne får en erhvervskompetencegivende uddannelse. De nydanskere, der har mindst en forældre, der slet ikke har gået i skole, og som har oplevet, at forældrene ikke har været meget interesseret i, at de fik en uddannelse, har i mindre grad en erhvervskompetencegivende uddannelse end de øvrige nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan.

Der er stor forskel på uddannelsesniveautet blandt forældrene til nydanskerne. De dårligst uddannede er forældrene fra Tyrkiet, mens fædrene fra Pakistan er bedst uddannede. Der er endvidere en sammenhæng mellem forældrenes uddannelsesniveau og den interesse, som nydanskerne har oplevet forældrene har haft for, at børnene fik en uddannelse. Det er således især nydanskere med oprindelse i Tyrkiet, som sjældnest har oplevet, at deres forældre var interesseret i, at de fik en uddannelse. Forskellene på forældrenes baggrund og holdninger til uddannelse kan dermed være med til at forklare, at nydanskere med oprindelse i Tyrkiet har et lavt uddannelsesniveau sammenlignet med nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan (se nærmere i afsnit 3.6).

1.2.2. Arbejdsmarked

Resultaterne fra den landsdækkende undersøgelse tyder på, at de 30-35-årige nydanske mænd klarer sig godt på det danske arbejdsmarked. Langt de fleste interviewede mænd er i beskæftigelse (ca. 80 pct.), antallet af arbejdsløse er ikke stort (ca. 10 pct.), og de personer, som ikke er i arbejdsstyrken, er næsten alle under uddannelse.

De 30-35-årige nydanske kvinder er ikke så hyppigt i beskæftigelse, som mændene. Blandt de interviewede er kun omkring 60 pct. af kvinderne med oprindelse i Eksjugoslavien og knap 50 pct. af kvinderne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan i beskæftigelse. Til gengæld er knap 20 pct. arbejdsløse og knap 25 pct. uden for arbejdsstyrken blandt kvinderne med oprindelse i Eksjugoslavien, mens lidt over 25 pct. af kvinderne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan hhv. er arbejdsløse og uden for arbejdsstyrken. Kvinderne er ikke i højere grad under uddannelse end mændene. Den højere andel uden for arbejdsstyrken skyldes derimod, at kvinderne i højre grad har orlov eller er hjemmegående (se nærmere i afsnit 4.2).

Den foreliggende undersøgelse tyder dermed umiddelbart på, at kvinderne sjældnere er i beskæftigelse end mændene, dels fordi de har sværere ved at opnå beskæftigelse (de er mere arbejdsløse), og dels fordi de i højere grad vælger beskæftigelse fra (de er i højere grad uden for arbejdsstyrken på grund af orlov eller fordi de er hjemmegående).

Ovenstående viser, at der er stor forskel på mænds og kvinders arbejdsmarkedstilknytning blandt de 30-35-årige nydanskere. Den foreliggende undersøgelse viser endvidere, at forskellene på mænd og kvinder er langt større i 1999 end 10 år tidligere, hvor nydanskerne var 18-25 år. I 1989 var mænd og kvinder i omtrent samme omfang i beskæftigelse og under uddannelse (se nærmere i afsnit 4.2.1).

Selvom mænd med oprindelse i Tyrkiet sjældnere har en erhvervskompetencegivende uddannelse end mænd med oprindelse i Pakistan og Eksjugoslavien er der ikke forskel på, i hvor høj grad mændene fra de tre oprindelseslande er i beskæftigelse. Der er heller ikke forskel på, i hvor høj grad kvinderne fra Tyrkiet og Pakistan er i beskæftigelse, selvom kvinderne fra Pakistan har det højeste uddannelsesniveau. Dette er overraskende, da en erhvervskompetencegivende uddannelse sædvanligvis mindsker risikoen for arbejdsløshed (se nærmere i afsnit 4.2).

De beskæftigede nydanskere har til gengæld indflydelse på, hvor i stillingshierarkiet nydanskerne befinder sig. Personer med oprindelse i Tyrkiet er typisk længere nede i stillingshierarkiet end personer med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan blandt lønmodtagerne. De er i højere grad ansat i ikke-faglærte job og i mindre grad ansat som funktionærer med underordnede (se nærmere i afsnit 4.3).

Relativt mange mænd med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan er selvstændige erhvervsdrivende, ca. 20 pct., mens det samme gælder knap 10 pct. af mændene med oprindelse i Eksjugoslavien og de jævnaldrende danske mænd. Kvinderne er i mindre grad selvstændige end mændene - det gælder såvel nydanskere fra de tre oprindelseslande som danskere. Uddannelsesniveaet er ikke afgørende for om en person bliver selvstændig (se afsnit 4.3).

En sammenligning med resultaterne fra 1989-undersøgelsen viser forventelig, at der er flere funktionærer og selvstændige og færre ikke-faglærte blandt de beskæftigede nydanskere i 1999 end i 1989. Udviklingen med flere funktionærer og selvstændige er forventelig, da mange stadigvæk var under uddannelse i 1989, og mange funktionær-job kræver uddannelse. At etablere en selvstændig virksomhed kræver kapital og erfaring, og derfor for mange et vist antal år på arbejdsmarkedet.

De 30-35-årige nydanskere er i den landsdækkende undersøgelse blevet spurgt, om deres job og uddannelse er på samme niveau. De fleste personer fra de tre oprindelseslande mener, at dette er tilfældet. Der er dog store indbyrdes forskelle på nydanskerne. Mændene med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet svarer hyppigst, at jobbet er på et for lavt niveau (omkring 25-30 pct.), det er typisk mænd, som har en erhvervsfaglig uddannelse og er ansat i ikke-faglærte job, der svarer dette. Om det er frivilligt eller nødvendigt på grund af diskrimination eller arbejdsløshed inden for faget, at nogle af personerne har et job, der er på et for lavt niveau i forhold til deres uddannelse, kan vi gennem denne undersøgelse ikke give et svar på (se nærmere i afsnit 4.3).

De kvalitative interview viser, at det er en udbredt opfattelse blandt nydanskerne, at etniske minoriteter diskrimineres på arbejdsmarkedet, hvilket underbygges af flere undersøgelser af diskrimination på arbejdsmarkedet. Enkelte har endvidere negative erfaringer med arbejdsformidlingen, fordi de har oplevet at etniske minoriteter og danskere forskelsbehandles (se nærmere i afsnit 4.4 og 4.5).

1.2.3. Boligforhold

I debatten omkring etniske minoriteters boligmonstre lægger mange debattører vægt på, at koncentrationen af etniske minoriteter har betydning for de etniske minoriteters integration i den øvrige del af samfundet. Det gælder både personer, der argumenterer for en spredning af etniske minoriteter og personer, der argumenterer mod dette (se nærmere i afsnit 5.2). Den foreliggende undersøgelse viser, at hovedparten (omkring to-tredjedele) af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan bor i bydele med en lav koncentration af etniske minoriteter, det vil sige, at højst 25 pct. af familierne er etniske minoritetsfamilier, mens forholdsvis få, 15 pct. eller derunder, bor i en bydel med en høj koncentration af etniske minoriteter, det vil sige, at over 50 pct. af familierne er etniske minoritetsfamilier.

Kun ganske få nydanskere ønsker en højere koncentration af etniske minoriteter i den bydel, hvor de bor. Til gengæld er der mange, der bor i en bydel med en middel eller høj koncentration af etniske minoriteter, der gerne vil have en mindre koncentration af etniske minoriteter, der hvor de bor – især blandt nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet. Der er dog kun få nydanskere som ønsker, at deres familie er den eneste etniske minoritetsfamilie i området (se nærmere i afsnit 5.2.1).

Den foreliggende undersøgelse viser endvidere, at en stor del af de ca. 30-35-årige nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan mener, at etniske bydele har en negativ indflydelse på de etniske minoriteters danskkundskaber, på hvor mange danske venner de etniske minoriteter får og på fordommene mel-

lem etniske minoriteter og danskere. Nydanskerne mener, at en høj koncentration af etniske minoriteter øger tryghedsfølelsen for deres forældre og forældrenes jævnaldrende, men de mener ikke, det har betydning for deres egne og deres jævnaldrendes tryghed. Tryghedsfølelsen kan være afgørende for personernes selvbevidsthed og handlekraft, og derfor for hvor godt de klarer sig i det danske samfund. Denne forskel på generationerne hænger sandsynligvis sammen med, at de unge nydanskere i modsætning til deres forældre er opvokset i Danmark og derfor er mere fortrolig med det danske samfund, danskernes levevis og det danske sprog (se nærmere i afsnit 5.2.2 og 5.2.3).

Der er store forskelle på, i hvor stort omfang nydanskerne fra de tre oprindelseslande bor i en lejebolig eller i en ejerbolig, alt efter om de har oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet eller Pakistan, og om de er kvinder eller mænd. Især personer med oprindelse i Tyrkiet bor i en lejebolig, mens personer med oprindelse i Eksjugoslavien i mindst omfang bor i en lejebolig. Kvinderne bor endvidere i større omfang i lejebolig og i mindre omfang i ejerbolig end mændene. Nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien har endvidere mere plads i boligen end de øvrige opgjort ved antal rum i boligen per person. Mænd med oprindelse i Pakistan bor godt nok i de største boliger, men de lever også i højere grad i storfamilier, dvs. bor sammen med ægtefælle, samlever eller børn, og forældre, svigerfamilie eller søskende (se nærmere i afsnit 5.3).

1.2.4. Ægteskab og familie

Størstedelen af de 30-35-årige nydanskere i undersøgelsen er gift. Størst er antallet af gifte blandt nydanskere med oprindelse i Pakistan og Tyrkiet (ca. 75-90 pct.), og lavest blandt nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien (ca. 60 pct.). Til gengæld er et større antal nydanskere fra Eksjugoslavien samlevende, ca. 15 pct., i forhold til hvad man ser i de to andre etniske minoritetsgrupper, hvor det kun er tilfældet for ganske få procent, 5 pct.

Aldersmæssigt gifter nydanskerne sig forskelligt. Hvornår man gifter sig hænger både sammen med, hvilken etnisk gruppe man til-

hører, og hvilket køn man har. Kvinder gifter sig tidligere end mænd. Den etniske gruppe, som gifter sig tidligst, er dem med oprindelse i Tyrkiet. Over 75 pct. af de gifte i denne gruppe indgik ægteskab før de var 22 år, men også kvinder med oprindelse i Pakistan og Eksjugoslavien gifter sig tidligt; henholdsvis 88 pct. og 63 pct. af de kvinder i disse grupper som er gift, blev det før de var 22 år. Pakistanske mænd derimod er dem, som gifter sig senest; hele 35 pct. af de gifte mænd i denne gruppe giftede sig først efter, at de var fyldt 25 år (uddybes i afsnit 6.1).

De fleste nydanskere gifter sig med personer, som har omtrent samme alder som dem selv. Ca. 60 pct. af både gifte mænd og kvinder har indgået ægteskab med personer, der er mellem tre år yngre eller ældre end dem selv.

I den offentligt debat er spørgsmålet om nydanskernes arrangerede ægteskaber og/eller tvangsægteskaber blevet diskuteret heftigt i den seneste tid. Vi prøver i denne rapport at skelne mellem de to ægteskabsformer, og definerer således et *tvangsægteskab* som et ægteskab, hvor forældre eller slægt arrangerer et ægteskab for et familiemedlem, uafhængigt af eller i direkte modstrid med denne persons ønsker og forventninger. Et *arrangeret ægteskab* kan defineres som et ægteskab, hvor en person i samråd med andre familiemedlemmer beslutter sig for, hvem han eller hun skal giftes med. Ægteskabet indgås uden forudgående "kæresteri", og til tider kender personerne ikke hinanden fra andet end fotografier eller breve, før ægteskabet finder sted.

I 1999-undersøgelsen blev der ikke spurgt direkte, om svarpersonerne blev forlovet eller gift mod deres vilje. Dette blev dog undersøgt i 1989-undersøgelsen, hvor under 3 pct. af de unge var gået ufrivilligt ind i et ægteskab, der var arrangeret af forældrene.

De fleste nydanskere gifter sig med en person fra oprindelseslandet (en familiesammenført ægtefælle). Lavest er dette tal blandt nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, hvor ca. 60-70 pct. er gift med en person fra oprindelseslandet. Højest er tallet blandt

nydanskere med oprindelse i Tyrkiet, hvor det gælder 91 pct. En sammenligning med 1989-undersøgelsen viser, at andelen af dem, som er gift med en familiesammenført ægtefælle fra forældrenes oprindelsesland, har været svagt stigende. Samtidig er en del nydanskere gift med danskere. Højest er dette tal blandt personer med oprindelse i Eksjugoslavien ca. 23 pct., og lavest blandt personer med oprindelse i Tyrkiet ca. 5 pct.

Kun få nydanskere gifter sig med en person med samme etniske baggrund, som bor i Danmark. At det forholder sig således kan evt. hænge sammen med en stempling af denne gruppe som "flosede i kanten". Disse holdninger synes ikke mindst at ramme etniske minoritetsdrengene, som kan have svært ved at finde balancen mellem det danske samfunds frie normer, de (ofte) frie tøjler hjemmefra, og forventningen til, hvordan en god ægtemand opfører sig. Forskelle i religiøst tilhørsforhold kan også gøre det mindre attraktivt at gifte sig med en "landsmand" (jf. afsnit 6.3).

Svarpersonernes alder synes at have indflydelse på deres valg af ægteskabspartner. Dette synes særligt at gælde for dem, som gifter sig med en person fra oprindelseslandet. 53 pct. af de nydanskere, som er gift igennem ægteskabssammenføring, giftede sig da de var 20 år eller yngre, hvorimod kun 18 pct. i denne gruppe giftede sig, da de var 24 år eller derover. Familiesammenførte ægteskaber indgås således forholdsvis tidligt i nydanskernes liv, hvorimod ægteskab med danskere sker forholdsvis sent.

I alt 9 pct. af nydanskerne i undersøgelsen er skilt, hvilket er noget lavere end i den danske befolkning som helhed.

Størstedelen af nydanskerne i den foreliggende undersøgelse lever i kernefamilier; altså sammen med ægtefælle/samlever og børn. Mellem ca. 45–85 pct. lever i sådanne familier. Højest er dette tal blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet, og lavest blandt mænd med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan.

Det er især mænd, der lever i storfamilier, altså, hvor flere generationer bor sammen. Blandt alle tre etniske minoritetsgrupper er der dobbelt så mange mænd som kvinder, der lever i sådanne familier. Mænd i storfamilier lever i overvejende grad sammen med egne forældre. Kun 3 pct. af mændene lever sammen med deres svigerforældre, hvorimod ca. 1/3 af de kvinder, som lever i storfamilier, lever sammen med deres svigerforældre (se nærmere i afsnit 6.4).

Lavest prioritet blandt kvinder får et liv i en storfamilie. Hvor fx 31 pct. af de nydanske mænd med oprindelse i Pakistan gerne vil bo i storfamilier, er der kun 9 pct. af kvinder i samme etniske gruppe, som ønsker denne familieform. Lavest prioritet får storfamilien blandt kvinder med oprindelse i Tyrkiet, hvor kun 3 pct. vil leve i en sådan familie.

Et stort antal nydanskere har stadig ikke fået børn. Særligt gælder dette blandt nydanske mænd med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan; her er over 20 pct. endnu ikke blevet forældre, selvom de er omkring 30-35 år. Færrest barnløse findes blandt kvinder med oprindelse i Tyrkiet, hvor 9 pct. endnu ikke har fået børn. For alle grupper vedkommende, er det mest almindeligt, at man har 2 børn (37 pct. af svarpersonerne). Et ganske lille antal (2 pct.) har 5 eller 6 børn.

I forhold til for 10 år siden har nydanskerne i dag flere konflikter med deres forældre. De største konflikter synes at handle om, hvordan man anvender fritiden, herunder forholdet til eller accepten af venner, kærester, fester osv. Nydanske mænd synes i øvrigt at have lidt flere konflikter med deres forældre end nydanske kvinder. Hvad angår konflikter imellem nydanskeren og dennes forældre i forbindelse med valg af ægtefælle er der i øvrigt færre konflikter, hvis valget falder på en "hentes" ægtefælle, end hvis den unge vælger en dansk ægtefælle.

1.2.5. Deltagelse i tredjegerationens liv og nydanskernes forventning til børnenes senere liv

Nydanskerne viser stor interesse for, hvordan det går deres børn i institutionerne. Over halvdelen af samtlige forældre, som sender deres børn i vuggestue og børnehave, deltager i alle institutionens forældremøder. Kvinder deltager hyppigst (over 60 pct.), mens mænd deltager noget mindre. Stadigvæk er der relativt mange, som ikke sender deres børn i daginstitution. Lavest er dette tal blandt kvinder af pakistansk oprindelse (18 pct.) og højest blandt mænd med oprindelse i Eksjugoslavien (34 pct.). Disse forhold uddybes i afsnit 7.5.

Forældrenes deltagelse i forældremøder stiger endvidere, når børnene kommer i skole. Mest markant er stigningen blandt fædre. Fx er der dobbelt så mange fædre af pakistansk oprindelse, som deltager i skoleforældremøder, i forhold til samme gruppes deltagelse i forældremøder i børnehaven.

83-93 pct. af svarpersonerne mener bestemt, at deres børn vil få lettere ved at klare sig i Danmark, hvis de kan dansk før de kommer i skole. Således sætter mere end halvdelen af de svarpersoner, som har børn i børnehave, børnene i disse institutioner for at øge deres danskkundskaber.

Ca. 95 pct. af forældrene i undersøgelsen ønsker, at deres børn får en uddannelse, hvilket også understreger deres interesse for børnenes liv og fremtid (se afsnit 7.5).

I dag mener flere nydanskere end for 10 år siden, at deres børn selv må bestemme, hvem de skal giftes med. Det synes her ikke at have betydning, om svarpersonen selv er gift med en person fra oprindelseslandet, en herboende landsmand, eller en dansker. At barnet selv skal have lov til at bestemme ægteskabspartner tyder på den ene side på en mere individualistisk livsopfattelse – individet skal selvstændigt afgøre sine livsvalg – samtidigt med, at det understreger en større grad af identifikation mellem tredjegeration og den øvrige danske befolkning, end det er tilfældet for

andengenerationen. De opfattes ikke så fremmede for hinanden, at et ægteskab vil være en "risikabel" affære.

Hvad angår barnets mulighed for at gifte sig med en dansker, når tiden kommer, er der varierende holdninger. Nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien er dem, som er mest tilbøjelige til at ville acceptere et sådant ægteskab, mens nydanskere med oprindelse i Pakistan er dem, som er mindst tilbøjelige til at ville acceptere det. Der er dog en for nogle grupper vedkommende ganske markant stigning (ca. 5–25 pct.), hvad angår accepten af barnets valg af dansk ægtefælle i forhold til for 10 år siden (se afsnit 7.6).

Langt de fleste svarpersoner ønsker, at deres børn skal blive i Danmark. Kun omkring 5 pct. ønsker, at deres barn skal flytte til et andet land – hvad enten det er oprindelseslandet, eller et helt tredje land (uddybes i afsnit 7.6).

1.2.6. Tilknytning til oprindelseslandet og Danmark

Langt de fleste nydanskere i undersøgelsen har ikke boet i oprindelseslandet i længere perioder (mere end 6 måneder) i de foregående 10 år. Antallet af personer, som har boet i oprindelseslandet i længere perioder er højest blandt kvinder med oprindelse i Pakistan (22 pct.). Den etniske minoritetsgruppe, hvor færrest har boet i oprindelseslandet, er dem, som har oprindelse i Tyrkiet (mindre end 5 pct.). Disse forhold beskrives i afsnit 8.2.

Langt den overvejende del af de adspurgte ønsker at blive boende i Danmark. Lavest er dette tal blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet (ca. 70-75 pct.) og højest blandt nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien (ca. 85-90 pct.) Blandt de få nydanskere, som ønsker at vende tilbage og bosætte sig i oprindelseslandet, er det måske overraskende, at den overvejende del aldrig har prøvet at bo der før.

Antallet af personer, som har dansk statsborgerskab er steget betydeligt i forhold til 1989 (ca. 30-40 pct.). Som det var tilfældet 10 år tidligere er det særligt nydanskere med oprindelse i Pakistan

(ca. 85 pct.), som har fået dansk statsborgerskab. Lavest er tallet blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet (ca. 30-40 pct.). At nogle undlader at søge dansk statsborgerskab er i øvrigt mere grundet i formodning om bureaukrati, besvær og kontrol i forbindelse med ansøgningsprocessen, end følelsen af at være knyttet til oprindelseslandet.

Der synes ikke at være nogen sammenhæng mellem, om man ønsker at vende tilbage til oprindelseslandet, og om man har dansk statsborgerskab. Spørgsmålet om statsborgerskab synes således ikke i særlig grad at understrege følelsen af national identitet, men er i langt højere grad en pragmatisk og praktisk foranstaltning.

1.2.7. Sproglige og kulturelle mønstre

Nydanskernes danskkundskaber er blevet forbedret i de seneste 10 år. Således bliver 93-98 pct. af nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan af Socialforskningsinstituttets interviewere vurderet til at tale perfekt eller godt dansk, mod 84-88 pct. i 1989-undersøgelsen. Nydanskere med oprindelse i Tyrkiet vurderes stadigvæk til i ringest grad at kunne tale perfekt/godt dansk. Der er dog også sket en forbedring indenfor denne gruppe fra ca. 70 pct. i 1989 til 75-80 pct. i 1998. Under 3 pct. i den foreliggende undersøgelse taler dårligt dansk.

Nydanskerne benytter, i lighed med for 10 år siden, i stort omfang oprindelseslandets sprog i kommunikationen med forældre-generationen. Særligt ses denne tendens hos nydanskere med oprindelse i Tyrkiet, hvor 90-95 pct. bruger dette sprog, når de taler med deres forældre. Nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien er dem, som oftest taler dansk med deres forældre (7 pct.). Emnet uddybes i afsnit 8.3.

Til gengæld taler langt flere nydanskere dansk med deres søskende, end det var tilfældet for 10 år siden. Højest er tallet blandt nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien (ca. 40-50 pct.), lavest blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet (ca. 10-15 pct.).

Ser man på, hvilket sprog nydanskerne taler med deres børn, ses en lignende tendens. Her er det også nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, der i størst udstrækning taler dansk med deres børn (ca. 50-55 pct.) og nydanskere med oprindelse i Tyrkiet, som er mindst tilbøjelige til at gøre det (ca. 5-10 pct.) Forældre med oprindelse i Tyrkiet er dog samtidigt dem, som er mest tilbøjelige til at tale blandingsprog med deres børn (ca. 75 pct.). For alle grupperes vedkommende er der under ca. 10 pct. som kun taler oprindelseslandets sprog med deres børn.

I øvrigt taler mange flere dansk med deres børn, end for ti år siden. Dengang talte kun ca. 30 pct. af nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien og ca. 3-4 pct. af dem med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan dansk med deres børn. Der er altså sket et skred i retning af dansksprogethed i de forløbne 10 år.

På trods af dette skred i retning af øget dansksprogethed har holdningen til modersmålsundervisning blandt nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan ikke ændret sig de seneste 10 år. Et stort flertal mener, at modersmålsundervisning skal bevares på det nuværende niveau eller ligefrem øges. De fleste mener, at modersmålsundervisning øger børnenes selvtillid og tryghed, medfører at børnene bedre lærer dansk, og at de generelt klarer sig bedre i livet. Kun ca. 15 pct. af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien og under 10 pct. af nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan mener, at modersmålsundervisningen helt bør afskaffes (se nærmere i afsnit 3.3). Mange af nydanskerne benytter sig da også af tilbudet om modersmålsundervisning til deres børn. Omkring 60-70 pct. af de nydanskere med oprindelse i Pakistan og Tyrkiet, der har et barn i skolealderen, svarer, at deres barn får eller har fået modersmålsundervisning, men det samme gælder omkring 25 pct. af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien.

Nydanskernes holdning til modersmålsundervisning viser ingen sammenhæng med deres uddannelsesniveau og beskæftigelsessituation. De personer, der har en ægtefælle eller samlever, som er

opvokset i Eksjugoslavien/Tyrkiet/Pakistan (dvs. som er familie-sammenført) mener til gengæld i højere grad end de øvrige, at modersmålsundervisningen skal bevares. Det samme er tilfældet for det mindretal af nydanskerne, som bor i et område med en høj koncentration af etniske minoriteter. Mere overraskende er en svag tendens til, at de personer, der er indvandret til Danmark før skolealderen, i højere grad mener af modersmålsundervisningen skal bevares end de personer, som er indvandret i skolealderen (se nærmere i afsnit 3.3).

1.2.8. Religion

Langt de fleste svarpersoner i undersøgelsen har et religiøst tilhørsforhold. Mindre end ca. 15 pct. siger, at de ikke har nogen religiøst tilhørsforhold, eller at de er ateister. Den største rolle synes religion at spille for de etniske minoritetsgrupper, hvor mange er muslimer, altså nydanskere med oprindelse i Pakistan og Tyrkiet. Nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien er dem, som viser ringest interesse for religion, og nydanskere med oprindelse i Pakistan dem, som viser størst interesse herfor.

Visse grupper som nydanske mænd med oprindelse i Eksjugoslavien og nydanske kvinder med oprindelse i Pakistan er blevet mere religiøse indenfor de seneste 10 år, mens nydanskere med oprindelse i Tyrkiet viser deres religion mindre interesse. Samtidigt ses et større antal personer, som ikke viser religion nogen interesse overhoved blandt nydanskere med oprindelse i Pakistan og Tyrkiet. Der synes at være en større polarisering imellem dem, for hvem religion betyder meget, og dem, som helt afviser eller er uinteresserede i religion som en del af deres liv.

Interessant er det at bemærke, at der for næsten alle grupper vedkommende er betydeligt flere, som ønsker at opdrage deres børn i en religiøs tradition, end der er personer, som mener, at religion er et vigtigt element i deres eget liv. Antallet af personer, som bestemt ønsker at inddrage religion i opdragelsen af deres børn er dog faldet i forhold til for ti år siden. Dette gælder særligt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet, hvor man kan notere et fald på 15-20 pct.

1.2.9. Deltagelse i politik og foreninger

Ved at være politisk aktiv kan nydanskerne være med til at påvirke, hvordan det danske samfund skal udvikle sig, og dermed rammerne for deres eget liv. Der er mange måder at være politisk aktiv på, og de 30-35-årige nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan benytter sig af mange af dem. En måde at få indflydelse på den førte politik er at stemme til folketings- og kommunalvalg, og det benytter nydanskerne sig i høj grad af. De havde en *lidt* lavere stemmeprocent end alle stemmeberettigede ved folketingsvalget i 1998. Det samme er tilfældet for nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien ved kommunalvalget i 1997, mens nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan havde en *lidt* højere stemmeprocent end alle stemmeberettigede ved dette kommunalvalg, måske fordi de her i højere grad end ved folketingsvalgene kan stemme på egne kandidater. Kun meget få kandidater fra de etniske minoriteter var opstillet til det sidste folketingsvalg, og ingen blev valgt ind i folketinget (se nærmere i afsnit 9.2).

Nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet, Pakistan er politiske aktive på andre måder end ved at stemme til valgene. Mange har vist deres politiske standpunkter ved underskriftindsamlinger (omkring 20-30 pct.) og ved at undlade at købe bestemte varer (omkring 20-30 pct.). Knap 30 pct. af nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet har endvidere deltaget i strejker, mens det samme kun gælder omkring 10 pct. af nydanskere med oprindelse i Pakistan. Til gengæld har nydanskere med oprindelse i Pakistan i højere grad end nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet deltaget i demonstrationer og offentlige møder, protestmøder eller høringer. Mændene deltager i højere grad i disse udadvendte politiske aktiviteter end kvinderne blandt nydanskerne fra de tre oprindelseslande (se nærmere i afsnit 9.2).

Mændene deltager også i højere grad i foreningslivet end kvinderne. Omkring 30-45 pct. af mændene og omkring 20 pct. af kvinderne med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet er medlem af en nationalforening eller forening for etniske minoriteter, mens

det samme gælder 20 pct. af mændene og ca. 5 pct. af kvinderne med oprindelse i Pakistan. Etniske og nationale foreninger kan have flere formål – de fleste benytter dem dog til religiøse/kulturelle aktiviteter og almindelig sociale formål. En mindre andel af nydanskerne med oprindelse i Pakistan og Tyrkiet benytter også disse foreninger til politiske formål. En tredjedel af mændene er endvidere medlem af sportsklubber eller idrætsforeninger, mens det samme gælder ca. 10 pct. eller derunder af kvinderne (se nærmere i afsnit 9.3).

1.2.10. Integrationstiltag i kommunerne

En del af de forslag til kommunale integrationstiltag, som nydanskerne kommer med, er allerede sat i gang i nogle, men ikke i alle danske kommuner. Dette gælder fx spørgsmålet om kontaktpersoner i børneinstitutioner og skoler, og forsøg på at få nydanskere ind på det danske arbejdsmarked. Vi vil ikke komme nærmere ind på de enkelte tiltag her, men henviser til den dybere gennemgang, som findes i kapitel 10.

1.3. Konklusion

Nydanskerne i denne undersøgelse kom til Danmark som børn og har levet her i landet i 20 år eller længere tid. De stammer fra Tyrkiet, Pakistan og Eksjugoslavien og er gæstearbejdernes børn, som nu er voksne på ca. 30-35 år.

Disse nydanskere klarer sig gennemgående godt. Langt de fleste mænd har arbejde, hvilket dog i mindre grad gælder kvinderne. Dette skyldes formodentlig, at de har mindreårige børn (en del er fx på forældreorlov eller er hjemmegående) og traditionelle familiemønstre. Desuden ønsker nydanskerne indblik og medansvar i de beslutninger, som angår deres eget og deres børns liv i det danske samfund. De søger derfor at påvirke de politiske beslutningsprocesser på lokalt og nationalt niveau ved at stemme til folketings- og kommunalvalg lige så ofte som den øvrige befolkning. Dog er kun få medlemmer af politiske partier eller opstillet til Folketinget, hvilket kan tyde på en vis usikkerhed eller uvanthed med det politiske system. Endeligt kan der være tale om, at ny-

danskerne ikke føler deres deltagelse i det politiske liv fuldt ud accepteret, eller at de føler, at de ikke bliver taget seriøst.

Nydanskerne føler sig i det store og hele integrerede, hvad de anser for problematisk, er danskernes manglende accept af dette. De har erfaret stemplingen af at være anderledes både som børn og voksne, og disse situationer har fremkaldt overraskelse, forvirring eller vrede hos dem. Disse ubehagelige oplevelser har imidlertid fået dem til at reflektere over deres identitet, hvem de er, og hvor de hører til; men stort set alle ønsker fortsat at blive i Danmark, ligesom de ønsker, at deres børn bliver her. Dette tyder i høj grad på, at det er her, de føler, de hører til.

Samtidig med at nydanskerne i langt de fleste tilfælde nærmer sig sociale mønstre, der ligner resten af befolkningen i spørgsmål om arbejde, sprog og uddannelse, holde de fortsat fast ved visse dele af forældrenes kultur, især med hensyn til religion og familiemønstre. De beholder og værner således om en kulturel og etnisk egenart samtidig med, at de søger at styrke deres egen og deres børns deltagelse i det danske samfund. På trods af dette, er der et skred i retning af dansk tænke- og væremåde i gang. Eksempelvis taler flere end for 10 år siden dansk med deres søskende og børn, og mange ønsker, at deres børn får lært dansk godt, ikke mindst før de skal i skole. De ønsker dog også, at børnene skal kunne beherske deres modersmål, og at modersmålsundervisningen bevares. Mange af nydanskernes børn modtager eller har modtaget modersmålsundervisning, hvilket kan tyde på et ønske om at vedligeholde en kulturel arv, og mulighed for kommunikation med den første generation af indvandrere, som måske kun i ringe grad taler dansk.

Nydanskerne bor i kernefamilier, og de får få børn. At langt de fleste gifter sig med en person fra oprindelseslandet hænger formentlig sammen med, at deres forældre ofte er medbestemende i valget af ægteskabspartner, og at både nydanskere og forældre mener, at et sådant ægteskab har størst mulighed for at lykkes. At så mange fortsat gifter sig med en person fra oprindelses-

landet må siges at have stor betydning for, at visse kulturelle mønstre bevares.

Religion er et element, som nydanskerne holder fast i, særligt når det gælder opdragelsen af deres børn. Religion bliver et sæt af normer, som indgår som “en god start på livet”, og bibringelsen af en kulturel kundskab, som forældrene mener, at det er vigtigt ikke bliver glemt. At der alligevel er et betydeligt fald i, hvorvidt man ønsker at opdrage sine børn religiøst i forhold til for 10 år siden, kan tolkes som enten en større afstandtagen til religion – altså en voksende sekulær holdning blandt forældrene – og/eller et større ønske om, at børnene skal vælge selv, altså en bevægelse hen mod en mere individualistisk tankegang.

Indledning

2.1. Undersøgelsens baggrund og temaer

Perioden fra midten af 1950'erne var præget af økonomisk fremgang og en voksende industri både i Danmark og andre lande. Dette førte til mangel på arbejdskraft, som i stigende grad blev dækket af udlændinge. Det var mænd mellem 20 og 40 år, som fik arbejde i de stærkt voksende industrier i Vesteuropa. De blev kaldt "fremmedarbejdere" eller "gæstarbejdere".

Indvandringen til Danmark fulgte mønstret fra de øvrige europæiske lande. Først kom arbejdere fra Middelhavslande som fx Marokko og det daværende Jugoslavien. Senere kom de fra lande længere væk som fx Pakistan og Tyrkiet. I efteråret 1973 indførte Danmark totalt stop for indrejse af arbejdstagere fra tredje lande (det vil sige lande uden for EU, Norden og Nordamerika), fordi arbejdsløsheden voksede her i landet. Statsborgere fra tredje lande kan dog stadig komme til Danmark ifølge reglerne om familiesammenføring, jf. udlændingeloven.¹⁾

De fleste "fremmedarbejdere" havde kun til hensigt at arbejde i Danmark nogle få år, da de kom. Derefter ville de tilbage til oprindelseslandet. Af forskellige grunde blev de dog ofte her i landet i flere år end planlagt, eller de blev her permanent og hentede deres ægtefæller og børn til Danmark. Jugoslaverne var den gruppe, der først bragte deres ægtefæller og børn hertil i begyndelsen af 1970'erne. Derefter kom de pakistanske familier for alvor fra 1973-74, og de tyrkiske/kurdiske familiers sammenføring begyndte omkring 1975-76.

1) Fra 1969 og frem til 1973, hvor det totale stop for indrejse af arbejdstagere fra tredjelande blev indført, blev der lavet flere stramninger af indrejsereglerne. Dette er blandt andet beskrevet i Pedersen (1999), som også indeholder en beskrivelse af vandringerne til og fra Danmark i perioden 1960-1997, samt udlændingelovens regler for familiesammenføring frem til 1998.

Mange af "fremmedarbejdernes" børn har tilbragt hele eller store dele af deres barndom og ungdom her i landet, og mange af dem bor stadig i Danmark. De er nu voksne og kaldes ofte for andengenerationsindvandrere; men vi har valgt at kalde dem nydanskere her i rapporten, blandt andet fordi medierne gennem nogen tid har fremstillet andengenerationsindvandrere som utilpassede, voldelige m.m., og næsten brugt betegnelsen "andengenerationsindvandrere" som et skældsord.

Begrebet "andengenerationsindvandrer/nydansker" kan defineres på forskellig måde. Nogle definerer det snævert som personer, der er født i modtagerlandet af indvandrerforældre. Andre definerer begrebet videre, så det omfatter indvandrerforældrenes børn, uanset om de er født i modtagerlandet eller oprindelseslandet. Vi har valgt den vide definition. Det er endvidere vigtigt at slå fast at vi udelukkende benytter begrebet "nydanskere" om andengenerationen, mens vi anvender begrebet "etniske minoriteter", når vi generelt omtaler indvandrere og deres efterkommere.

Endelig skal det bemærkes, at danskere med traditionel dansk baggrund blot kaldes danskere. Vi anvender således ikke betegnelser som "etniske danskere", "flergenerationsdanskere" eller "gammel-danskere" for danskere med danske forfædre.

For at få kendskab til, hvordan nydanskere lever, og om deres livssituation adskiller sig fra jævnaldrende danske unges, iværksatte Socialforskningsinstituttet i 1987 en landsdækkende undersøgelse af unge nydanskere fra det daværende Jugoslavien, Tyrkiet og Pakistan – de tre lande hvorfra mest arbejdskraft er indvandret til Danmark. Kun unge på 18-25 år, som havde opholdt sig mindst 10 år i Danmark, indgik i undersøgelsen – stort set ingen af dem var født her i landet. Denne undersøgelse bragte dengang megen ny viden frem (Just Jeppesen, 1989); blandt andet viste den, at de fleste af disse unge (3/4) var velfungerende, idet de var i gang med en uddannelse eller havde et arbejde. Men disse unge nydanskere havde gennemgående en kortere skoleuddannelse og sjældnere end danske unge en erhvervsuddannelse.

Der er nu gået mere end 10 år siden denne undersøgelse blev gennemført, og mange forhold har ændret sig i det danske samfund siden da. Den foreliggende undersøgelse har derfor til formål at tilvejebringe aktuelle oplysninger om disse nydanskere, som nu er omkring 30-35 år. En aldersgruppe det i øvrigt er vigtigt at interessere sig for, idet rammerne for de 30-35-åriges tilværelse ofte er fastlagt – det gælder både i henseende til uddannelse, arbejde, familieforhold, boligsituation mv. Den foreliggende undersøgelse er således velegnet til at gøre status over og kortlægge resultaterne af de år, der er gået forud. Hertil kommer, at disse nydanskere nu har boet mindst 20 år i Danmark og derfor må have værdifulde livserfaringer blandt andet med den førte integrationspolitik på forskellige områder.

Den foreliggende undersøgelse har således flere formål. Det første er at belyse disse nydanskernes levevilkår og kultur som voksne, herunder om de er selvforsørgende, deres placering på arbejdsmarkedet, om de lever i stabile ægteskaber, deres nationale tilhørsforhold, deres forhold til religion m.m. Et andet formål er at afdække forskellige strategier, der har medvirket til en positiv udvikling i deres levekår. Herved kan andre indvandrere få identifikationsmodeller og information om nogle handlemåder/livsformer, som kan føre til arbejde og selvforsørgelse. Endnu et formål er, at gøre den danske majoritetsbefolkning opmærksom på ressourcer hos nydanskere med henblik på at mindske fordomme om og diskrimination af nydanskere i det danske samfund. Et sidste formål er at belyse, om forskellige integrationsfremmende tiltag er velegnede til at fremme etniske minoriteters ligestilling med den danske majoritetsbefolkning. Denne information kan anvendes til at forbedre indsatsen og dermed vilkårene for etniske minoritetsbørn og -unge fremover.

I undersøgelsen fokuseres på forskellige temaer, og nogle af de vigtigste omtales nu kortfattet. Et tema har været tilknytning til og placering på arbejdsmarkedet, som jo har afgørende betydning for selvforsørgelse, mulighed for at klatre op ad den sociale rangstige, forbrugsmuligheder, indflydelse i samfundet samt mulighed

for at etablere kontakter og kommunikation over de etniske grænser. I tilslutning hertil har vi blandt andet undersøgt, om en god skoleuddannelse og erhvervskompetencegivende uddannelse er tilstrækkelig til at sikre unge med indvandrerbaggrund en passende placering på arbejdsmarkedet? Eller om de må tage til takke med mindre kvalificerede jobs end deres uddannelse berettiger dem til, eller om de er arbejdsløse, selv om de er veluddannede?

Et andet tema har været danske sprogkundskaber, idet gode danske sprogkundskaber har betydning for nydanskernes tilknytning til arbejdsmarkedet, men tillige for deres forståelse af, hvad der foregår i det danske samfund, deres kommunikation med forskellige myndigheder som fx social- og sundhedsvæsenet samt deres mulighed for kontakt med andre borgere i Danmark. Men der er uenighed om, hvordan man bedst fremmer etniske minoriteters danske sprogindlæring. Nogle mener, at etniske minoriteter lettere kan lære dansk, hvis de er gode til deres modersmål. Andre hævder, at sprogfærdigheder i modersmålet er uden betydning for etniske minoriteters danske sprogkundskaber. Nydanskerne er blandt andet derfor blevet spurgt om deres vurdering af modersmålsundervisningen.

Foruden uddannelse, arbejde og danske sprogkundskaber har vi belyst andre sider af disse nydanskernes tilværelse som fx deres familieforhold, boligsituation, tilknytning til Danmark, dansk kultur og til oprindelseslandets kultur. Den tidligere undersøgelse af unge nydanskere omfattede også disse temaer. Den opfølgende undersøgelse kan derfor belyse, om nydanskernes holdning til blandt andet oprindelseslandets religion, børneopdragelse, behandling af ældre familiemedlemmer, syn på skilsmisse har ændret sig i retning af en mere individorienteret tankegang i løbet af de sidste 10 år, samt hvad der karakteriserer de nydanskere, som har fået mere individorienterede holdninger.

Hvad angår familiedannelse viste den tidligere undersøgelse, at unge nydanskernes måde at danne familie på adskiller sig meget fra danske unges. Eksempelvis havde deres forældre ofte haft afgøren-

de indflydelse på valg af ægtefælle, og de fleste unge havde giftet sig med en landsmand, der var bosat i forældrenes hjemland før ægteskabet, og som kom til Danmark ifølge reglerne om familiesammenføring. Den opfølgende undersøgelse belyser, om tendensen til at gifte sig med landsmænd fra hjemlandet er lige så stærk nu som tidligere. Disse oplysninger har – ud over deres alment vidensopbyggende formål – socialpolitisk relevans, fordi de kan anvendes til fremskrivning af hvor mange unge, der fremover vil komme til Danmark fra disse lande. Undersøgelsen belyser også ægteskabernes stabilitet ved at se på antallet af fraskilte. Stabile familiemæssige rammer har indflydelse på, om børnene (tredjegeration) udvikler sig harmonisk. Også de etniske minoriteter kan have gavn af denne viden, idet de får bedre mulighed for at vurdere fordele og ulemper ved de forskellige ægteskabsformer.

Den tidligere undersøgelse viste, at en del af de unge ikke boede alene eller i kernefamilie, men i udvidede familieformer, det vil sige, at flere end forældre og børn boede sammen. Det var som regel svigerbørn og børnebørn, familien var udvidet med og kun i enkelte tilfælde med bedsteforældre. Den opfølgende undersøgelse belyser, om de udvidede familieformer bibeholdes, når nydanskere er 30-35 år, eller om de stort set alle bor i kernefamilie.

Endnu et tema er bosætning. Undersøgelsen belyser blandt andet, hvor stor koncentrationen af etniske minoriteter er i de områder, hvor de 30-35-årige nydanskere bor, og hvilke fordele og ulemper de vurderer, der er ved bo i et område med en høj koncentration af etniske minoriteter.

Et yderligere tema er tredjegeration. Den tidligere undersøgelse af nydanskere indeholdt nogle få oplysninger om, hvordan de forventede at behandle deres (fremtidige) børn, blandt andet om de ønskede at opdrage børnene med deres oprindelige religion og om børnene selv skulle få lov at bestemme, hvem de engang ville gifte sig med. I den opfølgende undersøgelse har vi stillet tilsvarende spørgsmål med henblik på at belyse, hvad forældrene faktisk har gjort, og hvordan de ser på disse spørgsmål i dag. Desuden har vi

stillet nogle supplerende spørgsmål om børnenes deltagelse i fritidsaktiviteter, forældrenes holdning til islamiske grundskoler og betydningen af danske legekammerater m.m.

Endelig blev der i forbindelse med den foreliggende undersøgelse indsamlet data om nydanskernes deltagelse i foreninger og politiske aktiviteter, samt nydanskernes medieforbrug og holdninger til indvandrerpolitikken og andre samfundspolitiske emner. Disse data blev ikke indsamlet for Socialforskningsinstituttet, men for professor Lise Togeby, Institut for Statskundskab ved Aarhus Universitet. Lise Togeby har tidligere gennemført undersøgelser af danskernes holdning til indvandrere og flygtninge (Gaasholt & Togeby, 1995). Vi har valgt at bringe nogle af resultaterne omkring nydanskernes deltagelse i politik og foreninger, da det er vigtige aspekter i belysningen af nydanskernes integration i det danske samfund. Dog analyserer vi mindre på resultaterne omkring politik og foreninger end på resultaterne omkring de øvrige temaer i rapporten.

2.2. Hvem er med i undersøgelsen?

Populationen i den tidligere undersøgelse var afgrænset til 18-25-årige, der havde boet mindst 10 år i Danmark, og som enten var født eller statsborgere i Tyrkiet, Pakistan eller det daværende Jugoslavien. Det vil sige, at både unge nydanskere med oprindelseslandets statsborgerskab og unge nydanskere med dansk statsborgerskab var med i undersøgelsespopulationen. Vi besluttede dog at udelade unge, der var født i Danmark og havde dansk statsborgerskab, selv om deres forældre var indvandret til Danmark, idet denne gruppe var meget lille. Den tidligere undersøgelse omfattede derfor følgende tre grupper: (1) Unge, født i et af de tre oprindelseslande, med dette lands statsborgerskab, (2) unge, født i et af de tre oprindelseslande, med dansk statsborgerskab, (3) unge, født i Danmark, med statsborgerskab i et af de tre oprindelseslande. For en ordens skyld skal det bemærkes, at unge med oprindelse i Pakistan med britisk statsborgerskab og med 10 års ophold eller mere i Danmark ikke var med i undersøgelsen, idet denne gruppe også kun talte få personer. Da den foreliggende undersøgelse er en

opfølgning af den tidligere undersøgelse, omfatter den personer med samme karakteristika som i den tidligere undersøgelse, bortset fra at undersøgelsespersonerne nu er omkring 30-35 år (eller mere præcist 29-36 år) og har opholdt sig mindst 20 år i Danmark.

Næsten alle undersøgelsespersonerne er kommet til Danmark enten samtidig med deres far, eller (hvad der er mest almindeligt) senere sammen med deres mor og søskende i kraft af reglerne om familiesammenføring. Blandt undersøgelsespersonerne i den tidligere undersøgelse var kun 13 ud af 827 personer født i Danmark, og i den opfølgende undersøgelse er 11 ud af 693 personer født her i landet (i afsnit 2.3.3 er undersøgelsens stikprøve nærmere beskrevet). Den opfølgende undersøgelse omfatter derimod ikke – ligesom den tidligere undersøgelse heller ikke gjorde – personer, som er kommet til Danmark som voksne, fordi de blev gift med en person her i landet.

Undersøgelsespersonernes fordeling på køn, opholdstid i Danmark, forældrenes baggrund mv. er nærmere beskrevet i *bilag til kapitel 2*.

2.3. Undersøgelsens metoder og data

2.3.1. Metoder

En bred vifte af forskellige dataindsamlingsmetoder og analyser er blevet anvendt i den foreliggende undersøgelse – det kaldes empiri bricolage (Mørck, 1998). Karakteristisk for empiri bricolage er, at forskellige kildetyper kombineres, det vil sige at mere traditionelle metoder som kvantitative og kvalitative interviews suppleres med andre former for kilder som fx forskningsrapporter, udredninger, forsøgs- og evalueringsrapporter, artikler i faglige tidsskrifter, skønlitteratur, foredrag m.m. Formålet med at inddrage disse kildetyper har været at perspektivere og udbygge resultaterne fra de landsdækkende besøgsinterview, som først og fremmest er datagrundlaget i den foreliggende undersøgelse – den såkaldte survey-metode.

Surveymetoden har været anvendt i mange af de undersøgelser, som Socialforskningsinstituttet har gennemført. Den går ud på at interviewe et større tilfældigt udsnit af en befolkningsgruppe efter et fast struktureret spørgeskema med lukkede svarkategorier. Denne metode anvendes ofte i samfundsforskningen, når man ønsker at give et billede af en befolkningsgruppe. På den måde kan de væsentligste resultater præsenteres i form af procentberegninger, tabeller og grafiske fremstillinger. Det forudsætter dog, at der indhentes et betydeligt antal interview – fra nogle hundrede og op efter i forhold til, hvilke ønsker man har om dybtgående bearbejdning af materialet. Det er umuligt for forskerne selv at foretage alle disse interview. De tages derfor af de interviewere, som Socialforskningsinstituttet har landet over, efter et spørgeskema, som forskerne har udarbejdet.

Inden spørgeskemaet blev udarbejdet, gennemførte forskerne 5 eksplorative kvalitative interview med repræsentanter fra de tre etniske minoritetsgrupper, som indgår i undersøgelsen. Hensigten med disse interview var især at afdække, om det ville være muligt at undersøge de foreslåede problemstillinger. På basis af disse interview og et møde med repræsentanter fra ca. 20 kommuner, der har erfaringer med at integrere etniske minoriteter i det danske samfund i integrationslovenes forstand, blev undersøgelsens problemstillinger endelig fastlagt, og spørgeskemaet til den kvantitative og landsdækkende undersøgelse udarbejdet (i afsnit 2.3.2 og 2.3.3 er den landsdækkende undersøgelse nærmere beskrevet).

Spørgeskemaet omfatter mange, men langt fra alle elementer af nydanskernes livssituation. Dels er surveymetoden ikke velegnet til at indfange alle fænomener, dels er der grænser for, hvor længe man kan udspørge svarpersonerne. Vi har derfor suppleret den kvantitative metode med et mindre antal dybtgående kvalitative interview. Hensigten med de kvalitative interview er at kunne fortælle, hvordan nogle sammenhænge kan forklares, og hvilke typer af problemer, der findes, men ikke systematisk afdækning af kvantitative sammenhænge eller af, hvor ofte forskellige typer af problemer forekommer. Kvalitative metoder mangler således den tal-

mæssige præcisering og generaliserbarhed, som er karakteristisk for kvantitative metoder. Den kvalitative metode betegnes undertiden som "opdagelsens vej". Den er blandt andet velegnet som indfaldsvinkel til et emne, der ikke er tilstrækkeligt belyst samt til at udvikle hypoteser, som så i næste omgang kan testes kvantitativt.

Efter de landsdækkende interview var afsluttet, gennemførte forskerne 11 dybtgående kvalitative interview med forskellige nydanskere tilhørende de tre udvalgte minoriteter. Disse interview varede i gennemsnit ca. 2 timer, og interviewguide og båndoptager blev anvendt. Med interviewguide menes en guide, som ikke følges slavisk, og der er plads til spontant opståede spørgsmål, og plads til at svarpersonen selv er med til at præge interviewets retning. Interviewguiden indeholdt en række spørgsmål, centreret om forskellige emner. Til forskel fra det kvantitative spørgeskema-interview har svarpersonen mulighed for at udbygge og nuancere sine svar, hvilket blandt andet giver mulighed for at kunne videregive konkrete erfaringer, ideer og forslag. Samtidig var der i interviewguiden spørgsmål af mere åben karakter med henblik på at give svarpersonen mulighed for at give sit individuelle syn på og opfattelse af forskellige begreber som fx begrebet "integration".

Formålet med disse interview var at uddybe og nuancere den kvantitative spørgeskemaundersøgelse, og interviewene har således haft betydning for analyser af de kvantitative data, ligesom de indgår mere direkte i rapporten flere steder.

Udvælgelsen af svarpersonerne til de kvalitative interview skete strategisk, det vil sige de blev håndplukkede. Ved udvælgelsen lagde vi vægt på, at personer med forskellige karakteristika skulle indgå for at få et så mangefacetteret billede som muligt af de nye danskers sociale og kulturelle situation. Desuden valgte vi en del ressourcestærke, reflekterende personer, som ville være i stand til at videregive information og indsigt, netop fordi vi ønskede at gøre brug af erfaringer fra dem, der "klarer sig godt".

2.3.2. Den landsdækkende undersøgelse

Undersøgelsens landsdækkende dataindsamling foregik i hele landet i foråret 1999, hvor 34 af Socialforskningsinstituttets faste interviewere opsøgte de 1.052 udvalgte personer (se afsnit 2.3.3) i deres hjem med henblik på at interviewe dem efter et standardiseret spørgeskema med lukkede svarkategorier, som forskerne havde udarbejdet. Der blev ikke anvendt tolk, idet den tidligere undersøgelse viste, at tolk var unødvendig. Varigheden af interviewet var i alt ca. 55 minutter, heraf 40 minutter til de spørgsmål, Socialforskningsinstituttet havde udformet. Herudover var der – som allerede nævnt – nogle spørgsmål om interviewpersonernes deltagelse i foreninger, kommunalbestyrelser og andre politiske aktiviteter mv., som blev indsamlet for Aarhus Universitet. Disse spørgsmål varede 15 minutter. Inden denne dataindsamling blev påbegyndt, fik interviewerne nærmere instruktion i spørgeskemaets anvendelse, ligesom de blev orienteret om andre forhold af betydning for undersøgelsen. Desuden blev skemaet afprøvet ved i alt 6 prøveinterview. Prøveundersøgelsen førte til adskillige revisioner af det endelige skema.

Alle personer, som var udvalgt til undersøgelsen, fik tilsendt en introduktionsskrivelse på dansk. Den fortalte, at en interviewer fra Socialforskningsinstituttet ville komme inden for den nærmeste fremtid og tale med dem om deres erfaringer med at leve her i landet, samt at undersøgelsens resultater kunne få stor betydning for etniske minoriteters fremtid i Danmark. To forskellige introduktionsskrivelser blev anvendt: En skrivelse til de personer, som var med i den tidligere undersøgelse. I den blev det betonet, at de allerede havde deltaget i vores undersøgelse for ca. 10 år siden, og at vi håbede, at de ville deltage endnu engang. Den anden skrivelse, som blev sendt til personerne i den supplerende stikprøve, indeholdt ikke denne passus, idet de jo ikke var med i den tidligere undersøgelse (se afsnit 2.3.3, hvor udvælgelse af stikprøve er beskrevet). Nogle dage efter at introduktionsskrivelserne var udsendt, ringede intervieweren for at aftale interviewtidspunktet eller opsøgte personerne direkte og forsøgte at gennemføre et interview.

2.3.3. Stikprøve og bortfald

Til den foreliggende undersøgelse ønskede vi at geninterviewe alle de personer, som blev interviewet til den tidligere undersøgelse. Interviewpersonerne i den tidligere undersøgelse blev udtrukket ved en simpel tilfældig udvælgelse fra befolkningsstatistikregistret, der indeholder oplysninger om fødselsår, fødested, statsborgerskab og opholdstid i Danmark. I 1988, da stikprøven til den tidligere undersøgelse blev trukket, var der i alt 2.269 personer her i landet, som opfyldte udvælgelseskriterierne i denne undersøgelse (se afsnit 2.2) – det såkaldte stikprøvegrundlag. De fleste havde oprindelse i Tyrkiet, og derfor blev kun ca. hver fjerde udvalgt fra dette land, mens ca. hver anden med oprindelse i Pakistan og det daværende Jugoslavien blev udvalgt, idet man ønskede at medtage ca. 350 personer fra hvert land. Af de lidt mere end 1.000 udvalgte personer i den tidligere undersøgelse lykkedes det at opnå interview med i alt 827 personer.

Tabel 2.1.
Resultatstatistik, fordelt efter fødeland. Procent.

Fødeland:	Eksjugo- slavien	Tyrkiet	Pakistan	Danmark	Alle	Antal personer
Gennemførte interview	62	73	63	61	66	693
Ikke gennemførte interview	38	27	37	40	34	359
<i>Heraf:</i>						
<i>Nægtet at deltage</i>	25	18	21	28	21	225
<i>Ej truffet, bortrejst, flyttet</i>	11	8	12	6	10	106
<i>Andet</i>	2	1	4	6	3	28
I alt procent	100	100	100	101	100	1.052
Antal personer	329	354	351	11	1.052	

I 1999 var det oprindelige stikprøvegrundlag blevet reduceret med 133 personer til 2.158, idet 66 personer var rejst ud af landet og 19 var døde. De 2.158 blev yderligere reduceret med 2 personer, fordi deres adresse var særinstitution af særlig karakter, det vil sige fængsel eller institution for længerevarende psykisk handicappede eller psykisk syge – Socialforskningsinstituttet interviewer normalt ikke personer på sådanne særinstitutioner. Grundlaget for stikprøven i 1999 var således 2.156 personer. Blandt de 827 personer der blev interviewet til den tidligere undersøgelse var det kun muligt at finde frem til 779 af dem, idet de resterende var flyttet til udlandet og enkelte var døde. Derfor udtrak vi en supplerende stikprøve på 273 personer, så der var ca. 350 fra hver af de tre lande.

Den samlede stikprøve blev på i alt 1.052 personer. Populationen i den supplerende stikprøve blev også udtrukket ved en simpel tilfældig stikprøve blandt personer i Danmark, som opfyldte de samme udvælgelseskriterier, som den oprindelige stikprøve, og som ikke var blevet udvalgt til den tidligere undersøgelse. Af de 1.025 personer havde 329 personer oprindelse i Eksjugoslavien, 354 oprindelse i Tyrkiet og 351 oprindelse i Pakistan.

Blandt stikprøvens 1.052 personer, blev der gennemført interview med i alt 693 personer, det vil sige med 66 pct. (tabel 2.1). Heraf blev 529 af personer også interviewet 10 år tidligere. Ved langt de fleste af de ikke gennemførte interview (ca. 20 pct.) er årsagen, at de udvalgte personer har nægtet at deltage i undersøgelsen – de såkaldte nægtede. Ifølge interviewerne sagde nogle interviewpersoner, at de ikke havde lyst til at være med, mens andre var bange for, at de blev registreret i et særligt register, eller at de ikke ville være anonyme. Desuden kunne en del af dem, der havde modtaget en introduktionsskrivelse, hvori der stod, at de var blevet interviewet for ca. 10 år siden, ikke huske de havde været med i den tidligere undersøgelse, og det kan have svækket deres motivation til at deltage i den opfølgende undersøgelse. Endelig oplyste interviewerne, at bestemte grupper i nogle kvarterer, fx sigøjnerne med oprindelse i Eksjugoslavien, nægtede at deltage.

En anden vigtig årsag til at interview ikke blev opnået var, at nogle af de udvalgte personer (ca. 10 pct.) var bortrejst, flyttet eller ikke kunne træffes (tabel 2.1). Denne gruppe indeholder tilfælde, hvor personerne fx var på langvarig ferie i deres forældres hjemland, hvilket ikke er ualmindeligt, eller de var flyttet i kortere eller længere tid uden at melde det til Folkeregisteret, og interviewerne kunne derfor ikke finde frem til dem.

Andelene af gennemførte interview er lidt højere for personer med oprindelse i Tyrkiet (73 pct.) end for de øvrige (62 og 63 pct.). Den hyppigste årsag til bortfaldet (bortfaldet er de ikke gennemførte interview) er for alle tre oprindelseslande, at de udvalgte personer har nægtet at deltage i undersøgelsen (tabel 2.1).

Et væsentligt spørgsmål er om bortfaldet, som jo udgør en tredjedel af stikprøven, har betydning for undersøgelsens resultater. Hvis bortfaldet er ligeligt fordelt på diverse persongrupper, betyder bortfaldet langt mindre for undersøgelsens resultater end hvis det er koncentreret i bestemte grupper. Vi har derfor undersøgt gennemførselsprocenterne for forskellige persongrupper. Gennemførselsprocenterne er vist i tabel 2.2, hvor personerne i stikprøven er opdelt i grupper efter følgende karakteristika: køn, alder, civilstand, bopæl og statsborgerskab.

Bopælen har stor betydning for gennemførselsprocenten. I hovedstaden blev kun 59 pct. af interviewene gennemført, i hovedstadens forstæder var det 65 pct. Sammenlignet hermed blev 84 pct. af interviewene gennemført i Jylland og på Fyn. At den samlede gennemførselsprocent ikke blev højere, kan derfor hænge sammen med, at 2/3 af interviewpersonerne bor i hovedstadsområdet.

Den forholdsvis lave gennemførselsprocent for hovedstadsområdet er ikke usædvanlig. For denne type undersøgelser er gennemførselsprocenten normalt lavest i stærkt urbaniserede områder, se fx Møller & Togeby, 1999 og Andersen & Hestbæk, 1999.

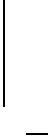
Tabel 2.2.**Resultatstatistik, fordelt efter køn, alder, civilstand, bopæl og statsborgerskab.
Procent.**

	Gennem- ført	Nægtet	Ej truffet, bortrejst, flyttet	Andet	I alt procent	Antal personer
Alle	66	21	10	3	100	1.052
<i>Køn:</i>						
Mænd	64	19	15	3	101	569
Kvinder	68	24	5	3	100	483
<i>Alder:</i>						
28-30 år	67	19	10	4	100	353
31-32 år	61	24	12	3	100	256
33-34 år	67	22	9	2	100	245
35-36 år	68	21	9	3	101	198
<i>Civilstand:</i>						
Enke/-mand	100	0	0	0	101	2
Skilt	71	18	10	2	100	116
Gift	66	23	9	2	100	796
Ugift	63	16	15	6	100	138
<i>Bopæl:</i>						350
København	59	23	15	3	100	
Københavns forstæder	65	24	8	3	100	356
Sjælland, Lolland-Falster, Bornholm	63	24	10	3	100	163
Jylland, Fyn	84	11	5	0	100	183
<i>Statsborgerskab:</i>						
Dansk statsborger	67	20	10	4	101	598
Udenlandsk statsborger	65	23	10	2	100	454

De øvrige karakteristika har mindre betydning. Dog har kvinder en lidt lavere gennemførselsprocent end mænd, og fraskilte har en lidt lavere gennemførselsprocent end gifte og ugifte. Desuden er gennemførselsprocenten en smule mindre for de 31-32-årige end for de øvrige aldersgrupper.

Bortfaldet er således nogenlunde ligeligt fordelt på baggrundsoplysningerne i tabel 2.2 – med undtagelse af bopæl. De regionale forskelle i bortfaldet kan få indflydelse på resultaterne, hvis nydanskerne i hovedstadsområdet adskiller sig fra nydanskerne i Jylland og på Fyn, men det er næppe sandsynligt. Man skal endvidere være opmærksom på, at det ikke er muligt at gennemføre en bortfaldsanalyse på alle variablene i undersøgelsen, og en vis usikkerhed ved de forskellige resultater kan derfor ikke udelukkes. De steder i rapporten, hvor resultaterne er i modsætning til andre undersøgelsesresultater gøres der opmærksom herpå.

Undersøgelsens resultater kan ikke generaliseres til at gælde for alle 30-35-årige nydanskere her i landet, idet der er mange etniske minoritetsgrupper, som ikke er med i undersøgelsen, blandt andet store flygtningegrupper som iranere, palæstinensere og vietnamesere. Desuden må den sociale, uddannelsesmæssige og kulturelle baggrund, som varierer fra oprindelsesland til oprindelsesland, hele tiden med i billedet, idet disse forhold kan være afgørende for personernes nuværende livssituation, holdninger, integration mv. Alligevel er resultaterne i den foreliggende undersøgelse af stor betydning, fordi det er andengenerationen til de tre største "fremmedarbejdernationaliteter" i Danmark, som er blevet undersøgt for anden gang og 11 år efter sidste undersøgelse. En generation, som det er muligt også at følge fremover og derved tilvejebringe vigtige oplysninger om deres udvikling i levekår samt om forskellige integrationsprocesser og -strategier.

Uddannelse

3.1. Indledning

En uddannelse er i dag en forudsætning for de fleste job, og personer uden en erhvervskompetencegivende uddannelse er derfor i højere grad ramt af ledighed end personer med en erhvervskompetencegivende uddannelse – dette gælder såvel etniske minoriteter som danskere (Dahl et al., 1998a-b; Hummelgaard et al., 1998 og Danmarks Statistik, 1999a). Fortsætter udviklingen fra de seneste år, hvor brugen af uddannet arbejdskraft er steget markant, vil uddannelse i de kommende år blive endnu vigtigere for jobmulighederne.¹⁾ Skal nydanskerne klare sig i konkurrencen om jobbene på arbejdsmarkedet er det derfor nødvendigt, at de uddanner sig i samme omfang som danske unge.

Mens svarpersonerne i 1989-undersøgelsen var i en alder (18-25 år), hvor man typisk er inde i uddannelsessystemet eller ved at etablere sig på arbejdsmarkedet, er svarpersonerne i den foreliggende undersøgelse nu i en alder (omkring 30-35 år), hvor man typisk er færdig med en uddannelse og etableret på arbejdsmarkedet. Undersøgelsen giver dermed mulighed for at belyse, i hvor høj grad nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan fuldfører en erhvervskompetencegivende uddannelse og bliver tilknyttet arbejdsmarkedet.

I dette kapitel beskrives de 30-35-åriges uddannelsesforhold, mens arbejdsmarkedstilknytningen beskrives i det næste kapitel – herunder uddannelsesforholdenes betydning for arbejdsmarkedstilknytningen. De første afsnit i dette kapitel omhandler skoleuddannelse: hvilken skoleuddannelse har de 30-35-årige nydanskere fra de tre oprindelseslande (afsnit 3.2), og hvilke holdninger har

1) Fx var halvdelen af de ansatte i den private sektor for 20 år siden uden en erhvervskompetencegivende uddannelse, mens det i dag kun er hver tredje ansat, der ikke har en erhvervskompetencegivende uddannelse (Arbejdsmarkedspolitisk Agenda, 2000).

de til undervisningen af tosprogede børn i de danske skoler, fx til modersmålsundervisning, anvendelsen af tosprogede lærere i folkeskolen og antal tosprogede børn i klasserne (afsnit 3.3 og 3.4). Derefter bliver det i afsnit 3.5 beskrevet, i hvilket omfang nydanskerne fra de tre oprindelseslande får en erhvervskompetencegivende uddannelse, og hvilke uddannelser de vælger, mens afsnit 3.6 belyser, hvordan forskellige forhold påvirker nydanskernes uddannelsesvalg.

3.2. Skoleuddannelse

Næsten alle nydanskerne, som er med i undersøgelsen, har gået i skole i Danmark. Kvinderne med oprindelse i Tyrkiet skiller sig dog ud fra de øvrige nydanskere ved at kun ca. 90 pct. har gået i skole i Danmark mod næsten alle (98-99 pct.) i de øvrige grupper (tabel 3.1).

Tabel 3.1.
Fordeling på dansk skoleuddannelse i 1999. Procent.

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	M	K	M	K	M	K
Har ikke gået i skole i Danmark	1	2	2	9	1	1
Folkeskolen uden eksamen	8	20	29	37	7	7
Folkeskolens afgangsprøve ¹⁾	21	23	35	31	10	13
Folkeskolens udvidede afgangsprøve ²⁾	51	29	15	13	37	35
Studenter-, HF-, HTX-HHX-eksamen	19	26	16	9	45	44
Andet	1	0	2	2	0	0
I alt i pct.	101	100	99	101	100	100
I alt personer	105	109	130	128	135	86

1) Folkeskolens afgangsprøve kan man tage efter 9. klasse.

2) Folkeskolens udvidede afgangsprøve kan man tage efter 10. klasse. Nogle af de fagligt svageste elever vælger dog at gå op til folkeskolens afgangsprøve også efter 10. klasse.

Tabel 3.2.**Nydanskernes forklaringer på, hvorfor de har forladt folkeskolen uden en afgangsprøve. Antal.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	M	K	M	K	M	K
Mine forældre ville have det	0	0	5	14	0	1
Mit dansk var ikke godt nok	1	2	8	8	1	1
Kunne ikke klare det/læsestof var	2	1	3	16	1	0
Jeg var nødt til at arbejde	0	5	14	1	0	0
Jeg skulle giftes/have barn	0	5	1	4	0	0
Jeg så ingen fremtid i det	0	0	0	0	0	0
Jeg var træt af skole/uddannelse	3	7	12	7	4	0
Andet	3	7	10	15	4	4
I alt personer	8	22	38	47	9	6

Anm.: Det er udelukkende de svarpersoner, der har gået i folkeskolen, men som ikke har en afgangsprøve fra folkeskolen, som indgår i denne tabel. Personerne har kunnet angive flere årsager til, at de har forladt folkeskolen uden en afgangsprøve.

Desuden har forholdsvis mange mænd og kvinder med oprindelse i Tyrkiet (omkring 30-40 pct.) og kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien (ca. 20 pct.) gået i folkeskolen, uden at de har taget en afsluttende afgangsprøve. Det samme er kun tilfældet for under 10 pct. af mændene med oprindelse i Eksjugoslavien og mænd og kvinder med oprindelse i Pakistan.

Det vil sige, at det mest er personer med oprindelse i Tyrkiet, der har forladt folkeskolen uden en afgangsprøve. Kvinderne med oprindelse i Tyrkiet giver især to grunde hertil: forældrene ville have, at de skulle forlade folkeskolen uden en afgangsprøve, og de kunne ikke klare det/læsestoffet var for svært. Desuden angives problemer med det danske sprog og skoletræthed også i et vist omfang. Mænd med oprindelse i Tyrkiet angiver især, at de var nødt

til at arbejde og skoletræthed, men også problemer med det danske sprog (tabel 3.2).

1989-undersøgelsen viste, at nydanskerne talte bedre dansk, jo yngre de var ved indvandringen til Danmark (Just Jeppesen, 1989). Derfor er vanskeligheder ved at klare det faglige i folkeskolen sandsynligvis også større, jo ældre nydanskerne er ved ankomsten til Danmark. Både 1989-undersøgelsen og den foreliggende undersøgelse viser da også, at det for nydanskerne fra alle tre oprindelseslande gælder, at jo ældre børnene var ved indvandringen til Danmark, jo hyppigere har de forladt folkeskolen uden en afgangsprøve. Personerne med oprindelse i Tyrkiet var generelt ældre ved indvandringen til Danmark end personerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan (bilagstabel 2.3), og det kan være en forklaring på, at de i højere grad end de øvrige har forladt folkeskolen uden en eksamen med den begrundelse, at de ikke kunne klare det eller at deres dansk ikke var godt nok. At så relativt mange angiver, at deres forældre ville have, at de skulle forlade folkeskolen uden en afgangsprøve, eller at de var nødt til at arbejde tyder derimod på en manglende interesse i uddannelse hos nogle af forældrene (se i øvrigt afsnit 3.6, hvor det fremgår at nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet i højere grad end de øvrige har oplevet, at deres forældre ikke har været interesseret i at de fik en uddannelse).

Færre nydanskere end for 10 år siden er uden afgangsprøve fra folkeskolen (tabel 3.1 og Just Jeppesen, 1989). Dette gælder især personer med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet, hvor andelen uden afgangsprøve på 10 år er faldet med omkring 5-10 procentpoint. Dette fald kan forklares med, at nogle af personerne har taget en afgangsprøve fra folkeskolen i den mellemliggende periode. Dette har fx mellem 20 og 30 pct. af de nydanskere med oprindelse i Tyrkiet, som i 1989 ikke havde en afgangsprøve fra folkeskolen, selvom de havde gået i folkeskolen, og som både var med i 1989-undersøgelsen og den foreliggende undersøgelse.

De fleste af nydanskerne har taget en afgangsprøve fra folkeskolen, nogle af disse har også en studenter-, HF-, HTX- eller HHX-

eksamen. Ligesom i 1989 har personerne med oprindelse i Pakistan hyppigst en dansk studenter-, HF-, HTX- eller HHX-eksamen (tabel 3.1). Det samme er kun tilfældet for op til en fjerdedel i de øvrige grupper – især har kvinderne med oprindelse i Tyrkiet kun sjældent en dansk studenter-, HF-, HTX- eller HHX-eksamen (under en tiendedel).

Personer med oprindelse i Pakistan, som ikke har en dansk studenter-, HF-, HTX- eller HHX-eksamen, har ofte folkeskolens udvidet afgangsprøve (ca. 35 pct. af alle mænd og kvinder). Mændene med oprindelse i Eksjugoslavien er den gruppe, som hyppigst har folkeskolens udvidet afgangsprøve som længste skoleuddannelse (omkring halvdelen).

Der er ikke forskel på mænds og kvinders skoleuddannelse blandt personerne med oprindelse i Pakistan, hvorimod der er forskelle på kønnenes skoleuddannelse blandt personer med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet (tabel 3.1). Det er dog ikke de samme kønsforskelle. Blandt personerne med oprindelse i Eksjugoslavien har halvdelen af mændene taget folkeskolens udvidede afgangsprøve, mens kvinderne ikke har bestemte skoleuddannelser. Blandt personerne med oprindelse i Tyrkiet har mændene en længere skoleuddannelse/i højere grad en eksamen end kvinderne, som er den gruppe blandt nydanskerne fra de tre oprindelseslande, der har den korteste skoleuddannelse, og sjældnest har forladt folkeskolen med en afgangsprøve.

3.3. Modermålsundervisning²⁾

Der er stor uenighed om, hvorvidt det er hensigtsmæssigt, at tosprogede børn modtager modermålsundervisning (for en kort gennemgang af forskellige synspunkter, se Just Jeppesen, 1993).

2) Undersøgelsen viser ikke signifikante forskelle på mænd og kvinder blandt nydanskerne fra de tre oprindelseslande mht. spørgsmålet om modermålsundervisning. Derfor er resultaterne omkring modermålsundervisning ikke kommenteret og ikke vist i tabeller for hhv. mænd og kvinder.

Nogle sprogforskere mener fx, at modersmålsundervisning har en positiv indflydelse på de tosprogede børns selvtillid og identitet, og at integrationsprocessen desuden fremmes, hvis børnene har en tryk og sikker kulturbaggrund at støtte sig til. Andre mener, at etniske minoriteter kan bevare deres kulturelle rødder uden at bevare modersmålet. Nogle mener endog, at det er uhensigtsmæssigt med modersmålsundervisning fordi de tosprogede børn i forvejen har meget arbejde i skolen, idet de på grund af sprogproblemer skal bruge mere forberedelse til de enkelte fag end danske børn (Just Jeppesen, 1993). I denne rapport belyses nydanskernes holdninger til modersmålsundervisning. Ønsker de modersmålsundervisningen bevaret og hvor meget undervisning skal de tosprogede børn i givet fald modtage?

3.3.1. Begreberne "modersmål" og "tosprogede"

Flere forskellige betegnelser har tidligere været anvendt (og anvendes i nogle sammenhænge stadig) for børn, som kommer fra et hjem, hvor der fortrinsvist tales et andet sprog end dansk. Det gælder fx begrebet "fremmedsprogede", som er blevet kritiseret, fordi betegnelsen kan opfattes som en markering af, at samfundet og skolen tager afstand til denne gruppe af børn og unge (Just Jeppesen, 1993).

I dag anvendes begrebet "tosprogede" i det danske uddannelsessystem i overensstemmelse med den internationale terminologi, der definerer begreberne modersmål, andetsprog og fremmedsprog ud fra den betydning sproget har for sprogbrugeren. Dansk er fx modersmål for den som lærer det af sine forældre, fremmedsprog for den som lærer det i fx USA, og andetsprog for den som lærer det i Danmark næst efter modersmålet. Det er netop personer i Danmark med dansk som andetsprog, der betegnes som tosprogede (Holmen, 1999). Vi har valgt også at anvende begrebet "tosprogede" i denne publikation.

3.3.2. Lovgivningen om modersmålsundervisning

Kommunerne skal tilbyde tosprogede folkeskoleelever undervisning i modersmålet (eller nationalsproget). I bekendtgørelsen om

folkeskolen undervisning af tosprogede børn, står der følgende (bekendtgørelse nr. 583):³⁾

“§12. Det påhviler kommunen at tilbyde fremmedsprogede elever, der er optaget i folkeskolen som undervisningspligtige, undervisning i deres modersmål (nationalsprog), medmindre de undervises heri på anden måde”.

“§13. Formålet med undervisningen er, at eleverne vedligeholder og udvikler deres kendskab til modersmålet (nationalsprog) og til forholdene i hjemlandet.

“Stk2. det skal tilstræbes at eleverne ikke mod forældrenes ønsker mister tilknytningen til hjemlandet, og at muligheden for at tage ophold i forældrenes hjemland lettes.”

Nationalsproget er det officielle sprog i oprindelseslandet, men ikke nødvendigvis modersmålet for alle indbyggerne i landet. Fx er tyrkisk nationalsproget i Tyrkiet, mens kurderne i Tyrkiet har kurdisk som modersmål. Formuleringen i bekendtgørelsen indebærer, at kommunerne kan nøjes med at tilbyde undervisning i nationalsproget. Fx er der kurdiske børn, der kun får tilbudt undervisning i tyrkisk, og som dermed ikke får undervisning i deres modersmål.

I bekendtgørelsen står der endvidere at kommunerne skal tilbyde undervisning i 3-5 timer om ugen, hvis der melder sig 12 elever til modersmålsundervisningen i samme sprog, og der kan tilknyttes en kvalificeret lærer. Er denne betingelse ikke opfyldt skal elever henvises til en anden kommune inden for amtet.

Undervisningen i modersmål eller nationalsprog foregår som regel efter skoletid to eftermiddage om ugen eller om lørdagen. Under-

3) I bekendtgørelse 583, som er fra 1984, anvender Undervisningsministeriet – som det fremgår af §12 – begrebet “fremmedsprogede”. Der er dog andre bekendtgørelser, hvor Undervisningsministeriet i stedet anvender betegnelsen “tosprogede”, se fx bekendtgørelse nr. 63.

visningen kan foregå på barnets egen skole, på en anden skole i kommunen eller på en skole i nabokommunen. På nogle skoler har man dog integreret modersmålsundervisning i den daglige undervisning. Udover sprog kan der i forbindelse med modersmålsundervisningen undervises i fag som historie og geografi (Just Jepsen, 1993 og Laghaei, 1995).

3.3.3. Skal modersmålsundervisningen bevares?

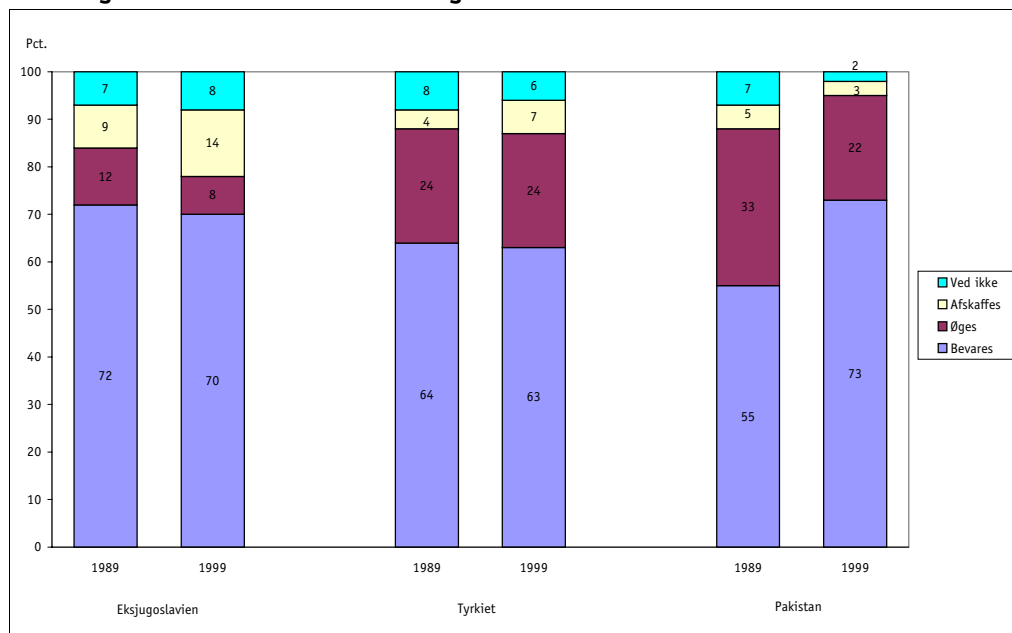
Over halvdelen af de nydanskere med oprindelse i Pakistan og Tyrkiet, der har et barn i skolealderen, svarer, at deres barn får eller har fået modersmålsundervisning – omkring 60-70 pct. Børnene af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien får i mindre grad modersmålsundervisning – omkring 25 pct.

Et stort flertal af nydanskerne fra alle de tre oprindelseslande ønsker, at modersmålsundervisningen skal bevares (figur 3.1). Lidt over en femtedel med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan og omkring en tiendedel med oprindelse i Eksjugoslavien mener ligefrem, at modersmålsundervisningen skal øges. Kun ca. 15 pct. af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien og under 10 pct. af nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan mener, at modersmålsundervisningen helt bør afskaffes.

Holdningerne til modersmålsundervisning er stort set de samme som for ti år siden blandt nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet (figur 3.1). Blandt nydanskerne med oprindelse i Pakistan er der færre i 1999 end i 1989, som ønsker modersmålsundervisningen øget (lidt over 20 mod knap 35 pct.), men til gengæld flere som ønsker modersmålsundervisningen bevaret på det eksisterende niveau (knap 75 pct. mod ca. 55 pct.).

Nydanskernes holdning til modersmålsundervisning viser ingen sammenhæng med deres uddannelsesniveau og beskæftigelsessituation. De personer, der har en ægtefælle eller samlever, som er opvokset i Eksjugoslavien/Tyrkiet/Pakistan (dvs. som er familiesammenført) mener til gengæld i højere grad end de øvrige, at modersmålsundervisningen skal bevares. Det samme er tilfældet for

Figur 3.1.
Holdninger til modersmålsundervisning

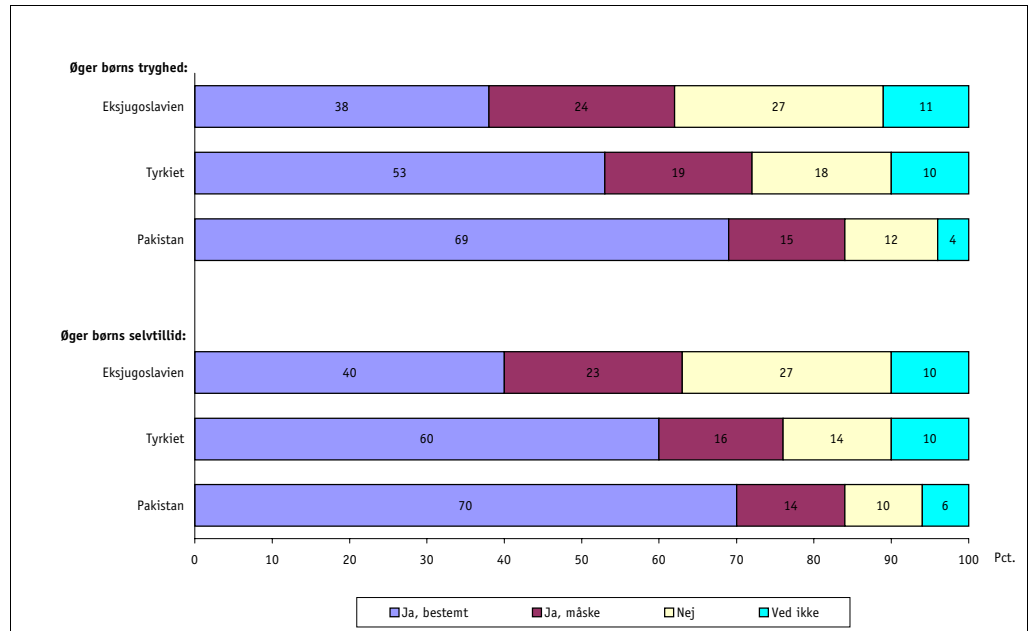

Anm.: Dataene fra 1989 er fra Just Jeppesen, 1989.

det mindretal af nydanskerne, som bor i et område med en høj koncentration af etniske minoriteter (med en høj koncentration menes, at over 50 pct. af beboerne i området tilhører de etniske minoriteter, se kapitel 5). Mere overraskende er en svag tendens til, at de personer, der er indvandret til Danmark før skolealderen, i højere grad mener af modersmålsundervisningen skal bevares end de personer, som er indvandret i skolealderen. Det kan dog muligvis hænge sammen med, at jo ældre børnene er, når de kommer til Danmark, jo mindre behov har de selv haft for at modtage undervisning i modersmålet.

Nydanskerne er endvidere blevet spurgt om, hvilken betydning de mener, modersmålsundervisningen har for børnene (figur 3.2 og 3.3). Især personer med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan mener, at modersmålsundervisningen er vigtig for børnene. Omkring 70 pct. af personerne med oprindelse i Pakistan mener det helt be-

Figur 3.2.
Nydanskernes meninger om effekten af modersmålsundervisning på børnenes tryghed og selvtillid. 1999. Procent.

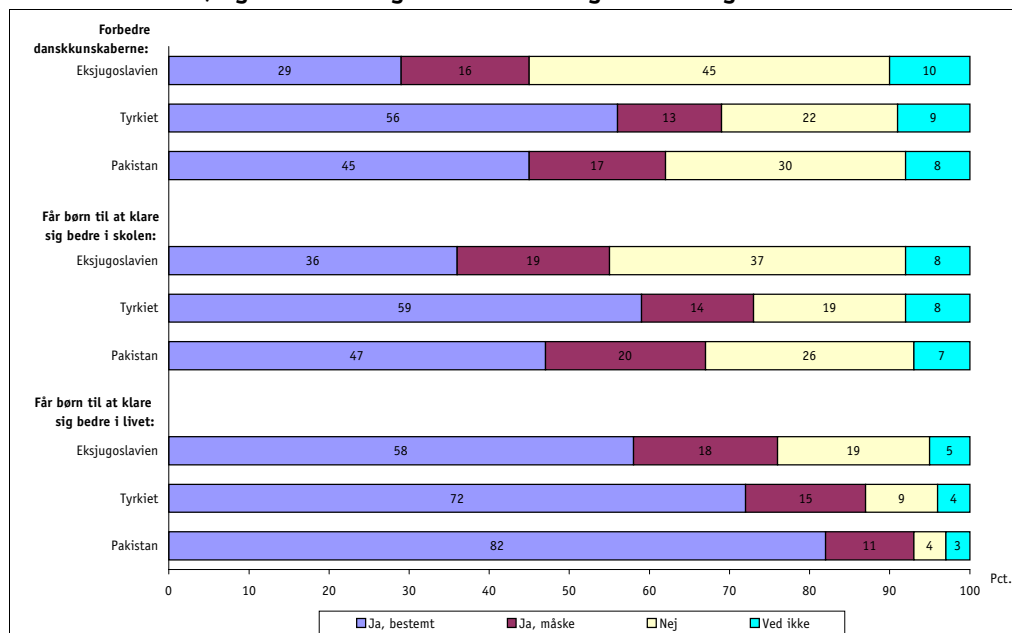
stemt øger børnenes tryghed og selvtillid. Det samme gælder for 50-60 pct. af personerne med oprindelse i Tyrkiet. Personerne med oprindelse i Eksjugoslavien er mere tøvende, omkring 40 pct. mener helt bestemt at modersmålsundervisningen øger børnenes tryghed og selvtillid, mens omkring 25 pct. mener det måske er tilfældet (figur 3.2).

Knap 60 pct. af personerne med oprindelse i Tyrkiet, knap 50 pct. med oprindelse i Pakistan og omkring 30 pct. med oprindelse i Eksjugoslavien mener desuden, at modersmålsundervisningen helt bestemt forbedrer børnenes danskundskaber og bevirker, at de klarer sig bedre i skolen (figur 3.3).

Sluttelig mener en stor del af nydanskerne, at modersmålsundervisningen helt bestemt medfører, at børnene klarer sig bedre i livet senere – dette mener omkring 60 pct. af personerne med oprin-

Figur 3.3.

Nydanskerne meninger om effekten af modersmålsundervisning på børnenes danskundskaber, og hvordan de generelt klarer sig i skolen og livet. 1999. Procent.

delse i Eksjugoslavien, omkring 70 pct. af personerne med oprindelse i Tyrkiet og omkring 80 pct. af personerne med oprindelse i Pakistan (figur 3.3).

Sammenfattende viser figur 3.1-3.3, at der er en overvejende positiv holdning til modersmålsundervisningen blandt nydanskerne i vores undersøgelse. Mange mener, at modersmålsundervisning øger børnenes selvtillid og tryghed, medfører at børnene bedre lærer dansk mv. Især personer med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan er positive. Kun et lille mindretal mener, at modersmålsundervisningen skal afskaffes.

Personerne, der er blevet interviewet til de dybtgående kvalitative interview har også overvejende en positiv holdning til modersmålsundervisning. De giver flere grunde til, at modersmålsundervisningen er en god idé. Flere mener, at det gør det nemmere at

lære dansk. En ung mand med oprindelse i Tyrkiet svarer fx følgende på spørgsmålet “tror du man bliver bedre til dansk ved at få modersmålsundervisning”:

“Ja, det tror jeg. Det er ikke blot at snakke, det er identitet; følelsesprog. Det er dannelsesprog. Og jo mere selvværd og selvkendskab du har, jo mere er du også åben til at møde andre.”

Den unge mands udsagn er i overensstemmelse med, hvad resultaterne i figur 3.2 og 3.3 viser: at mange nydanskere mener, at modersmålsundervisningen øger børnenes tryghed, selvtillid og dansk kundskaber.

I de kvalitative interview nævnes også andre grunde til at børnene skal modtage modersmålsundervisning end, at det øger deres tryghed, selvværd og dansksproglige kundskaber. En kvinde med oprindelse i Pakistan siger fx:

“Uanset hvad vi gør, og hvor meget vi integrerer os i det danske samfund, så er vi udlændinge. Det er vigtig, at kunne tage tilbage til sit eget land, og kunne tale med sine bedsteforældre, og kunne fungere i sit eget land.”

Det fremgår ikke klart af ovenstående citat om kvinden mener, at nydanskerne altid vil være udlændinge, fordi de ikke accepteres fuldt ud af den danske majoritetsbefolkning, eller fordi de altid selv vil føle sig som udlændinge. Men under alle omstændigheder er hendes begrundelse, at det er vigtigt at fastholde en kontakt med oprindelseslandet i overensstemmelse med formålet med modersmålsundervisningen, som det er formuleret i bekendtgørelse 583, §13, stk. 2 (afsnit 4.3.2).

Flere er i dag glade for, at de har modtaget modersmålsundervisning, men synes det var et hårdt slid, da de gik i skole. En kvinde med oprindelse i Pakistan siger fx, at hun ikke kunne se ideen med modersmålsundervisningen, dengang hun modtog den:

“Jeg synes bare det var ekstra arbejde. Man kom hjem fra skole, havde en halv times pause, og så afsted igen. Man var så hjemme ved fem-seks-tiden. Det var to gange om ugen – det var hårdt. Man skulle lave lektier til det ud over de danske lektier.”

Den samme kvinde giver endvidere nogle bud på, hvorfor nogle forældre fravælger modersmålsundervisningen:

“...måske fordi de [forældrene] er analfabeter, og derfor ikke føler undervisning er så vigtig, da de jo godt kan klare sig. Måske synes de det er synd for deres børn, at de både skal klare det danske og modersmålsundervisningen. Måske fravælger de modersmålsundervisningen, fordi børnene ikke vil og måske også fordi undervisningen ikke er til rådighed i deres omegn, så børnene skal tage 10 km væk for at komme til undervisningen.”

En mand med oprindelse i Pakistan giver en anden forklaring på, hvorfor modersmålsundervisningen fravælges:

“Der er folk som virkelig tror at det kan lykkes at blive danske. At de højst sandsynligt bliver skuffet senere hen er en anden sag. Jeg kender nogle, der snakker dansk og tager blå kontaktlinser på. Som ændrer navn og får et dansk navn (...). Jeg tror, at grunden til, at nogle vælger modersmålsundervisning fra er for at nærme sig noget, der ligner assimilation”⁴⁾

Både den landsdækkende undersøgelse og de kvalitative interview viser, at flertallet af nydanskerne mener, at modersmålsundervisningen skal bevares. Nogle er dog også i de kvalitative interview inde på, at kvaliteten i modersmålsundervisningen ikke er god nok. En mand med oprindelse i Tyrkiet siger fx:

4) Assimilation betyder, at de etniske minoriteter ensidigt tilpasser sig flertalsbefolkningens leve- og tænkemåde og dermed opgiver deres egen kultur (se i øvrigt afsnit 8.5. hvor begrebet integration diskuteres).

“Mere kvalificerede lærere og flere timer vil være givtig. Det ville være en idé med et liniefag i tyrkisk på lærerseminarierne. Det forudsætter selvfølgelig, at der er nogle skoler, som synes, at det er interessant at ansætte dig, fordi du kan tyrkisk.”

En anden ung mand også med oprindelse i Tyrkiet kritiserer også kvaliteten af modersmålsundervisningen. Han stiller spørgsmålstegn ved det formålstjenstlige i modersmålsundervisningen, som den har været praktiseret i Danmark. Han mener dog, at det er en god idé, at børnene lærer deres modersmål. Han siger:

“De tyrkiske forældre, der har børn i dag i Danmark, har et ufuldstændigt tyrkisk, et mix-sprog (...). Grundfundamentet er ikke i orden hos forældrene. Jeg mødte en tyrkisk pige for en måneds tid siden, og hendes dansk gik bare derud ad, men det tyrkisk hun talte ind imellem, fik mig til at føle mig 25 år tilbage i tiden, til den landsby, hvor hendes mor kommer fra (...). Man siger de har et modersmål, men det har de ikke (...). Men jeg tror på den anden side også, at det er godt, de får lært tyrkisk. Jeg kan ikke have noget imod modersmålsundervisning, men vil stille spørgsmål ved kvaliteten. Modersmålsundervisere bør undervises i Danmark (...). Hvis undervisningen ikke er tillempet Danmark, synes jeg det er spild af tid.”

Er modersmålslærerne seminarieuddannede vil der også være mulighed, for at de kan undervise i andre fag i folkeskolen, og dermed sikre en sammenhæng mellem den almindelige undervisning og modersmålsundervisningen, fx sikre at den samme holdning går igen i de to undervisningssituationer (Just Jeppesen, 1993).

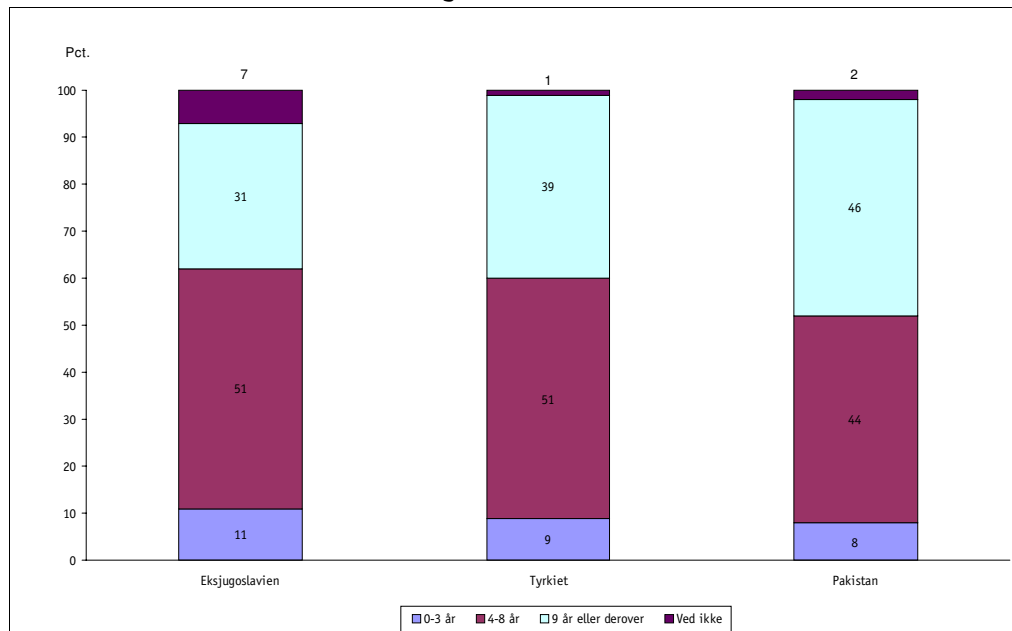
3.3.4. Hvor meget modersmålsundervisning skal de tosprogede børn have og skal folkeskolen tilbyde undervisningen?

Afsnit 3.4.3 viser, at der er en overvejende positiv holdning til modersmålsundervisningen blandt nydanskerne. Men hvis modersmålsundervisning skal bevares, hvor mange år skal børnene så undervises i deres modersmål og hvor mange timer om ugen?

Figur 3.4 og 3.5 viser svarerne på til disse spørgsmål.

Figur 3.4.

Nydanskere, som ønsker modersmålsundervisningen bevaret - hvor mange år skal børnene have modersmålsundervisning? 1999. Procent.

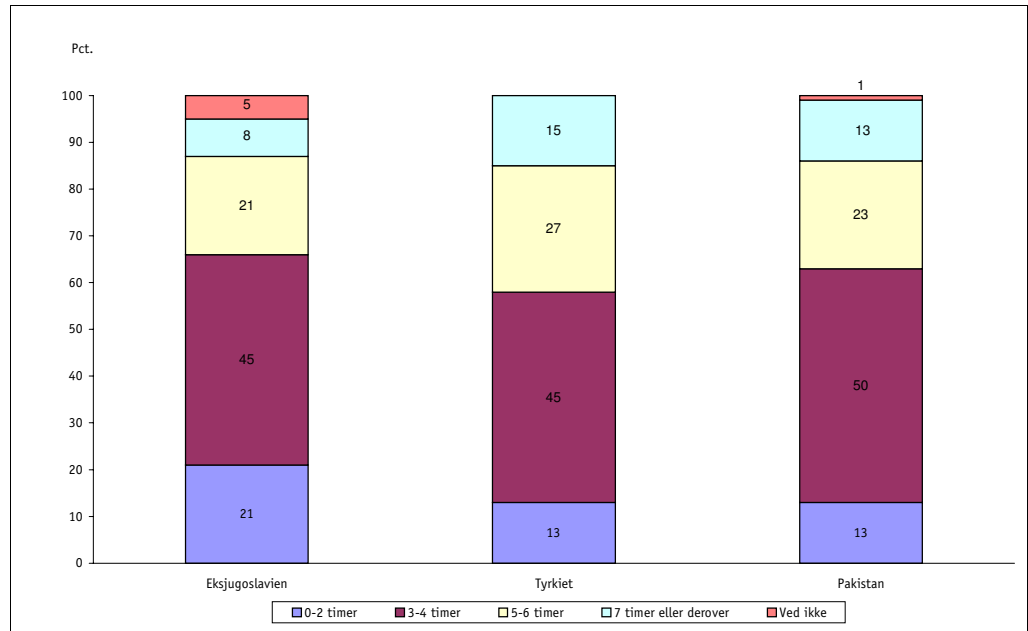

Der er kun små forskelle på nydanskerne fra de tre oprindelseslande med hensyn til, hvor mange år, de mener børnene skal have modersmålsundervisning (figur 3.4). Omkring 40-50 pct. af nydanskerne fra de tre oprindelseslande, som ønsker modersmålsundervisningen bevaret, mener, at børnene skal have undervisningen i 4-8 år. Omtrent den samme andel mener børnene skal have modersmålsundervisning i 9 år eller derover.

Omkring halvdelen af nydanskerne fra de tre oprindelseslande mener endvidere, at børnene skal have modersmålsundervisning 3-4 timer om ugen, mens omkring 10-15 pct. mener børnene skal have modersmålsundervisning i 7 timer eller derover (figur 3.5). Heller ikke med hensyn til antal timers modersmålsundervisning om ugen er der væsentlige forskelle på nydanskerne fra de tre oprindelseslande.

Figur 3.5.

Nydanskere, som ønsker modersmålsundervisningen bevaret - hvor mange timer om ugen skal børnene have modersmålsundervisning? 1999. Procent.

Et andet vigtigt emne er spørgsmålet om, hvem der skal have ansvaret for, at modersmålsundervisningen tilbydes, og hvem der skal betale omkostningerne ved undervisningen. Af de personer som mener, at modersmålsundervisningen er en god idé for tosprogede børn, mener ikke alle, at modersmålsundervisningen er en opgave for folkeskolen. En mand med oprindelse i Eksjugoslavien mener fx, at modersmålsundervisning giver bedre forudsætninger for at lære dansk, men at det ikke skal være et tilbud i folkeskolen:

“Dengang mine forældre ønskede jeg skulle lære serbokroatisk, da gik jeg i skole om lørdagen fra 8 til kl. 14. Jeg synes faktisk, det var en udmærket idé (...) Hvis forældrene virkelig er interesserede i, at deres børn skal lære modersmålet, så må de gøre det udenfor folkeskolen. Folkeskolen har i sig selv nok, som de slås med.”

På den anden side kan man argumentere for, at modersmålsundervisningen skal bibeholdes som et kommunalt tilbud i folkeskolen. Har modersmålsundervisningen en positiv effekt på, hvordan de tosprogede elever i øvrigt klarer sig i skolen, som flere forskere og nydanskerne i høj grad mener den har, er det vigtigt, at også elever fra ressourcetsvage familier modtager den. Dette kan sikres gennem modersmålsundervisning i folkeskolen.

3.4. Tosprogede elever i folkeskolen

Som det fremgår af afsnit 3.3. har nydanskerne generelt en positiv holdning til modersmålsundervisning. Men hvilke holdninger har de ellers til undervisningen af tosprogede børn i folkeskolen? I de kvalitative interview er personerne blevet spurgt om deres holdning til tosprogede lærere, støttepersoner til tosprogede børn og antal tosprogede børn i klasserne. Det vil dette afsnit omhandle.

3.4.1. Tosprogede lærere

Tosprogede lærere anvendes i modersmålsundervisningen, men af og til også i den del af undervisningen i folkeskolen, som også tilbydes danske børn, fx undervisning i dansk og matematik. Det er anvendelsen af tosprogede lærere i fx dansk- og matematikundervisningen (og ikke i modersmålsundervisningen), der diskuteres i dette afsnit. De tosprogede lærere kan have forskellige funktioner i den almindelige undervisning i folkeskolen. Fx kan de selv stå for undervisningen, eller de kan fungere som støttelærere i klasser med flere tosprogede børn.

Der er forskellige holdninger til anvendelsen af tosprogede lærere i folkeskolen (se fx Just Jeppesen, 1993). Nogle mener fx, at tosprogede lærere (fra samme oprindelsesland som eleverne) får de tosprogede elever til at føle sig mere trygge på skolen, og at tosprogede lærere bedre kan støtte udviklingen af børnenes faglige færdigheder. Der bliver endvidere argumenteret for, at tosprogede lærere har en vigtig funktion i forældresamarbejdet, idet de dels kan forældrenes sprog, og dels har de kulturelle forudsætninger for at forstå forældrenes tankegang. Andre er af den opfattelse, at tosprogede lærere ikke gavner de tosprogede elever fagligt, idet

eleverne hurtigere lærer dansk, hvis de udelukkende undervises af danske lærere.

Personerne, som er blevet interviewet til de kvalitative interview har på tilsvarende vis forskellige holdninger til tosprogede lærere i folkeskolen. Nogle af interviewpersonerne er inde på, at tosprogede lærere øger trygheden hos tosprogede børn. Fx siger en mand med oprindelse i Tyrkiet (som er lærerstuderende) om anvendelsen af tosprogede lærere:

“Jeg tror faktisk det er en god idé, da de fremmede elever føler sig tættere knyttet til de tosprogede lærere. (...) Jeg har selv været ude i praktik, hvor jeg har set det – der har været tosprogede lærere i danskundervisningen, og det er dem de tosprogede elever henvender sig til og snakker med om deres problemer.”

En mand med oprindelse i Pakistan (også en lærerstuderende) siger endvidere:

“Når jeg kommer på skoler, så kommer indvandrerne stormende hen til mig. Jeg kender dem ikke, men de kommer stormende, for de er glade for, at der er en lærer, som har automatisk autoritet. De er glade for, at det er en indvandrer – de tror på, at det vil hjælpe. Selvom jeg ikke har noget med dem at gøre, tror de på, at skolen er bedre, fordi der er en sådan lærer. Det gør en selv glad, men det putter et pres på en.”

En mand med oprindelse i Tyrkiet giver andre grunde til, at det er en god idé med tosprogede lærere. Han mener, det er vigtigt, at både tosprogede børn og danske børn oplever tosprogede lærere:

“Det er vigtigt, at tosprogede børn har en rollemodel, at se op til. Det er også vigtigt, at danske børn, som efter min mening lever i en usagt racistisk kultur, bliver stillet overfor en farvet lærer, så de også får den holdning, at selvom man er farvet, så er man ikke dum. For det ligger latent i den vesteuropæiske kultur.”

En kvinde med oprindelse i Pakistan, mener det kan være en god idé at benytte tosprogede lærere i folkeskolen, *men* at det ikke må være et for dominerende element:

“Jeg tror at det er en meget god idé, men kun i de første par skoleår, så ikke mere. Det må ikke blive et for dominerende element, at man har en tolk siddende, som man bare kan gå over til (...). Men i hvert fald i de første par år – man hører jo meget tit, at indvandrerbørnene i børnehaveklassen og første klasse ikke har særlig gode danskkundskaber.”

Hun antyder dermed, at det kan være hæmmende for udviklingen af de tosprogede elevers danskkundskaber, hvis tosprogede lærere anvendes for meget i skoleforløbet.

En mand med oprindelse i Makedonien mener slet ikke, at man behøver tosprogede lærere i de almindelige klasser i folkeskolen:

“Fortæl lærerne, at vi har med nogle børn at gøre, som er lidt bagefter de danske børn – det siger jo sig selv (...). Lærerne skal være opmærksomme og imødekommende og vise dem [børnene], at de er meget interesserede i at lære dem noget.”

3.4.2. Særlige støttepersoner

I de kvalitative interview er nydanskerne også blevet spurgt, om de mener det er en god idé med særlige støttepersoner, der følger og støtter tosprogede børn gennem skoleforløbet, både med praktiske ting og psykisk støtte. De praktiske ting kan fx være lektiehjælp, men også at hjælpe børnene med at få en større viden om, hvordan tingene fungerer i Danmark. De fleste af de adspurgte synes umiddelbart, det er en god idé. Nogle fremhæver dog, at de tosprogede børn har forskellige behov, blandt andet fordi de har en meget forskellig baggrund og dermed forskellige muligheder for at få hjælp og støtte hjemmefra. Nogle forældre har fx en lang uddannelse, mens andre er analfabeter. Derfor skal alle tosprogede børn ikke automatisk have en støtteperson. En mand med oprindelse i Pakistan siger fx om anvendelsen af støttepersoner:

“Det vil selvfølgelig være en nødvendighed, hvis der er nogle ekstraordinære omstændigheder. Det er ikke sikkert det skal gøres, bare fordi det er en indvandrer. Du skal også tænke på, at det er jo et majoritetssamfund, som er dansk. Man skal også passe på ikke at overbeskytte, og passe på ikke at lave en opdeling.”

Det vil sige, at hvis man per automatik tilrettelægger særlige foranstaltninger for tosprogede børn, uanset om de har behov for det eller ej, så signalerer man ifølge svarpersonen, at tosprogede børn er (ressourcemæssigt) svage. En sådan stempling af tosprogede børn kan på længere sigt være uheldig, fx hvis den følger dem gennem hele uddannelsesystemet og senere hen på arbejdsmarkedet.

Der er endvidere forskellige meninger om, hvilken etnisk baggrund denne eventuelle støtteperson skal have. En kvinde med oprindelse i Pakistan, som selv har haft en dansk støttelærer i skolen, mener at støttepersonen skal være dansker. Hun siger:

“For er det en pakistaner, har forældrene en tendens til at blande sig på en anden måde, fordi det er en pakistaner. Man har mere respekt for en dansker, og de kan lære en mere om Danmark.”

En mand med oprindelse i Tyrkiet mener ikke, det er afgørende om støttepersonen er dansk eller tilhører de etniske minoriteter. Det vigtigste er, at det er en person, der vil engagere sig i barnet. Han mener dog, at der kan være fordele ved, at støttepersonen har en anden etnisk baggrund end dansk:

“Med en farvet vil det være ekstra godt, fordi det vil have en signalværdi om, at det kan betale sig at tage en uddannelse, men også en, som barnet kan spejle sig i og forhåbentlig få nogle meldinger tilbage fra.”

3.4.3. Antal tosprogede elever i en klasse

Blandt de adspurgte i de kvalitative interview mener de fleste, at det er uheldigt, hvis antallet af tosprogede børn i en klasse er højt. Der er dog varierende holdninger til, hvor mange tosprogede børn, der højst bør være i en klasse. En mand med oprindelse i

Makedonien mener fx, at det er i orden, hvis op til en tredjedel af børnene i en klasse er tosprogede, mens en kvinde med oprindelse i Pakistan mener, at der ikke skal være mere end 3 tosprogede elever i en klasse. Hun har selv været meget bevidst om, at hendes datter skulle gå i en skole, hvor der kun var ganske få tosprogede børn. Hun siger:

“Da jeg valgte skole til min datter, valgte jeg ud fra hvor mange udenlandske børn der var. Da hun startede, var de kun to i klassen, og da hun kom i 1. klasse var hun den anden kommet på privatskole. Så nu er der kun hende. Det er jeg godt tilfreds med.”

Hun siger endvidere, at ét problem med flere tosprogede børn i en klasse er, at de føler sig forpligtet til at være sammen med de andre børn med samme baggrund, selvom de egentlig har mest lyst til blande sig med de danske børn. Men samtidig synes hun, at det er synd, hvis børn går i skole uden for deres eget distrikt, fordi de så ikke kan lege med deres klassekammerater i fritiden. Hun mener dermed ikke, at en spredning af tosprogede børn på forskellige skoler er uden problemer.

En kvinde med oprindelse i Tyrkiet mener, at hvor mange tosprogede børn, der højst bør være i en klasse, må afhænge af, hvilke lande børnene kommer fra. I de små klasser skal man sprede tosprogede børn, der taler samme sprog, så det ikke bliver let for dem bare at tale deres eget sprog. Hvorimod tosprogede børn, der ikke taler samme sprog, godt kan gå i samme klasse:

“Hvis der er fem tyrkiske børn i en klasse, så er det måske for meget, fordi så taler de tyrkisk indbyrdes, men hvis der fem tosprogede børn fra forskellige lande, så gør det måske ikke så meget.”

I de større klasser (når de har lært dansk) mener hun dog, at det kan være en støtte, at der er en eller flere, der taler det samme sprog. Flere af personerne fremhæver endvidere, at det også er et problem for de danske børn, hvis de går i klasse med mange to-

sprogede børn med dårlige danskkundskaber – det sænker undervisningsniveauet generelt.

En kvinde med oprindelse i Tyrkiet mener ikke, at antallet af tosprogede børn i en klasse er afgørende. Hun siger:

“Hvis det umiddelbart er velfungerende børn, er det jo ligegyldigt, hvor mange børn og hvor mange farver, man sætter sammen. Så vil det jo bare være flot kitch (...). Jeg synes slet ikke børn, der ikke taler dansk, skal ind i en almindelig klasse. Du gør dem meget mere usikre, hvis de skal starte i en almindelig klasse. De mærker jo fra starten, at de er anderledes, at de ikke hører til, at de ikke kan følge med. De skal i stedet samles i modtagerklasser.”

Enkelte personer mener slet ikke, at der skal være begrænsninger på antal tosprogede børn i klasserne. Det gælder fx en mand med oprindelse i Pakistan, som siger:

“Hvad man skal se på er, om klassens sammensætning afspejler det omliggende lokalsamfund. Så bliver det en del af integrationen. Så er det en del af den virkelighed, som de nu engang er i”.

Han siger dog også, at der er en tendens til at stærke forældre – til både danske børn og tosprogede børn – tager deres børn ud af skolen, hvis der er mange svage elever (fx mange tosprogede børn med dårlige danskkundskaber). Dette får som konsekvens, at skolerne alligevel ikke afspejler lokalsamfundet, men at de har elever fra de socialt svageste stillede familier (såvel danske som etniske minoritetsfamilier).

Forældrenes fravalg af skoler med mange tosprogede børn hænger ikke nødvendigvis sammen med, at børnene objektivt set får mindre ud af undervisningen på disse skoler. Erfaringer viser, at der eksisterer mange fordomme og myter om tosprogede elever, som får de danske forældre til at fravælge skoler med et stort antal tosprogede børn (Undervisningsministeriet/PLS Consult, 1998). En undersøgelse fra Danmarks Pædagogiske Institut tyder endvidere

på, at elevernes færdigheder i dansk ikke afhænger af antal tosprogede børn i klassen, men af om der tilrettelægges en målrettet undervisning (Nielsen, 1999).

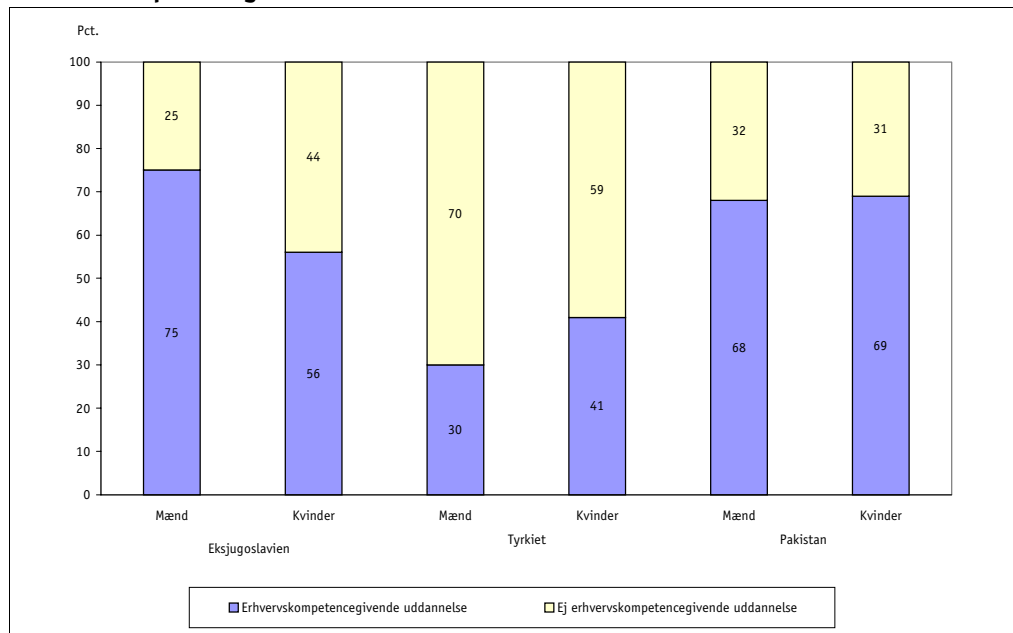
I nogle kommuner har man spredt de tosprogede børn på forskellige skoler ved at transportere børnene i busser til skoler, der ligger uden for det skoledistrikt, de bor i (PLS Consult/Undervisningsministeriet, 1998b). Erfaringer viser dog, at der er ulemper forbundet med en sådan spredning. For det første risikerer man, at muligheden for samvær og leg med skolekammerater efter skoletid besværliggøres, hvis afstanden mellem hjem og skole bliver for store (ligesom kvinden med oprindelse i Pakistan, der er citeret først i dette afsnit, også er inde på). For det andet vanskeliggør det forældresamarbejdet. For det tredje bliver de tosprogede børn ofte spredt ud på skoler, hvor lærergruppen ikke tidligere havde undervist tosprogede børn, og derfor ikke bekendt med de krav det stiller (Undervisningsministeriet/PLS Consult, 1998).

Ingen af de nydanskere, som mener, at det er uheldigt med mange tosprogede børn i en klasse, har konkrete forslag til, hvordan man forhindrer en høj koncentration af tosprogede børn på bestemte skoler eller mindsker de negative effekter, som de mener er en følge af mange tosprogede børn i en klasse. De er dog generelt skeptiske over for at sprede tosprogede børn på skolerne med tvang. Skal børnene spredes, skal det i helst ske i dialog mellem forældrene og myndighederne.

3.5. Erhvervskompetencegivende uddannelse

Én konklusion i afsnittet om skoleuddannelse er, at nydanskerne med oprindelse i Pakistan generelt har den længste skoleuddannelse, mens nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet har den korteste (afsnit 3.2). Der er som ventet sammenhæng mellem skoleuddannelse og erhvervskompetencegivende uddannelse. Således viser figur 3.6, at nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet i mindre omfang tager en erhvervskompetencegivende uddannelse end de øvrige. Under halvdelen af personerne med oprindelse i Tyrkiet er i gang med eller har fuldført en erhvervskompetencegivende ud-

Figur 3.6.
Er de adspurgte nydanskere i gang med eller har de fuldført en erhvervskompetencegivende uddannelse i 1999? Procent.

dannelse (omkring 30 pct. af mændene og 40 pct. af kvinderne), mens tallet for det samme er omkring 55-75 pct. for personer med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan (såvel mænd som kvinder).

Registerbaserede undersøgelser bekræfter den foreliggende undersøgelse i, at nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet i mindre omfang end nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan får en erhvervskompetencegivende uddannelse (Hummelgaard et al., 1998).

Registerbaserede undersøgelser viser desuden at nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan tager en erhvervskompetencegivende uddannelse i mindre grad end jævnaldrende danskere (Hummelgaard et al., 1998 og Husted et al., 2000). Dette stemmer ikke helt overens med vores resultater. Ifølge Dan-

marks Statistik er omkring 70 pct. af alle 30-35-årige i Danmark i gang med eller har fuldført en erhvervskompetencegivende uddannelse (Danmarks Statistik, 1999d) – dette svarer omtrent til niveauet for mænd med oprindelse i Eksjugoslavien og personer med oprindelse i Pakistan (såvel mænd og kvinder). Det vil sige, at for mange personer i vores undersøgelse oplyser, at de har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse. Dette kan hænge sammen med at der ofte er bortfald i interviewundersøgelser (se afsnit 2.3.3), og at bortfaldet er skævt fordelt, således at personer uden erhvervskompetencegivende uddannelse i mindre grad har ladet sig interviewe end personer med en erhvervskompetencegivende uddannelse.⁵⁾

Nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan tager ikke kun i forskelligt omfang en erhvervskompetencegivende uddannelse, de vælger også forskellige uddannelser. Det fremgår af tabel 3.3, der viser fordelingen på uddannelsesretninger for nydanskere, som er i gang med eller har fuldført en erhvervskompetencegivende uddannelse.⁶⁾

Omkring 70 pct. af de mænd med oprindelse i Pakistan, som tager en erhvervskompetencegivende uddannelse, vælger en videregående uddannelse, mens det samme kun gælder 40-55 pct. af kvinderne med oprindelse i Pakistan samt mænd og kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet. Blandt jævnaldrende danskere, som tager en erhvervskompetencegivende uddannelse vælger

-
- 5) I registerbaserede undersøgelser er der ikke bortfald, og de er dermed mere pålidelige til at omfangsbestemme, fx hvor mange der har en erhvervskompetencegivende uddannelse. Til gengæld er der spørgsmål, som ikke kan besvares med en registerbaseret undersøgelse, fx årsager til at unge holder op med en uddannelse de er påbegyndt, holdninger til modersmålsundervisning og sammenhæng mellem holdninger til modersmålsundervisning og uddannelse.
 - 6) Bilagstabel 3.1 viser, hvordan *alle* svarepersonerne fra de tre oprindelseslande er fordelt på højeste igangværende eller fuldførte uddannelse. Af tabellen fremgår det fx, hvor stor en andel der har udvidet afgangsprøve fra folkeskolen som højeste fuldførte uddannelse.

Tabel 3.3.

30-35-årige nydanskere og jævnaldrende i hele befolkningen, som har fuldført eller er i gang med en erhvervskompetencegivende uddannelse. Fordeling på uddannelsesretning. Procent.

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan		Alle 30-34-årige ¹⁾	
	M	K	M	K	M	K	M	K
<i>Erhvervsfaglig uddannelse</i>	61	51	46	60	29	48	63	56
Efg-basisår	11	3	5	15	10	8	-	-
Lærlinge- eller efg-uddannelse	44	33	26	26	16	28	-	-
Anden faglig uddannelse ²⁾	6	15	15	19	3	12	-	-
<i>Videregående uddannelse</i>	39	49	54	40	71	51	37	45
Kort videregående uddannelse	17	16	15	21	22	23	9	12
Mellemlang videregående uddannelse	17	23	26	15	20	10	14	21
Lang videregående uddannelse	5	10	13	4	29	18	14	12
I alt pct.	100	100	100	100	100	99	100	101
I alt personer	79	61	39	53	92	60	143.741	136.159

1) Danmarks Statistik, 1999d, tabel 2 og 3. Kolonnen "Alle 30-35-årige" viser uddannelsesfordelingen for 1998 for de 30-34-årige i hele befolkningen, som der eksisterer uddannelsesoplysninger for i Danmarks Statistiks registre (knap 7 pct. har en uoplyst uddannelse – det drejer sig om personer, som ikke har været inde i det danske skole- og uddannelsessystem, primært indvandrere).

2) Anden faglig uddannelse omfatter grundlæggende erhvervskompetencegivende uddannelser nogenlunde på niveau med lærlinge/efg-uddannelserne, fx laborant og teknisk assistent.

lidt under 40 pct. af kvinderne og ca. 45 pct. af mændene en videregående uddannelse.⁷⁾

7) Bortfaldet giver selvfølgelig også en usikkerhed, når fordelingen på uddannelsesretninger sammenlignes for nydanskerne og danskerne, men vores resultater underbygges af resultaterne i Hummelgaard, 1998.

De videregående uddannelser inddeles i 3 kategorier efter uddannelsens længde. Længden er oftest 2-3 år for en kort videregående uddannelse, 3-4 år for en mellemlang videregående uddannelse og over 4 år for en lang videregående uddannelse. En uddannelse som byggetekniker eller børnehavepædagog kategoriseres fx som en kort videregående uddannelse, mens en uddannelse som folkeskolelærer eller teknikumingeniør kategoriseres som en mellemlang videregående uddannelse. Kandidatuddannelser fra universiteter og andre højere læreranstalter (fx jurister og læger) er eksempler på kategorien: lange videregående uddannelser.

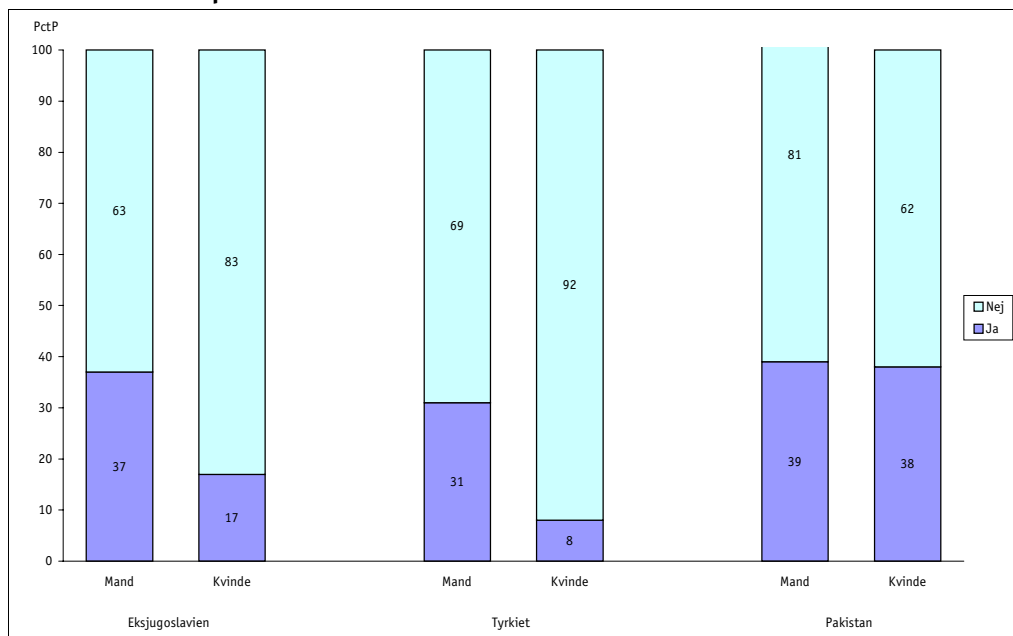
Mændene med oprindelse i Pakistan vælger især en lang videregående uddannelse (knap 30 pct. af alle dem som tager en erhvervskompetencegivende uddannelse). Kvinderne med oprindelse i Pakistan tager også sammenlignet med de øvrige i høj grad en lang videregående uddannelse (ca. 20 pct.), mens kvinderne med oprindelse i Tyrkiet og mændene med oprindelse i Eksjugoslavien kun i et meget ringe omfang vælger denne type uddannelse (ca. 5 pct.). Personer med oprindelse i Pakistan, som tager en erhvervskompetencegivende uddannelse, vælger også hyppigere en lang videregående uddannelse end jævnaldrende danskere – mellem 10 og 15 pct. af danskerne vælger en lang videregående uddannelse.

Nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan vælger i højere grad end jævnaldrende danskere en kort videregående uddannelse. Blandt nydanskerne, som tager en erhvervskompetencegivende uddannelse, vælger mellem 15 og 25 pct. en kort videregående uddannelse mod omkring 10 pct. i hele befolkningen.

Endelig vælger mændene med oprindelse i Eksjugoslavien i meget høj grad en lærlinge eller efg-uddannelse – ca. 45 pct, mens andre 15 pct. vælger en anden erhvervsfaglig uddannelse. Sammenlignet hermed vælger kun omkring 30 pct. af mændene med oprindelse i Pakistan en erhvervsfaglig uddannelse. At mændene med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan i omtrent samme omfang får en erhvervskompetencegivende uddannelse (figur 3.6) på trods af, at

Figur 3.7.

Nydanskere, som hverken er i gang med eller har fuldført en erhvervskompetencegivende uddannelse. Har de påbegyndt en erhvervskompetencegivende uddannelse, som de er holdt op med? Procent.

Anm.: Bilagstabel 3.2. viser, hvilke uddannelsesretninger disse nydanskere er påbegyndt, men ikke har gennemført.

mændene med oprindelse i Pakistan har en længere skoleuddannelse, kan således forklares med, at de vælger forskellige uddannelsesretninger. Mændene med oprindelse i Eksjugoslavien kan få adgang til de erhvervsfaglige uddannelser ved hjælp af deres afgangsprøve fra folkeskolen, mens mændene med oprindelse i Pakistan har brug for en studentereksamen eller lignende til at komme ind på en lang videregående uddannelse.

Det er ikke alle, der starter på en uddannelse, som fuldfører den. Blandt mænd og kvinder med oprindelse i Pakistan og mænd med oprindelse i Eksjugoslavien, som hverken har fuldført eller er i gang med en erhvervskompetencegivende uddannelse, har knap 40 pct. påbegyndt en erhvervskompetencegivende uddannelse,

som de er holdt op med (figur 3.7). Det samme er tilfældet for lidt over 30 pct. af mændene med oprindelse i Tyrkiet, knap 20 pct. af kvinderne med oprindelse i Eksjugoslavien og lidt under 10 pct. af kvinderne med oprindelse i Tyrkiet.

De personer i den landsdækkende undersøgelse, som havde påbegyndt, men siden holdt op med en uddannelse, er blevet spurgt, hvorfor de stoppede med uddannelsen. For nydanskerne med oprindelse i Pakistan er den vigtigste årsag læsetræthed – dette svarer omkring en femtedel. Den vigtigste årsag, som personerne med oprindelse i Tyrkiet oplyser, er, at de ikke kunne få en praktikplads – dette svarer omkring en femtedel. De fleste nydanskere som havde påbegyndt en erhvervskompetencegivende uddannelse, og siden har afbrudt uddannelsen, var i gang med en erhvervsfaglig uddannelse – eneste undtagelse er mænd fra Pakistan (bilagstabel 3.2). På de erhvervsfaglige uddannelser er frafaldet større blandt nydanskere end blandt danskere (Undervisningsministeriet, 1998b). Det hænger blandt andet sammen med, at nydanske elever har sværere ved at finde praktikpladser. Der er flere årsager til dette. En årsag er, at arbejdsgiverne fravælger etniske minoriteter. Erhvervsskolerne peger endvidere på, at nydanskerne skriver for få uopfordrede ansøgninger, og samtidig mangler de sociale netværk, som kan være nødvendige. Erhvervsskolerne mener desuden, at de faglige kvalifikationer hos nydanske elever er dårligere end blandt danske elever pga. dårlige danskundskaber (PLS Consult, 1996).

3.6. Hvad har betydning for, om nydanskerne får en erhvervskompetencegivende uddannelse?

Tabel 3.4. viser forskellige grunde, som nydanskerne selv har givet til, at de ikke har påbegyndt en uddannelse.

Opgivne grunde til ikke at have uddannet sig:

- Nødt til at arbejde: ca. 50 pct. af mændene med oprindelse i Tyrkiet, ca. 35 pct. af mændene med oprindelse i Eksjugoslavien og ca. 25 pct. i de øvrige grupper.

- Skoletræthed: omkring 20 pct. af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan, og lidt mindre med oprindelse i Tyrkiet (ca. 10 og 15 pct. af hhv. mændene og kvinderne).
- Manglende danskkundskaber: specielt indvandrere med oprindelse i Tyrkiet (ca. 20 pct.) og kvinderne med oprindelse i Pakistan (ca. 30 pct.).
- Skulle giftes/have barn: endvidere gælder det for en stor andel af kvinderne med oprindelse i Pakistan (ca. 45 pct.), at de ikke har påbegyndt en erhvervskompetencegivende uddannelse, fordi de skulle giftes eller have barn – det samme gælder mellem 15 og 20 pct. af kvinderne med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet.
- Forældre ønskede det ikke: endelig er der omkring 15 pct. af kvinderne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan, hvis forældre ikke ville have, at de påbegyndte en uddannelse.

Problemer med det danske sprog kan være med til at forklare, at nydanskerne i mindre grad end danske jævnaldrende tager en erhvervskompetencegivende uddannelse. Hvor godt nydanskerne behersker det danske sprog afhænger blandt andet af alderen ved indvandringen til Danmark (Just Jeppesen, 1989). Relativt mange svarer endvidere, at de ikke har påbegyndt en uddannelse, fordi de var nødt til at arbejde, skulle giftes/have barn eller fordi deres forældre ikke synes, de skulle have en uddannelse. Da der ikke er en tilsvarende undersøgelse af de jævnaldrende danskere, er det svært at vurdere, om disse grunde har større betydning for nydanskerne end for danskerne.

Nydanskerne bliver gift i en tidligere alder end deres danske jævnaldrende (afsnit 6.1), og derfor er ægteskab (og børn) måske i højere grad en årsag til, at nogle personer ikke får en uddannelse blandt nydanskerne end blandt de jævnaldrende danskere? Der kan også være forskellige forventninger blandt etniske minoriteter og danskere til, om mændene skal kunne forsørge en familie, når de er gift og derfor er nødt til at arbejde, og til om gifte kvinder skal forsørges, og derfor ikke behøver en uddannelse?

Tabel 3.4.**Nydanskere, som ikke har påbegyndt en erhvervskompetencegivende uddannelse i 1999.
Hvorfor ikke? Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	M	K	M	K	M	K
Mine forældre ville ikke have det	7	5	7	16	0	13
Mit dansk var ikke godt nok	13	5	18	21	12	31
Kunne ikke klare det/læsestoffet var svært	13	0	12	15	12	19
Jeg var nødt til at arbejde	33	23	47	24	23	25
Jeg skulle giftes/have barn	13	18	8	15	4	44
Jeg så ingen fremtid i det	7	8	5	3	8	0
Jeg var skoletræt	20	23	10	15	19	19
Andet	27	40	25	26	46	19
I alt personer	15	40	60	68	26	16

Anm.: Det er udelukkende de svarpersoner, der ikke har påbegyndt en erhvervskompetencegivende uddannelse, som indgår i denne tabel. Personerne har kunnet angive flere årsager til, at de ikke har påbegyndt en erhvervskompetencegivende uddannelse.

For at få flere oplysninger om, hvorfor nogle nydanskere får en uddannelse, mens andre ingen uddannelse får, har vi ved hjælp af regressionsanalyser undersøgt, i hvilket omfang forskellige forhold har indflydelse på, om nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan får en erhvervskompetencegivende uddannelse.

Regressionsanalyserne viser, at alderen ved indvandring har signifikant betydning for, om personerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan får en erhvervskompetencegivende uddannelse. De personer, der var 7-15 år, da de kom til Danmark, har i mindre grad en erhvervskompetencegivende uddannelse end

de personer, der kom til Danmark før de fyldte 7 år. Nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet havde den højeste alder ved ankomsten til Danmark (bilagstabel 2.3), og det kan i nogen grad forklare den relativt høje andel inden for denne gruppe, som ikke har fået en erhvervskompetencegivende uddannelse. Uanset alderen ved ankomsten til Danmark har personerne med oprindelse i Tyrkiet dog den højeste andel uden en erhvervskompetencegivende uddannelse. (Hummelgaard et al., 1998, viser ligeledes, at sandsynligheden for at få en erhvervskompetencegivende uddannelse er mindre, jo ældre børnene er, når de kommer til Danmark).

Analyserne viser endvidere, at der er en sammenhæng mellem alder ved indgåelse af ægteskab og uddannelse. Personer, som blev gift før de fyldte 20 år, er langt hyppigere uden en erhvervskompetencegivende uddannelse end personer, der blev gift efter de fyldte 20 år, eller som er ugift. Det er især kvinder med oprindelse i Tyrkiet, der blev gift før de fyldte 20 år (knap 55 pct.), og sjældnest mænd med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan (omkring 5-10 pct.) (se afsnit 6.1).

Personer, som bor i et område med en lav koncentration af etniske minoriteter (det vil sige, hvor højst 25 pct. af beboerne tilhører de etniske minoriteter, se kapitel 5) har i højere grad en erhvervskompetencegivende uddannelse end de øvrige nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan. Om dette resultat hænger sammen med, at det har en positiv effekt på nydanskernes uddannelsesniveau at bo i et område med en lav koncentration af etniske minoriteter, eller at personer med en erhvervskompetencegivende uddannelse i højere grad vælger at bo i områder med en lav koncentration af etniske minoriteter, kan undersøgelsen ikke svare på.

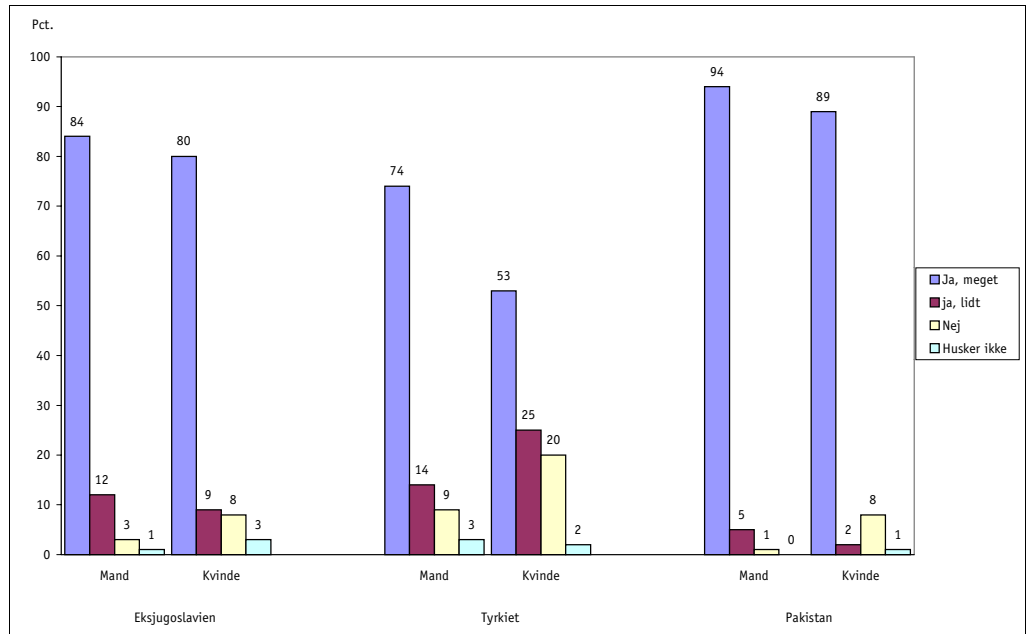
En svag sammenhæng mellem koncentrationen af etniske minoriteter og i hvor høj grad nydanskerne får en erhvervskompetencegivende uddannelse (dog kun for nydanske mænd) er også fundet i en anden dansk undersøgelse. Endvidere viser den pågældende undersøgelse, at koncentrationen af etniske minoriteter i det om-

råde, hvor forældrene bor, har stor betydning for, hvorvidt nydanskerne (både mænd og kvinder) får en erhvervskompetencegivende uddannelse: jo større koncentrationen er, jo færre får en erhvervskompetencegivende uddannelse (Husted et al., 2000). I den pågældende undersøgelse tages koncentrationen af etniske minoriteter i det område, forældrene bor, som et udtryk for koncentrationen i det område, hvor nydanskerne voksede op, under forudsætning af at forældrene har en lav mobilitet.

Dette resultat kan imidlertid ikke overføres til nydanskerne i vores undersøgelse, idet nydanskerne i Husted et al., 2000, afgrænses til personer født i Danmark, mens nydanskerne i den foreliggende undersøgelse afgrænses til personer i alderen omkring 30-35 år, som højst var 15 år, da de indvandrede til Danmark (se afsnit 2.2 og 2.3). Nydanskerne i den foreliggende undersøgelse er derfor ældre end i Husted et al., 2000, og da de voksede op i 1970'erne og 1980'erne havde Danmark endnu ikke nogen stor koncentration af etniske minoriteter. 1989-undersøgelsen viste således, at de fleste nydanskere fra Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan (ca. 60 pct.) har oplevet at være det eneste tosprogede barn i klassen, da de kom i en almindelig skoleklasse. Næsten alle de øvrige har gået i en klasse med 1-4 tosprogede børn udover dem selv. Koncentrationen i boligområderne og skolerne var således anderledes dengang end nu, hvor koncentrationen af etniske minoriteter er stor i nogle bestemte boligområder og i klasserne på en række skoler (Just Jeppesen, 1989).

I den danske befolkning har undersøgelser vist, at forældrenes baggrund har betydning for de unges uddannelsesvalg (se fx Hansen, 1995). Denne undersøgelse viser da også, at forældrenes uddannelsesbaggrund og holdninger til uddannelse har betydning for, om nydanskerne får en erhvervskompetencegivende uddannelse. De nydanskere, der har mindst en forælder, der slet ikke har gået i skole, og som har oplevet, at forældrene ikke har været meget interesseret i, at de fik en uddannelse, har i mindre grad en erhvervskompetencegivende uddannelse end de øvrige nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan.

Figur 3.8.
Har nydanskerne oplevet, at deres forældre var/er interesseret i, at de fik en uddannelse? Procent.

Der er stor forskel på uddannelsesniveautet blandt forældrene til nydanskerne. De dårligst uddannede er forældrene fra Tyrkiet, mens fædrene fra Pakistan er bedst uddannede (bilagstabel 2.5 og 2.6). Nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet er den gruppe, som sjældnest har oplevet, at deres forældre har været interesseret i, at de fik en uddannelse, dette gælder især kvinderne med oprindelse i Tyrkiet (figur 3.8). Forskellene på forældrenes baggrund og holdninger til uddannelse kan dermed være med til at forklare, at nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet har et lavt uddannelsesniveau sammenlignet med nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan.

Dette resultat er ikke i overensstemmelse med Husted et al., 2000, som viser, at for nydanskere *født* i Danmark har forældrenes uddannelsesbaggrund kun betydning for nydanske mænd og ikke for nydanske kvinder, og konkluderer derfor, at pigerne i højere grad

er mønsterbrydere end drengene. Denne forskel på resultater kan hænge sammen med, at nydanske kvinder, der er født i Danmark, i højere grad bryder deres sociale arv end de kvinder, der er indvandret til Danmark sammen med deres forældre.

Forældrenes holdninger til uddannelse påvirkes blandt andet af den status uddannelse tillægges. Det at have en uddannelse kan have forskellig status i for forskellige grupper, ligesom forskellige uddannelsesretninger kan have forskellig status. Nogle af nydanskerne kommer ind på dette i de kvalitative interview:

“Forældrene har visse fordomme. De vil ikke have, at deres datter bliver sygeplejerske, for det er der så mange fordomme omkring i Pakistan. Man vil gerne kunne tage tilbage til sit hjemland og sige ‘ja, min søn læser til læge’ eller noget andet smart.” (kvinde med oprindelse i Pakistan)

“Ens forældre vil jo helst at man bliver læge eller advokat eller ingeniør. Det er det eneste der du’r (...). Derfor ‘punker’ de børnene til noget, som børnene måske ikke har kapacitet til. Så går det galt. Børnene føler sig presset, de kan ikke opnå det, som forældrene vil ha’, at de skal opnå, og så dropper de fuldstændig ud.” (kvinde med oprindelse i Tyrkiet)

Nogle af nydanskerne nævner også, at forældrenes interesse for, om børnene får en uddannelse også kan have indflydelse på, om de overhovedet får en.

Der kan være forskellige forventninger til mænd og kvinder med hensyn til uddannelse. Kvinder med oprindelse i Pakistan har ikke i så høj grad en lang videregående uddannelse som mænd med oprindelse i Pakistan. En kvinde med oprindelse i Pakistan giver et bud på, hvordan dette kan være:

“...for hvis man regner med en datter skal giftes før hun er 25, så skal det helst være en kort uddannelse, man kan altid læse videre når man er gift.”

Da forældrene har stor indflydelse på de unges uddannelsesvalg, lægger flere af personerne i de kvalitative interview vægt på, at forældrene også inddrages i erhvervsvejledningen i forbindelse med overgangen fra skole til erhverv:

“Det vil helt klart hjælpe, hvis forældrene også får en eller anden form for vejledning. ‘Prøv lige at høre der er ikke noget galt i hvis din datter bliver sygeplejerske eller pædagog’ (...) men jeg tror det tager lang tid. Det kan være min generation har mere forståelse for tingene, og går mere op i hvad deres barn vil i fremtiden, end hvad forældrene vil have for barnet.” (kvinde med oprindelse i Pakistan)

“Støttepersonen, studievejlederen, læreren – eller hvem det nu er – skal gå ind og finde ud af hvad barnets interesse er, og så derefter få overbevist forældrene om, at ‘det altså er det dit barn vil’, og så lade barnet gøre det. Fortælle forældrene at ‘det er den uddannelse dit barn har kvalifikationer til at tage’ – i stedet for at forældrene tager barnet ud og sætter det i arbejde, eller tager pigerne med til Pakistan og lader dem gifte sig i en ung alder (...). Det er faktisk her man reder barnets fremtid.” (kvinde med oprindelse i Pakistan)

En af personerne i de kvalitative interview, en mand med oprindelse i Tyrkiet, mener at kvaliteten af den vejledning, skolerne tilbyder, ikke altid er tilfredsstillende. Han siger om vejledning i forbindelse med overgang fra skole til erhverv, hvor forældrene inddrages i processen:

“Ideen er god, men den skal kvalificeres. Det skal ikke være en lærer med sådan en hattedamesholdning til, at hun skal hjælpe flygtninge og indvandrere. Hun skal være bevist om sig selv. Generelt har lærerne en hattedamesholdning. Det er som i 1800-tallet, hvor småborger-skabet skulle ud og hjælpe de fattige.”

Arbejdsmarked

4.1. Indledning

Flere undersøgelser viser, at etniske minoriteter fra Eksjugoslavi-en, Pakistan og Tyrkiet er meget arbejdsløse, samt at de i høj grad er ansat i ikke-faglærte job, hvis de er i beskæftigelse. Undersøgelserne tyder endvidere på, at der er flere årsager til dette, blandt andet et lavt uddannelsesniveau og utilstrækkelige danskundskaber blandt de etniske minoriteter, diskrimination på arbejdsmarkedet og rekrutteringsmønstre på det danske arbejdsmarked, der kan virke uhensigtsmæssige i forhold til etniske minoriteter, fx den udbredte anvendelse af sociale netværk i rekrutteringen (se Dahl et al., 1998a-b; Emerek et al., 1998; Hummelgaard et al., 1995; Arbejdsministeriet, 2000).

Men hvordan klarer de 30-35-årige nydanskere, som har tilbragt en del af deres barndom i Danmark, sig på det danske arbejdsmarked? I dette kapitel belyses, i hvor høj grad de ca. 30-35-årige nydanskere fra de tre oprindelseslande er i beskæftigelse, hvilke job de har, og hvilken sammenhæng der er mellem deres beskæftigelse og uddannelse. Ændringer i nydanskernes arbejdsmarkedstilknytning fra 1989 til 1999 bliver også belyst (afsnit 4.2 og 4.3). Endelig bliver det ved hjælp af de kvalitative interview belyst, om nydanskerne oplever, at de bliver diskrimineret på arbejdsmarkedet, hvordan de oplever deres møde med de offentlige myndigheder i forbindelse med arbejdsløshed, samt hvad de mener om forskellige typer af aktivering af arbejdsløse (afsnit 4.4 og 4.5).

En analyse af nydanskernes arbejdsmarkedstilknytning er væsentlig, da det af flere grunde er vigtigt, at nydanskerne får muligheder for at komme i beskæftigelse og udnytte deres kvalifikationer på lige vilkår med danskerne. Et arbejde er for mange en vigtig del af tilværelsen. Dels forbedrer det familiens økonomi og dermed forbrugsmuligheder, det gælder materielle forbrugsgoder som tøj eller en bil, men også forbrug af sociale og kulturelle aktiviteter.

Dels betyder et arbejde for mange mennesker udfordringer i hverdagen og sociale kontakter med andre mennesker. Endelig kan et arbejde have betydning for den enkeltes selvværd, blandt andet fordi det indebærer, at man kan forsørge sig selv og evt. sin familie. Der er selvfølgelig også personer, der har det fint med at være uden beskæftigelse, også personer der er registreret som arbejdsløse. Det er dog også ud fra en samfundsøkonomisk betragtning vigtig, at nydanskernes ressourcer udnyttes på det danske arbejdsmarked. Fx er der samfundsøkonomiske tab forbundet med, at personer får en uddannelse, som de ikke får mulighed for at udnytte på grund af diskrimination på arbejdsmarkedet eller ikke udnytter, fordi de har det fint med at være uden arbejde.

4.2. Er nydanskerne i beskæftigelse?

Tabel 4.1 viser, hvor mange af de 30-35-årige mænd og kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan, der på interviewtidspunktet er i beskæftigelse, arbejdsløse eller uden for arbejdsstyrken, herunder hvor mange der er under uddannelse eller har orlov.

Omkring 80 pct. af mændene med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan er i beskæftigelse, mens ca. 10 pct. er arbejdsløse og ca. 10 pct. er uden for arbejdsstyrken.¹⁾ De mænd blandt nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan, som er uden for arbejdsstyrken, er næsten alle under uddannelse. Hvad angår de mænd fra Tyrkiet, som er uden for arbejdsstyrken, så er omkring halvdelen under uddannelse (tabel 4.1). Det vil sige, at næsten alle mænd (omkring 85-90 pct.) er i beskæftigelse eller under uddannelse (som jo er en forberedelse til fremtidig beskæftigelse).

Kvinderne er ikke så hyppigt i beskæftigelse som mændene. Omkring 60 pct. af kvinderne med oprindelse i Eksjugoslavien og

1) Arbejdsstyrken består af de personer, som er i beskæftigelse eller arbejdsløse (eller sagt på en anden måde: de personer, der udbyder deres arbejdskraft på arbejdsmarkedet).

Tabel 4.1.**Hvor mange er hhv. beskæftigede, arbejdsløse eller uden for arbejdsstyrken i 1999?
Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
I beskæftigelse	79	61	81	47	77	46
Arbejdsløs	10	17	10	27	11	26
Uden for arbejdsstyrken	12	23	10	27	12	28
Heraf:						
Under uddannelse (herunder elev, lærling)	10	10	4	10	9	9
På orlov	0	4	1	10	1	11
Førtidspensionist/langtidssyg	2	4	5	4	2	3
Hjemmearbejdende husmor/husfar	0	5	0	3	0	5
I alt pct	101	101	101	101	100	100
I alt personer	105	109	130	128	135	86

Anm.: I denne undersøgelse er personer, som er i forskellige former for aktivering på grund af arbejdsløshed og alle kontanthjælpsmodtagere medregnet i gruppen af arbejdsløse. Endvidere er alle nydanskere på orlov placeret i gruppen uden for arbejdsstyrken, da der ikke er oplysninger om, hvorvidt personer har orlov fra beskæftigelse eller ledighed. Opgørelsesmetoderne er dermed lidt anderledes i denne undersøgelse end i Danmarks Statistiks publikationer (se fx Danmarks Statistik, 2000a). I bilagstabel 4.1 er tilsvarende oplysninger vist for 30-35-årige danske kvinder og mænd.

knap 50 pct. af kvinderne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan er i beskæftigelse. Denne forskel på mænd og kvinder findes også blandt førstegenerationsindvandrere fra de tre oprindelseslande, hvor især kvinder med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan i meget mindre omfang er i beskæftigelse end mændene (Dahl et al., 1998a). Til gengæld er kvinderne (blandt såvel førstegenerationen som nydanskerne) både hyppigere arbejdsløse og uden for arbejdsstyrken end mændene. Blandt de nydanske kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien er knap 20 pct. arbejdsløse og knap 25 pct. uden for arbejdsstyrken, mens lidt over 25 pct. af de nydanske

kvinder med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan hhv. er arbejdsløse og uden for arbejdsstyrken.

Kvinderne er ikke i højere grad under uddannelse end mændene. Den højere andel uden for arbejdsstyrken blandt kvinderne hænger især sammen med, at flere kvinder er hjemmearbejdende eller har orlov (tabel 4.1). Der er flere forskellige typer af orlov, fx barselsorlov, børnepasningsorlov og uddannelsesorlov. Årsagen til at så mange kvinder har orlov (omkring 10 pct. af kvinderne Tyrkiet og Pakistan) er formentlig primært, at kvinderne i højere grad end mændene tager børnepasningsorlov, samt at kvinderne jo har meget længere barselsorlov (de danske 30-35-årige kvinder har også i høj grad orlov fra arbejdsmarkedet, bilagstabel 4.1).²⁾

For mange personer, som er uden for arbejdsstyrken på interviewtidspunktet, vil dette kun være en midlertidig tilstand – det gælder fx typisk personer under uddannelse og personer på orlov, men også nogle af de hjemmegående kvinder vil måske komme ud på arbejdsmarkedet efter nogle år, fx når deres børn bliver ældre.

De nydanske mænd, som er blevet interviewet i den landsdækkende undersøgelse, ligner meget de jævnaldrende danske mænd med hensyn til, hvor mange der er i beskæftigelse, arbejdsløse og uden for arbejdsstyrken (tabel 4.1 og bilagstabel 4.1). Kvinderne fra Pakistan og Tyrkiet, som er blevet interviewet, er derimod i væsentlig mindre omfang i beskæftigelse og i større omfang arbejdsløse end jævnaldrende danske kvinder, mens der er mindre forskelle på kvinder fra Eksjugoslavien og danske kvinder (tabel 4.1 og bilagstabel 4.1).

Meget tyder dog på, at nydanskernes beskæftigelse overvurderes og arbejdsløsheden undervurderes i den landsdækkende inter-

2) Både personer i beskæftigelse og forsikrede ledige kan tage børnepasningsorlov og barselsorlov. Af note 1) til bilagstabel 4.1 fremgår det, at ca. 80 pct. af de 30-35-årige danske kvinder, som er på orlov, har taget orlov fra beskæftigelse, mens de resterende har taget orlov fra ledighed. Om den samme fordeling gælder for nydanske kvinder, ved vi ikke.

viewundersøgelse (det vil sige i tabel 4.1). Dette kan forekomme som følge af et skævt bortfald (se afsnit 2.3.3), hvor nydanskere uden beskæftigelse i mindre grad har deltaget i den landsdækkende interviewundersøgelse end nydanskere med beskæftigelse. Fx viser en registerbaseret undersøgelse, at nydanskerne fra de tre oprindelseslande i 1994 havde et meget højere arbejdsløshedsniveau end jævnaldrende danskere i 1994 (Hummelgaard et al., 1998).³⁾ Selvom arbejdsløshedsniveauet generelt er faldet siden 1994, er mønsteret næppe ændret således, at nydanske mænd er i beskæftigelse i samme omfang som jævnaldrende danske mænd. Senere data tyder da også på, at nydanskere født i Danmark har et højere arbejdsløshedsniveau end jævnaldrende danskere (se fx Husted et al., 2000; Poulsen & Lange, 1998) – en gruppe som generelt klarer sig bedre på arbejdsmarkedet end nydanskere, der er indvandret som børn til Danmark (Hummelgaard et al., 1998).⁴⁾

Sammenfattende viser ovenstående, at de fleste nydanske mænd er i beskæftigelse. Meget tyder dog på, at de er i beskæftigelse i mindre omfang end danske mænd. Endvidere er forholdsvis få nydanske kvinder i beskæftigelse sammenlignet med nydanske mænd og danske kvinder. Kvindernes lavere beskæftigelsesniveau blandt nydanskere hænger dels sammen med, at flere kvinder end mænd ikke ønsker beskæftigelse – i *hvert* fald ikke inden for en kort tidsperiode (der er flere uden for arbejdsstyrken på grund af orlov eller fordi, de er hjemmegående). Dels at flere kvinder er arbejdsløse, hvilket kan tyde på, at kvinderne har sværere ved at opnå beskæftigelse end mændene.

-
- 3) I Hummelgaard et al., 1998, er arbejdsløshedsprocenter i 1994 vist for tre grupper af nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan: nydanskere født i Danmark, nydanskere indvandret til Danmark i alderen 0-6 år og nydanskere indvandret i alderen 7-12 år.
 - 4) Alle tre grupper undersøgt i Hummelgaard et al., 1998, har et højere arbejdsløshedsniveau end danske unge. Blandt nydanskerne har de personer, der er født i Danmark, det laveste og de personer, der er indvandret efter de fyldte 6 år, det højeste arbejdsløshedsniveau.

Et overraskende resultat i den foreliggende undersøgelse er, at personer med oprindelse i Pakistan ikke i højere grad er i beskæftigelse og i mindre grad arbejdsløse end personer med oprindelse i Tyrkiet, selv om de i højere grad har en erhvervskompetencegivende uddannelse (afsnit 3.5), og flere analyser peger på, at en erhvervskompetencegivende uddannelse mindsker risikoen for arbejdsløshed for såvel danskere som etniske minoriteter (O. Ingerslev et al.; Husted et al., 2000; Hummelgaard et al., 1998).

For mænd og kvinder med oprindelse i Tyrkiet, mænd med oprindelse i Eksjugoslavien og kvinder med oprindelse i Pakistan finder vi den sædvanlige sammenhæng mellem uddannelse og arbejdsløshed (tabel 4.2). For mænd med oprindelse i Pakistan og kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien har personer med og uden en erhvervskompetencegivende uddannelse til gengæld det samme arbejdsløshedsniveau (tabel 4.2). Mænd med oprindelse i Pakistan har (uanset om de har en uddannelse eller ej) det samme arbejdsløshedsniveau som mænd med oprindelse i Tyrkiet uden en erhvervskompetencegivende uddannelse. Endvidere har uddan-

Tabel 4.2.
Sammenhæng mellem uddannelsesniveau og arbejdsløshedsprocent ¹⁾ i 1999.
Procentandele.

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Ingen erhvervskompetencegivende uddannelse	20	21	14	45	13	47
Fuldført en erhvervskompetencegivende uddannelse	9	23	3	15	12	30
Alle (samlet arbejdsløshedsprocent)	12	22	11	36	12	36

Anm.: Personer, der er i gang med en erhvervskompetencegivende uddannelse, er ikke medtaget i denne tabel.

1) Arbejdsløshedsprocenten angiver andelen af arbejdsløse inden for arbejdsstyrken.

nelse en mindre effekt på arbejdsløshedsniveauet for kvinder med oprindelse i Pakistan end for kvinder med oprindelse i Tyrkiet (tabel 4.2). Dette kan være en forklaring på, at personer med oprindelse i Pakistan på trods af et højere uddannelsesniveau ikke har et lavere arbejdsløshedsniveau end personer med oprindelse i Tyrkiet (en lang videregående uddannelse reducerer dog arbejdsløshedsrisikoen væsentligt for mænd med oprindelse i Pakistan).

4.2.1. Sammenligning af arbejdsmarkedstilknytningen i årene 1989 og 1999

Hvordan er arbejdsmarkedstilknytningen i 1999 for de 30-35-årige nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan sammenlignet med 10 år tidligere? Det handler dette afsnit om. Vi viser dels, hvor mange der i hhv. 1989 og 1999 er i beskæftigelse, arbejdsløse eller uden for arbejdsstyrken, herunder hvor mange, der er under uddannelse. Endvidere viser vi, hvordan de enkelte personer har skiftet mellem disse tilstande fra 1989 til 1999.

Forskellene på mænd og kvinder blandt nydanskerne fra de tre oprindelseslande er langt større i 1999 end for ti år siden (tabel 4.3.a og 4.3.b).

I 1989 var mænd og kvinder i omtrent samme omfang i beskæftigelse og under uddannelse blandt personerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan, mens lidt færre kvinder end mænd var i beskæftigelse og under uddannelse blandt personerne med oprindelse i Tyrkiet. I 1999 er mændene derimod i langt højere grad i beskæftigelse end kvinderne, mens mænd og kvinder i omtrent samme omfang er under uddannelse.

Denne større forskel på mænd og kvinder hænger sammen med, at væsentlig flere af mændene med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan er i beskæftigelse i 1999 end i 1989 samtidig med, at der kun er sket små ændringer fra 1989 til 1999 for kvinderne med hensyn til antallet af beskæftigede, arbejdsløse og personer uden for arbejdsstyrken (tabel 4.3.a og 4.3.b).

Tabel 4.3.a.**Andele beskæftigede, arbejdsløse og personer uden for arbejdsstyrken i 1989 og 1999. Mænd. Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	1989	1999	1989	1999	1989	1999
I beskæftigelse	49	78	62	83	36	77
Arbejdsløs	18	12	14	8	14	10
Uden for arbejdsstyrken	32	9	24	9	50	13
<i>Herunder:</i>						
Under uddannelse	29	8	23	4	50	9
Orlov	-	0	-	1	-	1
Øvrige	3	1	1	4	0	3
I alt pct.	99	99	100	100	100	99
I alt personer	65	65	105	105	111	111

Anm.: Kun de mænd, der er med i undersøgelsen i begge år er medtaget i tabellen. Personer under "øvrige" er hjemmearbejdende husfar, pensionist eller langtidssyg.

Antallet af beskæftigede er steget lidt for kvinderne med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan, mens det er uændret for kvinderne med oprindelse i Tyrkiet. Endvidere er antallet uden for arbejdsstyrken steget, og antallet af arbejdsløse faldet blandt kvinderne med oprindelse i Tyrkiet, mens det omvendte er tilfældet for kvinderne med oprindelse i Pakistan (tabel 4.2.b). Kvinderne var til gengæld uden for arbejdsstyrken af forskellige årsager i 1989 og 1999. Næsten alle kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan, som i 1989 var uden for arbejdsstyrken, var under uddannelse. Det samme er ikke tilfældet i 1999, hvor over halvdelen af kvinderne uden for arbejdsstyrken har orlov, er hjemmegående eller pensionerede.

Et uændret antal beskæftigede kan skyldes, at det er de samme personer, som fx er i beskæftigelse i både 1989 og 1999, men det kan også dække over store ændringer for de enkelte personer som

Tabel 4.3.b.**Andele beskæftigede, arbejdsløse og personer uden for arbejdsstyrken i 1989 og 1999. Kvinder. Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	1989	1999	1989	1999	1989	1999
I beskæftigelse	52	58	46	44	42	48
Arbejdsløs	21	17	32	26	15	25
Uden for arbejdsstyrken	27	25	22	30	43	28
<i>Herunder:</i>						
Under uddannelse	25	10	13	10	42	11
Orlov	-	5	-	8	-	8
Øvrige	2	10	9	12	1	9
I alt pct	100	100	100	100	100	101
I alt personer	77	77	106	106	65	65

Anm.: Kun de kvinder, der er med i undersøgelsen i begge år er medtaget i tabellen. Personer under "øvrige" er hjemmearbejdende husmor, pensionist eller langtidssyg.

udlignes, når man laver en fordeling for det samlede antal personer. Bilagstabel 4.2.a-4.2.f viser, i hvor høj grad der er sket en ændring i arbejdsmarkedstilknytningen fra 1989 til 1999 for de enkelte personer fra Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan.

Selv om antallet af beskæftigede kvinder er omtrent det samme i 1989 og 1999, er det ikke de samme kvinder, der er i beskæftigelse i de pågældende år. Af de kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan, som var i beskæftigelse i 1989, er kun omkring 50-65 pct. i beskæftigelse ti år senere, mens omkring 20-25 pct. er arbejdsløse. De øvrige er uden for arbejdsstyrken. Kvinderne, som i 1989 var under uddannelse eller arbejdsløse, er i endnu mindre grad i beskæftigelse ti år senere. Fx er kun 35 pct. af de kvinder fra Tyrkiet, der var under uddannelse i 1989, i be-

skæftigelse i 1999. Derimod er de fleste uden for arbejdsstyrken, især fordi de fortsat er under uddannelse eller på grund af orlov.

Uanset om de i 1989 var i beskæftigelse, arbejdsløse eller uden for arbejdsstyrken, fx under uddannelse, har kvinderne fra Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan en lavere andel i beskæftigelse i 1999 end mændene. Omkring 80 pct. af de mænd, som var i beskæftigelse i 1989 er også i beskæftigelse 10 år senere. Ligeledes er omkring 80 pct. af de nydanske mænd, der var arbejdsløse eller under uddannelse i 1989, i beskæftigelse ti år senere. Mændene kommer dermed i højere grad i beskæftigelse efter endt uddannelse end kvinderne gør det.

4.2.2. Arbejdsløshed inden for de tre sidste år

Hovedparten af nydanskerne har ikke været arbejdsløse inden for de tre seneste år. Det gælder især mænd med oprindelse i Eksjugoslavien, hvor ca. 70 pct. ikke har været arbejdsløse på noget tidspunkt i perioden. Desuden har omkring 60 pct. af mænd med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan og af kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien ikke oplevet arbejdsløshed inden for de tre seneste år, mens det samme kun er tilfældet for halvdelen af kvinderne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan (tabel 4.4).

Tabel 4.4 viser endvidere, at nydanske kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan ikke kun i højere grad er arbejdsløse end mændene på interviewtidspunktet. De er også i højere grad langtidsledige. Omkring 30 pct. af de nydanske kvinder har været arbejdsløse i over et år inden for de tre seneste år, mens det samme er tilfældet for under 20 pct. af de nydanske mænd. Især kvinder med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan er langtidsledige – lidt over 10 pct. af disse har vedvarende været arbejdsløse i de tre seneste år.

Personer, der ikke er arbejdsløse, er ikke nødvendigvis i beskæftigelse, de kan også være uden for arbejdsstyrken, fx under uddannelse. Det vil sige, at selvom mændene med oprindelse i Eksjugoslavien har været mindst arbejdsløse i de tre seneste år har de ikke

Tabel 4.4.**Arbejdsløshed inden for de 3 seneste år? Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Ikke været arbejdsløs	71	58	64	47	61	50
Arbejdsløs under 0,5 år	6	8	4	8	13	7
Arbejdsløs 0,5-1 år	8	7	14	10	12	10
Arbejdsløs 1-2 år	6	11	7	11	6	12
Arbejdsløs 2-3 år	6	10	6	9	1	6
Arbejdsløs i alle 3 år	4	6	4	13	6	14
Ved ikke	0	0	1	2	0	1
I alt pct.	101	100	100	100	99	100
I alt personer	105	109	130	128	134	86

nødvendigvis været mest i beskæftigelse. Derfor kan tabel 4.4. ikke umiddelbart tolkes som, at det er mændene med oprindelse i Eksjugoslavien, der i størst omfang har været i beskæftigelse i de tre seneste år. Der er dog ikke noget i den foreliggende undersøgelse, som tyder på, at mændene med oprindelse i Eksjugoslavien i højere grad end de øvrige har været uden for arbejdsstyrken i de tre seneste år. Mændene med oprindelse i Eksjugoslavien har fx generelt korte uddannelser (tabel 3.5).

4.3. Hvilke job har de beskæftigede nydanskere?

I dette afsnit beskrives hovedbeskæftigelsen mht. stilling, branche og arbejdstid for de adspurgte nydanskere, der er i beskæftigelse på interviewtidspunktet. En person kan godt have flere job. Hvilket job, der betragtes som hovedbeskæftigelse, har været op til den interviewede person selv at afgøre (hvis den pågældende var usik-

ker er hovederhvervet defineret som det erhverv, der indeholder flest arbejdstimer).⁵⁾

4.3.1. Stillingskategorier

De 30-35-årige mænd og kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan har forskellige typer af beskæftigelse. Det illustrerer tabel 4.5, som viser nydanskernes fordeling på stilling.

De fleste beskæftigede nydanskere er lønmodtagere – omkring 80-95 pct. (tabel 4.5). Blandt lønmodtagerne er personer med oprindelse i Tyrkiet typisk længere nede i stillingshierarkiet end personer med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan, idet de i højere grad er ansat i ikke-faglærte job og i mindre grad ansat som funktionærer med underordnede. Én forklaring på denne forskel i gruppernes stillingsstruktur kan være, at personer med oprindelse i Tyrkiet har et lavere uddannelsesniveau end de øvrige nydanskere. Forholdsvis få i ikke-faglærte job har en erhvervskompetencegivende uddannelse, mens det er det typiske for funktionærer (bilagstabel 4.3).

Næsten 50 pct. af de beskæftigede med oprindelse i Tyrkiet og omkring 15-35 pct. af de øvrige nydanskere i beskæftigelse er ansat i ikke-faglærte job. Til gengæld er kun ca. 5 pct. af de beskæftigede med oprindelse i Tyrkiet funktionærer med underordnede mod ca. 20 pct. blandt mændene med oprindelse i Eksjugoslavien og personerne med oprindelse i Pakistan (både mænd og kvinder). Blandt lønmodtagerne har personer med oprindelse i Pakistan den højeste andel funktionærer.

5) Blandt mændene med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan og blandt kvinderne med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet har mellem 15 og 20 pct. af de beskæftigede bibeskæftigelse (det vil sige mere end et job), hovedsageligt af et omfang på under 10 timer ugentligt. Ingen af kvinderne med oprindelse i Pakistan har bibeskæftigelse. Nydanskernes bibeskæftigelse beskrives ikke i denne rapport.

Tabel 4.5.**De beskæftigedes fordeling på stillingskategorier. Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
<i>Selvstændige & medhjælpende ægtefæller</i>						
Heraf:						
Medhjælpende ægtefæller	8	2	18	10	22	5
Selvstændige	0	2	0	3	0	0
<i>Lønmodtagere</i>						
Heraf:						
Funktionærer med underordnede	8	0	18	7	22	5
Funktionærer uden underordnede	88	96	81	88	78	93
Faglærte arbejdere	21	13	5	5	20	20
Ikke-faglærte arbejdere	24	46	26	34	29	58
Uoplyst stilling	12	3	3	3	3	0
I alt beskæftigede - pct.	31	34	47	46	26	15
I alt beskæftigede - personer	4	2	2	2	1	3
	100	100	101	100	101	101
	82	67	104	59	104	40

Endelig har lidt over 10 pct. af de beskæftigede mænd med oprindelse i Eksjugoslavien faglærte job. Kun ganske få af de øvrige nydanskere har et faglært job.

Blandt forældregenerationen (1. generationen) er mange personer med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan ansat i ikke-faglærte job, mens nydanskerne i langt mindre omfang end deres forældre er ikke-faglærte – det gælder for alle tre oprindelseslande. For forældregenerationen såvel som for nydanskerne gælder det

dog, at personer med oprindelse i Tyrkiet hyppigst er ikke-faglærte og personer med oprindelse i Pakistan hyppigst funktionærer (tabel 4.5 og Dahl et al., 1998).

Relativt mange mænd med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan, er selvstændige, ca. 20 pct., mens det samme gælder knap 10 pct. af mændene med oprindelse i Eksjugoslavien og de jævnaldrende danske mænd. Kvinderne er i mindre grad selvstændige end mændene, det gælder såvel nydanskere fra de tre oprindelseslande som danskere.⁶⁾ Uddannelsesniveaue er ikke afgørende for, om en person bliver selvstændig.

For forældre-generationen (1. generationen) gælder det også, at personerne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan i højere grad er selvstændige end personer med oprindelse i Eksjugoslavien og danskere (Dahl et al., 1998a). Samlet har etniske minoriteter i Danmark også en større andel selvstændige blandt de beskæftigede end danskerne (Poulsen & Lange, 1998). Der gives flere forklaringer på de mange selvstændige blandt etniske minoriteter. Fx at nogle vælger at blive selvstændige, fordi de ser det som den eneste mulighed for at opnå varig beskæftigelse – et forsøg på at undgå socialhjælp. Mens det for andre er en drøm at blive selvstændig, som måske bunder i, at det er denne livsform, de kender fra deres forældres hjemegn. En kvalitativ undersøgelse peger da også på, at nogle indvandrere er overordentlig tilfredse med at være selvstændige, mens andre er utilfredse med det og hellere ville have et lønmodtager-job, hvis det var muligt (Smith, 1996).

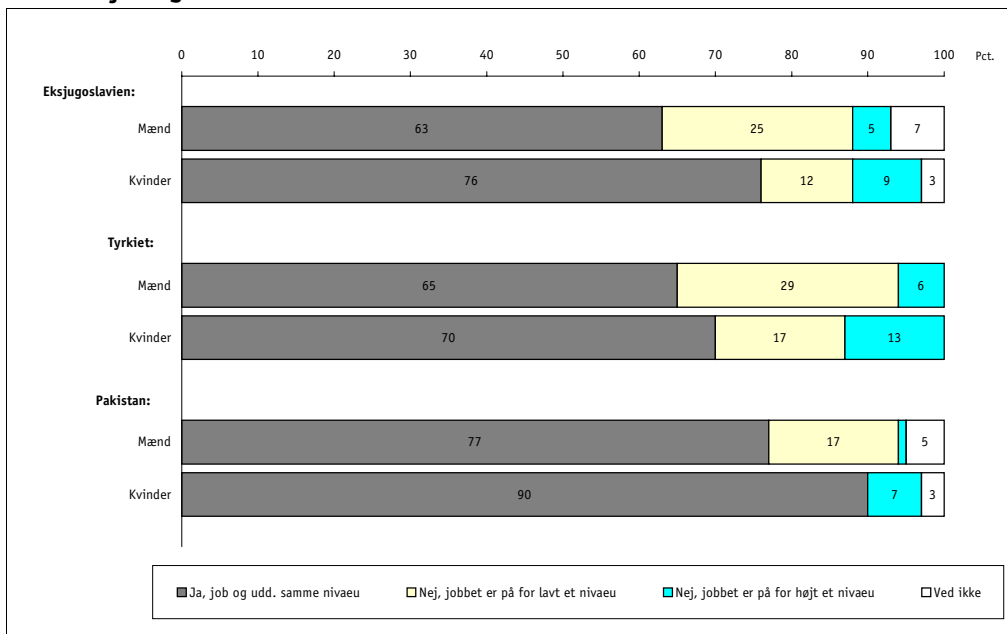
En sammenligning med resultaterne fra 1989-undersøgelsen (se Just Jeppesen, 1989) viser som forventet, at der er flere funktionærer og selvstændige og færre ikke-faglærte blandt de beskæftigede nydanskere i 1999 end i 1989. Fx var omkring 70 pct. af de beskæftigede med oprindelse i Tyrkiet i 1989 ansat i ikke-faglærte

6) Dataene for de 30-35-årige danskere stammer fra en specialkørsel af oversigtstabel 2 og 3 i Danmarks Statistik, 2000a, som vi har fået Danmarks Statistik til at lave til den foreliggende undersøgelse.

job mod omkring 50 pct. i 1999, og under 5 pct. af mændene med oprindelse i Tyrkiet og ca. 15 pct. af mændene med oprindelse i Pakistan var i 1989 selvstændige mod omkring 20 pct. i 1999. Udviklingen med flere funktionærer og selvstændige er forventelig, da mange stadigvæk var under uddannelse i 1989, og mange funktionær-job kræver uddannelse. At etablere en selvstændig virksomhed kræver kapital og erfaring, og for mange (men selvfølgelig ikke for alle) derfor også et vist antal år på arbejdsmarkedet. For såvel danskere som etniske minoriteter gælder det da også generelt, at andele af funktionærer og selvstændige stiger med alderen (Dahl et al., 19998a).

Ovenstående analyse viser, at der er en sammenhæng mellem uddannelse og stilling. For at belyse dette spørgsmål nærmere er nydanskerne i den landsdækkende undersøgelse blevet spurgt, om deres job og uddannelse svarer til hinanden. Resultaterne er vist i figur 4.1.

Figur 4.1.
Nydanskere med beskæftigelse og en erhvervskompetencegivende uddannelse: Mener de deres job og uddannelse svarer til hinanden i 1999? Procent.

De fleste personer fra de tre oprindelseslande mener, at deres job og uddannelse er på samme niveau, der er dog store indbyrdes forskelle på nydanskerne. Næsten alle (90 pct.) beskæftigede kvinder med oprindelse i Pakistan mener, at deres job og uddannelse er på samme niveau, mens det samme kun er tilfældet for omkring 65 pct. af mændene med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet. Til gengæld svarer omkring 25-30 pct. af mændene med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet, at jobbet er på et for lavt niveau. To-tredjedele af mændene fra Eksjugoslavien og halvdelen af mændene fra Tyrkiet, der svarer at jobbet er på et for lav har en erhvervsfaglig uddannelse og er endvidere hyppigst ansat i ikke-faglærte job.

Om det er frivilligt eller nødtvunget på grund af diskrimination eller arbejdsløshed inden for faget, at nogle af personerne har et job, der er på et for lavt niveau i forhold til deres uddannelse, kan vi i denne undersøgelse ikke svare på.

4.3.2. Branche

Nydanskerne er ikke kun beskæftiget inden for forskellige stillingskategorier, men også inden for forskellige brancher (tabel 4.6). Nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet er fx i modsætning til nydanskerne med oprindelse i Pakistan i relativt stort omfang beskæftiget inden for fremstilling. Dette gælder især mændene med oprindelse i Tyrkiet, hvor omkring en tredjedel er beskæftiget inden for fremstilling.

Mændene med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan skiller sig endvidere ud fra de andre ved at mange er beskæftiget inden for transport (omkring 20-25 pct). Mange af mændene med oprindelse i Pakistan er også beskæftiget inden for IT og finansiering (ca. 20 pct).

Endelig er langt flere af kvinderne (15-20 pct.) end af mændene beskæftiget inden for sundhedsvæsenet, og mange af kvinderne med oprindelse i Pakistan er beskæftiget inden for den offentlige administration.

Tabel 4.6.**De beskæftigedes fordeling på branche. Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Landbrug, gartneri og skovbrug	1	0	2	0	0	0
Fremstilling	20	21	33	20	13	3
Bygge og anlæg mv.	6	0	4	0	2	3
Handel	7	11	15	8	14	8
Hotel og restauration	5	2	9	2	3	0
Transport	22	7	7	0	25	0
IT og finansiering	7	3	2	3	19	10
Udlejning og ejendomsformidling	0	0	0	0	0	0
Offentlig administration	4	5	6	3	1	21
Uddannelse og forskning	2	6	5	7	4	8
Sundhedsvæsen	5	20	3	15	6	21
Andre serviceydelser	20	21	15	33	13	26
Uoplyst	1	5	0	7	1	3
I alt pct.	100	101	101	99	101	101
I alt personer	82	66	103	59	104	39

Ligesom beskæftigede nydanskere ikke er ligeså koncentreret inden for en bestemt stillingsgruppe (ikke-faglærte job) som forældregenerationen (afsnit 4.3.1), er de heller ikke lige så koncentreret inden for bestemte brancher. Fx er de i mindre grad beskæftiget inden for fremstillingsektoren end forældrene (tabel 4.6 og Dahl et al., 1998a). Denne forskel på generationerne skyldes sandsynligvis dels, at forældrene (eller mere korrekt fædre) kom til Danmark for at varetage bestemte jobfunktioner, især ikke-fag-

lærte job inden for fremstillingssektoren, mens nydanskerne har mange flere jobtyper at vælge i mellem, og dels at nydanskerne er bedre uddannet.

4.3.3. Ugentlig arbejdstid

Som ventet arbejder mændene flere timer om ugen end kvinderne (tabel 4.7). De fleste mænd har fuldtidsarbejde – det gælder knap 90 pct. af mænd med oprindelse i Tyrkiet og over 90 pct. af mænd med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan. Kvinderne med oprindelse i Pakistan har i næsten lige så høj grad fuldtidsarbejde (ca. 85 pct.), mens omkring 75 pct. af kvinderne med op-

Tabel 4.7.
De beskæftigedes fordeling på det ugentlig antal arbejdstimer i hovederhvervet.
Procent.

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Deltid	7	26	13	28	5	15
Heraf:						
6-30 timer	2	9	7	9	3	15
31-35 timer	5	17	6	19	2	0
Fuld tid (eller mere)	92	75	88	73	95	85
Heraf:						
36-37 timer	57	67	66	62	37	72
38-45 timer	17	8	5	2	24	10
Mere end 45 timer	18	0	17	9	34	3
I alt pct.	99	101	101	101	100	100
I alt personer	82	66	102	58	103	39

Anm.: Der mangler oplysninger om antal arbejdstimer for 6 personer.

rindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet har fuldtidsarbejde. En stor andel af nydanskerne arbejder mere end 37 timer om ugen. Dette gælder knap 60 pct. af mændene med oprindelse i Pakistan, hvoraf halvdelen arbejder mere end 45 timer om ugen, ca. 35 pct. af mænd med oprindelse i Eksjugoslavien og ca. 22 pct. af mænd med oprindelse i Tyrkiet. Sammenlignet hermed arbejder omkring 10 pct. af kvinderne mere end 37 timer om ugen.

At mændene med oprindelse i Pakistan i højere grad end de øvrige nydanskere arbejder mere end 45 timer kan forklares med, at de i højere grad er selvstændige (afsnit 4.3). Den foreliggende undersøgelse viser nemlig, at det primært er de selvstændige, som har en ugentlig arbejdstid på mere end 45 timer om ugen. Mønstrer med at selvstændige arbejder flere timer om ugen end lønmodtagere genfindes også i befolkningen som helhed (Danmarks Statistik, 2000b).

4.4. Diskrimination og jobmuligheder

Diskrimination af etniske minoriteter på arbejdsmarkedet kan fx finde sted i forbindelse med en ansættelsessituation, og ved at en person på grund af sit etniske tilhørsforhold ikke bliver forfremmet eller lettere bliver fyret. Diskriminationen kan både være direkte eller indirekte. Den kan skyldes en direkte modvilje mod at arbejde sammen med personer fra visse etniske minoritetsgrupper hos lederne eller de ansatte på en virksomhed, eller en frygt for at en sådan modvilje findes hos virksomhedens kunder. Diskriminationen kan også skyldes, at virksomhedslederne er usikre på de etniske minoriteters kompetencer, og derfor vælger det mere sikre, en dansker. Endelig kan nogle af processerne på arbejdsmarkedet virke uhensigtsmæssige for de etniske minoriteter, og dermed utilsigtet bevirke, at de står dårligere i konkurrencen om jobbene. Et eksempel herpå kan være en udbredt brug af sociale netværk i rekrutteringen af arbejdskraft (Jakobsen, 2000).

Flere undersøgelser tyder på, at indvandrere diskrimineres på det danske arbejdsmarked (Hjarnø & Jensen, 1997; PLS Consult, 1996; Arbejdsmarkedsstyrelsen, 2000). Fx viser en undersøgelse

fra Arbejdsmarkedsstyrelsen, at forholdsvis mange arbejdsgivere ikke vil ansætte personer fra de etniske minoriteter, selvom de mangler arbejdskraft. Dette gælder ca. 40 pct. af de private virksomheder og ca. 20 pct. af de offentlige virksomheder, som svarer, at de kun i ringe grad eller slet ikke vil ansætte flygtninge eller indvandrere i tilfælde af rekrutteringsproblemer (Arbejdsmarkedsstyrelsen, 2000).

Endvidere viser en surveyundersøgelse gennemført i 1998, at etniske minoriteter med oprindelse i Bosnien, Libanon, Somalia og Tyrkiet selv oplever, at de bliver diskrimineret på arbejdsmarkedet (Møller & Togeby, 1999). Fx svarer ca. 25 pct. af de etniske minoriteter med oprindelse i Tyrkiet, at de inden for de seneste 5 år har oplevet, at de på grund af diskrimination ikke har fået et job, som de var kvalificeret til at varetage. Næsten lige så mange svarer, at de inden for det seneste år har oplevet, at de er blevet drillet eller chikaneret på deres arbejdsplads på grund af deres etniske tilhørsforhold. Det er endvidere værd at bemærke, at de fire etniske minoritetsgrupper ikke i lige høj grad oplever diskrimination på arbejdsmarkedet. Personer med oprindelse i Libanon oplever tilsyneladende i højere grad og personer fra Bosnien i mindre grad, at de bliver udsat for diskrimination på arbejdsmarkedet end personer med oprindelse i Tyrkiet, mens der ikke er forskel på i hvor høj grad personer med oprindelse i Somalia og Tyrkiet oplever at blive udsat for diskrimination (Møller & Togeby, 1999). På den baggrund kan man også forestille sig, at nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan i den foreliggende undersøgelse ikke udsættes for diskrimination i samme omfang. Om dette er tilfældet, kan resultatet af den foreliggende undersøgelse dog ikke give svaret på.

Personerne i de kvalitative interview er også alle af den opfattelse, at etniske minoriteter diskrimineres på arbejdsmarkedet. De mener, at mange arbejdsgivere er tilbageholdende med at ansætte personer, der har et navn eller et udseende, som ikke er dansk, eller som taler dansk med lidt udenlandsk accent, selvom de er kvalificeret til jobbet. En mand fra Makedonien siger fx:

“Det er simpelthen kanonsurt, at du er fuldt ud ligeså god som de andre, men eftersom du tilfældigvis hedder Muhammad, så bliver du kasseret.”

Enkelte af de adspurgte mener endvidere, at de selv har haft svært ved at finde job eller praktikplads på grund af diskrimination. En kvinde med oprindelse i Tyrkiet, som er uddannet klinikassistent, har nu job i en privat praksis, men har oplevet lange perioder med arbejdsløshed efter, at hun blev færdig med sin uddannelse. Hun mener, at det er svært for etniske minoriteter at få arbejde i det private, og at de lange ledighedsperioder hun har oplevet blandt andet skyldes, at private arbejdsgivere er bange for, at kunderne ikke vil kunne lide, at en person fra de etniske minoriteter arbejder i klinikken. Hun siger:

“Jeg kunne godt se, at privaten det var noget andet [end det offentlige]. Der skal du altså ha’ noget cool cash i kassen – og hvis hr. Hansen ikke gider at blive behandlet af en sort som mig, så er løbet kørt.”

Personer fra de etniske minoriteter kan have særlige kompetencer som følge af deres etniske tilhørsforhold, der kan anvendes på arbejdsmarkedet. Det gælder fx tosprogede pædagoger og lærere, som er efterspurgt i institutioner og skoler med mange tosprogede elever, men også nogle etniske minoriteter ansat i virksomheder der opererer på det globale marked og har mange internationale kontakter. En kvinde med oprindelse i Pakistan foreslår, at man i højere grad udnytter indvandrernes specielle erfaringer og baggrundsviden. Hun siger:

“Måske skal man bruge den baggrund indvandrerne har, når de skal i gang med en uddannelse eller have et arbejde. Jeg kunne jo fx godt arbejde som tolk. Jeg kunne godt gøre en indsats for pakistanske børn, der har brug for en plejefamilie, men for hvem det vil være for stort et kulturшок at komme i en dansk familie”

Det er dog ikke alle nydanskerne i den kvalitative undersøgelse, som har lyst til at få et arbejde, hvor de skal udnytte deres etniske

baggrund. Nogle vil gerne have de samme typer af job som danskerne. Fx siger en kvinde med oprindelse i Tyrkiet:

“Hvis du vil have et job inden for indvandrerrområdet, så får du en masse kastet i nakken. Hvis du vil arbejde som dobbeltsproget pædagog, hvis du vil arbejde som multikulturel formidler osv, osv (...). Danskerne kan simpelthen ikke fatte, at det gider vi ikke altid.”

Kvinden med oprindelse i Tyrkiet nævner, at danskerne ikke forstår, at alle nydanskere ikke vil have et job, hvor de udnytter deres etniske baggrund. En sådan opfattelse hos danskerne kan være en stor hæmsko for nydanskernes jobmuligheder. I artiklen “Dilemma” kommer Üzeyir Tireli med et eksempel på dette. En nyuddannet tosproget pædagog er træt af diskussionen om indvandrede, unge kriminelle og tosprogede børn, og ønsker derfor et arbejde i en børnehave med danske børn. Han ser en annonce i avisen, hvor en institution i en omegnskommune søger en pædagog og ringer til den pågældende institution. Samtalen forløber nogenlunde sådan her:

“Goddag... jeg hedder.... Jeg så jeres annonce i Politiken... Det lyder interessant, og jeg har tænkt mig at søge den...” Og lederen svarer fortvivlet “Jamen... det er sådan, at vi desværre ingen tosprogede børn har i institutionen, så jeg ved ikke...” (Tireli, 1999).

Det vil sige at selvom de særlige kompetencer giver nydanskerne jobmuligheder, kan det også begrænse deres muligheder for at få andre job. Der ligger ikke nødvendigvis bagtanker bag institutionslederens sammenkobling af tosprogede pædagoger og tosprogede børn. I stedet kan eksemplet illustrere de selvfølgeligheder, der opstår omkring tosprogede pædagogers rolle i institutionerne (Tireli, 1999). Konsekvensen kan være, at arbejdsmarkedet for pædagoger opdeles i to: et for pædagoger med dansk baggrund og et for pædagoger med anden etnisk baggrund.

Udover at tosprogede pædagoger kun ansættes i institutioner, hvor der er tosprogede børn, tildeles de ifølge Tireli også specielle

roller i de institutioner, hvor de ansættes. De er ikke tilknyttet institutionen på samme måde som de danske pædagoger. De er konsulenter med større frihedsgrader på det etniske felt og større begrænsninger på det danske (Tireli, 1999). Det samme er en lærerstuderende med oprindelse i Tyrkiet inde på i den kvalitative interviewundersøgelse. Han siger, at mange accepterer den rolle, de får tildelt fx tosprogede lærer:

“Jeg har set tosprogede lærer, som accepterer den tosprogede rolle, de får, til trods for at de er uddannet i Danmark. De har en radiatorfunktion: de sidder på radiatoren, og lige så snart der er ballade, så skal denne person gå frem og være bussemand. Eller man bliver brugt som tolk. Eller man bliver brugt om skraldespand i lærerværelset, hvor man får hældt hele lortet over hovedet.”

Han har selv oplevet at det giver vanskeligheder, hvis man ikke vil acceptere denne rolle, han siger:

“Under mit arbejde på en skole gjorde jeg meget ud af at jeg ikke kun skulle have en rolle, hvor jeg arbejdede med de tosprogede elever. På den anden siden vidste jeg, at jeg havde nogle kvalifikationer, som jeg gerne ville bruge og andre kunne have nytte af. Men at få en etiket på, at du er indvandrerlærer, det ville jeg ikke, så jeg gjorde meget ud af at jeg også fik andre fag, kom ud i andre situationer og roller. Det gjorde, at tosprogskonsulenten i kommunen bad inspektøren om at fyre mig, fordi jeg ikke havde de ‘hjemmelige kvalifikationer’ i orden. Det tolker jeg som hun følte sig truet, da hendes vigtigste funktion var at ansætte tosprogede lærer, tolke, lave analyser og statistikker, og det at jeg sagde at der skulle være ligestilling i min ansættelse blev opfattet som en provokation.”

Han siger endvidere, at det er svært fx at henvende sig til tillidsmanden, når man bliver udsat for diskrimination på arbejdspladsen:

“Du er minoritet i forvejen, og så skal du overbevise flertallet om, at du bliver diskrimineret. Man har jo den opfattelse, specielt hos lærerne, at man er humanister og aldrig nogensinde har været racistisk.”

Sammenfattende tyder ovenstående på, at de etniske minoriteter i et eller andet omfang diskrimineres på det danske arbejdsmarked. Omfanget af diskrimination er dog ikke nødvendigvis det samme på alle dele af arbejdsmarkedet, og diskrimination af etniske minoriteter kan dermed både være med til at forklare et større arbejdsløshedsniveau og en anden job-fordeling blandt nydanskerne end blandt jævnaldrende danskere. Jobmuligheder på grund af særlige kompetencer (og de begrænsninger det også kan give) kan yderligere være med til at forklare en anden job-fordeling.

4.5. Hvordan kan beskæftigelsesmulighederne for nydanskerne forbedres?

I de dybtgående kvalitative interview er nydanskerne blevet spurgt, hvad de mener det offentlige kan gøre for at forbedre beskæftigelsesmulighederne for de unge og voksne fra de etniske minoriteter, samt hvad de mener om forskellige konkrete arbejdsmarkedspolitiske foranstaltninger.

4.5.1. Personalesammensætning på offentlige arbejdspladser

Nogle af de adspurgte mener, at det offentlige bør ansætte flere nydanskere. En mand fra Makedonien siger fx, at personalesammensætningen i kommunerne og amterne skal afspejle samfundet. Han forsætter:

“De skal også ansætte indvandrere. Jeg tror at der er flere indvandrere ansat på kommunalt plan end i de private virksomheder, men det er mest som hjemmehjælpere eller rengøringsassistenter. Det skal være på alle niveauer. Sagsbehandlere kan også godt være indvandrere.”

En mand med oprindelse i Pakistan mener, at også at de offentlige institutioner bør ansætte flere nydanskere. Men i modsætning til den makedoniske mand, tror han, det er sværere for nydanskerne at få job i det offentlige end i det private:

“Hvor mange tosprogede har de [de offentlige institutioner] fx blandt de ansatte? Det er ikke særligt mange. De bruger meget tid på at fortælle de private om, hvad de skal gøre, men hvis de ikke engang kan

gøre det selv, så er det ligegyldigt (..) . Og jeg tror også, at det generelle billede blandt indvandrere er, at der hvor det er sværest at komme ind, det er det offentlige (...). Kommunen skal starte med at sætte ret stærke personer med indvandrerbaggrund ind de forskellige steder for at åbne portene for andre indvandrere. (...). Det er ikke noget med at særbehandle indvandrere, men at have nogle personer der kan bryde isen.”

Med andre ord siger den pakistanske mand, at hvis politikerne og de offentlige myndigheder skal kunne påvirke de danske virksomheder til at ansætte flere personer fra de etniske minoriteter, skal det offentlige først selv ansætte flere fra de etniske minoriteter.

Mål for antal nydanskere ansat i en virksomhed og regler om fx. ansættelsesprocedure kan være en vej til at øge antallet af nydanskere ansat i en virksomhed (se fx Mellemfolkeligt Samvirke, 1998). En kvinde med oprindelse i Pakistan mener, det er en god idé, at kommunerne fx er bevidste omkring ansættelsesproceduren i forbindelse med elevpladser:

“Der er nogle kommuner, der laver nogle særlige elevpladser eller har nogle regler om, at hvis der er nogle indvandrere, der søger, så skal man i hvert fald høre på dem og have dem til samtale, og så skulle der gerne ansættes to per år. De skal selvfølgelig være kvalificerede. Altså ligesom hjælpe dem med at finde en elevplads eller et job, de er glade for – eller med at finde en uddannelse. Men jeg synes stadigvæk, at det skal være på lige fod med danskerne”

En kvinde med oprindelse i Tyrkiet mener, det er nødvendigt med en holdningsændring hos arbejdsgiverne. Hun mener, det ville være en god idé, hvis arbejdsgiverne og medarbejderne informeres bedre om, hvad det indebærer at ansætte en person med en anden kulturel baggrund. Hun siger:

“Den eneste form for oplysning de får i dag er gennem medierne, og det er ikke lige det mest positive (...). Men vi er jo andre end folk med køller, som slår gamle damer ned”

En anden kvinde med oprindelse i Tyrkiet tror derimod ikke rigtigt på holdningbearbejdelse:

“Det er altid godt, at folk har indsigt i andre kulturer og sådanne nogle ting. Men ét er at undervise, noget andet er hvad folk har i deres hoved i forvejen. Det er svært at få slettet (...). Hver gang jeg er startet på et studie – ikke fordi jeg har gjort det så mange gange – tror de i første omgang, man er noget andet end tyrkisk. De har måske troet jeg var italiensk, og så får man lidt respekt. Så snart man siger, at man er tyrkisk, så kan man godt høre, at de falder ned.”

4.5.2. Arbejdsformidlingen og socialforvaltningen

Personer, der er arbejdsløse, er i kontakt med arbejdsformidlingen eller socialforvaltningen, som skal hjælpe dem med at komme ud af arbejdsløsheden ved hjælp af forskellige typer af aktivering eller formidling af job. En undersøgelse af Møller og Togeby viser, at personer fra de etniske minoriteter i nogen grad oplever modvilje og fjendtlighed ved kontakt med Arbejdsformidlingen og socialforvaltningen. Dette gælder fx lidt over 10 pct. af de etniske minoriteter med oprindelse i Tyrkiet, der har været i kontakt med Arbejdsformidlingen, og ca. 20 pct. af de etniske minoriteter med oprindelse i Tyrkiet, som har været i kontakt med socialforvaltningen (Møller & Togeby, 1999). Dette kan tyde på, at de offentlige myndigheder diskriminerer personer fra de etniske minoriteter. Undersøgelsens resultater er dog ifølge Møller og Togeby ikke nødvendigvis udtryk for dette, idet mange danskere sandsynligvis også har oplevet fjendtlighed og modvilje fra Arbejdsformidlingen og socialforvaltningen, fx når de har fået afslag på ydelser, de har søgt om (Møller & Togeby, 1999). At der kan være tale om diskrimination underbygges dog i de kvalitative interview til den foreliggende undersøgelse, hvor de interviewede personer, som har haft kontakt med Arbejdsformidlingen, både har positive og negative erfaringer.

En kvinde med oprindelse i Pakistan har haft gode erfaringer med Arbejdsformidlingen, men mener hjælpen afhænger af afdelingen og sagsbehandlerens humør:

“De [arbejdsformidlingen] hjalp mig. Det kommer helt an på hvilken afdeling man ender i og hvilken dag sagsbehandleren har haft. Det er vidt forskelligt hvad man møder af mennesker og fordomme (...). Jeg har haft gode erfaringer. Min sagsbehandler er utrolig dygtig, sød og forstående, hun har givet mig gode råd.”

Selv om kvinden med oprindelse i Pakistan har gode erfaringer med arbejdsformidlingen, mener hun, at der eksisterer fordomme blandt nogle sagsbehandlere. En mand med oprindelse i Pakistan mener også, nogle af de ansatte på arbejdsformidlingen behandler danskere og nydanskere forskelligt. En dag han var på Arbejdsformidlingen for at tolke for en bekendt, sad han og iagttog en ansat, mens han ventede:

“Hun blødte op hver gang hun snakkede med en dansker. Men hver gang der var tale om en indvandrere, var det ‘find noget arbejde! Hvorfor tager du dig ikke sammen?’ Hun har været derinde for lang tid. Hun har set for mange dårlige tilfælde med indvandrere, så hun havde simpelthen ikke overskud til at gøre noget.”

Han mener, at sagsbehandlerne burde på turnus, så de ikke har det samme arbejde hele tiden. En mand med oprindelse i Tyrkiet har oplevet at Arbejdsformidlingen ikke ville henvise ham til en virksomhed. Han havde fundet en notits om et arbejde og henvendte sig til Arbejdsformidlingen for at få adressen på virksomheden.

“Jeg skulle have adressen på et firma og henvender mig til min sagsbehandler, som sagde, at jeg ikke kunne få adressen, fordi jeg var indvandrere og det var mest for min skyld, fordi arbejdsgiveren var racistisk (...). Da gik jeg virkelig og overvejede min integration og fik et had til dette samfund. For jeg havde altid troet, at når man ikke gad integrere sig, så var det ens egen skyld. På en eller anden måde følte jeg mig som den udvalgte, fordi jeg havde klaret mig godt. Og jeg så faktisk ned på andre minoriteter og indvandrere.”

De ovenstående citater viser, at nydanskerne oplever, at de ansatte på Arbejdsformidlingen forskelsbehandler danskere og nydan-

skere. En enkelt har endvidere oplevet, at Arbejdsformidlingen accepterer, at arbejdsgivere ikke ønsker medarbejdere fra etniske minoriteter og derfor kun formidler dansk arbejdskraft til virksomheden.

4.5.3. Aktivering

Nydanskerne er også i de kvalitative interview blevet bedt om at kommenterer forskellige typer af aktivering, som tilbydes arbejdsløse. Flere af de interviewede personer har ikke selv været arbejdsløse i længere tid, og har derfor ikke en holdning til, om sådanne tilbud er en god idé. Enkelte har dog været arbejdsløse i længere tid, eller har haft familie og venner, der har været det. En kvinde med oprindelse i Tyrkiet var ledig i lang tid efter endt uddannelse, og kom derfor i jobtræning. Om dette siger hun:

“Jeg fik blod på tanden. Jeg havde jo ikke rigtig været ude siden skolen og var meget usikker i starten, men jeg fik selvtilliden tilbage og begyndte at søge [arbejde] igen”

En kvinde med oprindelse i Pakistan siger, at hun kender kvinder fra hendes mors generation, som er i forskellige beskæftigelsesprojekter, der egentlig heller ville gå derhjemme i fred. Hun siger blandt andet:

“Jeg kender kvinder fra min mors årgang som føler de er tvunget til det [deltage i beskæftigelsesprojekter](...). Folk der kommer dernede fra, som er på min mors alder, som ikke kan tale dansk og ikke kan læse eller skrive, hvis de [kvinderne på hendes mors alder] har den indstilling at det kan de bare ikke, så det klart de føler sig tvunget til det.”

En kvinde med oprindelse i Tyrkiet er inde på det samme. Hun mener, at mange af de ældre hellere vil være derhjemme. Hun siger:

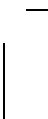
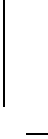
“Alle de her gamle mennesker, som bliver undervist i det ene og det andet. Man skulle bare lade dem være i fred, og så koncentrere sig om de unge og dem der vil noget (...).”

I store dele af 1980'erne og 1990'erne har de ledige kunnet søge iværksætterydelse til at etablere og drive selvstændig erhvervs virksomhed. Ordningen stoppede dog i 1998. Ingen af de adspurgte har selv modtaget iværksætterydelse på noget tidspunkt. Flere synes dog, det var en god idé med en sådan ordning. En kvinde med oprindelse i Tyrkiet begrundet det med, at indvandrere udsættes for diskrimination på arbejdsmarkedet og ønsker at blive selvstændige for at komme ud over dette:

“Jeg ved godt, at den iværksætterydelse er noget, som indvandrere bruger mest. Det kan jeg godt forstå. Netop en erfaring, som jeg lige har haft [hun er blevet afskediget på grund af konflikter, hun mener bunder i diskrimination] gør, at jeg ønsker at blive selvstændig”

Andre nydanskere er mere skeptiske overfor iværksætterydelse. En mand med oprindelse i Tyrkiet mener, at ordningen blev misbrugt:

“Når der bliver lavet sådanne ydelser, bliver de udnyttet. Og det er generelt fremmede, der udnytter det – man sælger den [butikken] så til sin fætter efter et halvt år, og sådan kører det hele tiden. Og det vil sige, at så får man igangsætterydelse hele tiden.”

Boligforhold

5.1. Indledning

Etniske minoriteter er ulige geografisk fordelt i Danmark. Især Københavnsområdet¹⁾ har en høj koncentration af etniske minoriteter, her udgør etniske minoriteter ca. 13 pct. af befolkningen, mens de udgør knap 7 pct. af befolkningen i hele landet (Danmarks statistik, 1999b og 1999c). Der er endvidere store forskelle på kommunerne inden for Københavnsområdet - i forstadskommunerne Brøndby, Albertslund og Ishøj udgør etniske minoriteter omkring 20 pct af befolkningen, mens de i andre kommuner i Københavnsområdet kun udgør omkring 5 pct. af befolkningen (fx i Ledøje-Smørum). Enkelte bykommuner uden for Københavnsområdet har også en forholdsvis høj koncentration af etniske minoriteter. Det gælder fx Farum, Helsingør og Karlebo Kommuner på Sjælland, Odense Kommune på Fyn og Århus Kommune i Jylland (Poulsen & Lange, 1998).

Etniske minoriteter er ikke kun koncentreret i bestemte kommuner i Danmark, men også i bestemte bydele og boligområder inden for de enkelte kommuner. Etniske minoriteter bor sammenlignet med danskerne i meget høj grad i lejede lejligheder, især inden for det almene boligbyggeri (Hummelgaard et al., 1995 og Poulsen & Lange, 1998). Endvidere bor de etniske minoriteter i høj grad i den del af den almene boligsektor, hvor der også er en høj koncentration af danskere med få sociale og økonomiske ressourcer (Indenrigsministeriet, 2000a og Hummelgaard et al., 1997).

Der er flere årsager til koncentrationen af etniske minoriteter. Fx flyttede mændene med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan, som kom til Danmark i 1960'erne og 1970'erne for at

1) Københavnsområdet består af København og Frederiksberg Kommuner og Københavns Amt.

arbejde, til de områder i Danmark, hvor der var job at få, og det var ofte i Københavnsområdet og de større provinsbyer. Koncentrationen af etniske minoriteter i bestemte boligområder skyldes endvidere manglende økonomiske muligheder for at købe en ejerbolig, ledige lejligheder i det almene boligbyggeri (som danskerne flyttede ud af til fordel for en ejerbolig), diskrimination af etniske minoriteter blandt private udlejere og et ønske blandt etniske minoriteter om at bo koncentreret (Just Jeppesen, 1994 og 1997).²⁾

Nærværende undersøgelse viser, at de ca. 30-35-årige nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan også er ulige fordelt geografisk (tabel 5.1). Der er dog forskelle på, hvor i landet nydanskerne fra de tre oprindelseslande bor. Næsten alle nydanskere med oprindelse i Pakistan (knap 90 pct.) og lidt over to-tredjedele af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien (knap 70 pct.) bor i Københavnsområdet. Nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, som bor uden for Københavnsområdet, bor primært på det øvrige Sjælland, Lolland-Falster eller Bornholm. Nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet bor geografisk mere spredt i landet. Næsten halvdelen bor i Jylland eller på Fyn (ca. 45 pct.), især i byerne Århus og Odense. Ca. 30 bor i Københavnsområdet, mens ca. 25 pct. bor på det øvrige Sjælland, Lolland-Falster eller Bornholm.³⁾

Nydanskerne fra de tre oprindelseslande har i dag omtrent den samme geografiske fordeling, som de havde ti år tidligere (Just Jeppesen, 1989).

-
- 2) Flygtningene bor geografisk mere spredt end indvandrere. Dog bor de sjældent i kommuner med under 10.000 indbyggere (Just Jeppesen, 1997). Den større spredning af flygtninge hænger sammen med, at flygtningene ikke som indvandrere frit kan vælge deres bopælskommune, når de får opholdstilladelse i Danmark, men bliver delt mellem kommunerne.
 - 3) Der er opnået interview med en større andel af nydanskerne i Jylland og på Fyn end i hovedstadsområdet (jf. bortfaldsanalyserne i kapitel 2). Derfor undervurderes koncentrationen af nydanskerne i Københavnsområdet i tabel 5.1.

Tabel 5.1.
Hvor i landet bor nydanskerne i 1999? Procent.

	Eksjugoslavien	Tyrkiet	Pakistan
København ¹⁾	40	9	44
Københavns forstæder ²⁾	27	21	42
Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm	23	24	8
Fyn og Jylland	10	46	6
I alt pct.	100	100	100
I alt personer	214	258	221

2) København består af København og Frederiksberg Kommuner.

3) Københavns forstæder består af kommunerne i Københavns Amt.

Som det fremgår af ovenstående har nydanskerne fra de tre oprindelseslande, ligesom den samlede gruppe af etniske minoriteter (herunder deres forældre), en geografisk skæv fordeling. Men bor nydanskerne også i bydele eller boligområder med en høj koncentration af etniske minoriteter, og hvilken type bolig bor de i? I afsnit 5.2 beskrives, i hvor høj grad nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan bor i bydele med en høj koncentration af etniske minoriteter, og hvad de mener om sådanne bydele. Hvilke typer boliger nydanskerne fra de tre oprindelseslande bor i, og boligernes størrelse beskrives i afsnit 5.3.

5.2. Etniske bydele⁴⁾

Siden begyndelsen af 1990'erne har de skiftende regeringer og et flertal i Folketinget været enige om, at en høj koncentration af etniske minoriteter i bestemte bydele eller boligområder er uhel-

4) Tabeller og figurer i dette afsnit er ikke opdelt på køn, da der med få undtagelser ikke er signifikante forskelle på mænd og kvinder. I de få tilfælde hvor der er signifikante kønsforskelle er disse forskelle meget små.

dig og skal bekæmpes (Just Jeppesen, 1997). Et ønske om at mindske koncentrationen af etniske minoriteter, særligt i boligområder med store sociale problemer, finder man fx i regeringens handlingsplan for bedre integration af etniske minoriteter, som den fremlagde i begyndelsen af år 2000. Handlingsplanen indeholder en række konkrete initiativer, som har til formål at mindske koncentrationen af etniske minoriteter i bestemte boligområder. Det drejer sig dels om initiativer, der skal øge de belastede by- og boligområders muligheder for at optage og fastholde ressourcestærke boligsøgende, og dels om initiativer der skal øge og fastholde ikke belastede by- og boligområders boligsociale ansvar (Indenrigsministeriet, 2000a).

I debatten om de etniske minoriteters bolig mønstre er der fremført flere forskellige argumenter for at sprede etniske minoriteter (se fx Just Jeppesen, 1997). Fx at en spredning vil øge etniske minoriteters kontakt med danskere, hvilket vil mindske fordommene mellem etniske minoriteter og danskere, bevirke at etniske minoriteter i højere grad indgår i sociale netværk med danskere, og øge etniske minoriteters danskkundskaber og kendskab til dansk kultur. Mindre fordomme mellem danskere og etniske minoriteter forventes at øge etniske minoriteters adgang til fx arbejdsmarkedet, idet fordomme kan føre til diskrimination. Etniske minoriteters deltagelse i netværk sammen med danskere anses for at øge etniske minoriteters viden om og adgang til uddannelse og arbejde, især hvis de er i netværk med ressourcestærke danskere.

Flere argumenterer dog også mod en spredning af etniske minoriteter (Just Jeppesen, 1997). De begrundet blandt andet dette med, at en høj koncentration af etniske minoriteter øger minoriteternes fællesskab og følelse af tryghed, hvilket er afgørende for deres selvbevidsthed og handlekraft og dermed for, om de klarer sig godt i det danske samfund.

I debatten om de etniske minoriteters bolig mønstre lægger mange debattører således vægt på, at koncentrationen af etniske minoriteter har betydning for de etniske minoriteters integration i sam-

fundet generelt. Det gælder både personer, der argumenterer for en spredning af etniske minoriteter og personer, der argumenterer mod en spredning.

Et centralt spørgsmål er selvfølgelig, hvad de etniske minoriteter selv mener om at bo koncentreret. I dette afsnit vil vi belyse, i hvor høj grad de ca. 30-35-årige nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan bor i områder med en høj koncentration af etniske minoriteter og deres holdninger hertil. I denne forbindelse anvendes betegnelsen "etniske bydele" om bydele og boligområder med en høj koncentration af etniske minoriteter. Ved en "høj koncentration" menes, at over halvdelen af familierne tilhører de etniske minoriteter. Vi har valgt at anvende betegnelsen "etniske bydele", da vi mener, det er en mere neutral betegnelse end "ghetto", som er blevet en almen betegnelse for en række byområder, som både har mange beboere tilhørende de etniske minoriteter og sociale problemer (Horst, 1994), og som ofte opfattes som havende en negativ indflydelse på de etniske minoriteters integration i det danske samfund.⁵⁾ Da der, som det fremgår af ovenstående, kan være både fordele og ulemper ved en høj koncentration af etniske minoriteter, har det været vigtigt at finde en neutral betegnelse.

5.2.1. Faktisk og ønsket koncentration af etniske minoriteter

Tabel 5.2 viser, i hvor stort omfang nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan bor i bydele med en lav, middel eller høj koncentration af etniske minoritetsfamilier. Betegnelsen "høj koncentration" anvendes, når over 50 pct. af familierne i bydelen er etniske minoritetsfamilier. Betegnelsen "lav koncentra-

5) Betegnelsen "ghetto" kan spores tilbage til 1500-tallet, hvor det blev anvendt som betegnelse for tvangsafsondring af jødiske samfund i forhold til majoritetssamfundet. En sådan tvangsafsondring af jøder er senest set under nazismen i Tyskland, hvor der blev dannet ghettoer i de besatte område i Østeuropa, fx i Vilnius, Krakow og Warszawa. Betegnelsen "ghetto" har siden ændret indhold, som det fremgår af ovenstående. Begrebet anvendes ikke kun om jødiske bosætninger, og der indgår ikke nødvendigvis et element af undertrykkelse fra majoritetens side (Horst, 1994)

Tabel 5.2.**Hvor stor er koncentration af etniske minoritetsfamilier, i de områder, hvor nydanskerne bor i 1999? Procent.**

	Eksjugoslavien	Tyrkiet	Pakistan
<i>Lav koncentration:</i>			
Kun min egen familie	12	7	11
2-25 pct. etniske minoritetsfamilier	58	58	61
<i>Middel koncentration:</i>			
26-50 pct. etniske minoritetsfamilier	16	20	19
<i>Høj koncentration:</i>			
51-75 pct. etniske minoritetsfamilier	12	10	6
76-100 pct. etniske minoritetsfamilier	2	5	3
Ved ikke	0	1	0
I alt pct.	100	101	100
I alt personer	212	257	221

tion” anvendes, når højst 25 pct. af familierne er etniske minoritetsfamilier, mens “middel koncentration” anvendes, når 26-50 pct. af familierne er etniske minoritetsfamilier.

Hovedparten af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan bor i bydele med en lav koncentration af etniske minoriteter. Omkring 10 pct. bor i en bydel, hvor deres egen familie er den eneste familie med en anden etnisk baggrund end dansk, mens ca. 60 pct. bor i en bydel, hvor mellem 2 og 25 pct. af familierne er etniske minoritetsfamilier. 15-20 pct. af nydanskerne fra de tre oprindelseslande bor i bydele med en middel koncentration af etniske minoriteter, mens 15 pct. eller derunder bor i bydele med en høj koncentration af etniske minoriteter.

Tabel 5.3.**Hvis nydanskerne frit kunne vælge, hvor stor en koncentration af etniske minoritetsfamilier ville de så gerne have i det område, hvor de bor i 1999? Procent.**

	Eksjugosla- vien	Tyrkiet	Pakistan
<i>Lav koncentration:</i>			
Kun min egen familie	16	15	13
2-25 pct. etniske minoritetsfamilier	73	73	66
<i>Middel koncentration:</i>			
26-50 pct. etniske minoritetsfamilier	6	7	13
<i>Høj koncentration:</i>			
51-100 pct. etniske minoritetsfamilier	1	2	2
Ved ikke	4	3	5
I alt pct.	100	100	99
I alt personer	212	257	218

Hvis de frit kunne vælge, ville langt de fleste nydanskere fra de tre oprindelseslande bo i en bydel med en lav koncentration af etniske minoriteter (80-90 pct.), især i bydele hvor 2-25 pct. af familierne er etniske minoritetsfamilier (tabel 5.3). Kun ganske få ønsker at bo i en bydel med en høj koncentration af etniske minoriteter (under 5 pct). Det vil sige, at antallet af nydanskere, som ønsker at bo i et område med en middel eller høj koncentration af etniske minoritetsfamilier, er mindre end antallet af nydanskere, som rent faktisk bor i et område med en middel eller høj koncentration af etniske minoriteter. For at belyse dette nærmere, er det undersøgt, i hvor høj grad der for de *enkelte* nydanskere er overensstemmelse mellem fakta og ønsker med hensyn til koncentrationen af etniske minoriteter boligområderne (bilagstabel 5.1-5.3).

Kun meget få af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan, som bor i en bydel, med en lav koncentration af etniske minoriteter, ønsker at bo i en bydel med en middel eller høj koncentration af etniske minoriteter (under 5 pct.). Det vil sige, at de i meget høj grad er tilfredse med koncentrationen af etniske minoriteter i deres bydel. Dog ønsker 15-30 pct. af nydanskerne, som bor i en bydel, hvor deres egen familie er den eneste familie med anden etnisk baggrund, at bo i en bydel med 2-25 pct. etniske minoritetsfamilier.

Blandt nydanskerne, der bor i et område med en middel koncentration af etniske minoriteter, er nydanskerne med oprindelse i Pakistan mest tilfredse. Ca. 45 pct. af nydanskerne med oprindelse i Pakistan ønsker at bo i et område med denne koncentration af etniske minoriteter, mens det samme kun gælder ca. 10-20 pct. af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet – de ønsker i stedet at bo i et område med en lavere koncentration af etniske minoriteter.

Næsten alle nydanskerne fra de tre oprindelseslande (90-95 pct.), der bor i et område med en høj koncentration af etniske minoriteter, ønsker at bo i et område med en lav eller middel koncentration.

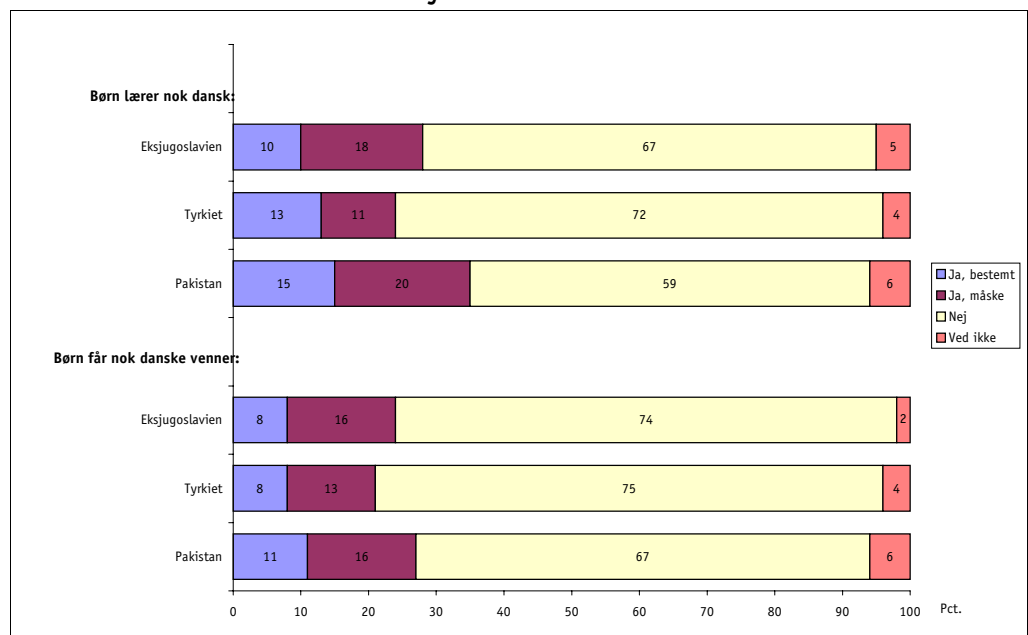
Samlet kan man sige, at kun ganske få ønsker en højere koncentration af etniske minoriteter i den bydel, hvor de bor. Den eneste væsentlige undtagelse er 15-30 pct. af nydanskerne, som bor i en bydel, hvor de er den eneste familie med anden etnisk baggrund end dansk. Til gengæld er der mange, der bor i en bydel med en middel eller høj koncentration af etniske minoriteter, som gerne vil have en mindre koncentration af etniske minoriteter i deres bydel – især blandt nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet. Disse resultater skal dog sammenholdes med, at langt de fleste nydanskere bor i en bydel med en lav koncentration af etniske minoriteter (65-70 pct., tabel 5.2).

5.2.2. Etniske bydele og integration

Som vi tidligere har været inde på i dette kapitel mener mange, at koncentrationen af etniske minoriteter har indflydelse på deres integration i resten af samfundet. For at belyse hvad de ca. 30-35-årige nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan mener om disse sammenhænge, er de i den landsdækkende undersøgelse blevet spurgt om, hvad etniske bydele betyder for de etniske minoritetsbørn, som vokser op i dem: lærer de nok dansk, og får de nok danske venner (figur 5.1).

Hovedparten af nydanskerne fra de tre oprindelseslande mener, at børnene, som vokser op i de etniske bydele, ikke lærer nok dansk. Det gælder ca. 70 pct. af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet og ca. 60 pct. af nydanskerne med oprindelse

Figur 5.1.
Hvad mener nydanskerne i 1999 om etniske bydele? Lærer børnene nok dansk, og får de nok danske venner i de etniske bydele? Procent.

Anm.: Med etniske bydele menes som tidligere nævnt bydele og boligområder, hvor over 50 pct. af familierne tilhører de etniske minoriteter.

i Pakistan. Kun 10-15 pct. af nydanskerne mener, at børnene bestemt lærer dansk nok, selv om de vokser op i etniske bydele.

Hovedparten af nydanskerne fra de tre oprindelseslande (70-75 pct.) mener endvidere, at etniske minoritets børn, som vokser op i de etniske bydele, ikke får nok danske venner. Kun omkring 10 pct. mener, at børnene bestemt får nok danske venner, selvom de vokser op i en etnisk bydel.⁶⁾

Der er ikke sammenhæng mellem, om nydanskerne selv bor i etniske bydele, og om de mener etniske minoritetsbørn, der vokser op i etniske bydele lærer nok dansk og får nok danske venner.

Resultaterne i figur 5.1 kan tolkes som, at nydanskerne anser etniske bydele som hæmmende for de etniske minoritets børns integration i det danske samfund, idet sociale relationer med danskere og især gode danskkundskaber ofte anses som vigtige for de etniske minoriteters integration i samfundet. De kvalitative interview viser endvidere, at nogle nydanskere også mener, at de etniske bydele kan hæmme integration af voksne tilhørende de etniske minoriteter. Det fremgår blandt andet af de kvalitative interview, hvor en ung mand med oprindelse i Tyrkiet fx siger:

“Det er jo svært at blive integreret, når man laver sådan nogle etniske bydele. Når man bare går ind til sin nabo og snakker sit eget sprog. Der er mange eksempler på kvinder, som har boet her i tyve år, og som ikke kan snakke dansk på grund af de etniske bydele.”

Svarpersonen har sandsynligvis kvinder fra sin mors generation i tankerne, som er indvandret til Danmark som voksne. Han kobler dårlige danskkundskaber hos etniske minoriteter og muligheder for integration sammen: dårlige danskkundskaber, som de

6) Man skal selvfølgelig være opmærksom på, at det kan være forskelligt, hvad nydanskerne mener med *nok* danske venner. Fx mener hovedparten af nydanskerne, som har børn, at det er vigtigt, at deres børn har danske venner (70-80 pct.), mens en mindre del mener, det er ligegyldigt (5-10 pct.).

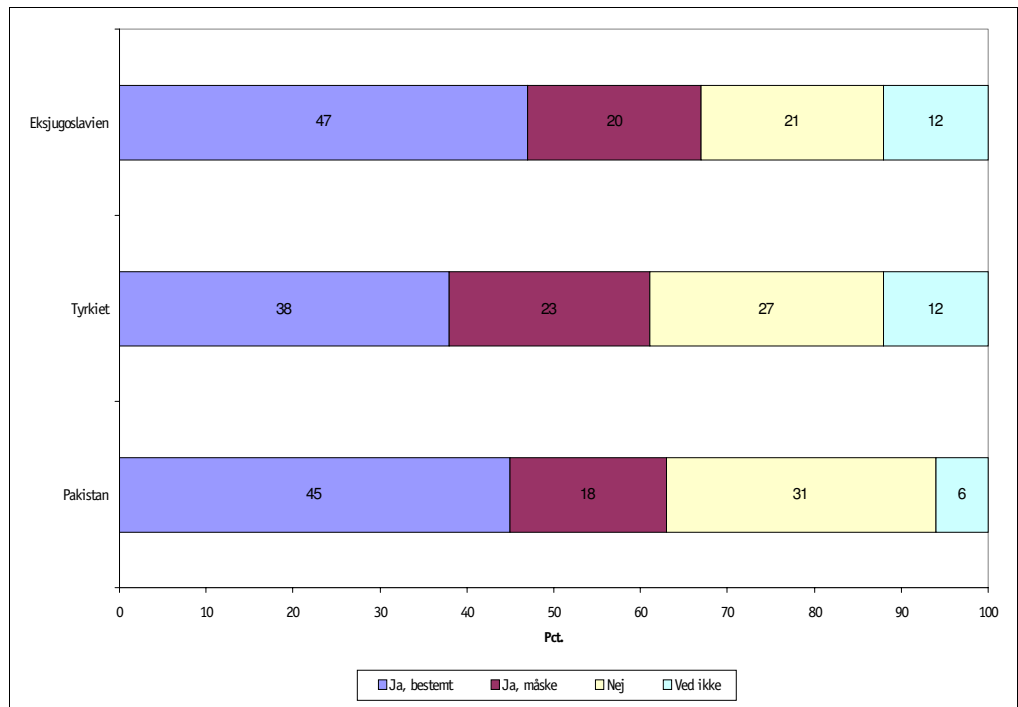
etniske bydele er en medvirkende årsag til, forringer således mulighederne for integration i resten af samfundet.

Etniske bydele kan også virke hæmmende på de etniske minoriteters integration i samfundet, hvis de øger fordommene mellem danskere og etniske minoriteter. Fordomme kan fx føre til diskrimination på arbejdsmarkedet. Men øger de etniske bydele fordommene mellem danskere og etniske minoriteter? Teoretisk er der forskellige modsatrettede hypoteser om sammenhængen mellem omfanget af fordomme og omfanget af kontakt mellem etniske minoriteter og majoritetsbefolkningen, fx kontakt-hypotesen og interesse-hypotesen. Ifølge *kontakt-hypotesen* vil en øget kontakt mellem etniske minoriteter og majoritetsbefolkningen mindske fordommene og øge tolerancen, idet uvidenhed om de andre antages at være en vigtig årsag til modviljen. Modsat vil en øget kontakt mellem forskellige etniske grupper ifølge *interesse-hypotesen* øge fordommene. Ifølge denne hypotese, har personer, der står i et direkte konkurrenceforhold, eller som oplever, at de står i et konkurrenceforhold til en anden etnisk gruppe, flere fordomme og er mere intolerante end andre. En pointe er, at det er lettere at være tolerant, når man ikke har daglig kontakt med personer fra den anden etniske gruppe (Gaasholt & Togeby, 1995).

I den landsdækkende undersøgelse har vi spurgt nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan, hvilke sammenhænge de mener, der er mellem etniske bydele og fordomme. Omkring 40-50 pct. mener, at fordommene mellem danskere og etniske minoriteter bestemt ville blive mindre, hvis de etniske minoriteter boede spredt i forskellige områder, mens 20-30 pct. ikke mener, det har betydning for fordommene (figur 5.2). Dette tyder på, at svarpersonernes opfattelser i høj grad er i overensstemmelse med indholdet af kontakt-hypotesen. Eksisterende empiri giver dog ikke et entydigt svar på, hvordan sammenhængen er mellem omfanget af fordomme og kontakt mellem etniske minoriteter og majoritetsbefolkningen (se fx Gaasholt & Togeby, 1995).

Figur 5.2.

Hvad mener nydanskerne i 1999 om etniske bydele? Vil fordommene mellem etniske minoriteter og danskere blive mindre, hvis etniske minoriteter bor spredt i forskellige områder? Procent.

Anm.: Se anmærkningen til figur 5.1.

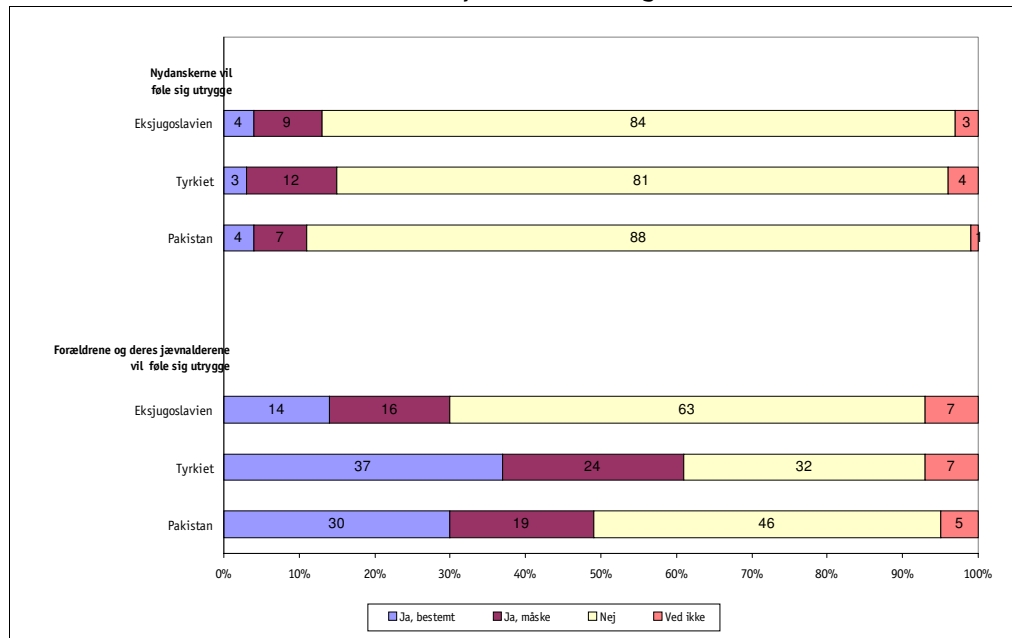
Sammenfattende viser ovenstående, at en stor del af de ca. 30-35-årige nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan mener, at etniske bydele har en negativ indflydelse på de etniske minoriteters danskkundskaber, på hvor mange danske venner de etniske minoriteter får og på fordommene mellem etniske minoriteter og danskere.

5.2.3. Generationsforskelle

Som tidligere nævnt er et argument for, at etniske minoriteter skal bo samlet, at det øger deres tryghed, og at tryghedsfølelsen er afgørende for, om man klarer sig godt. Etniske bydele har dog ifølge svarpersonerne i den landsdækkende undersøgelse forskellig betydning for 1. og 2. generationsindvanderne. Langt de fleste

Figur 5.3.

Hvad mener nydanskerne i 1999 om etniske bydele? Hvad vil det betyde for tryghedsfølelsen, hvis etniske minoriteter bor spredt i forskellige områder? Procent.

Anm.: Se anmærkningen til figur 5.1.

nydanskere fra de tre oprindelseslande mener, at de selv og andre nydanskere ikke vil føle sig utrygge, hvis de bor mere spredt (80-90 pct.) (figur 5.3).

Derimod er der mange nydanskere med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan (ca. 30 pct.), som mener, at deres forældre og forældrenes jævnaldrende vil føle sig utrygge, hvis de bor spredt i forskellige områder (figur 5.3). Det samme mener halvt så mange af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien (ca. 15 pct.). Denne forskel, som nydanskerne oplever, der er på første- og andengenerationsindvandrere, hænger sandsynligvis sammen med, at de unge nydanskere i modsætning til deres forældre er opvokset i Danmark og derfor er mere fortrolig med det danske samfund, danskernes levevis og det danske sprog.

En kvinde med oprindelse i Tyrkiet er i de kvalitative interview også inde på forskellene mellem første og anden generation. Hun siger, at de etniske bydele giver tryghed for den ældre generation. Til gengæld mener hun ikke, de unge bryder sig om at bo i de etniske bydele:

“Jeg kender ikke nogle unge der synes, det er fedt at bo sammen med en masse andre indvandrere. Jeg tror vi allesammen flygter fra de steder. Det er sådan lidt yt at sige, at man fx bor i Ishøj eller Albertslund – de der typiske steder”

Der er dog også nogle af de nydanskere, som er med i den kvalitative interviewundersøgelse, der er positivt stemt overfor etniske bydele, men de nævner dog, at det afhænger af, om man bor i en sådan bydel af lyst eller tvang.⁷⁾ Fx svarer en mand med oprindelse i Pakistan følgende på spørgsmålet om, hvad han synes om etniske bydele:

“Jeg synes det er fedt – for mig. Der er forskel på, om du har en etnisk bydel af lyst eller fordi de er tvunget sammen, fx som i Gellerupparken. Der var jo til at starte med kommunen, der fik folk der hen [til Gellerupparken]. Og nu vil de gerne have dem ud derfra, og nu er det altså svært at få dem ud derfra. Jeg synes til gengæld det er fedt, at jeg kan gå på Nørrebrogade og se arabisk kultur og gå på Vesterbrogade, hvor pakistanerne har mange forretninger.”

Andre nævner, at en fordel ved de etniske bydele er at man i højere grad er fri for tilråb og den mere usagte racisme, fx at folk kigger efter en på gaden og ved et negativt kropssprog.

5.2.4. Social kontrol

Som beskrevet tidligere kan etniske bydele være med til at øge trygheden for de etniske minoriteter, specielt for førstegeneratio-

7) Tvangselementet kan fx skyldes, at personer tilhørende de etniske minoriteter ikke kan finde andre boliger end fx lejligheder i det almene boligbyggeri, måske fordi de ikke har råd til en ejerbolig og ikke kan få en bolig i private udlejningsejendomme.

nen. De etniske bydele kan dog også betyde, at der opstår en form for social kontrol, hvor de etniske minoriteter kontrollerer, at andre personer med samme etniske baggrund i nabo-området opfører sig "passende", og de er således med til at begrænse den enkeltes personlige frihed. Dette er en kvinde med oprindelse i Tyrkiet inde på:

"Der er en side af mig der siger, de har det jo egentligt godt, men der er en anden side af mig der siger: 'spark dem ud – lad dem komme ud blandt folk, hvor de ikke kan sidde og holde øje med hinanden og begrænse hinandens frihed. Det er jo det der sker. Man holder øje med hinanden og sørger for, at den andens datter ikke gør nogle ting, der ikke er passende (...)."

Et eksempel på en opførsel som ikke er "passende" kan være, at en pige har en dansk kæreste (se afsnit 6.3). Det er endvidere værd at bemærke, at de etniske minoriteter selvfølgelig også kan indgå i sociale netværk med hinanden og udøve social kontrol, selvom de ikke bor koncentreret, men mere spredt bosætning kan måske i nogle tilfælde gøre det sværere at udøve kontrollen.

De sociale netværks normer og forventninger kan influere på mange forskellige sider af de unge nydankeres liv. Nogle bestemte uddannelser har fx en meget høj status hos etniske minoritetsgrupper, og de unge kan derfor føle et pres til at vælge netop disse uddannelser (se afsnit 3.6 og 7.2). Der kan også være forventninger til, hvem de unge skal gifte sig med, fx at det skal være en person fra oprindelseslandet (se afsnit 6.3 og 7.2). Det er i denne forbindelse værd at huske på, at danske børn og unge også oplever forventninger til, hvordan de skal leve deres liv, fra forældre såvel som omgangskreds – forventninger som de måske ikke har lyst til eller har svært ved at leve op til. Man kan dog forestille sig, at det giver større problemer for nydanskerne, da de jo vokser op i et andet land end deres forældre og forældrenes jævnaldrende (se afsnit 7.2, som omhandler forskellige typer af konflikter mellem nydanskerne og deres forældre).

5.2.5. Fællesaktiviteter mellem etniske minoriteter og danskere

I nogle boligområder og bydele med en høj koncentration af etniske minoriteter har man igangsat fællesaktiviteter for beboerne for at øge kontakten mellem etniske minoriteter og danskere (Ander- sen, 1999). I de kvalitative interview er nydanskerne blevet spur- gt, hvad de mener om sådanne tiltag. Flere mener, at fællesaktivi- teter mellem danskere og etniske minoriteter i en bydel eller et boligområde er en god idé, men de fleste tror ikke på dem i prak- sis, enten på grund af manglende fremmøde, eller fordi danskerne og de etniske minoriteter alligevel ikke vil snakke meget sammen, selvom de kommer til aktiviteterne:

“Jeg tror ikke, at der vil være nok tilmelding. De danskere, som vil tilmelde sig, ville være danskere, som havde tilknytning til indvan- drere i forvejen.” (mand med oprindelse i Tyrkiet)

“I sidste ende sætter hver gruppe sig jo for sig – det ved jeg ikke om er med vilje, det sker – men det sker i hvert fald”. (kvinde med oprin- delse i Pakistan)

Nydanskerne, som har deltaget i de kvalitative interview, tror dermed ikke på, at fællesaktiviteter i bydele og boligområder kan øge integrationen af etniske minoriteter i det danske samfund. Kvinden med oprindelse i Pakistan, der lige er citeret, mener i stedet, at man hver især skal gøre en indsats for at lære naboen og de andre i opgangen at kende.

5.3. Boligens type og størrelse

Der er store forskelle på, i hvor stort omfang nydanskerne fra de tre oprindelseslande bor i en lejebolig eller i en ejerbolig, alt efter om de har oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet eller Pakistan, og om de er kvinder eller mænd (tabel 5.4). Især nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet bor i en lejebolig, mens nydanskerne med op- rindelse i Eksjugoslavien i mindst omfang bor i en lejebolig. Kvin- derne bor endvidere i mindre omfang i en ejerbolig og i større omfang i en lejebolig end mændene blandt nydanskerne fra de tre oprindelseslande.

Tabel 5.4.
Boligens ejerforhold. Procent.

	Eksjugoslavi- en		Tyrkiet		Pakistan	
	M	K	M	K	M	K
Lejer	44	58	68	82	54	74
Ejer i andelslejlighed	12	11	3	1	7	7
ejer	35	30	25	16	28	11
Andet	9	1	4	1	10	8
I alt pct.	100	100	100	100	99	100
I alt personer	105	109	130	128	135	86

Anm.: Nydanskerne placeres i kategorierne lejer, ejer i andelsbolig eller ejer, hvis enten de selv eller deres ægtefælle/samlever lejer eller ejer boligen.

En mindre del (under 10 pct.) af nydanskerne bor i en bolig, som de eller deres ægtefælle/samlever hverken lejer eller ejer (står under "andet" i tabel 5.4). Disse personer bor næsten alle hos forældre, svigerforældre eller søskende – enten til leje eller gratis.

Mændene med oprindelse i Pakistan bor i større boliger end de øvrige nydanskere. Ca. 35 pct. bor i en bolig med 5-7 værelser, mens det samme kun gælder 10-20 pct. af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet (såvel mænd og kvinder) og af kvinderne med oprindelse i Pakistan (tabel 5.5).

Denne forskel på mændene med oprindelse i Pakistan og de øvrige nydanskere fra de tre oprindelseslande kan forklares med, at mændene med oprindelse i Pakistan i højere grad end de øvrige lever i storfamilier, dvs. bor sammen med ægtefælle, samlever eller børn, og forældre, svigerfamilie eller søskende (se nærmere i afsnit 6.4).

Tabel 5.5.**Antal rum i den lejlighed/det hus, hvor nydanskerne bor i 1999. Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	M	K	M	K	M	K
Et	3	0	1	1	2	1
To	7	10	7	9	11	6
Tre	37	36	29	38	25	35
Fire	32	35	48	41	26	42
Fem	11	9	9	9	23	13
Seks	6	8	2	2	5	2
Syv	4	2	3	0	7	2
I alt pct.	100	100	99	100	99	101
I alt personer	105	109	130	128	134	86

Anm.: Antal rum er eksklusiv køkken, badværelse og entre.

Mændene med oprindelse i Pakistan har da hellere ikke mere plads end de øvrige. I 1999 har personer med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan samme beboelsestæthed (dvs. antal rum per person), og bor tættere end personer med oprindelse i Eksjugoslavien (på trods af at mænd med oprindelse i Pakistan bor i de største boliger). Ca. 35 pct. af personerne med oprindelse i Eksjugoslavien og knap 60 pct. af personerne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan har mindre end et rum per person i boligen. Dette fremgår af tabel 5.6., der viser beboelsestætheden for nydanskerne fra de tre oprindelseslande i hhv. 1989-undersøgelsen og den foreliggende undersøgelse. Der er ikke forskel på mænd og kvinder fra de tre respektive oprindelseslande med hensyn til beboelsestæthed, og derfor er resultaterne ikke opdelt på køn i tabel 5.6.

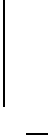
Tabel 5.6.**Nydanskerne fordelt efter antal rum pr. person i boligen i 1989 og 1999. Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	1989	1999	1989	1999	1989	1999
Mindre end 1 rum	43	34	68	57	68	57
Et rum	36	29	21	28	20	26
Et rum + fællesrum	17	23	9	12	10	11
Mere end 1 rum + fællesrum	4	14	2	3	2	7
I alt pct.	100	100	100	100	100	101
I alt personer	243	214	299	258	285	221

Anm.: Antal rum er eksklusiv køkken, badeværelse og entre. Der er ikke forskel på mænd og kvinder fra de tre oprindelseslande med hensyn til antal rum per person i boligen. Derfor er resultaterne ikke opdelt på køn i denne tabel.

Nydanskerne fra de tre oprindelseslande har mere plads i deres bolig, end de havde for 10 år siden: beboelsestætheden er faldet (tabel 5.6). Denne ændring kan hænge sammen med, at mange af nydanskerne i den tidligere undersøgelse, hvor de var mellem 18 og 25 år, enten boede hjemme ved forældrene sammen med deres søskende eller på et kollegieværelse eller i en et-værelses ungdomsbolig, mens de nu har stiftet deres eget hjem.

Samlet kan man sige, at der er forskel på boligforholdene for de ca. 30-35-årige nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan – nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien bor i højere grad i en ejerbolig og har mere plads i boligen end personerne fra de øvrige grupper.

Familieforhold og ægteskab

6.1. Indledning

Alderen mellem 25 og 35 år er for mange det tidsrum, hvor man gifter sig, stifter hjem, og får børn, hvis man da ikke allerede har gjort det. Dette gælder også for de nydanskere, som er vokset op i Danmark indenfor de seneste tyve år.

Et studie af ægteskabs- og familieformer er væsentlig af flere årsager. Familien, ægtefælle eller samlever, børn og slægtninge, kan betegnes som individets primære socialiseringsramme¹⁾ (Berger og Luckman, 1966), ikke blot når det gælder barnet, men også den voksne person. Valget af ægteskabspartner afspejler på et fundamentalt plan vores sociale og etniske tilhørsforhold, og vores individuelle (og kollektive) livsværdier. Dén, vi gifter os med, er en person, som vi regner med, at vi kan leve med – ikke mindst fordi vi har og behersker en fælles berøringsflade, der ofte rækker udover den intime sfære. Hertil kommer så de forventninger, der kan komme udefra – herunder familie og slægtninge – for hvem et barns samliv eller ægteskab også kan rumme en symbolsk værdi, der peger tilbage mod dem selv; et velfungerende, socialt klassificerende ægteskab kan således stå som argument for en familie-kreds' færdigheder, hvad angår opdragelse og evner til, succesfuldt, at udleve en social norm.

Ægteskab- og samlivsformer blandt nydanskere er et væsentligt emne at beskrive og analysere, fordi de kan fortælle os noget om et spil mellem sæt af kulturelle normer, tilhørsforhold og autori-

1) Socialisering kan inddeles i primære og sekundære stadier. Socialiseringen starter ved fødslen, og varetages i første omgang af "signifikante andre", såsom forældre og bedsteforældre, der medierer omverdenen og forståelsen af denne til barnet. Meningssystemer, som barnet lærer af "signifikante andre" er fx sociale roller, viden, og attituder, altså, en social konstruktion af virkeligheden, som opfattes intimt og realistisk af individet. Den sekundære socialisering betegner den mere institutionaliserede indlæring, som barnet/den voksne undergår senere i livet.

tet. Gifter de sig fx aldersmæssigt ud fra en "dansk" norm, eller ud fra, hvad normen er i deres forældres kultur? Gifter de sig med danskere eller personer fra deres egen etniske minoritetsgruppe (eventuelt forældrenes hjemland)? Hvad er argumenterne for, og hvad er argumenterne mod sådanne ægteskaber?

I 1989-undersøgelsen var 47 pct. af de adspurgte gift eller samlevende, et tal som er steget til 82 pct. ti år efter. Hvad angår antallet af personer, som er gift er det, som angivet i tabel 6.1, lavest blandt kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien (57 pct.), og højest blandt mænd med oprindelse i Tyrkiet (89 pct.). Som helhed kan man sige, at der er langt flere nydanskere med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan, som er gift, end der er unge af eksjugoslavisk oprindelse, som er det. Dette skal sammenholdes med andre muligheder for samlivsformer/tilværelse uden ægtefælle (ugift tilværelse, samliv uden ægteskab, eller skilt/separeret). Ikke mindst når der er tale om samliv uden ægteskab er der stor forskel på nydanskere af eksjugoslavisk oprindelse og de andre to etniske mi-

Tabel 6.1.
Samlivsformer blandt nydanskere i 1999. Procent.

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Ugift	13	11	2	2	14	7
Gift	59	57	89	77	75	83
Samlevende ¹⁾	18	15	6	5	5	3
Skilt/separeret	10	17	3	15	6	7
I alt pct.	100	100	100	99	100	100
I alt personer	105	109	130	128	135	86

1) Begrebet samlevende dækker over personer, som enten lever i parforhold uden ægteskab, eller som lever i parforhold samtidigt med, at de er gifte med en anden.

noritetsgrupper. Hvor meget få unge af pakistansk og tyrkisk oprindelse (5 pct. eller derunder) lever i et papirløst forhold, gør cirka hver sjette det blandt nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien (16 pct.). Forskelle mellem de etniske minoritetsgrupper, når det gælder samlivsform, kan siges at afspejle kulturelle normer for, hvad der er accepteret i den sammenhæng, og hvad der ikke er. Endelig kan det afspejle, hvor meget man går op i kulturel/religiøs observans og praksis; et emne, som vil blive diskuteret mere indgående i kapitel 8.

Også spørgsmålet om en tilværelse som ugift kan siges at afspejle kulturelle mønstre. Her er tallet højest blandt nydanske mænd med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan, hvor mere end hver tiende ikke er gift (tallet var lidt mindre blandt kvinder af pakistansk oprindelse). Helt i bund er denne tendens blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet, hvor kun 2 pct. ikke er gift. Begrundelsen for en tilværelse som ugift kan på den ene side skyldes, at man endnu ikke har fundet "den rigtige", og at det er accepteret at vente, til denne dukker op eller evt. helt undlade et liv som par. Man kunne eventuelt forestille sig, at nydanskerne, ikke mindst mændene, venter med at gifte sig, til de har færdiggjort en længerevarende uddannelse eller på anden måde (som fx ved at starte egen forretning eller virksomhed) har "bevist" sig i stand til at bidrage til en familie både intellektuelt, statusmæssigt, og/eller økonomisk. At uddannelsesniveau har en betydning for, hvornår en person gifter sig (eller at giftemål har betydning for, hvorvidt en person får en uddannelse), belyses i afsnit 3.6.

Endelig må det bemærkes, at en gruppe af de adspurgte var skilte. Dette emne vil blive diskuteret i afsnit 6.6.

Aldersmæssigt gifter nydanskerne sig forskelligt, sådan som det fremgår af tabel 6.2.²⁾ Samtidig forekommer der en signifikant

2) Det må bemærkes, at interviewpersonerne i denne undersøgelse synes at gifte sig senere, end hvad man ser i andre undersøgelser af unge indvandre-re i Danmark. Singla (1997) henviser således til, at 70-80 pct. af de unge indvandrere er gift i 23-årsalderen. Hun opgiver bl.a., at 45 pct. af de unge mænd og 76 pct. af de unge kvinder fra Pakistan er gifte som 21-årige.

Tabel 6.2.**Alder ved ægteskabs indgåelse. Personer som har indgået ægteskab før/i 1999. Pct.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Under 19 år	8	28	31	53	5	16
19-21 år	35	35	38	35	29	45
22-24 år	29	18	19	8	31	28
25 år eller mere	29	19	11	4	35	11
I alt pct.	101	100	99	99	100	100
I alt personer	80	78	124	105	108	74

variation kønnene imellem. Ser man fx på nydanskere af pakistansk oprindelse gifter kun 5 pct. af mændene sig, når de er under 19 år, og 35 pct., når de er over 25. En del kvinder af pakistansk oprindelse derimod gifter sig tidligt – hele 45 pct. gifter sig, når de er mellem 19-21 år. Forskellen kønnene imellem kan skyldes varierende fortolkninger af mandens og kvindens seksualitet og dennes betydning i en større sammenhæng. Tolkes seksualitet som noget, der ikke bare vedrører en enkelt persons liv, men en hel families omdømme, og tolkes kvindens seksualitet som mere letkrænkelig end mandens, kan der være grund til at tilskynde kvinden til ægteskab tidligere end manden. I øvrigt kan en forventning til manden om, at han skal kunne forsørge en familie før han får mulighed for at stifte én, medføre, at han gifter sig senere i livet.

Billedet ser ganske anderledes ud blandt unge af tyrkisk oprindelse. Her gifter over halvdelen af kvinderne sig, og næsten en tredjedel af mændene, når de er under 19 år gamle. Sammenlagt er ca. 90 pct. af kvinderne og ca. 70 pct. af mændene gift, før de er 22 år gamle. For begge køns vedkommende kan man således sige, at de bliver gift forholdsvis tidligt i deres liv.

Nydanskere fra Eksjugoslavien kan siges at ligge forholdsvis midt i feltet. For både mænds og kvinders vedkommende gifter de fleste sig, når de er mellem 19 og 21 år (35 pct.). Det er dog bemærkelsesværdigt, at over en tredjedel af kvinderne i denne etniske minoritetsgruppe gifter sig, før de bliver 19 år gamle, 28 pct. mod kun 8 pct. af mændene.

Den landsdækkende undersøgelse blev foretaget før Folketinget 31. maj 2000 vedtog en ændring af Udlændingeloven, hvori retskravet om ægtefællesammenføring blev sat op fra 18 til 25 år, dog med mulighed for ægtefællesammenføring for unge over 18 år, i de tilfælde, hvor ægteskabet utvivlsomt må anses for indgået efter den herboendes ønske.³⁾ Det må forventes, at denne lovændring vil have indflydelse på, hvor gamle nydanskere er, når de gifter sig i fremtiden, ikke mindst når man tager i betragtning, at et større antal af disse gifter sig med personer fra oprindelseslandet (se afsnit 6.3).

Til sammenligning bør det nævnes, at unge i den danske befolkning som helhed overvejende gifter sig, når de er i slutningen af tyverne og begyndelsen af trediverne. I 1998 var der kun 3 pct. af kvinderne, og 2 pct. af mændene, der giftede sig, da de var yngre end 20 år gamle. Kvinder gifter sig primært, når de er mellem 25-29 år gamle (83 pct.), og mændene (68 pct.) når de er 30-34 år gamle (Danmarks Statistik, 1998). I befolkningen som helhed gifter man sig således betydeligt senere, end det er tilfældet i de etniske minoritetsgrupper, som er beskrevet i denne rapport. Forklaringen må være, at hvor danskere først gifter sig efter års samliv, og anser dette for acceptabelt, er normen blandt de etniske minoritetsgrupper, at man gifter sig før samliv indledes. Samliv er ikke et eksperiment, som kan gennemløbes flere gange, før det lykkes; det er også et moralsk (religiøst) determineret fællesskab.

Det bør i forbindelse med nydanskernes tidspunkt for ægteskab bemærkes, at de fleste gifter sig med personer, som er på omtrent samme alder som dem selv. Ca. 60 pct. af de nydanske mænd og

3) Se Lov om ændring af udlændingeloven med flere love, 2000.

kvinder i den landsdækkende undersøgelse har giftet sig med personer, der er mellem tre år yngre og tre år ældre end dem selv. Dette kunne umiddelbart ses som stående i modsætning til beskrivelsen af, at de nydanske kvinder gifter sig aldersmæssigt tidligere end de nydanske mænd, med mindre man betænker, at et forholdsvis stort antal af både mænd og kvinder henter deres ægtefæller i oprindelseslandet, og at denne ægtefælle således må have omtrent samme alder som den herboende nydansker.

6.2. Arrangerede ægteskaber, familiesammenføring, og tvangsægteskaber

Temaet arrangerede og/eller tvangsægteskaber har været en fremtrædende del af den offentlige debat om flygtninge, indvandrere og deres efterkommere i de senere år. Fra politisk hold har man også drøftet spørgsmålet, bl.a. med henblik på at begrænse antallet af tvangsægteskaber. Således lyder det i regeringens handlingsplan for bedre integration af 1. februar 2000 at: *Regeringen finder det ikke acceptabelt, at unge i et retssamfund som det danske presses utilbørligt til at indgå ægteskaber, som de ikke ønsker. Det bør sikres, at beskyttelsen af de unge mod indgåelse af ægteskaber mod deres eget ønske ikke er indholdsløs. Beskyttelsen bør derfor udvides til også at omfatte de tilfælde, hvor de unge er blevet udsat for utilbørlig påvirkning til at indgå ægteskab mod deres eget ønske, men benægter dette* (Indenrigsministeriet, 2000a). Et egentligt retskrav på ægteskab igennem familiesammenføring kan, ifølge denne handlingsplan, først gøres gældende, efter at parterne er fyldt 25 år. Der åbnes dog op for individuelt skøn fra myndighedernes side af sager, hvor personer, som er over 18 år og under 25 år, ønsker at gifte sig med en person, som bor udenfor Danmark.

Hvordan disse skøn skal foretages, er dog langt mindre defineret, hvilket må anses for problematisk, eftersom man faktisk kan påpege forskelle (omend overgangene er glidende) mellem de ægteskaber, som lovforslaget søger at hindre, altså tvangsægteskaber, og den ægteskabsform, som tvangsægteskaber kan forveksles med, nemlig det arrangerede ægteskab:

Et *tvangsægteskab* kan defineres som et ægteskab, hvor forældre eller slægt arrangerer et ægteskab for et familiemedlem, uafhængigt af eller i direkte modstrid med denne persons ønsker og forventninger. Personen ved måske, hvad der er ved at ske, men holdes uden for selve beslutningsprocessen. En accept kan presses igennem under henvisning til social sanktion, isolation eller vold (se fx Erdem, 1998). I 1989-undersøgelsen angav 2 pct. af de unge med oprindelse i Tyrkiet, og 3 pct. af de unge med oprindelse i Pakistan, at de var blevet forlovet eller havde indgået et ægteskab, arrangeret af forældrene og mod deres egen vilje (Just Jeppesen, 1989). Tallene er gengivet i tabel 6.2.

Til sammenligning dækker definitionen af, hvad et *arrangeret ægteskab* er, over flere forskellige muligheder. Hvad der er kendetegnende for disse muligheder er, at den person, som skal giftes, tager del i beslutningsprocessen. Der kan på den ene side være tale om, at han eller hun frivilligt accepterer, at gifte sig med en person fra hjemlandet, uden på forhånd at have set vedkommende. Men der kan faktisk også være tale om to personer, som forelsker sig i hinanden, evt. på afstand, og derpå involverer deres familie i accepten og forberedelsen af ægteskabet. Endelig kan der være tale om religiøs overbevisning: at ægteskab uden forudgående "kæresteri" anses for den moralsk mest korrekte måde, at indlede et seksuelt forhold på. Som udtrykt under de kvalitative interview:

[En mulighed for at finde ægteskabspartner kunne opstå] *"hvis man gik på en eller anden uddannelsesinstitution, hvor der er en del drenge med samme etniske baggrund som én selv. Og så lærte man dem at kende i en lovlige og legal atmosfære. Og så kunne man sige 'jamen, vi to er forelskede. Skal vi ikke gøre noget ved det før folk begynder at snakke om os?' For det må man jo ikke. Og så spørger man 'kan du ikke få dine forældre til at komme og bede om min hånd?' Og så kunne man gøre det på den måde."* (kvinde af pakistansk oprindelse)

Det bør understreges, at afgrænsningen mellem de to ægteskabsformer ikke altid er lige klar, grænserne kan opfattes som dynami-

ske og glidende (Singla, 1995; Bredal, 1999). Hvis en person gifter sig ud fra en følelse af forpligtelse mod familie, slægt og tradition, og frygt for, at han/hun mister kontakt og respekt fra disse, hvis et ægteskab ikke indgås ud fra de præmisser, som de anser for tilladelige, er der så tale om tvangsægteskab eller arrangeret ægteskab? De to ægteskabsformers flydende grænser gør, at vi i den landsdækkende undersøgelse kun spørger nydanskerne, om de er gift igennem familiesammenføring, men *ikke* hvorvidt ægteskabet var arrangeret med eller mod deres vilje.

Hvorvidt de deltagende svarpersoner havde indgået et ægteskab, der var arrangeret af forældrene uden egen accept, blev der dog spurgt om i 1989-undersøgelsen. Tallene fra dén undersøgelse kan ses i tabel 6.3.

Som sagt blev der i 1999 heller ikke direkte spurgt, om svarpersonen lever i et arrangeret ægteskab. Til gengæld afspejles tanker om og erfaringer med arrangerede ægteskaber i de kvalitative interview. To af svarpersonerne lever i arrangerede ægteskaber. Fire ægteskaber havde fundet sted igennem familiesammenføring, hvoraf halvdelen ikke kan betegnes som arrangerede, men fx er et resultat af, at man havde forelsket sig under en ferie.

Et argument for, at gifte sig med en person fra oprindelseslandet synes at være, at unge mænd fra de etniske minoriteter, som er opvoksede i Danmark, anses for "skrammede i kanten." Én ung mand af pakistansk afstamning beretter for eksempel, at han synes det er svært, at finde egnede ægteskabstilbud til sin lillesøster, hvorimod han mener, at hun har lettere ved at finde egnede emner til ham, fordi mange af de unge mænd tidligere har haft en dansk kæreste og "hvis du har haft en kæreste, så er det ganske slemt." En anden pakistansk-dansk pige beretter, at hun bevidst har valgt de "danske drenge" fra, fordi:

"Jeg har nogle fordomme om de [pakistanske] drenge, som er født hér og opvokset hér. Selvfølgelig kan du finde gode drenge, med en længerevarende uddannelse og en pæn familie. Men jeg har så dårlige

Tabel 6.3.

Unge indvandrere, som er forlovet, gift eller samlevende, fordelt efter deres indflydelse på valg af ægtefælle. 1989 undersøgelsen. Procent.

	Eksjugoslavien	Tyrkiet	Pakistan
<i>Arrangeret af forældre:</i>			
Uden den unges accept	0	2	3
Med den unges delvise accept	0	2	7
Med den unges fulde accept	1	18	46
<i>Valgt af den unge:</i>			
Med forældrenes accept	73	60	35
Med forældrenes delvise accept	15	10	6
Uden forældrenes accept	9	8	3
Andet/uoplyst	3	0	1
Procent	101	100	101
Antal personer	126	201	127

Kilde: Kirsten Just Jeppesen. 1989. Unge indvandrere. København: Socialforskningsinstituttet.

erfaringer - ikke personligt - fordomme er også noget, man bygger op igennem det, man hører. Og så er det min oplevelse, at der ikke er nogen gode drenge, eller at de i hvert fald ikke er tilgængelige. Så derfor har jeg altid villet have en fra Pakistan. For jeg selv er opdraget godt nok til at kunne håndtere én, som kommer fra mit hjemland. Selvfølgelig skaber det problemer. Men jeg tror, med hensyn til mine børn og deres opvækst og fremtid, så har det for mit vedkommende været det smarteste.”

Man kan sige, at hvor kvindens og pigens rolle i de her beskrevne etniske minoritetsgrupper ofte kan beskrives som utvetydig, fremstår mandens rolle som tvetydig (Berg, 1994; Bredal, 1999;

Mørck, 1998). Tvetydigheden betyder på den ene side, at manden fx har mulighed for at eksperimentere med sin seksualitet før ægteskabet. På den anden side kan dette eksperiment efterlade ham uden for gruppen af de "gode drenge", som af medlemmer i den etniske minoritetsgruppe anses for attraktive ægteskabsmuligheder. Det diffuse spektrum af "rigtigt" og "forkert" i disse situationer forøges nok ikke mindst af individets stilling mellem to eller flere kulturer og normsæt for, hvad man kan tillade sig. Hvor sanktioner i det offentlige rum i oprindelseslandet kan sætte en stopper for, hvad der anses for utilladelig adfærd, er grænserne langt videre i det danske samfund; dén omverden, som de unge dagligt agerer i og i stor grad ud fra. Det utilladelige bliver derfor nemt det tilladelige; men dette gælder uden for de grænser, som minoritets-samfundet stadig sætter for sine medlemmer. Balancegangen er derfor svær, både for nydanske mænd og kvinder, og som det ses af ovenfor nævnte citat, er der også nogen, som falder igennem.

Arrangerede ægteskaber bliver ikke anset for absolut problemfrie af interview-personerne selv, og særligt ikke, hvis der er tale om giftemål med en person, som hentes fra forældrenes hjemland. Som pakistansk kvinde i slutningen af 20'erne formulerer det:

"Det går altid ud over de stakkels piger. Så bliver de gift i en tidlig alder med en eller anden nörd dernede fra (Pakistan), som så kommer herop og tror, han skal bestemme det hele. Hvis det er en, der kommer fra landet, og pigen ikke er stærk nok i sine argumenter, så kommer hun til at lide under det. Hun kommer aldrig op at stå og får bare det ene barn efter det andet."

En nydansk kvindes ægteskab med en person fra forældrenes hjemland bliver hér tolket som indebærende en viktimering af hende. Et lignende, omend noget mere komplekst forhold, beskrives i en anden interviewpersons udsagn om, hvorfor nydanske mænd eventuelt vælger en ægteskabspartner fra hjemlandet. På den ene side, siger han, er der "nogle meget primitive grunde til, at man vælger en pige derovre fra [Pakistan]." På den anden side er det sådan, at:

“Mange af de, som vælger en pige fra Pakistan gør det enten fordi forældrene synes, at det er en god ide. De gør det for forældrenes skyld, og jeg er ikke helt sikker på, om de ved, hvad de går ind til.”

I dette tilfælde bliver både mand og kvinde beskrevet som ofre; manden, fordi han vælger et arrangeret ægteskab af hensyn til forældrene, og kvinden, fordi hun bliver udvalgt af “primitive grunde.” Hvorfor bevæggrundene for dette valg anses for primitive, kan gives forskellige tolkninger. Måske der hermed menes, at beslutningen er foretaget på baggrund af traditionalistiske holdninger, som stemmer meget lidt overens med, hvad der er normen i et moderne samfund. Der kan også være tale om, at ægteskabet anses for foretaget på baggrund af økonomiske interesser, og i mindre målestok inddrager spørgsmålet om den unges ve og vel. Endelig kan der være tale om forventningen om, at manden i hjemlandet kan finde en livsledsager, som ud fra et kønsrolleperspektiv er “let” at styre.

Også i forbindelse med arrangerede ægteskaber, hvor manden hentes fra hjemlandet, kan en skævvridning mellem parterne forventes eller forekomme. Som udtrykt af en kvinde af tyrkisk oprindelse:

“Nej, jeg ville ikke orke at skulle opdrage på en mand helt fra begyndelsen [dvs. efter en familiesammenføring]. Jeg ville føle mig for meget som overmenneske i forhold til ham.”

Mandens møde med det danske samfund og en partner, der er opvokset i dette land, kan skabe et afhængighedsforhold, som kan være svært for begge parter at leve med. Ikke nok med, at manden kan føle sig afmægtig i forhold til sprog og kultur – der kan også være tale om en følelse af social degradering, fordi han ikke kan udnytte en eventuel uddannelse fra hjemlandet, og fx tage et ringere arbejde end sin kone:

“Når mændene fx må gøre rent, mens deres koner så arbejder et sted, der er bedre. Det fungerer jo ikke godt. For mændene er vant til at

være overordnede mht. økonomi osv. Det må de selvfølgelig så lære. Det er jo ikke Pakistan.” (kvinde med oprindelse i Pakistan)⁴⁾

At den nye ægtemand må tage et ringere job, end hustru og svigerfamilie forventer af ham, kan give denne familie en følelse af, at han “nasser” på dem, og ikke opfylder sin rolle som familieforsørger. Således er familie og slægt ikke “kun” af betydning ved ægteskabets indgåelse, men også igennem dets senere forløb.

Hensynet til forældrene synes i det hele taget at være et vægtigt element ved indgåelsen af ægteskab, ikke mindst hvis dette er arrangeret. Som formuleret af en pakistansk pige i forbindelse med hendes beskrivelse af, at agtelsen af oprindelseslandets traditioner naturligt inkluderer et hensyn til hendes forældre, og at man skal:

“ . . . passe på, at man ikke siger noget, som vil såre dem. Prøve at pakke det ind, eller lade være med at sige det. Prøve at leve op til, hvad de gerne vil have fra et barn. Og det har jeg jo gjort via, at jeg har sagt ja til et arrangeret ægteskab. I bund og grund kan man jo godt se, at der er nogle ting, som er lidt uretfærdige. Men så siger man til sig selv, at det nok er det bedste, for det er noget, som éns forældre gerne vil for én. Og så gør man det.”

Det bør understreges, at tvangsægteskaber og arrangerede ægteskaber også er til debat blandt de etniske minoritetsgrupper, som beskrives i denne rapport (akkurat som blandt andre dele af Danmarks etniske minoriteter). Dette kan ses i både tidsskrifter (fx Indenrigsministeriet, 1999), bøger (fx Qurayshi 1999), og under foreningsmøder. Blandt nydanskere er diskussionen vigtig og hyp-pig, for det er deres liv og fremtid, det drejer sig om. Hvem skal de giftes med, hvilket slags ægteskab ønsker de, og kan de få lov til at bevare de roller og normer, som de anser for værdifulde, hvis de indgår et ægteskab, som er arrangeret efter deres forældres ønsker? Eksisterende litteratur på området og vores egne samtaler med ny-

4) Lignende argumenter benyttedes under et møde i en etnisk ungdomsorganisation på Nørrebro i efteråret 1999.

danskere viser også, at forberedelsen og indgåelsen af ægteskab om noget kan afdække forskelle imellem børns og forældres opfattelser af normer og korrekt opførsel (se fx Røggilds, 1995; Mørck, 1998). Som når det gælder kæresteri og evt. ægteskab med danskere:

“ . . . det er rigtigt, at der er en del indvandrerpigter, der er begyndt at være sammen med danske drenge. Der er ved at ske fremskridt for indvandrerne, men det tager jo et stykke tid. Det er, fordi vores forældre stadigvæk er gammeldags. De kører stadigvæk den tradition, de har dernede fra, og så kommer der en ungdom, der er ved at komme fremad, som siger, at det ikke længere går på den måde: Vi bor i Danmark, og så må der ske noget nyt. Det tager bare et stykke tid, før forældrene får det ind i hovedet.” (Røggilds, 1995. Vores fremhævning)

Forskelle mellem nydanskernes og deres forældres holdninger til ægteskabets forudsætninger kan også formuleres som en kritik af oprindelseslandets traditioner i den forbindelse.

“Ægteskab i vores lande er ikke af kærlighed. Det kan ikke være kærlighed at gifte sig med én, bare fordi dine forældre synes det. Det bliver det måske på længere sigt. Så det er to forskellige ting. I Danmark gifter man sig af kærlighed, og dernede gifter du dig bare, fordi du skal gifte dig.” (mand af kurdisk oprindelse)

I øvrigt må det bemærkes, at et stort antal nydanskere ønsker, at deres børn selv skal have lov til at bestemme, hvem deres børn skal giftes med. Dette behandles nærmere i afsnit 7.6.

6.3. Valget af partnere

Men sker der så en ændring i forbindelse med unge nydanskere indgåelse af ægteskab? Gifter de sig fx udenfor deres egne etniske minoritetsgruppe, og gifter de sig med danskere?

Antallet af mænd, der gifter sig eller lever sammen med danske kvinder er, som vist i tabel 6.4 i alle tilfælde højere end antallet af

Tabel 6.4.**Oversigt over unge nydanskernes valg af ægteskabs partnere. Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Fra oprindelseslandet	57	67	91	91	78	88
Samme etniske baggrund, bosiddende i Danmark	7	7	3	2	4	4
Dansker	24	22	6	4	13	6
Samme etniske baggrund, men fra andet land i Skandinavien, EU eller Nordamerika	8	0	0	1	3	1
Andet	4	4	0	2	2	1
I alt procent	100	100	99	100	100	100
I alt personer	91	96	128	96	116	80

nydanske kvinder, som er gifte eller lever sammen med danske mænd. Blandt nydanskere med oprindelse i Pakistan er der dobbelt så mange mænd som kvinder, der har et parforhold med en dansker, hvorimod forskellene kønnene imellem i de andre to etniske minoritetsgrupper er ubetydelige. Forskellen kønnene imellem kan ses som et udtryk for værn om kulturelle værdier, der også synes udtalt i andre sammenhænge (fx religion, se kapitel 8). Kvinden kan, i etniske minoriteters møde med majoritetskulturen, få en øget rolle som "traditionsbærer"; hun er den, der fører familiens og gruppens normer videre, ikke mindst som mor og opdrager, hvorfor det er vigtigt, at hun gifter sig inden for den etniske gruppe. Seksualitet og kønnenes roller, og ikke mindst kvindens, bliver den sidste bastion i forbindelse med individets/gruppens tilpasning til et nyt sted (Espin, 1989). Kvindens krop tilhører og kropsliggør så at sige traditionelle kulturelle værdier og

må derfor “beskyttes”, og “fastholdes”. Går kroppen, eller kvindens seksualitet, “tabt” – fx igennem et parforhold til en person fra en anden etnisk gruppe – gør en del af den kultur og tradition, som hun kommer fra, det også (Bloul, 1996; Appadurai, 1990). Der er altså en symbolsk overgang mellem kvindelig seksualitet og (forsvaret af) etnicitet (Necuf, 1996). At møde og blive kærestere med en dansk partner synes derfor langt lettere og mere legalt for mænd, end det er for kvinder. Dog skal man ikke være blind for, at sammenhængen mellem seksualitet og et forsvar af etnicitet og kultur også kan siges at gøre sig gældende selv for de mandlige svarpersoner i den landsdækkende undersøgelse. At så store andele af fx de pakistanske og tyrkiske mænd i lighed med kvinderne i samme etniske minoritetsgrupper gifter sig med personer fra oprindelseslandet kan fx ses som både et forsøg på opretholdelse af traditionelle værdier og gruppestrukturer, og *samtidigt* også som et forsvar for disse.

At man gifter sig med en person af samme etniske baggrund er ikke kun en foreteelse blandt etniske minoriteter. Ser vi på vielser i den danske befolkning som helhed blev kun 11 pct. af ægteskaber i 1998 indgået med en person, som ikke havde dansk statsborgerskab (Danmarks Statistik, 2000).⁵⁾ Et lignende niveau, når man ser på befolkningen under ét, findes i Danmarks naboland, Sverige (Cretser, 1999). Undersøgelser og data fra Storbritannien og USA viser, at kun 1-4 pct. af alle ægteskaber i disse lande finder sted på tværs af etniske grænser (Qian, 1997; Modood et al., 1998), omend eksogami (det, at gifte sig udenfor sin egen familie eller gruppe) er stigende (Levine, 1996). En forklaring på, at så få tværetniske ægteskaber indgås, kan være de etnocentriske linier, der kan siges at ligge omkring enhver form for etnisk gruppe, og som ikke blot skaber et fællesskab, men også isolerer ved at foku-

5) Man bør her være opmærksom på, at en del nydanskere, på trods af næsten livslangt ophold i Danmark, endnu ikke har dansk statsborgerskab (se også kapitel 8). Yderligere er det problematisk at sætte lighedstegn mellem en persons statsborgerskab og etniske tilhørsforhold. En henvisning til statsborgerskab kan således kun bruges som en delvis indikator på mængden af tværetniske ægteskaber, og må ses i forhold til andre undersøgelser, for at give et troværdigt billede.

sere på forskellighed, usammenlignelighed og, i større eller mindre grad, afvisning af dét, som er udenfor (Hall, 1987).

Antallet af nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, som gifter sig eksogamisk er meget højere, end hvad vi ser i de to andre etniske minoritetsgrupper, og hvis vi ser på befolkningen som helhed. Vi kan hér sammenligne med et nyligt studie af interetniske ægteskaber i Sverige, der viser, at visse etniske minoritetsgrupper har en stor frekvens af "udadvendte" ægteskaber med majoritetsbefolkningen – i visse tilfælde over 50 pct.⁶⁾ Selv om kun ca. 11 pct. af samtlige ægteskaber i den svenske befolkning som helhed er inter-etniske. Det pågældende studie beskriver dog ikke, hvilke bevæggrunde sådanne etniske minoritetsgrupper kan have for disse valg af ægtefælle. Derimod lægges der vægt på, at majoritetsbefolkningen gerne gifter sig med personer, som kulturelt ligner dem mest, også når de gifter sig med etniske minoritetsmedlemmer (Cretser, 1999). Nydanskerne i den foreliggende undersøgelse gifter sig nok på et lignende grundlag, altså både ud fra, om de anses for mulige partnere i majoritetsbefolkningen, men også om de selv, omvendt, mener, at de i et ægteskab med en dansker kan bibeholde de kulturelle normer, som de finder væsentlige. Endelig kan der også være tale om "tilgængelighed", at det, i fald dette accepteres, kan være lettere at møde en dansker, som man bliver glad for, end at finde en person i oprindelseslandet.

Blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan er der stadig få, som gifter sig med danskere. Blandt nydanskere (uafhængigt af etniske minoritetsgruppe), som gifter sig med en person fra oprindelseslandet, kan dette fravalg ses som udtryk for en eksisterende usikkerhed: at man frygter for, hvad et blandet ægteskab kan føre med sig af konflikter, at man er bange for ikke at kunne forstå hinanden, og at ens egne værdier går tabt. Kulturforskellen, som det udtrykkes i et af de kvalitative interview, anses

6) Fx gifter 57 pct. af kvinder af polsk oprindelse i Sverige sig med personer fra majoritetsbefolkningen. 43 pct. af mænd med oprindelse i Iran og 34 pct. af mænd med oprindelse i Chile giftede sig eksogamt (Cretser, 1999).

for uoverkommelig. Denne forestilling viser således, akkurat som det særlige hensyn, som nydanskere viser over for deres forældre, en overvejende identifikation med den etniske gruppes eller oprindelseslandets normer og traditioner, når det gælder om at etablere en af deres livs (og senere deres børns) væsentligste rammer; samliv og ægteskab. Usikkerheden kan også bunde i forestillinger om, hvordan en dansk svigersøn eller -datter vil behandle svigerforældrene i deres alderdom. Vil han/hun være tilbøjelig til at sende dem på plejehjem? Vil han/hun respektere og forstå og ikke mindst videregive de kulturelle normer og traditioner, som familien lever efter til de børn, som må komme som følge af ægteskabet? Hvordan kan man i det hele taget vurdere den pågældende, når man ikke kender noget til hans eller hendes familie? Yderligere kan nydanskere være usikre på, hvad der vil ske, hvis de kæmper hårdt og inderligt for at blive gift med en dansker, og ægteskabet så ikke holder. Hvordan vil de i et sådant tilfælde stå over for deres egen familie, og den etniske minoritetsgruppe, som de kommer fra? Endelig synes der blandt svarpersonerne i denne undersøgelse at være en vis forestilling om, at danskere hurtigt lader sig skille, og at et ægteskab med en person af denne baggrund dermed kan være risikabelt og føre til social stigmatisering indenfor éns egen gruppe.

Antallet af familiesammenførte ægteskaber i Danmark synes at ligge forholdsvis højt, når vi sammenligner med andre skandinaviske lande som fx Norge. Ser vi på situationen i Norge, gifter ca. 70 pct. af de pakistanske indvandrere (førstegenerationsindvandrere) sig med ægtefæller, der boede i udlandet før ægteskabets indgåelse. Den samme undersøgelse illustrerede at 71 pct. af de kvinder, og 59 pct. af de mænd, som var udvandret fra Tyrkiet havde valgt en ægtefælle, som ikke var fra Norge (Vassenden, 1997; Bredal 1999). Antallet af transnationale ægteskaber i disse etniske minoritetsgrupper i Norge er altså betydeligt lavere, end hvad man ser i Danmark, omend resultater i den foreliggende undersøgelse tyder på, at ændringer er på vej, ikke mindst fordi forældrene er mere tilbøjelige til at give deres børn lov til selv at

vælge, hvem de vil giftes med (se afsnit 7.6).⁷⁾ Umiddelbart er forskellen imellem de to lande svær at forklare, ikke mindst når man tager i betragtning, at der ikke synes at være væsentlige forskelle i Norges og Danmarks ægteskabs- og familiesammenføringslovgivning (Bredal, 1999).

Man kunne forestille sig, at en attraktiv "mellemløsning" i valget af ægteskabspartner kunne være, at man vælger at gifte sig med en person af samme etniske herkomst, der også er opvokset i Danmark. En sådan person må tænkes at have forståelse for en dobbelt kulturel baggrund, og kunne bevæge sig i begge. Men interessant nok viser det sig, at antallet af giftemål med landsmænd, allerede bosiddende i Danmark, er lavere end antallet af giftemål med danskere.

Som det fremgår af tabel 6.4 er der ca. tre gange så mange nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, som er gifte eller samlevende med danskere, end med en partner af samme etniske eller nationale baggrund, allerede bosiddende i Danmark. Blandt nydanskere af pakistansk oprindelse er tallet to-en-halv gange større, og blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet er tallet dobbelt så stort. I øvrigt er det interessant, at der næsten ikke er nogen procentuel forskel kønnene imellem, hvad angår deres giftemål med herboende landsmænd.

Der kan være flere begrundelser for, at så få vælger ægteskab med en person fra forældrenes hjemland, som allerede bor i Danmark. Forklaringen kan måske være visse fordomme blandt indvandrere (både forældre og unge) i forhold til de etniske minoritetsunge, som vokser op i Danmark, at de nemt bliver "for danske". Et forhold, der til dels kan forklare, hvorfor nydanskere fra Tyrkiet

7) Opgørelsen bygger på tal fra det norske Statistisk Sentralbyrå, og kan derfor antages at være repræsentative. Det totale tal (altså for alle etniske minoriteter) for familiesammenføring mellem en i Danmark boende indvandrer og en ægtefælle fra udlandet var i 1997 på 1.115, i 1998 på 1.058, og i 1999 på 821 (Udlændingestyrelsen, 1999), flygtninge dog ikke medregnet. Opgørelsen inkluderede dog ikke personer, som har dansk indfødsret.

undlader at gifte sig med personer af samme etniske baggrund, som er bosat i Danmark, kan eventuelt være de skillelinier, skabt af både religion og slægts/kendskabsbånd, som eksisterer i denne gruppe. Indvandrere til Danmark fra Tyrkiet tilhører i stor udstrækning to religiøse grupper, sunni-islam og alevisme.⁸⁾ Hvorvidt man kan være venner med en person fra den anden gruppe er der varierende fremstillinger af (Pedersen & Selmer, 1991; Aarø Pakalski, 2000), men giftemål synes ikke mulig, således som det fremgår af følgende citat:

“Man har gode naboskaber, hjælper hinanden osv., men det er uacceptabelt mht. ægteskab. Det hænger også sammen med tro. Vi må komme i moskeen, de kan ikke komme ind i cem,⁹⁾ hvor alle er lige, brødre og søstre” (citat i Aarø Pakalski, 2000)

I øvrigt bliver modpartens seksualitet tabueret, ofte ved at tillægge dem uacceptable seksuelle vaner, og unge alevier i Danmark beskriver fx, at *“siger jeg, at jeg er alevi i Tyrkiet, har de nogle mærkelige fordomme om, at man har sex med sin mor”* (citat i Aarø Pakalski, 2000). Forskelle i religiøs opfattelse og tabuering af seksualitet sætter altså et skel imellem alevier og sunnitter med oprindelse i Tyrkiet, som hæmmer deres mulighed for at gifte sig med hinanden. Tager man i betragtning, at mellem 20-30 pct. af de personer, som er udvandret fra Tyrkiet til Danmark er alevier¹⁰⁾ (Bæk Simonsen, 1991; Pedersen og Selmer, 1991; Necef, 1994; Winsløw, 1995), er der således en ganske betydelig gruppe af

8) For en beskrivelse af alevismen, og dens repræsentation blandt indvandrere til de nordiske lande, se bl.a. Naess, 1990; Pedersen & Selmer 1991, og Aarø Pakalski, 2000. Alevisme indeholder stærke elementer af islam, men har også deres egne ritualer og trosforestillinger, hvorfor de af både shia- og sunnimuslimer anses for kættere.

9) Aleviernes forsamling, som både kan siges at have en social og religiøs funktion. Under *cem* holdes der fx religiøse foredrag, og man danser *semah*, som er aleviernes rituelle dans. *Cem* ledes af en *dede*, som er alevisamfundets øverste religiøse kultfunktionær.

10) Tallet må ses i sammenhæng med, hvor mange alevier, der menes at bo i Tyrkiet. Også hér regner man med, at ca. 20 pct. tilhører denne religiøse gruppe (Robbins, 1991; Aringberg-Laanatza, 1998)

samme etniske minoritet, som man ikke kan gifte sig med og ikke gifter sig ud af.

Hertil kommer, at man ønsker at éns børn gifter sig med en person, som man anser for ærlig (*dürüstlük*). De personer, som man anser for ærlige, er traditionelt set dem, som enten kommer fra samme region (*hemşeri*), eller fra samme slægt. Under alle omstændigheder gælder det om være tryk ved de kvaliteter, som personen menes at repræsentere; kvaliteter, der som ærlighed (*dürüstlük*) og ære (*namus*) er medfødte (altså tilhørende en familie eller slægt), og som ikke kan erhverves senere i livet (Winsløw 1995).¹¹⁾

Betydningsfulde netværk er således dem, som har med forældrenes hjemland, hvad enten det gælder familie, venner eller landsbyfæller i disse, når det gælder om at finde en ægteskabspartner. Dette gælder ikke blot nydanskere med oprindelse i Tyrkiet. Blandt pakistanere findes fx *bradari* systemet: et broderskabs- eller udvidet familiesystem, som også binder familier i Danmark (eller Norden) til andre familier og steder i Pakistan (Qurayshi, 1999; Bredal, 1998). Danske etniske netværk eksisterer, men de kan ikke siges at have fundet et stade, hvor de i pålidelighed og intimitet kan sammenlignes med dem, som findes mellem de pågældende etniske minoriteter og oprindelseslandene (se fx Bredal, 1998). Søger man at finde en livsledsager af samme etniske baggrund i Danmark, kræver det større undersøgelse og overvejelse, og man kan således tale om, at benyttelsen af eksisterende transnationale netværk nedsætter de ressourcer, man skal putte ind i processen med at finde en ægtefælle.

Ved siden af eksisterende, transnationale netværks betydning kommer så andre grunde som tradition, kulturel tryghed og frygt for at miste denne, sproglig forståelse og ikke at forglemme forelskelse:

11) Det er da også her, at man kan finde et argument for, hvorfor æresbegrebet spiller så markant en rolle i tyrkiske familier. Ære er noget, familien og slægten "har", og mister de den, kan det være svært at vinde den tilbage.

“Vi mødte hinanden i Tyrkiet, hvor jeg var på ferie . . . når der er nogen der spørger, om det var arrangeret svarer jeg at “det var godt arrangeret – ikke arrangeret.” (kvinde med oprindelse i Tyrkiet)

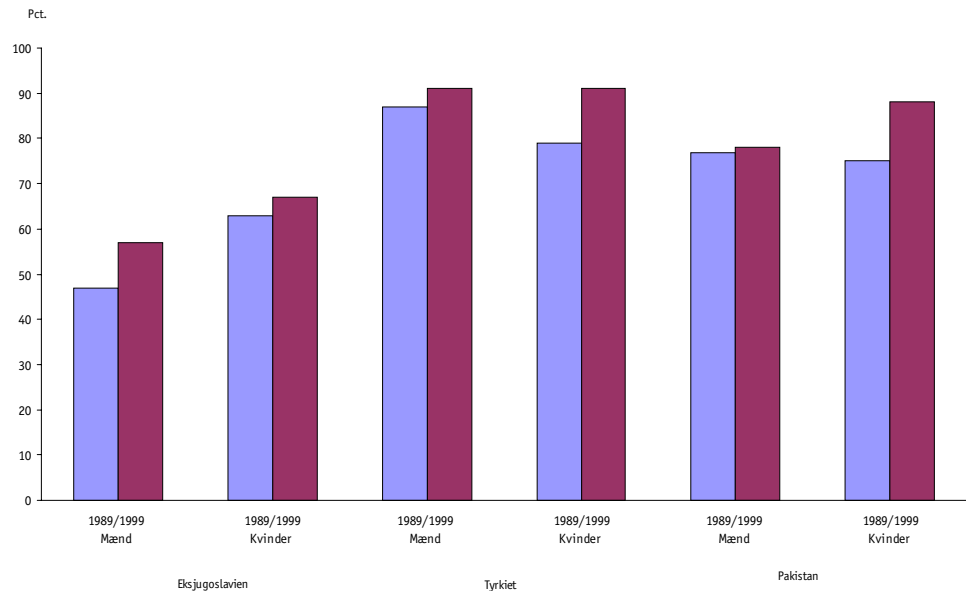
“Jeg tror ubevidst, man er gået efter en tyrker . . . Selvom jeg svor, da jeg gik fra min første mand, at ‘aldrig mere en tyrkisk mand til mig – jeg skal eddermaneme ikke nyde noget af de her mandschauvinister’, men ham, jeg har i dag, er da også totalt anderledes, end hvad en typisk tyrkisk mand for mig står for. En typisk tyrkisk mand er en mandschauvinist – en som bliver forkælet i hoved og røv hjemmefra. Men min kæreste er også ‘tyrkisk’ - som tyrkere også er - dvs. han opfører sig ordentligt, der er ligestilling, man laver lige meget, man sørger for at forkæle hinanden, og hører hinandens meninger.” (kvinde med oprindelse i Tyrkiet)

Afslutningsvis i dette afsnit belyses det, om der i forbindelse med indgåelse af ægteskab/samliv med en person fra forældrenes hjemland, er sket nogen ændring i forhold til 1989 undersøgelsen. Tallene afspejler, om den større økonomiske og sociale selvstændighed, som nydanskere har opnået igennem deres afslutning af uddannelse og påbegyndelse af arbejdslivet, har påvirket deres valg af ægteskabspartner, fx om de er mere tilbøjelige til at gifte sig med en dansker.

Figur 6.5 viser, at antallet af personer, som har giftet sig med personer fra oprindelseslandet, har været svagt stigende igennem det seneste tiår. Hvad angår de nydanskere, som gifter sig med en dansker, er antallet steget blandt kvinder med oprindelse i Pakistan, men ellers er procentandelen af nydanskernes giftemål med danskere stort set den samme som for ti år siden, eller, som det ses i gruppen af nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, faldende. Nydanskere med jugoslavisk oprindelse er dog stadigvæk mere tilbøjelig til at indgå ægteskab eller leve sammen med danskere end de øvrige to etniske grupper i undersøgelsen.

De fleste nydanskere gifter sig stadig med en person fra oprindelseslandet. At der endog er flere, som vælger denne slags ægteska-

Figur 6.5.
Valg af samlivspartner blandt nydanskere. Forskel mellem 1989 og 1999 undersøgelsen. Procent.

ber i forhold til i 1989, kan eventuelt grunde i større etnisk og kulturel bevidsthed blandt svarpersonerne, frygt for kultursammenstød, og diskrimination. Det bør samtidigt bemærkes, at den øgede hyppighed af ægteskaber med såvel personer fra oprindelseslandet såvel som danskere betyder, at andre grupper af mulige ægteskabs partnere vælges fra, hér hovedsageligt personer af samme etniske herkomst, som bor i Danmark eller i andre vestlige lande.

Svarpersonernes alder synes dog at have indflydelse på deres valg af ægteskabspartner. Således giftede 30 ud af de 68 nydanskere (44 pct.), som har giftet sig med en dansker, sig først, da de var 24 år eller ældre. 24 personer (35 pct.) af dem, som giftede sig med en dansker gjorde dette, da de var 20 år eller yngre. Til sammenligning giftede 241 ud af de 450 (53 pct.) nydanskere, som havde indgået ægteskab med en landsmand fra oprindelseslandet sig, da de var 20 år eller yngre, mens kun 81 nydanskere – eller 18 pct. – giftede sig efter, at de var 24 år eller ældre. Sammenførte

ægteskaber synes således at falde forholdsvis tidligt i nydanskernes liv, hvorimod ægteskab med danskere synes at falde forholdsvis sent. Dette forhold kan på den ene side skyldes forældrenes indfyldelse: at den unge gifter sig, når forældrene anser det for moment til at tage dette skridt, og at de har større indflydelse på valget af ægtefælle, jo yngre deres søn eller datter er. På den anden side kan et "sent" ægteskab med en dansker ikke entydigt ses som udtryk for nydanskernes oprør mod forældregenerationen; det kan også afspejle mødet med de danske normer, hvor en potentiel partner anser det for acceptabelt og legalt at vente med at gifte sig, evt. efter et flerårigt parforhold.

I den landsdækkende undersøgelse blev der også spurgt om, hvorvidt nydanskernes forældre kom fra by eller land – et forhold, der i andre undersøgelser er blevet fremstillet som en influerende faktor for, hvorvidt de unge gifter sig med en person fra oprindelseslandet, eller fra dét land, som man nu bor i/er opvokset i. En undersøgelse fra Sverige viser således, at tyrkiske drenge med landsbybaggrund foretrækker en kone fra Tyrkiet, mens piger med landsbybaggrund og drenge med urban baggrund helst vil have en ægtefælle, som er opvokset i oprindelseslandet (Yazgan, 1993). Hvorvidt et lignende billede ses i den danske kontekst varierer efter etnisk minoritetsgruppe. Tydeligst er billedet blandt mænd med oprindelse i Eksjugoslavien; her er 60 pct. af de mænd, hvis forældre kom fra landet gift med kvinder, som kommer fra oprindelseslandet, mod kun 30 pct. af de mænd, hvis forældre kom fra byen. Til gengæld gifter langt flere af de mænd (ca. det dobbelte), hvis forældre kommer fra byen, sig med danske kvinder, i forhold til de mænd, hvis forældre kom fra landet. Også blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan ser vi, at hvis forældrene kommer fra landet, er der en større tendens til, at deres børn gifter sig med en "hjemmefra", omend udsvingene er mindre (5-10 pct.). Kommer forældre derimod fra byen, har børnene også i disse grupper en øget tendens til at gifte sig med en dansker.

Som helhed kan tallene siges at vise, at førstegenerationen, deres baggrund og normer, har indflydelse på betydningsfulde livsvalg

blandt deres børn, ikke mindst når det gælder deres interaktion med majoritetsbefolkningen.

6.4. Familien

I kapitel 5 blev de unge nydanskere boligforhold beskrevet, både hvorvidt de særligt er bosiddende i lejer- eller ejerboliger, hvor tæt de bor i deres boliger, og om de bor i bydele med mange eller få andre etniske minoritetsfamilier. I dette afsnit vil vi gå nærmere ind på, hvordan de etniske minoritetsfamilier ser ud; hvor mange medlemmer sådanne familier synes at have, og hvordan de er sat sammen på tværs af generationer.

I en undersøgelse af etniske minoritetsbørns første leveår, foretaget af Socialforskningsinstituttet for få år siden, blev det slået fast, at der var en vis variation i danske og etniske minoritetsfamiliers størrelse (Just Jeppesen og Nielsen, 1998). For begge grupper gælder det dog, at den mest almindelige familiestørrelse er på 3-4 medlemmer (50 pct. af minoritetsfamilierne, og 80 pct. af de danske familier har denne størrelse – se Just Jeppesen og Nielsen 1998). Den nævnte undersøgelse dækkede et bredere udsnit af Danmarks etniske minoriteter end den foreliggende, både mht. alder og oprindelsesland, men lighedspunkter i familiernes størrelse er synlige.

I den foreliggende undersøgelse om nydanskere taler vi om følgende familie- og husstandstyper:

- *Aleneboende*: Personen bor ikke sammen med børn, ægtefælle/samlever, forældre, svigerforældre eller anden familie.
- *Par uden børn*: Personen bor sammen med ægtefælle/samlever, men ikke med børn, forældre, svigerforældre eller anden familie.
- *Kernefamilie 1*: Personen bor sammen med ægtefælle/samlever og/eller børn, men ikke sammen med forældre, svigerforældre eller anden familie.
- *Kernefamilie 2*: Personen bor sammen med forældre og evt. anden familie, men ikke med børn og/eller ægtefælle/samlever.

Tabel 6.6.
Familietyper. Procent.

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Aleneboende	10	4	3	4	8	5
Parforhold uden børn	10	12	6	4	4	8
Kernefamilie 1	46	77	78	87	48	71
Kernefamilie 2	9	0	1	0	9	7
Storfamilie	22	6	12	5	27	7
Bofællesskab med anden familie	4	1	1	1	4	2
I alt procent	101	100	101	101	100	100
I alt personer	105	109	130	128	135	86

- *Storfamilie*: Personen bor sammen med ægtefælle/samlever og/eller børn, samt forældre, svigerforældre eller anden familie.
- *Bofællesskab med anden familie*: Personen bor sammen med anden familie, men ikke med børn, ægtefælle/samlever, forældre eller svigerforældre.

Akkurat som vist i børneundersøgelsen fra 1998, bor størstedelen af de adspurgte i kernefamilier (se tabel 6.6). En overvejende del af disse bor i den familietype, som vi har valgt at kalde for "kernefamilie 1",¹²⁾ hvor interviewpersonen lever sammen med ægtefælle og børn, men ikke med anden familie. Dén familietype, som er mindst udbredt er "kernefamilie 2", altså hvor interviewpersonen bor sammen med sine forældre, uden selv at have mand/ kone

12) Det kan være interessant at bemærke, at allerede i begyndelsen af 1970'erne var kernefamilien den mest udbredte familieform i Tyrkiet. 58 pct. levede i en sådan familieform, hvorimod 25 pct. levede i traditionelle/udvidede familier. Se Bøggild Mortensen, 1989.

eller børn. Det kan bemærkes, at det i den familietype særligt er mændene, som bliver boende hjemme hos forældrene; et forhold, der kan tyde på, at der ligger en forventning hos disse om at skulle passe på forældrene i deres alderdom. Det samme forhold kan siges at gøre sig gældende, når det drejer sig om de nydanskere, som lever i egentlige storfamilier. Her er det atter de unge mænd, som vælger denne familieform – og dette mellem ca. 2-4 gange oftere end kvinder af samme etniske minoritetsbaggrund. Hensynet til familiens traditioner kan således siges at påvirke valget af familietype – omend der er tale om et fåtal i undersøgelsen. Ser vi på den arbejdsmæssige baggrund blandt de nydanskere, som enten bor i "kernefamilie 2" eller storfamilier, er det bemærkelsesværdigt, at kun få bor sammen med deres forældre, fordi de er i gang med et studieforløb. Af de 94 personer, som lever i storfamilier, er det kun 13 (14 pct.), der er under uddannelse. Faktisk bor flere funktionærer (omkring 20 pct.) og ufaglærte arbejdere (17 pct.) end studerende i storfamilier.

Et lignende billede tegner sig blandt de nydanskere, som bor i "kernefamilie 2". Arbejdsløshed synes heller ikke at have en effekt på, om nydanskere vælger at leve sammen med deres forældre. Kun sammenlagt 7 pct. af de nydanskere i undersøgelsen, som er arbejdsløse, bor i enten "kernefamilie 2" eller storfamilier. Som helhed kan det konkluderes, at økonomi og social mobilitet ikke synes en målestok for, hvilken familietype nydanskere vælger at leve i. Snarere synes de at vælge ud fra en forståelse af, hvad der anses for ideelt: altså synes det kulturelle element at have en større betydning.

Kun 3 pct. af de nydanske mænd i den landsdækkende undersøgelse, som lever i storfamilier, lever sammen med deres svigerforældre. Blandt de nydanske kvinder er det ca. 1/3, der lever sammen med mand og svigerforældre (tabel 6.7). Blandt de nydanskere, som er gift igennem familiesammenføring, og som lever i storfamilie, bor langt størstedelen i en husstand med deres egne forældre. Svarpersonens køn synes ikke at have nogen betydning i disse tilfælde.

Tabel 6.7.**Har du samlever og bor sammen med svigerforældre eller forældre? Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Bor sammen med forældre	95	67	100	50	96	100
Bor sammen med svigerforældre	5	33	0	50	4	0
Procent	100	100	100	100	100	100
Antal personer	21	6	12	4	27	3

Anm.: Tabellen baseret på krydstabel af variablene 00: IP; 01: Ægtefælle/samlever; 05: IP's forældre; 06: IP's svigerforældre under spørgsmål 25: Hvem er det, som bor her?

At tæt kontakt med forældre bliver prioriteret blandt de adspurgte, afspejles af deres svar på, hvor de helst ville bo. Her svarer 55 pct. af mændene og 66 pct. af kvinderne, at de godt nok ønsker at bo for sig selv, men tæt ved deres forældre eller svigerforældre. Hvad angår prioriteten af en storfamilie eller de kernefamilier ("kernefamilie 2"), hvor svarpersonen bor sammen med sine forældre eller svigerforældre, bliver dette i nogen grad prioriteret blandt mændene (19 pct. anser denne familieform for fordelagtig), hvorimod den bliver lavt prioriteret blandt kvinderne (6 pct.). Interessant er det at bemærke, at lidt under en tredjedel af mænd med oprindelse i Pakistan synes at foretrække at bo sammen med deres forældre eller svigerforældre (31 pct.), hvorimod mindre end en tiendedel (9 pct.) af kvinderne i den samme etniske minoritetsgruppe foretrækker denne familieform. Lavest prioritet af storfamilien/"kernefamilie 2" findes i øvrigt blandt kvinder med oprindelse i Tyrkiet. Her er det kun 3 pct. af de adspurgte, som ønsker denne familieform, hvilket i øvrigt er betydeligt lavere end i 1989-undersøgelsen, hvor ikke færre end 17 pct. fremhævede den (Just Jeppesen 1989).

At så relativt mange mænd af pakistansk oprindelse foretrækker at bo sammen med deres forældre eller svigerforældre kan ses i sammenhæng med en bevidsthed om og pligt troskab mod kulturelle traditioner, som holdes i hævd i denne gruppe (se også kapitel 8). At storfamilieformen derimod generelt har lav prioritet blandt kvinderne kan ses i sammenhæng med de forventninger, som nogle forældre synes at have til deres piger, og de roller, som disse skal opfylde (Mørck, 1998). Yderligere er storfamilieformen i de beskrevne etniske minoritetsgrupper og i de lande, hvor de kommer fra, oftest patriarkær; det vil sige, at kvinden ved sit giftemål flytter ind i sin mands familie. Dette forhold beskrives til dels i tabel 6.7. (dog ikke, som det også blev bemærket ovenfor, i de tilfælde, hvor ægteskabet er et resultat af familiesammenføring). At flytte ind hos svigerfamilien kræver en del tilpasning fra kvindens side, og opgivelse af vaner og omgangsformer, som herskede i dén familie, hvor hun blev født. Ændringen kan således ofte ses som udgørende en begrænsning i kvindens udadvendte aktiviteter og mulighed for at bestemme ud fra egen preferenceramme.

Ønsket om en tæt kontakt med forældre generationen er ikke et særkende ved de etniske minoriteter. Det findes også blandt unge danskere. Således konkluderede en nyere dansk undersøgelse af familier med et 4-5 måneder gammelt barn, at omkring 40 pct. af de nybagte mødre havde talt med deres egen mor dagligt inden for det sidste år (Nygaard Christoffersen, 1998; 1999).

I fremstillingen af familietyper- og strukturer bør det også nævnes, hvor mange børn de adspurgte faktisk har. Overraskende er det måske i den forbindelse, at et relativt stort antal personer inden for visse af de etniske minoritetsgrupper endnu ikke har fået børn, skønt de er midt i 20'erne og derover. Højest er dette tal blandt mænd med oprindelse i Eksjugoslavien (27 pct.), og næsthøjest blandt mænd med oprindelse i Pakistan, hvor 22 pct. stadig ikke har fået nogle børn (se tabel 6.8). I det hele taget er flere mænd end kvinder uden børn. At det forholder sig således synes ifølge det statistiske materiale kun i ringe grad at kunne tilskrives spørgsmål om den enkeltes uddannelse. Der kan være tale om, at

de muligheder for valg og fravalg af børn, og de normer for, hvornår eller måske bedre hvor sent man får børn i det danske samfund også har sin indvirkning på, hvornår unge nydanskere får børn. Dette gør sig ikke alene gældende for de nydanske mænd, men også for nydanske kvinder. Skønt der statistisk er flere mænd end kvinder, som ikke har børn, er antallet af barnløse kvinder i særligt den eksjugoslaviske og pakistanske gruppe stadig anseelig; henholdsvis 16 og 22 pct.

For alle grupper vedkommende er det mest almindeligt, at man har 2 børn (i alt 37 pct.). Et ganske ubetydeligt antal (2 pct.) har 5 eller 6 børn. Uddannelsesniveaet synes i øvrigt kun at have ringe effekt på, hvornår i éns liv, man vælger at få børn, eller hvor mange man vælger at få. Der synes dog at være nogen tendens til,

Tabel 6.8.

Antal samlevende børn. Procent.

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
0 børn	27	16	10	9	22	22
1 barn	25	21	9	9	16	12
2 børn	33	42	43	43	28	30
3 børn	13	16	27	27	24	27
4 børn	1	6	8	10	7	7
5 børn	1	0	2	2	1	2
6 børn	0	0	1	0	1	0
I alt procent	100	101	100	100	99	100
I alt personer	105	109	130	128	135	86

at nydanskere med ingen eller kun lidt faglig uddannelse får flere børn end nydanskere med lange uddannelser, men tendensen er meget lille og ikke statistisk signifikant. Et samtidigt studie af immigranternes fertilitet og ægteskabsmønstre af lignende etniske grupper i et andet europæisk land, Belgien, har i øvrigt vist, at andengenerationen får færre børn, end deres forældre gjorde (Schoenmaeckers et. al., 1999). Det er muligt, at en lignende udvikling kan ses blandt nydanskere.

Også elementet skilsmisse sætter sit præg på, hvordan de adspurgte nydanskernes familier ser ud. I alt er der 43 (12 pct.) af de adspurgte mænd, som ikke bor sammen med et eller flere af deres børn, hvor tallet er 11 (3 pct.) for de adspurgte kvinder. I øvrigt bor hovedparten (mere end 65 pct.) af de skilte kvinder sammen med en ny mand og deres barn/børn fra første ægteskab. Der synes altså at være en tendens til, at børn følger med moderen, hvis der sker et ægteskabeligt brud, også når denne indleder et nyt forhold. At det oftest er moderen, som får forældremyndigheden ses også i den danske befolkning som helhed, og i særdeleshed når børnene er små (Heide Ottesen, 1997; Jensen, 1999).

6.5. Konflikter i ægteskabet

Alle familier og par kender til, at man skændes engang imellem. Skænderier udtrykker meningsforskelle, magtforhold, og frustrationer, som ikke altid blot afspejler familiens indre liv, men også forhold til det samfund, som omgiver den, og den hverdag, som man lever i. Beskrivelser af de emner, som unge nydanskere skændes om med deres partner kan, akkurat som spørgsmålet om valg af ægteskabspartner, og børneopdragelse ses som en spejling af det spændingsfelt og de problematikker, som individer med ben i to kulturelle lejre må forholde sig til. Konflikter indeholder således en mere eller mindre bevidst evaluering af et antal kulturelle modeller og normer, som er tæt forbundne med ens dagligdag.

De to oftest nævnte årsager til skænderier drejer sig henholdsvis om husarbejde og om børneopdragelse. Dog er det ikke mere end ca. 5-10 pct., som har skænderier om husholdning og om børne-

Tabel 6.9.**Skænderier om husarbejde og børneopdragelse. Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
<i>Husarbejde</i>						
Næsten dagligt/ugentligt	10	10	10	7	6	11
Et par gange om måneden	21	23	13	23	18	10
Sjældent/aldrig	69	67	77	70	76	79
I alt procent	100	100	100	100	100	100
I alt personer	81	78	124	105	106	73
<i>Børneopdragelse</i>						
Næsten dagligt/ugentligt	8	6	11	10	6	10
Et par gange om måneden	18	23	24	19	26	26
Sjældent/aldrig	75	70	65	70	69	64
I alt procent	100	99	100	99	101	100
I alt personer (med partner)	79	77	123	105	105	73

opdragelse næsten dagligt eller nogle gange om ugen. Mere end to tredjedele har aldrig eller kun sjældent skænderier om emnet. Til sammenligning skændes ægtefæller/samlevende i danske familier hyppigere om fx husholdning. Socialforskningsinstituttets forløbsundersøgelse af børn i 1998 viste således, at 1 pct. af danske samlevende par dagligt skændtes om emnet, 12 pct. en gang om ugen, ca. 33 pct. skændtes om det et par gange om måneden, og ca. 50 pct. skændtes sjældent eller aldrig om arbejdsopgaverne i hjemmet (Just Jeppesen og Nielsen 1998). Det må i øvrigt bemærkes, at spørgsmålet om, hvorvidt ægtefællen er dansker eller kommer fra oprindelseslandet ikke har nogen betydelig indflydel-

se på, hvor meget eller lidt svarpersonerne i den landsdækkende undersøgelse skændes om dette emne.

Skænderier om andre emner som fx hvilket land parret skal bo i, eller om religion og traditioner er langt mindre hyppige for de fleste grupper i undersøgelsen (mindre end 10 pct.). Undtagelser er gruppen af kvinder med tyrkisk oprindelse, hvor 12 pct. et par gange om måneden diskuterer i hvilket land, de skal bo (mod kun 3 pct. af mænd med oprindelse i Tyrkiet). At dette emne særligt diskuteres i denne gruppe kan måske ses som udtryk for familiesammenføring, da netop en stor andel af kvinder med tyrkisk oprindelse (91 pct., se tabel 6.4) gifter sig med en person fra forældrenes hjemland. Blandt det fåtal af kvinder med oprindelse i Tyrkiet, som har valgt en ægtefælle, som enten er opvokset i Danmark eller i et andet europæisk land, diskuteres emnet kun sjældent. At der er mere diskussion om, i hvilket land parret skal bo, hvis ægteskabet er et resultat af en familiesammenføring mellem en person fra oprindelseslandet og en nydansker, kan eventuelt ses som udtryk for de forventninger til nydanskerens tilhørsforhold, som eksisterer fra partnerens side (at han/hun er "mest" tyrkisk, og derfor ikke burde have noget mod at bo i dette land), eller også en forventning fra nydanskerens side om, at partneren åbner en dør til bosætning i oprindelseslandet; en mulighed, som partneren måske ikke længere ønsker.

Afslutningsvis kan det nævnes, at kvinder med oprindelse i Pakistan (15 pct.), samt kvinder og mænd (ca. 10 pct.) med oprindelse i Tyrkiet, skændes et par gange om måneden med deres partner om religion og traditioner, hvilket er noget over det antal skænderier, som opgives i de øvrige grupper/køns besvarelser. At det forholder sig således kan eventuelt tilskrives den interesse for og betydning af religion, som findes inden for de pågældende etniske minoritetsgrupper (se kapitel 8).

6.6. Skilsmisse

Skilsmisse/separationsprocenten blandt unge nydanskere er noget lavere end den, man ser for befolkningen som helhed i den samme

aldersgruppe. I alt er 9 pct. (under 1/10) af de adspurgte i undersøgelsen skilte (65 personer) i modsætning til ca. 1/3 af hele landets befolkning.¹³⁾

Skilsmisse/separationsprocenten er højest blandt nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien og lavest blandt nydanskere med oprindelse i Pakistan (se tabel 6.1). At det forholder sig således, afspejler gængse mønstre inden for den pågældende etniske minoritetsgruppe angående spørgsmålet om, hvorvidt skilsmisse i det hele taget kan komme på tale, når konflikter og forskelle i et ægteskab bliver for overvældende:

“Man skal prøve alt, inden man siger stop. Ikke blot fordi det kører galt én gang. Det er lidt tendensen i øjeblikket . . . der er for mange, der giver hurtigt op. Specielt når der er børn med i billedet.” (Mand af makedonisk oprindelse)

“[Skilsmisse er] det værste der kan ske. Bare ordet skilsmisse sagt højt er - det er ikke engang ‘den sidste løsning.’ Man ser det ikke engang som en løsning. Men fordi min generation har et bedre forhold til ordet skilsmisse - vi lægger ikke så meget i det, som den ældre generation - så har man også lettere ved at tage stilling til og overveje ordet både praktisk og mundtligt. Det er meget mere åbent og mere tilgængeligt end i mine forældres generation. Og det har også medført, at der er nogle, der bliver skilt i dag. - Der er mange..” (Kvinde af pakistansk oprindelse)

Hvad man kan sige om det første citat er, at det på mange måder afspejler en forståelse af skilsmisse som et fænomen, der kan findes i resten af det danske samfund: Skilsmisse er skidt; den er den sidste konsekvens af et fastlåst og ødelæggende forhold; den kan gå ud over børnene; den vælges for tit. Men skilsmisse er sta-

13) I 1997 blev der fx viet 34.163 par, mens 12.848 andre par blev skilt samme år (Danmarks Statistik, 1998). Der skal selvfølgelig tages hensyn til, at der i den nationale statistik indgår personer, som enten er ældre eller har været gift længere end personerne i denne undersøgelse; to parametre, som påvirker skilsmisseprocenten.

digvæk en mulig løsning. Herimod afspejler det andet citat en anden tendens, men også en glidning; en kulturel og kognitiv ændring: Skilsmisse er ikke en løsning, er noget unævneligt for forældre-generationen, hvorimod den er godt i gang med at blive en mulighed for deres børn, i de tilfælde, hvor deres ægteskab ikke går godt.

Som det fremgår af tabel 6.10 er de tre vigtigste af de nævnte grunde til skilsmisse for både mænd og kvinder kulturforskelle, holdningsforskelle og forskellig personlighed blandt ægtefællerne.

Hvad angår holdningsforskelle kan disse rumme mange aspekter, som fx forskellig opfattelse i forhold til børneopdragelse, politik, eller religion. At holdningsforskelle kommer frem blandt nydanskere kan også skyldes de forskelle, der opstår som resultat af en brydningsidentitet: at variationer i tolkning af, hvorledes to involverede parter i et ægteskab skal opføre sig opstår, når disse har mere end ét kulturelt norm- og værdisæt at forholde sig til. Dette er nødvendigvis ikke kun et spørgsmål om kønsroller (skønt 15 pct. af de skilte i undersøgelsen nævner spørgsmålet om ligestilling som en begrundelse for ægteskabets ophør), men kan også dreje sig om, hvilke dele fra de to kulturer, hver af parterne anser for komponerbare og værdifulde at leve efter.

Med spørgsmålet om kulturforskelle bevæger vi os ind på et bredere felt, hvor vi kan sige, at holdninger er noget, som kendetegner et enkelt individ, mens kultur er noget, som kendetegner individets baggrund. Kultur er et socialt og samlende element, et sæt af koder og normer, som kendetegner og udtrykker en gruppes indre liv og selvforståelse, og dermed – potentielt – denne gruppes forskel fra andre grupper.

Oftest forstår vi kultur som forbundet med større sociale fællesskaber, såsom nationale, etniske eller religiøse. Derfor er det nok hensigtsmæssigt at se kulturforskelle som noget der potentielt opstår, når parterne a) er fra to forskellige lande. Der kan fx være tale om en nydanskers ægteskab med en dansker. Der kan også være

Tabel 6.10.**Vigtigste årsager til skilsmisse. Antal personer**

	Jugoslavien		Tyrkiet		Pakistan		Svar i alt	
	Mand	Kvinde	Mand	Kvinde	Mand	Kvinde	Mand	Kvinde
Kulturforskelle	1	6	1	5	5	0	7	11
Holdningsforskelle	2	8	3	10	5	2	10	20
Mangel på ligestilling	0	4	2	4	0	0	2	8
Arrangeret ægteskab	1	0	0	6	1	2	2	8
Uenighed om husarbejde	1	2	2	2	0	0	3	4
Arbejdsløshed	0	1	0	1	0	1	0	3
Dårlig økonomi	0	0	0	2	0	0	0	2
Alkoholmisbrug	0	1	0	1	0	0	0	2
Narkomisbrug	0	1	0	1	1	1	1	3
Vold	0	3	0	1	0	0	0	4
Utroskab	2	3	1	2	0	1	3	6
Forskellig personlighed	2	8	2	11	3	2	7	21
Andet	6	2	1	5	3	2	10	9
Antal svar i alt	10	18	4	19	8	6	21	50

Anm.: Tabellen er baseret på svarmulighederne a-m i spørgeskemaets sp. 33. Hver person måtte opgive højst tre svarmuligheder.

tale om, at man b) gifter sig med en person fra forældrenes hjemland, men at der, selv hvis den hérboende er opdraget i sine forældres tradition, opstår modsætninger mellem de to ægtefæller, der kan ses som grundlæggende forbundet med kulturelle udtryk.

Forskelle i personlighed dækker over psykologiske og adfærdsmæssige aspekter. Der kan være tale om, at én part er indadvendt, og foretrækker et stille liv i familiens skød, mens den anden part er udadvendt og fordrer en større omgangskreds, som han/hun helst ser flere gange om ugen. Der kan også være tale om forskel i temperamentsfuldhed, én part kan fx være meget hidsig, og eventuelt ty til vold i konfliktsituationer. Vold bliver nævnt som årsag til ægteskabets opløsning blandt 9 pct. af de skilte kvinder i undersøgelsen, hvorimod dette element ikke spiller nogen rolle blandt mænd.¹⁴⁾ Til sammenligning kan det nævnes, at 25 pct. af danske kvinder og 5 pct. af danske mænd i 1993 opgav vold i ægteskabet som begrundelse for skilsmisse (Nygaard Christoffersen, 1993). I samme undersøgelse blev det i øvrigt fremført, at den hyppigste årsag til skilsmisse blandt danske mænd er utroskab og blandt kvinder forhold vedrørende prioritering af arbejde og hjem, samt problemer vedrørende arbejdsfordeling i hjemmet.

Også indvandrerorganisationer er opmærksomme på, hvordan forskelle i forventning, holdninger (som fx når en part er opvokset i Danmark og den anden part i oprindelseslandet), og ydre pres fra forældre og familie kan skabe dårlige og ulykkelige ægteskaber blandt unge nydanskere. Der afholdes både møder og foredrag om emnet i etniske minoritetskredse, hvilket tydeliggør en øget opmærksomhed rettet mod den betydning, som skilsmisser har for såvel individ som (minoritets-)gruppe. Sådanne møder kan også give minoritetsforskere en bedre forståelse af begrundelsen for skilsmisser blandt nydanskere. På et møde blandt nydanskere af pakistansk oprindelse og deres forældre, afholdt på Nørrebro i efteråret 1999, blev følgende begrundelser for skilsmisse blandt

14) Interessant er det at bemærke, at der i 1996 blev foretaget en ændring af Udlændingelovens paragraf 26 om særlige hensyn ved udvisning af udlændinge ifald de blev udsat for overgreb, misbrug eller anden overlast m.v. her i landet. I den nye og gældende Udlændingelov af 26. juni 1999 er dette punkt flyttet til paragraf 19, stk. 5 (Udlændingeloven, 1999). Dansk lovgivning giver altså ifølge udlændingeloven udenlandske kvinder, gift med en i Danmark fastboende person, mulighed for at forlade et voldeligt ægteskab og blive i landet. Spørgsmålet er dog, hvor mange familiesammenførte ægtefæller som er opmærksomme på og i tilfælde af vold benytter sig af denne mulighed.

pakistanske unge, fordelt på ægteskabsformer, blandt andet nævnt:

Hvis begge parter er født i Danmark:

- Pigen ønsker egen bolig (ønsker ikke at bo hos svigerforældrene).
- Pigen gør, hvad hun vil, uden at spørge sin svigerfamilie.
- Pigen er vant til at leve sit eget liv økonomisk, og ønsker ikke en fælles økonomi med sin ægtemand og/eller svigerfamilie.
- Svigerfamiliens forventninger til svigerdatteren.
- Chikane fra mandens familie.
- Forskelsbehandling af døtre og svigerdøtre.
- Forventninger fra pigens side til særlig støtte og hensyn fra svigerfamilien.
- Svigerfamiliernes forventninger til hinanden.
- Ubøjelighed fra begge parter.

Manden fra Danmark, kvinden fra Pakistan:

- Ægteskab indgås for at dække over drengens misbrug (narko/alkohol), og for at få ham til at virke normal.
- Fysisk vold fra manden og hans familie.
- Psykisk vold.
- Manden skifter mening mht. ægteskabet.
- Manden har særlig adfærd (psykisk afvigende).
- Manden er forelsket i anden pige (evt. før sit ægteskab).

Kvinden fra Danmark, manden fra Pakistan:

- Manden føler, at han taber sin identitet (fx ved, at han ikke kan bruge sin uddannelse).
- Kulturforskelle.
- Ægtefællerne anser hinanden for umodne.
- Manden føler, at han er en økonomisk byrde, eller at han anses for at være det.
- Jalousi.
- Opnåelse af opholdstilladelse (manden udtrykker, at han ikke længere har brug for pigen).
- Hævngagt.

- Manden krænkes af pigen og hendes familie.¹⁵⁾

Skønt de ovennævnte grunde ikke skal tages som et udtryk for indvandreres eller nydanskernes generelle bevæggrunde for at lade sig skille, giver det os under alle omstændigheder nogle videre perspektiver på den foreliggende undersøgelses resultater. Særligt kan det bemærkes, at de konflikter, som kan føre til en skilsmisse foregår i et samspil af flere personer, som indfatter både ægtefæller og familie. De sociale aktører, som står omkring parterne har meget at sige for, hvordan de håndterer en ny svigersøn eller -datter, som de evt. bor under samme tag med, hvad enten denne kommer fra forældrenes hjemland, eller er født her i Danmark.

Tabel 6.1 afspejler, at skilsmisseprocenten er højest blandt kvinder. Blandt kvinder fra Tyrkiet er der faktisk fem gange så mange fraskilte kvinder som fraskilte mænd. At skilsmisseraten blandt kvinder er betydeligt højere end blandt mænd kan ses som et udtryk for følgende omstændigheder: A) Den øgede forventning til kvinden som "kulturel bastion", som blev diskuteret ovenfor – en rolle, som den etniske minoritetskvinde nok ikke altid kan eller vil udleve – samt den balance og de valg i forhold til tradition og omverdenens forventninger og idealer, som hun foretager, hhv. forsvarer og/eller afviser skaber et spændingsfelt, som et ægteskab ikke altid kan holde til. B) Mændene har mere at skulle have sagt, når familien arrangerer et ægteskab, og har dermed større mulighed for på forhånd at sige nej, hvis de har en forventning om, at et ægteskab ikke vil lykkes.

15) Listen over mulige skilsmissegrunde blev fremført af en kvindelig foredragsholder under et møde i en pakistansk ungdomsorganisation, København, efteråret 1999.

Mellem to generationer

7.1. Indledning

Etableringen af en minoritetskultur og en minoritetsidentitet kan ses som en proces. I denne proces må individet se sig omgivet og påvirket af en lang række aktører. Der kan være tale om lærere og pædagoger, arbejdsgivere og arbejdskolleger, og på et overordnet plan statsinstitutioner og virksomheder, og deres måde af håndtere, i dette tilfælde, nye danskere på. Endelig må individet se sig selv i forhold til aktører, der betegner henholdsvis hans eller hendes fortid og fremtid; det være sig forældre og børn; oprindelige indvandrere og deres efterkommere i tredje led.

Dette kapitel vil søge at beskrive denne generationelle proces, og de spørgsmål, som rejser sig i den forbindelse. Hvad er det, man skændes med sine forældre om, når man søger at skabe sig et eget liv? Hvilke forventninger har man til deres alderdom, og hvilke tiltag gør man i den forbindelse? Hvilke forventninger har man til sine egne børn? Hvor "danske" skal de være, og hvilke elementer af den kultur, som første generation bragte med sig, skal de tilegne sig og leve efter?

Det er vigtigt at slå fast, at den generationelle proces ikke blot skal forstås som en udvikling fra en "ikke-dansk" til en "dansk" identitet. Skønt man utvivlsomt kan forvente, at nydanskernes fortrolighed med det danske samfund og normer øges igennem generationerne, så betyder det ikke, at denne fortrolighed vil slette den lærdom, som deres forældre og bedsteforældre har præget i dem. Hvad man kan forvente er nok en større grad af bevidsthed i forbindelse med valget af, hvem man som individ vil være, og hvilke kulturelle komponenter man vil benytte sig af i den forbindelse. I det hele taget bør man tage sig i agt for at anskue kulturer som absolutte størrelser; hvad der er "dansk" ændrer sig også over generationer, og generationers valg. Ikke mindst under påvirkning fra andre steder i verden.

Ej heller bør man se den generationelle proces som noget, der alene kendetegner individer med indvandrerbaggrund. Også danske unge går igennem en identitetsdannende proces, som adskiller sig fra forældrenes og sikkert også fra den, deres børn kommer til at gennemleve (Schultz Jørgensen, 1994). Hvad man kan sige er et særkende for nydanske unge er, at denne proces finder sted under en særlig samfundsmæssig bevågenhed, og netop under forventningen om en større grad af "danskhed." Dette er en forventning, som danske unge – som sjovt nok ofte anvender sig af internationale/globalle (kommercielle) komponenter i udformningen af deres identitet – sjældent ser sig konfronteret med.

7.2. Konflikter med egne forældre

Nydanskeres forhold til deres forældre er en væsentlig markør, når det gælder kulturel forandring, hvilket også slås fast i forskningslitteraturen (fx Prieur, 1999).¹⁾ I hvor stor grad identificerer de yngre generationer sig med de ældres måde at handle på, og i hvor stor grad går de imod dem og følger deres egne veje, ikke mindst når det gælder betydelige beslutninger for deres voksenliv såsom valg af uddannelse og arbejde, livsledsager, og tidspunktet man flytter hjemmefra? Bliver forholdet mellem generationerne stærkere eller svagere igennem migrationsprocessen?

Ofte vil man have en tendens til at se nydanskeres afvigelser fra og konflikter med deres forældre og deres normer som et ensidigt "bevis" for øget integration (eller nok snarere assimilation): for at de unge er mere danske end deres forældre, og dermed tager afstand fra de normer, som kendetegner denne generation. Det er dog vigtigt at påpege, at billedet er mere kompliceret, og at man, hvis man ønsker at tale om integration i disse tilfælde, nok i større grad bør tage det som udtryk for en tiltagende *creolisering*, end en tiltagende assimilering. Igennem creoliseringen tages elementer fra begge (eller flere) kulturer, som får lov til at danne et nyt hele. Konflikten mellem første og anden generation kan dog til tider være markant, fordi der kan være stor forskel på, hvad børnene

1) Annick Prieur. 1999. "Arvens modsigelser – et generationsperspektiv i indvandrerforskningen." i *Social Kritik*, nr. 65/66.

møder som norm i deres hjem, og hvad de møder som norm i fx folkeskole, gymnasium og danske medier, og iblandt deres danske kammerater. En dansk ungdomskultur kan fx indeholde en eksperimentering med seksualitet og kropslighed (kærester og mode-tøj), individualisme (flytte hjemmefra) og rusmidler (rygning og alkohol), som mange etniske minoritetsforældre ser som ganske uforenelig med de forventninger, som de har til deres børn, men som børnene måske på deres side anser for en livsstil, som de ønsker at udforske.

Unge konflikter med deres forældre kan understrege denne creolisering. Konflikter understreger de unges egne holdninger og valg og vilje til at forsvare disse i større eller mindre grad. I 1989-undersøgelsen påpegedes det, at antallet af konflikter i indvandrerfamilier var forholdsvis lav. Højest ca. 15 pct. havde oplevet store konflikter med deres forældre, og højest ca. 20 pct. havde oplevet mindre konflikter (Just Jeppesen 1989).

10 år efter den første undersøgelse er antallet af konflikter med forældregruppen steget (tabel 7.1.). Nu har op til ca. 20 pct. haft større konflikter med deres forældre, og op til ca. 30 pct. mindre konflikter. De største konflikter synes at gå på, hvordan man anvender fritiden, herunder forholdet til eller accepten af venner, kærester, fester osv. En undtagelse er mænd af tyrkisk oprindelse, og kvinder af pakistansk oprindelse, hvor kun 10-15 pct. (i forhold til de andre gruppers 20 pct.) har haft større konflikter om dette emne. Et lavt niveau af konflikter kan både betyde, at man har større råderum end medlemmer af de andre grupper/det andet køn. Men det kan også være udtryk for, at ikke alle elementer i opdragelsen eller de roller man spiller i familien er til diskussion eller dialog. Som det fx udtrykkes af en mand af tyrkisk oprindelse i en svensk undersøgelse af etnisk minoritetsungdom (Berg, 1994):

“Jeg har haft et sådant forhold til mine forældre, at jeg altid har talt ud med dem. Det, som jeg har følt, at jeg kunne tale med mine forældre om, det har jeg taget op, og præsenteret på en måde, som jeg mente var forståeligt. Som jeg mente, at de ville acceptere. Men sådanne

Tabel 7.1.**Nydanskeres konflikter med forældre. Procentandele.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mand	Kvinde	Mand	Kvinde	Mand	Kvinde
<i>Fritid</i>						
Store konflikter	19	20	11	20	21	14
Små konflikter	24	29	28	22	30	30
<i>Valg af uddannelse og arbejde</i>						
Store konflikter	4	7	10	11	2	2
Små konflikter	19	9	14	16	13	7
<i>Valg af ægtefælle</i>						
Store konflikter	7	6	8	8	10	12
Små konflikter	6	18	9	15	13	12
<i>Fordi de ville flytte hjemmefra</i>						
Store konflikter	10	15	11	7	9	6
Små konflikter	19	12	10	5	19	2
<i>Flytte mod forældrenes vilje</i>						
Store konflikter	9	13	12	7	11	7
Små konflikter	10	11	13	2	12	2
Antal personer	105	109	130	128	135	86

Anm.: I spørgeskemaet var der følgende svarmuligheder: "store konflikter", "små konflikter", "Nej, ingen konflikter", "ikke relevant", og "husker ikke". Samtlige spørgsmål blev stillet til alle svarpersoner, ligegyldigt om de fx var gift eller ej, eller boede sammen med deres forældre eller ej.

ting, som jeg ved, at de absolut vil sige nej til, dem har jeg slet ikke taget op, men søgt at løse ad anden vej. Uden at komme ud over de grænser, som jeg har." (vores oversættelse)

At mænd i fx tyrkisk kultur har større seksuelt råderum end kvinder, nævnes og eksemplificeres ofte, både i videnskabelig og mere populær litteratur. Men samtidigt må man, som nævnt i kapitel 6,

ikke være blind for, at rollen som mand indeholder sine egne mønstre af forventninger og pligter. Måske manden har mulighed for (og endog forventes) at have en større seksuel erfaring end kvinden, men samtidigt kan sådanne erfaringer, som det også nævnes i kapitel 6, måske føre til stigmatisering og begrænsning i ægteskabsmuligheder, hvis en eksperimentering med seksualiteten foregår for "åbenlyst" eller anses for overdreven.²⁾

Ellers virker det som om diskussionerne af øvrige livsvalg ikke har bragt et bemærkelsesværdigt højt eller lavt antal konflikter med sig. Ej heller er der større variation de etniske minoritetsgrupper imellem. Man kan måske bemærke, at en del flere nydanskere med oprindelse i Tyrkiet end nydanskere med oprindelse i Pakistan har konflikter med deres forældre omkring valg af uddannelse. Dette kan eventuelt sammenholdes med de tal over forældrenes interesse og nydanskernes faktiske uddannelsesniveau, som vi finder i kapitel 3. Eksempelvis er pakistanske immigrantforældres interesse for børnenes uddannelse betydeligt højere end denne interesse er blandt immigranter fra Tyrkiet. Hvordan dette smitter af på spørgsmålet om skænderier om emnet kan ikke siges med sikkerhed, men man kan forestille sig, at et højere, udtalt interesseniveau blandt forældre for deres børns fremtid medfører, at børnene har mindre grund til at konfrontere dem, for at få deres holdninger at vide. På den anden side må man også gøre en distinktion mellem interesse som "opbakning" og direkte "indblanding". At der er mindre grad af skænderi blandt visse grupper af nydanskere om emnet kan således eventuelt tolkes som et udtryk for, at forældrene har taget en afgørelse om børnenes fremtid, som ikke står til at omstøde, eller man udsættes for et større socialt pres af både familie og omgangskreds, hvor det gælder om ikke at falde igennem (se også Ejrnæs & Tireli, 1992). Dette illustreres til dels af de kvalitative interview, fx hedder det:

2) Den svenske etnolog Magnus Berg's unge tyrkiske informanter kaldte en mand, som anses for at "ligge med hvilken som helst pige" eller med "mange" for "*Pezevenk*": en alfons el. lign.

“ . . . Det kan være, at min generation har mere forståelse for tingene, og går mere op i, hvad deres barn vil i fremtiden, end hvad forældrene vil for barnet. Det har givet mange problemer for deres børn. Når mor og far har nogle forventninger om at man bliver læge, men man altså kun har et gennemsnit på syv-et-eller-andet. Hvad gør man nu, når man ikke må tabe ansigt overfor sine familie eller venner? Det er meget det sociale aspekt, der spiller ind her. Naboens søn, han er ved at læse ingeniør – hvad mon de tænker om mig?” (kvinde af pakistansk oprindelse)

Det sociale netværks forventninger beskrives her som afgørende for, hvilke valg den unge tager, både af hensyn til sine forældre og sit eget renommé. Omverdenens interesse og øjne bliver dermed et udtryk for social kontrol. Skønt nydanskerne taler om og for en opblødning inden for deres egen generation, er det endnu ikke til at sige, hvordan den vil påvirke deres egne børn.

Sammenligner man antallet og hyppigheden af konflikter med forældrene over valg af ægtefælle med, hvilken partner nydanskerne faktisk har giftet sig med, er der for de fleste gruppers vedkommende en overvægt af større konflikter, når personen har giftet sig med en dansker, end hvis vedkommende har giftet sig med en person fra oprindelseslandet (med undtagelse af kvinder fra Eksjugoslavien, hvor ingen af dem, som har giftet sig med en dansker har haft store konflikter over dette). Af de i alt 76 personer i undersøgelsen, som har giftet sig med en dansker, har 12 haft store konflikter med deres forældre om emnet. Flest konflikter har der været blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan (mellem en femtedel og halvdelen af svarpersonerne), og færrest blandt nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien (mellem slet ingen større konflikter til under en-syvendedel). Dette betyder ikke, at alle forløb omkring valg af ægtefælle foregår gnidningsløst, hvis man vælger en person fra det land, som éns forældre kommer fra, selvom en overvejende del af denne gruppe (59 pct.) nævner, at de ikke har haft konflikter om ægteskabet overhoved. Mellem ca. 5-10 pct., som har giftet sig med en person fra oprindelseslandet, har haft stor konflikter med forældrene om valget af

en sådan ægtefælle. Eneste undtagelse er mænd med oprindelse i Eksjugoslavien. I denne gruppe har over halvdelen giftet sig med en person fra oprindelseslandet, men ingen nævner, at de har haft store konflikter med forældrene om dette valg. At der er større tendens til, at man skændes om, hvorvidt man gifter sig med en dansker end med en person fra oprindelseslandet kan hænge sammen med de bekymringer og den frygt fra forældrenes side, som nævnes i afsnit 6.3. Alt i alt synes forældre og børn stadigvæk rimeligt overens omkring, hvem der, ud fra et etnisk perspektiv, kan betegnes som en passende ægtefælle.

Hvad angår skænderier med forældrene om at flytte hjemmefra, må man bemærke en vis forskel kønnene imellem. Dette gælder også, med undtagelse af nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, i spørgsmålet om, hvorvidt man er flyttet hjemmefra mod forældrenes vilje. Iblandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan har mændene således flere både større og mindre konflikter om emnet end kvinderne. At det forholder sig således kan eventuelt udtrykke en forventning blandt visse af de unge mænd om at kunne leve et selvstændigt liv udenfor familien, en forventning, der eventuelt kolliderer med forældres krav om, at de efter giftemål skal varetage rollen som familiens overhoved (især hvis han er den ældste søn), og dermed blive boende hjemme. At konflikterne er færre hos kvinderne kan skyldes, at de ikke er vant til det niveau af mobilitet, som deres brødre har (se fx Berg, 1994). Der er nok også tale om, at en giftemoden kvinde er klar over betydningen af den begrænsning af hendes seksualitet et liv som hjemmeboende kan give hende: risikoen for itvivlsættelse af hendes kyskhed vil dermed kunne formindskes. Endelig kan der være tale om frygten for familiens og gruppens sanktion eller eksklusion, hvis man går imod en norm om, at blive boende hjemme, til man er gift (Mørck, 1998).

Det må bemærkes, at en del svarpersoner undlader at besvare visse spørgsmål om konflikter med forældregenerationen. Det gælder især spørgsmålet om, hvorvidt man var flyttet hjemmefra imod forældrenes vilje, hvor ca. 10 pct. undlader at svare. At man und-

lader at svare på et sådant spørgsmål kan på den ene side signalere, at man anser det for en indblanding i privatlivets fred; på den anden side, at man havde haft så smertelige erfaringer med et eller flere af disse spørgsmål, at man hverken vil reflektere over dem, eller meddele andre om deres eksistens.

7.3. De ældre

Forholdet til forældregenerationen kommer ikke mindst til udtryk i forventningen til, hvordan disse skal behandles i deres alderdom. Den landsdækkende undersøgelse viser, at de fleste af nydanskerne foretrækker oprindelseslandets behandling af ældre i forhold til, hvad de kender fra Danmark. Blandt nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien mener 68 pct., at de ældre bliver behandlet bedst i hjemlandet. Blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet er tallet 63 pct., og blandt nydanskere med oprindelse i Pakistan er tallet 85 pct. Tendensen bliver underbygget af udsagn under de dybtgående kvalitative interview:

“Herhjemme er man meget ensom som gammel i forhold til dernede [Tyrkiet]. Der har du jo altid noget familie, som kommer og passer dig. Besøger dig og laver mad til dig. Herhjemme kommer du jo bare på plejehjem.” (mand med oprindelse i Tyrkiet)

Tal og citater kan siges at udtrykke forestillinger om kulturel forskellighed mellem dansk og etnisk minoritetskultur, hvor det at give køb på den etniske minoritetskulturs værdier anses for uansvarligt og egoistisk. Danskere, hedder det, passer ikke særligt godt på deres gamle, hvorimod ældre i oprindelseslandene bliver underholdt og omgivelserne bevarer deres respekt for de ældre som individer inden for storfamiliestrukturen. At storfamilien eksisterer i blandt etniske minoriteter i Danmark, har vi tidligere berørt i forbindelse med det statistiske materiale (se afsnit 6.4, tabel 6.6). Hvad der her må opholde os er, at eksistensen af denne familiestruktur ofte kædes sammen med respekten for og værnet om ældre:

“Det plejer altid at være lillebroderen, som bliver derhjemme. Og så kunne jeg godt tænke mig et stort hus, hvor vi bare kunne være sam-

men. Det sidste jeg ville gøre var at sende dem på plejehjem - hvis det kan undgås.” (Mand med oprindelse i Tyrkiet)

“[Jeg ved ikke] om de vil flytte ind hos datteren, for det er som regel sønnen, der tager sig af forældrene. Jeg har jo en lillebror, og jeg ved ikke, hvordan han tænker. Men jeg ved i hvert fald, at jeg vil være der som en mulighed. Om de så tager imod den mulighed, det ved jeg ikke.” (Kvinde med oprindelse i Pakistan)

På den måde kan vi sige, at hensynet til forældrene i deres alderdom er et element, der binder unge nydanskere til den kulturelle arv, som forældrene har bragt med sig fra oprindelseslandet. Hensynet synes at kunne holde sammen på en bestemt form for familieviv, og dermed også at fungere som en bestemt arve for socialisering af kommende generationer.

At nydanskere vælger en partner fra oprindelseslandet, og yderligere tilskyndes til at gøre dette af deres forældre, kan foruden de grunde som nævntes i kapitel 6, også skyldes forestillinger om, hvem der vil tage sig “bedst” af forældrene, når de bliver gamle; hvem der vil tage hensyn til dem og de normer, som de har levet efter igennem et helt liv.

Slutteligt må det bemærkes, at udsagnet om danskernes manglende respekt for ældre (et emne, som danskere også diskuterer inden for deres egne rækker) kan have en kulturel funktion, der går ud over det rent familiære. Den stereotypt beskrevne kløft mellem ældres forhold i Danmark og forholdene i oprindelseslandet kan opretholde en etnisk/national nostalgi, hvorigennem et individ ser sig selv forbundet med et andet geografisk udgangspunkt end det præsente, ud fra en betragtning om hvad der (moralsk) er rigtigt og ideelt. Spørgsmålet om etnisk og national nostalgi er noget, som vi vil vende mere indgående tilbage til i næste kapitel.

7.4. Tredje generation

Allerede i 1989 undersøgelsen var der en del af de adspurgte unge, som havde fået børn.

Tabel 7.2.**Nydanskere med børn. Sammenligning mellem 1989 og 1999 undersøgelsen. Procentandele.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
1989-undersøgelsen	21	38	35	49	12	25
1999-undersøgelsen	61	83	84	90	70	78
Procentuel forskel	40	45	49	41	58	53

Ti år senere, er der sammenlagt over 75 pct. af de adspurgte, som er blevet forældre, og for en dels vedkommende mere end en gang (se kapitel 6). Antallet af forældre er, som det var tilfældet i 1989, højest blandt kvinder med oprindelse i Tyrkiet (90 pct.). Til sammenligning er fx 67 pct. af samtlige jævnaldrende kvinder i den danske befolkning som helhed mødre.³⁾ Lavest er antallet af forældre blandt nydanske mænd med oprindelse i Eksjugoslavien, hvor blot lidt over 60 pct. er blevet fædre. Tallene viser, at mellem ca. 40-60 pct. har fået børn i det mellemliggende tiår, hvilket også betyder, at børnene endnu er ret små. De går enten i børnehave eller folkeskole. Faktuelle spørgsmål (altså, hvad folk *gør*) i den landsdækkende undersøgelse er således centreret om disse institutioner, hvorimod indikerende spørgsmål (altså, hvad folk *forventer*, at de vil gøre) retter sig mod barnets fremtid, hvad enten det gælder valg af uddannelse, ægtefælle eller bosted.

7.5. Børneinstitutioner og fritidsordninger

Generelt må man sige, at unge nydanske forældre udviser et højt niveau af interesse for deres børns liv i institutioner og fritidsordninger.

3) Tilsvarende tal findes ikke for mænd i den danske befolkning.

Tabel 7.3.**Deltagelse i forældremøder i vuggestue og børnehave. Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Hver gang	39	64	54	58	33	69
Nu og da	18	15	14	11	23	13
Sjældent/aldrig	10	2	9	3	10	0
Bruger ikke	34	19	23	28	33	18
Procent	101	100	100	100	99	100
Antal personer	62	89	107	117	91	67

Ser vi på deltagelse i forældremøder i vuggestue og børnehave blandt de forældre, som sender deres børn i disse, deltager over halvdelen i alle møder. Kvinder er langt de hyppigste deltagere, mindst 58 pct. af disse deltager hver gang. Et lignende forhold kønnene imellem kan påvises, når man ser på danske forældres deltagelse i forældremøder i børneinstitutioner. Her deltager, ifølge en nyligt foretaget undersøgelse fra Socialforskningsinstituttet, 48 pct. af mændene og 75 pct. af kvinderne hver gang (Andersen & Hestbæk, 1999).

Tallene fra den landsdækkende undersøgelse om nydanskere viser i øvrigt, at forældrenes uddannelsesniveau for de tre etniske minoritetsgrupper vedkommende ikke har nogen påviselig indflydelse på, hvor meget eller hvor lidt de deltager i møder i børneinstitutionen. Ligeledes har det ingen påviselig indflydelse, hvorvidt forældrene til barnet er familiesammenført, om ægteskabet er mellem en nydansker eller dansker o.a., eller om familien bor i et kvarter med mange eller få etniske minoritetsfamilier.

Når dette er sagt, bør det også bemærkes, at en relativ stor gruppe (mellem 18 og 34 pct.) af unge nydanskere undlader at sende deres børn i vuggestue og børnehave ifølge den landsdækkende undersøgelse. Til sammenligning viste en undersøgelse foretaget af den Sociale Ankestyrelse i 1999, at 75 pct. af de tosprogede børn⁴⁾ imellem 3-5 år var i en eller anden form for dagtilbud (daginstitution, dagpleje, legestue eller lignende) mod 94 pct. af befolkningen som helhed (Den Sociale Ankestyrelse, 1999; Rasmussen & Jensen, 1999). Tallene fra de to undersøgelser kan siges at suppler hinanden, og man kan da sige, at ca. 1/4 af de etniske minoritetsbørn i førskolealderen ikke er i dagtilbud. Dette kan skyldes, at en af ægtefællerne går hjemme, eller at barnet bliver passet af (samboende) familiemedlemmer. Der kan her være tale om et økonomisk valg, eller at man forventer, at barnet bliver passet bedre på den måde. Som det fremgår af de dybtgående kvalitative interview:

“Jeg er meget pessimistisk [hvad angår vuggestuer og børnehaver]. Man har så mange fordomme, man hører så mange ting om, at børn ikke bliver passet ordentligt. At de har sygdomme . . . Den tryghed, som barnet får i hjemmet, kan overhoved ikke sammenlignes med den tryghed, som det kan få i en institution.” (Kvinde med oprindelse i Pakistan)

I visse tilfælde kan der også være tale om, at man anser det for vigtigt, at éns barn får en base i forældrenes kultur og sprog, før det stifter bekendtskab med danske institutioner. Det fremgår fx af følgende beskrivelse, hvor en kvinde af tyrkisk oprindelse fortæller, hvorfor hun og hendes mand undlod at sætte deres datter i børnehave, før hun var 3½ år gammelt:

“Det gjorde vi med vilje, for vi ville godt have, at hun skulle have et godt fundament først – at hun skulle have det tyrkiske først. Hvis hun

4) Tosprogede børn defineres i den Sociale Ankestyrelses undersøgelse som “børn, der ikke har dansk, engelsk eller skandinavisk sprog, som det sprog, der tales i hjemmet.”. Se også kapitel 3.3.1.

startede i børnehave tidligere, så ville hun blande begge sprog sammen.”

Følelsen af, at et barn vil have de tryggeste omgivelser i hjemmet, og hensynet til kulturel arv kan altså være begrundelser for, at nydanske forældre undlader at sætte deres barn i børnehave eller vuggestue. På den anden side må det påpeges, at det stadigvæk er over 2/3 af nydanskerne, som sætter deres barn i daginstitution, og at hensynet til, at børnene lærer dansk kultur at kende på et tidligt tidspunkt i deres liv, synes at veje tungt. Antallet af etniske minoritetsforældre, som sætter deres børn i daginstitution, synes i øvrigt at være stigende, således som det “forsigtigt vurderes” i undersøgelsen foretaget af den Sociale Ankestyrelse (Den Sociale Ankestyrelse, 1999).⁵⁾

For de fleste gruppers vedkommende svarer langt over halvdelen af dem, som faktisk sender deres børn i institution bekræftende på, at de gør dette for også at øge deres danskkundskaber (tabel 7.4). Forældrenes uddannelsesniveau, eller hvorvidt de bor i kvarterer med mange andre etniske minoritetsfamilier, synes ikke at påvirke denne holdning. Kun blandt kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien, som er familiesammenført med en mand derfra, kan man se et større antal personer, som ikke sætter deres børn i børnehave for at øge deres danskkundskaber. Hvorvidt denne gruppe kvinder ønsker på et senere tidspunkt at bosætte sig i oprindelseslandet, synes ikke at have betydning for, om danskundervisningen i børnehaven anses for vigtig eller ej. Under alle omstændigheder sætter kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien i mindst ligeså høj grad som de øvrige etniske minoritetsgrupper deres barn i børneinstitution (tabel 7.3).

En positiv holdning til danskundervisning i børnehaven afspejles også i de dybtgående kvalitative interview:

5) Den Sociale Ankestyrelse sammenlignede egne tal, med tal indsamlet af Socialministeriet i 1995. For kun to ud af 30 kommuner – Aalborg og Silkeborg kunne man se en faldende tendens, hvorimod tallet for de øvrige kommuner var streget.

Tabel 7.4.**Går dit barn i børneinstitution for at øge sine danskundskaber? Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Ja	57	33	80	68	60	66
Nej	43	67	20	32	40	34
Procent	100	100	100	100	100	100
Antal personer	47	78	93	98	73	61

“Hvis de skal leve i det danske samfund, så skal de også lære dansk. Hvis de er hjemme, til de er 6-7 år, og de ikke lærer dansk, hvad så i skolen? Så begynder de allerede i 1. klasse med at være sakket bagud. . . . De skal kunne dansk på samme niveau, som danske børn kan.”
(Kvinde med oprindelse i Tyrkiet)

“Når børnene starter i vuggestue eller børnehave, så har de så meget tid - så synes jeg man skulle starte sprogstimulering allerede der. Når de først kommer i skole, så er der så meget, de skal nå. Man skulle starte med nogle ting, som man ved, at de ikke lærer hjemmefra. To-sprogede børn er lidt bagud. Jeg har gjort meget for at fortælle min datter alt muligt om Danmark - alligevel så synes jeg, man er et trin bagud i forhold til danske børn.” (Kvinde med oprindelse i Pakistan)

Af disse bevarelser på, hvorvidt det er en god ide at sende børn af indvandrerbaggrund i børnehave og vuggestue, fremgår det, at sproget er en vigtig dimension. Sproget er ikke “blot” vigtigt som kommunikationsmiddel til de andre børn eller pædagogerne. Især lægges der vægt på, at beherskelse af det danske sprog vil være af betydning for børnene, når de kommer i skole. Begge de forældre, som citeres ovenfor, virker nervøse for, at børnene sækker bagud, at de ikke kan klare sig på linie med de danske børn. Her tegnes der altså en forventning til førskole-institutioner som afgørende

Tabel 7.5.

Mener du, at nydanske børn og unge vil få lettere ved at klare sig i det danske samfund, hvis de kan dansk før de skal i skole? Procent.

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Ja, bestemt	83	92	92	88	89	93
Ja, måske	11	6	3	7	7	3
Nej	6	3	1	2	4	2
Ved ikke	0	0	4	2	1	1
Procent	100	101	100	99	101	99
Antal personer	105	109	130	127	135	86

for barnets videre livsforløb, og muligheder for succes i det omgivende samfund. Da svarpersonerne i den landsdækkende undersøgelse blev spurgt om, hvorvidt de mente, at deres børn ville få lettere ved at klare sig i Danmark, hvis de kunne dansk før de kom i skole, svarede mellem 83 og 93 pct., at dette bestemt ville have betydning (tabel 7.5).

Forældrenes interesse for børnenes liv i danske institutioner synes at stige igennem børnenes opvækst. Således er der flere forældre, der deltager hver gang i forældremøder i børnenes skoler, end der er forældre, der deltager i tilsvarende møder i børnehaver (tabel 7.6). Mest markant er fædrenes engagement. Blandt fædre af pakistansk oprindelse deltager dobbelt så mange i skoleforældremøder, som i møder i børnehaver og fritidshjem. Blandt mænd af tyrkisk eller eksjugoslavisk oprindelse deltager ca. en tredjedel flere fædre i disse møder. Den stigende interesse kan forklares ud fra en forventning blandt fædre om, at skolepræstationer er afgørende for barnets senere liv, ikke mindst på arbejdsmarkedet. Fortsat er det dog sådan, at kvinder generelt deltager oftere i for-

Tabel 7.6.**Deltagelse i forældremøder i skolen. Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Hver gang	61	85	77	84	69	82
Nu og da	12	9	15	14	14	7
Sjældent/aldrig	8	0	4	1	7	1
Uoplyst	18	6	3	1	10	9
Procent	99	100	99	100	100	99
Antal personer	49	65	91	105	59	57

ældremøder på skolen end mænd. Her ligner nydanske familier i øvrigt meget de danske, hvor det også er mødrene, der i særlig grad deltager i forældremøder på skolerne. En undersøgelse om danske børnefamiliers ansvar, foretaget af Socialforskningsinstituttet i samme tidsrum som undersøgelsen af nydanskerne, viser således at 60 pct. af fædre og 86 pct. af mødre deltager i alle forældremøder i skolen (Andersen & Hestbæk, 2000).⁶⁾

Som det var tilfældet med forældrenes deltagelse i møder i børnehaven, har det ingen betydning, om familien bor i et kvarter med mange eller få etniske minoritetsfamilier, eller hvilket uddannelsesniveau interviewpersonen har. Man kan dog sige, at det har en vis indflydelse, om nydanskere er gift med en person fra oprindelseslandet eller med en dansker. Samtlige nydanskere, som er gift med en dansker, kommer altid til skoleforældremøderne, hvori- mod antallet af nydanskere, gift igennem familiesammenføring, der kommer til alle forældremøderne, er på 83 pct.

6) Værdiundersøgelsen blev foretaget blandt både danske og etniske minoritetsforældre. 93 pct. af forældrene i undersøgelsen havde dansk statsborgerskab, og 7 pct. havde andet statsborgerskab.

I det hele taget er det tydeligt, at børnenes uddannelse er betydningsfuld for de nydanske forældre. Omkring 95 pct. af forældrene i de tre etniske minoritetsgrupper er overbeviste om, at deres børn skal have en eller anden form for uddannelse. Man må selvfølgelig bemærke, at spørgsmålet ikke afdækker variationer inden for dette begreb, som fx hvorvidt forventningerne går på folkeskole alene, eller på videre forløb som gymnasium og videregående uddannelse. Alligevel må man sige, at tallene afspejler en bevidsthed om uddannelse som en forudsætning for social mobilitet og sikkerhed, og måske i sidste ende også for social accept.

At så mange ønsker, at deres børn skal uddanne sig, kan yderligere modificere forestillinger om, at visse etniske minoritetsgrupper prioriterer uddannelse lavere end andre, i hvert fald når det gælder de yngre generationer. Man må selvfølgelig tage det forbehold, at et udsagn om, at man anser uddannelse for vigtigt for ens barn, ikke betyder, at man har de ressourcer eller muligheder der skal til, for at bakke barnet op i dette valg. Yderligere tager spørgsmålet heller ikke hensyn til, om interessen for børnenes uddannelse afgrænser sig til visse uddannelser, såsom læge, ingeniør eller lignende; altså uddannelse som statusobjekt. Reflektioner over dette element blev bragt i afsnit 3.6 og 7.2. Elementer som forældrenes egen uddannelse, hvilke(t) sprog, der tales i hjemmet, eller om de er gift igennem familiesammenføring, synes i øvrigt ikke af nogen afgørende betydning for, i hvilken grad de prioriterer/ikke prioriterer, at deres barn får en god uddannelse.

Dog kan der spores en vis variation i forventningen til, hvilke rammer, uddannelse af børn skal foregå i. Således mener ca. 15 pct. af forældre med oprindelse i Tyrkiet, ca. 10 pct. af forældre med oprindelse i Pakistan, og ca. 8 pct. af forældre med oprindelse i Eksjugoslavien, at de bestemt eller eventuelt vil sende deres børn i en privat skole, der søger at videregive og fastholde oprindelseslandets sproglige, kulturelle og/eller religiøse arv. At det forholder sig således kan fx skyldes, at man, akkurat som det var tilfældet i forbindelse med førskolealderen, anser det for vigtigt, at børnene får lært ét kulturelt og sprogligt fundament, før de tileg-

ner sig et andet. Disciplin kan også spille en rolle; børnene skal lære at opføre sig ordentligt, og respektere de voksne som autoriteter. Yderligere kan der være tale om et hensyn til en bestemt moral. Man kan være imod, at især pigerne tager fælles brusebad efter gymnastik, at man tager på kønsblandede ekskursioner og lejrskoler: Man kan frygte, at børnene fristes til at drikke, ryge og få kærester (Qurayshi 1999). Disse hensyn kan gøre, at en privatskole synes den løsning, som man er tryk ved.

Udover spørgsmålet om moral og disciplin kan man muligvis sige, at for forældre, som sender deres børn i sådanne privatskoler, er hensynet til indlæring af en bestemt kulturel baggrund af mindst lige så stor betydning som indlæringen af faglige færdigheder. Interessant er det her, at det virker som om indlæringen af dette kulturelle fundament synes forbundet med et liv i Danmark. Meget få af dem, som bestemt vil sende deres børn i de beskrevne privatskoler, ønsker selv at flytte permanent tilbage til oprindelseslandet. Sammenlagt er der flere i denne gruppe, som ønsker at blive i Danmark (66 pct), end der er personer, som bestemt eller måske vil flytte tilbage til oprindelseslandet (27 pct.). Heller ingen af dem, som sender deres børn i private etniske/religiøse skoler har boet i oprindelseslandet i længere perioder i løbet af de sidste 10 år. Både blandt dem, som bestemt eller måske ønsker, at deres børn skal gå i en privat etnisk/kulturel skole, og dem, som klart afviser det, er der en overvejende del som ønsker, at deres børn skal blive boende i Danmark. Blandt personer, som ikke ønsker, at barnet skal gå i privat etnisk/religiøs skole, ser 74 pct. helst, at barnet bliver boende i Danmark, mod 63 pct. blandt de forældre, som bestemt eller måske vil sende deres barn i privat etnisk/religiøs friskole.

Danske institutioner som børnehave og skole er en afgørende faktor for etniske minoritetbørns kendskab til det danske samfund, og deres mulighed for social mobilitet i dette. Men hvor stor en plads mener de nydanskere, som har tilbragt størstedelen af deres liv i Danmark, at dette kendskab skal have i deres egne børns liv? Skal den begrænse sig til den viden, der kan sikre børnene et ar-

bejde og dermed et godt liv i økonomisk forstand, eller skal den også omfatte et socialt og udadvendt engagement? Skal børnene fx have danske venner og legekammerater, der kommer i hjemmet?

Generelt kan man sige, at de fleste børn af nydanskere har (mange eller enkelte) danske venner, der kommer i hjemmet, men at der også er nogen, som ikke har. Hvor stort dette antal af børn uden danske venner er, svinger fra 7 til 42 pct. Disse tal skal ses i forhold til, at et stort antal forældre, sammenlagt lidt over 70 pct., anser det for meget vigtigt, at deres børn omgås med danske børn. Man kan således sige, at de fleste nydanske forældre ønsker, at deres børn har social kontakt med børn fra majoritetsbefolkningen, men at det langt fra er alle børn, som har en sådan kontakt. Om svarpersonerne synes, at deres børn får nok danske venner, hvis de vokser op i bydele med stor koncentration af etniske minoriteter behandles i afsnit 5.2.2.

7.6. Etniske minoritetsbørn – nydanske forældres forventninger til deres senere liv

Men hvilke ønsker har nydanske forældre så til deres barns senere liv? Hvor ser de fx helst, at disse bosætter sig, og hvorfor? Hvem håber de på, at børnene gifter sig med, og vil de have indsigtelsesret i den forbindelse?

Hvad angår børnenes mulighed for selv at bestemme, hvem de ville giftes/leve sammen med, er der sket en procentuel stigning i løbet af de 10 år siden 1989-undersøgelsen. For visse grupper er denne ændring markant, og for andre rimeligt ubetydelig. Eksempelvis er gruppen med oprindelse i Eksjugoslavien, som mener, at deres børn absolut selv skal bestemme deres ægtefælle, steget med 13 pct. for mændenes vedkommende og 17 pct. for kvindernes. Også blandt kvinder af pakistansk oprindelse er der sket en betydelig stigning, hvad angår dette spørgsmål: 15 pct. flere end i 1989 mener, at deres barn/børn bestemt selv skal vælge deres ægtefælle.

Sammenligner vi tallene med udsagn om forældrenes uddannelsesniveau, synes dette ikke at have nogen afgørende betydning for,

Tabel 7.7.**Skal dine børn alene bestemme, hvem de vil giftes med? Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Ja, bestemt	92	96	80	81	54	46
Ja, måske	5	2	15	16	27	33
Nej	3	1	4	2	11	16
Ved ikke	0	0	2	1	9	5
I alt procent	100	99	101	100	101	100
I alt personer	63	89	109	117	93	67

i hvor høj grad man tolererer, at ens barn selv skal finde sin ægte-skabspartner. Ej heller kan det påvises at have nogen signifikant indflydelse, om man selv er gift med en person fra oprindelseslan-det, en herboende landsmand, eller en dansker, eller om man bor i områder med få eller mange andre etniske familier.

Forventningerne til, hvordan børnene vælger deres ægtefæller, og i hvor stor udstrækning forældrene har indsigelsesret over for dette valg, kan derfor ses som et forhold, der afspejler en omfattende ændring af nydanskernes holdninger i forhold til, hvad der blev og bliver anset for korrekt af forældregenerationen. Denne hold-ningsændring er nok i særlig grad påvirket af de normer, som det omliggende samfund indgyder borgerne; en forventning om selv-stændighed i livsvalg såsom ægteskab, der ikke inddrager hensyn til familie og slægt, men ser det som en uafhængig alliance mellem to individer. Som en kvinde af pakistansk oprindelse udtrykte det under de dybtgående kvalitative interview: *“De [børnene] skal have indflydelse. Det er dem, der skal leve livet. Jeg vil gerne være med til at bestemme, men det skal være deres eget ønske.”*

Tabel 7.8.

Skal dit barn/børn få lov til at gifte sig med en dansker, så du får et dansk svigerbarn. Procent.

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
<i>Få lov til at gifte sig med en dansker</i>						
Ja, bestemt	83	84	50	50	34	22
Ja, måske	2	9	27	27	29	25
Nej	13	3	17	13	23	36
Ved ikke	3	3	7	11	14	16
Procent	101	99	101	101	100	99
Antal personer	63	89	109	117	93	67

Slutteligt bør den variation, der eksisterer mellem de etniske minoritetsgrupper i denne sag, bemærkes. Nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien synes således mest tilbøjelige til – bestemt – at ville give deres børn frie hænder, når det gælder valg af ægteskabspartner/samlever (mere end 90 pct.), dernæst personer med oprindelse i Tyrkiet (mere end 80 pct.), og slutteligt følger personer med oprindelse i Pakistan (ca. 50 pct.).

Det bør dog medtages, at udsvinget mellem de tre etniske minoritetsgrupper formindskes, når man inddrager de personer, som har en positiv, men ikke helt afklaret holdning til spørgsmålet (måske'erne). I så fald ligger den positive svarprocent på over 95 for både personer med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet (heraf 11 pct. måske). Den positive besvarelse for nydanskere med oprindelse i Pakistan ligger da på mere end 75 pct. (29 pct. måske).

Hvad angår forældrenes accept af, at deres barn skal have lov til at gifte sig med en dansker, se resultatet i tabel 7.8. Atter er unge med oprindelse i Eksjugoslavien dem, der lettest og med mindst forbehold giver denne accept. Forældre med oprindelse i Pakistan er mindst tilbøjelige til at give denne accept, og især er kvinderne imod: kun 22 pct. af disse vil bestemt acceptere en dansk svigersøn eller -datter, og 36 pct. (mere end 1/3) afviser helt muligheden. Forbehold over for børnenes eventuelle senere giftemål med en dansker kan ligne dem, som fik forældrene til selv af afvise en dansk partner; ikke mindst solidaritet med ens egen etniske gruppe, og følelsen af, at kulturkløften mellem de to parter vil være for stor. Selv når børn er tredje generation af indvandrere til Danmark, synes barrierer mellem majoritet og minoritet at eksistere. Barrierer, som nok kan tillægges både minoriteterne og majoritetens manglende forståelse af hinanden. Etniske minoriteter kan være usikre om det 'fornuftige' i et ægteskab med en dansker ud fra spørgsmål om, hvorvidt en dansk ægtefælle vil kunne respektere deres tro og kultur, og om de vil forstå og respektere forældregenerationen. Betyder et ægteskab med en dansker en så kraftig nedtoning af og/eller disrespekt for den etniske minoritetskultur, at det ikke bliver muligt at videregive noget af denne til næste generation? På den anden side kan medlemmer af majoriteten afvise muligheden for parforhold og ægteskab med en nydansker ud fra forestillinger om fx magtforholdet i et sådant. Vil nydanske mænd kunne respektere danske pigers selvstændighed? Og hvad med familie og slægtninge – vil de have større tendens til at blande sig i ægteskabets indre anliggender, end danske? Hvad med børnebørnene, hvilken tradition skal de opdrages i? Og hvordan vil éns egen familie og venner reagere? Vil et ægteskab med en nydansker være til glæde, eller ubærlig bekymring?

Sammenligner vi tallene i tabel 7.8 med, hvad der var tilfældet i 1989, ser vi en generel stigende tendens til at acceptere en dansk svigersøn eller datter. Stigningen er mest markant blandt kvinder med oprindelse i Tyrkiet, hvor mere end dobbelt så mange i 1999 vil acceptere at deres børn vælger en dansk ægtefælle, end det var tilfældet ti år tidligere (Just Jeppesen, 1989). Måske skyldes stig-

ningen, at man for de flestes vedkommende har fået børn, og langt mere direkte og langt mere realistisk må erkende de muligheder og valg, som ens barn kan gå hen og tage på egen hånd. Måske mener man også, at kulturkløften mellem ens barn og en person fra oprindelseslandet vil være større, end mellem barnet og en dansker, når valget skal tages.

Man kan spørge sig om det forhold, at svarpersonen selv har giftet sig med en person fra oprindelseslandet eller fra Danmark, har betydning for, om han eller hun vil acceptere, at børnene gifter sig med en dansker. I samtlige de tilfælde, hvor nydanskeren har giftet sig med en dansker, accepterer de fuldt ud, at børnene tager et lignende valg af ægtefælle. I de tilfælde, hvor svarpersonen har giftet sig med en person fra oprindelseslandet er der dog i visse grupper relativt få, som vil acceptere, at deres barn gifter sig med en dansker. Kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien, som selv er gift igennem familiesammenføring er dem, som i højest grad vil acceptere deres barns/børns valg af en dansk ægtefælle – 82 mener bestemt, at deres barn skal have lov til et sådant valg. Derimod er familiesammenførte kvinder med oprindelse i Pakistan dem, som i mindst grad vil acceptere et dansk svigerbarn – kun 21 pct. angiver, at de bestemt vil acceptere dette. Der er altså stor variation imellem accept eller det modsatte af et dansk svigerbarn blandt personer, som selv er gift igennem familiesammenføring, hvori- mod accepten er klar blandt personer, der er gift med en dansker.

I det hele taget er det et spørgsmål, hvordan forældrene vurderer deres barns kulturelle identitet i forholdet til oprindelseslandet, og til Danmark. Hvor ønsker de, at de skal bo fremover?

På spørgsmålet om, hvorvidt de ønsker at deres børn skal blive i Danmark, svarer den overvejende del af de adspurgte bekræftende (tabel 7.9). En meget lille procentdel, omkring de 5 pct., svarer, at den ikke ønsker, at barnet skal blive hér. Det må bemærkes, at gruppen af svarpersoner, som melder ud, at de ikke kan tage stilling til dette spørgsmål, også er anseelig, helt op til 31 pct. Ligeledes kan det bemærkes, at spørgsmålet om, hvorvidt éns egne for-

Tabel 7.9.**Ønsker du, at dit barn skal blive i Danmark. Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Ja	83	78	66	73	66	76
Nej, oprindelseslandet	2	1	5	6	3	5
Andet land	0	1	0	0	0	0
Ved ikke	16	19	29	21	31	20
Procent	101	99	100	100	100	101
Antal personer	63	117	109	117	91	66

ældre ønskede, at man tog tilbage til oprindelseslandet, ikke har nogen indflydelse på, hvorvidt nydanskerne ønsker, at deres barn flytter tilbage. At så mange lader spørgsmålet stå åbent, kan tolkes som et udtryk for, at de mener, at deres børn selv skal tage stilling til sagen. Yderligere kan det afspejle en vis usikkerhed med hensyn til tilhørsforhold, når det gælder deres egen identitet. At de selv står imellem to geografiske lokationer, hvor de både føler sig hjemme, og ikke gør det.

Hvad angår svarpersonernes opgivelser af, hvor deres ægtefælle/samlever ønsker, at deres barn/børn skal bo, er der for de fleste grupper vedkommende også en overvejende del, som mener, at de skal bo i Danmark. Hvor stor denne andel er, synes dog afhængig af ægtefællens eller samleverens køn. Således er der en betydeligt forskel imellem, hvad de kvindelige svarpersoner ønsker for deres børn i dette spørgsmål, og hvad deres mænd angiveligt ønsker. En del kvinder fra de tre etniske minoritetsgrupper mener således, at deres mænd er mindre tilbøjelige til at acceptere, at deres barn bliver boende i Danmark, end dem selv (forskellen mel-

Tabel 7.10.**Ønsker din ægtefælle/samlever, at dit barn skal blive i Danmark? Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Ja	81	45	68	53	67	53
Nej, oprindelseslandet	2	1	12	11	7	7
Andet land	0	4	0	0	0	0
IP er enlig far/mor	2	5	0	4	0	0
Ved ikke	15	45	21	31	26	40
Procent	100	100	101	99	100	100
Antal personer	55	84	102	105	82	57

lem kvindernes positive tilkendegivelser og ægtefællernes angivne ditto er på mellem 23 og 33 pct).

Lidt flere ægtefæller ønsker, ifølge svarpersonerne, at børnene skal flytte tilbage til hjemlandet. Det er især familiesammenførte ægtefæller, der mener dette. Som ventet ønsker ingen ægtefæller af ren dansk herkomst, at deres børn skal tilbage til oprindelseslandet. Ellers er der en stor andel som besvarer spørgsmålet om ægtefællens/samleverens holdning med et "ved ikke." Dette svar kan afspejle to ting: at ægtefællen/samleveren selv menes at have en uklar holdning til emnet, eller man ikke selv er vidende om, hvad denne holdning er.

Hvor end deres børn senere vælger at bosætte sig, udtrykker en del svarpersoner håb om, at deres børn vil tage sig af dem, når de selv bliver gamle. Børnene skal dog samtidigt have lov til at leve deres eget liv med deres egne valg, som det fremgår tydeligt af besvarelsenerne ovenfor:

“I hvert fald så jeg ikke kommer på plejehjem. Vi [forældrene og de voksne bør] behøver ikke nødvendigvis at bo sammen. De må gerne flytte hjemmefra. Jeg vil egentligt godt have et privatliv.” (Kvinde af pakistansk oprindelse).

Sprog og kultur

8.1. Begrebet "kultur"

Kultur er et af de begrebet, der hyppigst anvendes i debatten om indvandrere og ikke mindst deres efterkommere. Det er i den forbindelse på sin plads at påpege, hvor svært begrebet er at anvende. Som der står skrevet i den store, danske encyclopædi:

“Begrebet kultur er i dag det mest uhåndgribelige af alle. I daglig tale tillægges det en lang række betydninger, der tilsyneladende er indbyrdes modstridende. Det kan referere til et menneske af dannelse, et menneske, der har kultur, altså er kultiveret; men det kan også i neutral forstand beskrive reglerne for en nærmere angivet gruppes adfærd.” (SDE, 1998)

Kultur kan defineres snævert (det dannede, finkulturen) eller bredt (gruppens udtryksformer, hvad de frembringer igennem fællesskabets sociale væren). Kultur kan defineres totalitært (man kan tale om kultur som en enhed; det konsensuelle), og relativistisk (vi kan tale om flere kulturer, og vi kan tale om variationer, forandringer i kulturelle baggrunde fx gennem kulturmøder, der gør, at nye sammenhænge opstår).¹⁾ Mangfoldigheden i kulturbegrebet – ud over, at det drejer sig om, et eksklusivt menneskeligt karakteristika – genfinder vi også i Encyclopaedia Britannica, hvor kultur beskrives som:

“. . . behaviour peculiar to Homo sapiens, together with material objects used as an integral part of this behaviour. Thus, culture includes language, ideas, beliefs, customs, codes, institutions, tools, techniques, works of art, rituals, and ceremonies, among other elements.”

Slutteligt kan begrebet kultur, måske netop ud fra et flerdimensionelt perspektiv, anvendes politiceret og dermed til tider blive et banner for konflikt i højere grad end møde:

1) Se også Fjord Jensen, 1988.

“Kultur er blevet et kampråb for en række minoritetsgrupper, der søger en bekræftelse af deres identitet. Det kan være seksuelle minoriteter eller mennesker af forskellig etnisk oprindelse . . . Kultur er her et militant begreb, som bruges til en kritisk afgrænsning over for samfund, stat og andre grupper. . .” (SDE, 1998).

Den ovenforstående definition understreger et nærmest aggressivt felt mellem særligt minoritets- og majoritetskulturer, hvor minoriteten synes at være den, der aktivt og “militant” definerer sig selv mod det omgivende samfund, dets institutioner og (tilsyneladende homogene) grupper. Skønt der er mange eksempler på denne konstellation, er den på mange måder for generel og for ensidig. Minoriteter er ikke altid de aktivt udfarende, og deres identitet kan ligeså vel skabes af andre grupper i samfundet, som af dem selv. Ligeledes er det fejlagtigt at behandle stat og majoritet som absolutte og ensidige størrelser. Også folk inden for majoritetskulturen skaber deres egne og varierende grupperinger.

Tidligere forskning har gjort opmærksom på, at en (overdreven) identifikation mellem individ og kultur har medført krav til unge nydanskere om fuldstændigt at kunne forklare “deres” kultur, som hér tolkes som deres forældres kulturelle fundament (Bruun, 1994). Sagen er, at man nok i højere grad burde tale om en blandings- eller creoliserings-kultur, når man taler om unge indvandrere. Som en kurdisk mand sagde det under et af de kvalitative interview:

“Jeg tror ikke, at man kan gå ind og sige, at jeg skal bevare det her [del af IP’s kultur], og give afkald på det her. Kultur er, som hvis du piller i en grundpille; så ryger det hele sammen. Jeg har aldrig rigtigt forstået, at man kunne gå og tage lidt hér og lidt dér [når det gælder kultur]. For mig lyder det som et barn, der går ind i et supermarked, og bare vælger og vælger, men som glemmer at betale. For man skal betale. Men efterhånden har jeg forstået, at det er dig selv, som skal tage stilling til, hvad du har lyst til, og det er dig selv, som danner din egen kultur. Og det kan jeg gøre, fordi jeg er kommet ud af den

beskyttelse, som kultur også kan give. Som er enorm tryghed; det, som man plejer at gøre..” (mand af kurdisk oprindelse)

Citatet videregiver nogle vigtige elementer i, hvad vi kan betegne som en hybrid kultur.²⁾ For det første hele den gennemgribende stillingtagen til, hvad kultur er for noget. Den interviewede formår, efter eget udsagn, at se på kulturelle elementer *udefra*, udenfor den “beskyttelse,” som kulturen synes at give. Derudover ser han kultur som et *valg*, der hér ikke “blot” drejer sig om helstøbte fundament, men om “supermarkeds”-elementer, som man nærmest selv samler sammen efter behov, smag og ikke mindst flerkulturel kompetence (se også Vertovec & Rogers, 1998). At dette ikke kun er en attraktiv mulighed – en mulighed for selv at skabe den, som man vil være – men at man også på den ene eller den anden måde skal betale, kommer også frem i teksten. Et betalingsmiddel, som implicit ligger i slutningen af citatet er, at man giver køb på den beskyttelse og tryghed som kultur kan give. Som nydansk ung står man ubeskyttet i spændingsfeltet mellem to kulturer; man er, som Flemming Røgilds formulerer det en “mangfoldighedens enterprenør” (Røgilds, 1995) – med de uberegnelige muligheder for succes eller fiasko, som ligger i sådan en rolle.

Det eksisterende spændingsfelt mellem en dansk majoritetskultur og den kulturelle bagage, som de interviewede har fået fra deres forældre, bliver flere gange beskrevet i de kvalitative interview. Hvor man må sige, at det ovenfor nævnte citat afspejler en pragmatisk holdning, afspejler de fleste andre adspurgte en langt mere blandet, mere diffus holdning. Roden til det diffuse, eller hybridi-

2) Betegnelsen “hybrid” kendes fra biologien, hvor det betegner planter, der er opstået som krydsning af forskellige arter. Inden for socialantropologien bruges begrebet til at beskrive individer, hvis identitet i stor udstrækning er formet i et spændingsfelt af forskellige kulturelle baggrunde. Unge af indvandrerbaggrund kan siges at eksemplificere denne hybride identitet. Ikke alene er der tale om et “møde” eller “sammensmeltning” af kulturelle sæt i et sådant individ; man kan også tale for, at hybrid identitet skaber noget nyt, en ny baggrund og et nyt kulturelt fundament, altså en hybrid kultur. På den måde positionerer hybriditet sig også mod de ophav, som den er et produkt af (se fx Bhabha, 1994).

tetens første, gennemgribende kulturchock, kunne beskrives som oplevet allerede i barndommen eller den tidlige ungdom, når man pludselig finder ud af, at man ikke er som de andre:

“Og det er klart, at jeg så ikke mig selv som indvandrer. Jeg så mig selv som dansker. Det var først, da vi kom længere op i klasserne, at det gik op for én, at der virkelig er en forskel her. Der er virkelig en forskelsbehandling, og der er virkelig nogle ting, som du skal forholde dig til, som de andre ikke skal. Især omkring teenageårene, så begynder det at blive hårdt. Folk, som du ellers tog for dine venner, begynder at sige ting om din etnicitet, som du ikke havde lagt mærke til. Som du aldrig selv havde tænkt på, men som du så bliver tvunget til at forholde dig til. Det kan du så være god til, eller du kan være dårlig til det. Og jeg var dårlig til det.” (mand af pakistansk oprindelse)

Forskel i kulturel arv sammenbindes her med et spørgsmål om etnicitet; et bredt begreb, som kan siges at betegne gruppe-tilhørsforhold og de medfølgende forestillinger om fælles historie og oprindelse, fælles sprog og religion, og eventuelt ydre, synlige træk som hudfarve. Etnicitet er således et begreb, der favner kultur, samtidigt med at det selv er en kulturel konstruktion (Engelbrektsson, 1995). Etnicitet kan siges at dække over et klassifikationssystem, der opdeler kulturelle og historiske elementer og deres repræsentanter i “os” og “dem”. Der er således ikke blot tale om selv-identifikation, men også om andre individers og gruppers identifikation og klassifikation af den enkelte og gruppen, som denne forventes eller hævdes at tilhøre. En bedømmelse, som ikke altid stemmer overens med, hvordan den enkelte ser på sig selv:

“Første gang jeg blev kaldt perker, forstod jeg ikke, hvad de snakkede om. Det gav ingen mening, for jeg kunne slet ikke associere det med mig selv.” (mand af pakistansk oprindelse)

Omverdenens bedømmelse kan også formuleres som et krav om valg: at personen må tage stilling til, hvilken gruppe, han eller hun vil identificere sig med. Et valg, hvis resultat ikke nødvendigvis udmøntes i omverdenens accept eller en entydig kulturel identitet,

men som kan åbne op for overvejelse og spil med flere kulturelle elementer:

“Hvis folk de spørger: ‘hvordan føler du dig - føler du dig tyrkisk eller dansk?’ Jamen, jeg føler mig som lidt af hvert, og det er jeg stolt af, for jeg er kommet så langt, at jeg har fundet ud af, at jeg er nødt til at tage begge kulturer til mig. Og sikken en berigelse at jeg kan gøre det. Tænk, hvis jeg blev dunket i hovedet med, at jeg kun måtte tage én kultur til mig.” (kvinde af tyrkisk oprindelse)

Det kulturelle spil og valget af mere end et kulturelt eller etnisk udgangspunkt er nu ikke altid let og ligetil. Det kan som udgangspunkt have, at man ikke føler sig fuldstændigt hjemme i nogen af lejrene. At man, for at associere til dette afsnits første interviewcitater, altid følger sig kulturelt utryg;

“Jeg ved ikke, om jeg er pakistaner eller dansker, og hvor jeg egentlig hører til. Hvis jeg rejser til Pakistan, så kan jeg ikke bosætte mig der. I Danmark kan jeg måske bosætte mig 90%. . .” (kvinde af pakistansk oprindelse)

Utrygheden kan også udmøntes i, at man i visse situationer afviser og gør grin med kulturelle komponenter, som man ellers identificerer sig med.

“Når jeg er sammen med mine forældre, så er jeg tyrker. Hvis jeg er sammen med danske kammerater, så er jeg ligesom en dansker. Så sidder vi og snakker om alt muligt. Jeg kan også sidde og rakke ned på fremmedarbejdere. Og når jeg er sammen med mine tyrkiske kammerater, så er jeg tyrker. Jeg synes jeg har begge dele. Men det er jo svært, fordi kommer du ned til Tyrkiet, så er du ikke tyrker, og er du i Danmark, så er du ikke dansker. Det er jo sådan nogen som os, der faktisk har det svært.” (mand af tyrkisk oprindelse)

De nævnte citater kan tages som udgangspunkt for dette kapitels beskrivelse af, hvorledes unge nydanskere forholder sig til og anvender forskellige kulturelle elementer. Citaterne synliggør indivi-

dets forhold til oprindelseskulturen og det land, som vedkommendes forældre kom fra; vedkommendes forhold til majoritetskulturen, og det omgivende samfund, er både kompleks og syntetiseret. Det kan her bemærkes, at positioneringen i forhold til forskellige kulturelle miljøer også må ses i forhold til generation og opdragelse, altså, hvilke valg de unge foretager med og mod deres forældre, og deres måde at leve og opleve på (Prieur, 1999). Der er således ikke alene tale om individets anvendelse af strategier, som kan anses for integrerende eller segregerende, men i lige så høj grad en måde at forholde sig til, benytte eller afvise elementer, som man har oplevet som normative igennem ens barndom, i ens familie. Her er der ikke alene tale om kultur, men også om sociale og økonomiske forudsætninger.

8.2. Forhold til oprindelseslandet

Forholdet til forældrene er blevet diskuteret og beskrevet indgående i de foregående kapitler. Det være sig spørgsmålet om, med hvem og hvordan man ønsker at gifte sig, hvornår og hvordan man ønsker at flytte hjemmefra, hvilken uddannelse man ønsker at tage. Yderligere er forholdet til forældrene og deres normer og værdier tydeligt i forhold til, i hvilket land man ønsker at bosætte sig, og hvor man føler sig "hjemme."

"Jeg føler mig ikke rigtigt hjemme [i Danmark]. Og det er ikke fordi jeg er anderledes - for det føler jeg ikke engang, at jeg er. Jeg føler mig bare ikke hjemme. Jo, når jeg har boet et vist antal uger i Pakistan, så føler jeg, at nu vil jeg tilbage. Men det er mere det materielle. Det er mere, hvad jeg har af sikkerhed her mht. retsvæsnen og det sociale system. . . Min opdragelse har været utrolig god, men jeg føler mig ikke hjemme. Og det er så fordi man i sin opdragelse har fået at vide at 'Pakistan er det ideelle - det er der vi kommer fra. Der var der det og det.' Og når man så tager derned, så finder man ud af, at det overhovedet ikke er ideelt - for én selv, i hvert fald. Og hvor står man så henne?" (Ung pakistansk kvinde)

Citatet videregiver en følelse af rodløshed; interviewpersonen føler sig hverken rigtig hjemme i Danmark eller Pakistan. Men hvor

der i de tidligere citater er blevet henvist til omverdenen og majoritetsbefolkningen som kanalisatorer af denne rodløshed, spiller forældrene og deres forestillinger her primærrollen. Pakistan blev i barndomshjemmet fremstillet som det ideelle, og forventningen om at høre til og leve lykkeligt i oprindelseslandet blev en drøm, som virkelighedens verden ikke kunne honorere. Denne etniske nostalgi, længslen efter et land, et sted eller en egn, som geografisk findes, men som kognitivt idealiseres igennem mødet med livet som etnisk minoritet, hindrer den interviewede i at føle sig hjemme i Danmark. Hun er hele tiden "på vej tilbage." En følelse, hvis effekt ikke synes at fortage sig, da det går op for hende, at Pakistan ej heller er det land, hvor hun hører til.

Hvorvidt og i hvor stor grad en etnisk nostalgi findes blandt unge nydanskere kan til dels ses i forhold til, i hvor stor udstrækning de har boet længere perioder (mere end et halvt år) i oprindelseslandet; hvorvidt de ønsker at bosætte sig der permanent i fremtiden, og om de har/ikke har fået dansk statsborgerskab efter 20 år i Danmark. At man har boet i oprindelseslandet i kortere eller længere perioder kan selvfølgelig også have noget at gøre med en forventning om at kunne finde job der, at ens forældre havde ønsket det, eller man havde søgt efter en ægtefælle dér.

Som vist i tabel 8.1 er der stor variation i, hvorvidt individer, repræsenterende varierende etniske grupper og køn, har tilbragt lange perioder i deres oprindelsesland. Som et hovedresultat kan man sige, at langt de fleste af nydanskerne (sammenlagt 90-95 pct.) *ikke* har gjort det. For personer, som har foretaget et sådant eksperiment, er tallet lavest blandt nydanskere af tyrkisk afstamning. Det højeste antal af personer, der har levet i længere perioder i oprindelseslandet findes blandt mænd med oprindelse i Eksjugoslavien (11 pct.) og kvinder med oprindelse i Pakistan (22 pct.). At det forholder sig således blandt mænd med oprindelse i Eksjugoslavien kan måske ses som udtryk for engagement i den borgerkrig, som hærgede i området igennem størstedelen af 1990'erne. At så stor en del af kvinder med oprindelse i Pakistan (mere end 1/5) har levet i længere tid i oprindelseslandet kan ses som udtryk

Tabel 8.1.**Personer, som har levet i forældres hjemland i længere perioder (mere end et halvt år) inden for de sidste 10 år. Procentandele.**

	Eksjugoslavien	Tyrkiet	Pakistan
Mænd	11	3	4
Kvinder	5	2	22
I alt pct.	8	3	11
I alt personer	17	7	25

for en vis påpasselighed blandt forældre af denne etnicitet over for deres døtre. Døtrene kan enten have boet dele af deres barndom eller teenage-år i Pakistan, og fx gået i skole dér, ikke mindst for at "beskytte" deres seksualitet og omdømme (se kapitel 6). Der kan også være tale om personer, som det fremgår af citatet ovenfor, der vælger at vende tilbage til oprindelseslandet i håbet om, at det vil opfylde drømme og forventninger til et ideelt samfund.

Langt de flest af nydanskerne ønsker at blive boende i Danmark (tabel 8.2). Antallet af nydanskere, som ønsker at blive boende i Danmark er i øvrigt steget betydeligt i det forløbne tiår – for visse grupper er der næsten dobbelt så mange som dengang, der ønsker et liv her (sammenlign Just Jeppesen, 1989). For personer, som ønsker at vende tilbage til oprindelseslandet er det interessant, at det er blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet – dén gruppe hvorfra færrest har prøvet at bo i oprindelseslandet – at flest ytrer ønske om dette. Det samme var tilfældet i 1989-undersøgelsen. At det forholder sig således kan netop være udtryk for etnisk nostalgi: oprindelseslandet er noget, man møder under ferier og igennem familiemedlemmers beretninger, det er ikke en realitet, som også kan have sine triste sider. Nydanskere med oprindelse i Tyrkiet er dog ikke den eneste gruppe, hvor man kan finde dette mønster: Blandt alle tre etniske grupper i undersøgelsen, finder man, at en

Tabel 8.2.**Har du planer om at flytte permanent til dine forældres hjemland? Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Ja, bestemt	2	0	5	2	1	1
Ja, måske	7	6	18	15	11	14
Nej (vil blive i Danmark)	87	88	70	76	76	81
Vil bo i et andet land	1	2	1	0	7	2
Ved ikke	4	5	6	7	5	1
I alt pct.	101	101	100	100	99	99
Personer total	105	109	130	127	135	86

overvejende del af de nydanskere, som ønsker at vende tilbage, ikke har boet i oprindelseslandet i længere perioder.

Etnisk nostalgi kan dog ikke ses som den eneste forklaring på tallene. Diskrimination mod visse etniske minoritetsgrupper kan også være en væsentlig årsag til, at det bliver attraktivt at drømme sig tilbage til et sted, som opfattes som trygt og sikkert, og hvor man af sin omverden bliver regnet som ligeværdig medborger (Cesari, 1998). Nydanskernes forældres ønsker om, at børnene skal bo i hhv. Danmark eller oprindelseslandet synes ikke at have nogen betydning for nydanskernes egne valg.

I det hele taget er det påfaldende, at der blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan er mellem 10 og 20 pct, som bestemt eller måske ønsker at bosætte sig i deres forældres hjemland, ikke mindst når man betænker, at de har boet størstedelen af deres liv i Danmark. Gruppen af personer, som vil tilbage, kendetegnes

i øvrigt ikke ved at have en bestemt uddannelsesmæssig eller erhvervmæssig baggrund. At man vil tilbage må altså skyldes andre forhold end de rent socio-økonomiske, det være sig forventning om, at man kulturelt “passer bedre ind”, eller at man har oplevet en følelse af at være anderledes/diskrimination i Danmark, der gør, at man finder det svært at blive boende her.

At have dansk statsborgerskab kan på den ene side ses som en understregning af tilknytning til dette land. På den anden side kan man også se valget at statsborgerskab som en praktisk foranstaltning, der giver visse rettigheder (som fx et dansk pas), men ikke nødvendigvis forbindes med noget følelsesmæssigt. Begge forbehold må tages i betragtning, når man ser på, om nydanskerne i denne undersøgelse har valgt at få dansk statsborgerskab eller ej.

Som det kan ses i tabel 8.3 ligger antallet af personer, der har valgt dansk statsborgerskab – eller er blevet givet dette af deres forældre – højest blandt de unge, som har pakistansk baggrund. Dette kan skyldes, at Pakistan har tilhørt det britiske imperium, og senere Commonwealth, så folk af denne baggrund er vant til,

Tabel 8.3.
Har du eller søger du dansk statsborgerskab? Procent.

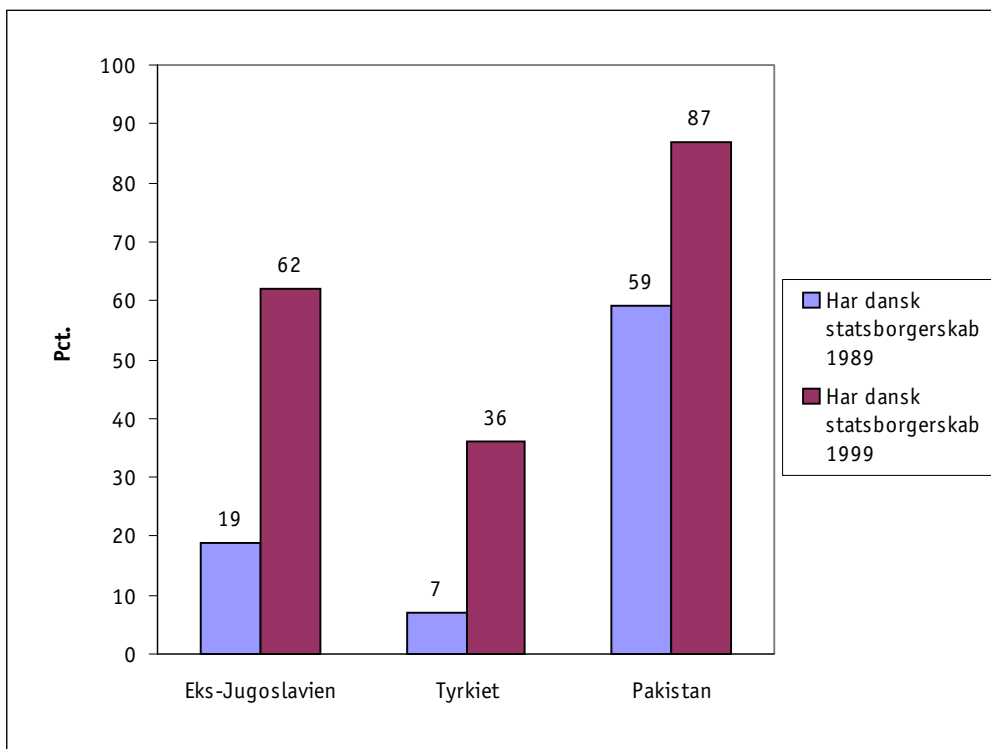
	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Har dansk statsborgerskab	68	56	31	42	88	86
søger dansk statsborgerskab	12	18	35	32	5	5
Har ikke/søger ikke dansk statsborgerskab	21	26	34	26	7	9
I alt procent	101	100	100	100	100	100
I alt personer	105	109	130	127	135	86

at et britisk pas er et godt papir at være i besiddelse af, da det giver beskyttelse og adgang til store dele af verden. Lavest ligger antallet af personer med dansk statsborgerskab blandt unge af tyrkisk baggrund, selvom ca. en tredjedel ytrer ønske om at søge dette.

Den kraftige stigning i antallet af erhvervet statsborgerskab, som har fundet sted i løbet af de sidste 10 år er imidlertid særlig interessant (figur 8.1).

Procentandelen af nydanskere, som har dansk statsborgerskab, er steget inden for alle tre etniske minoritetsgrupper. Størst er stigningen blandt nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien (ca. 40 pct.), men også for de to andre grupper er stigningen betydelig (ca. 30 pct.). Hvad enten valget af dansk statsborgerskab er fore-

Figur 8.1.
Andel med dansk statsborgerskab i 1989 og 1999. Procent.

taget af pragmatiske eller følelsesmæssige årsager viser tallene, at nydanskerne inden for den seneste tiårs periode har valgt større tilknytning til Danmark.

Ser vi på den indvandrede befolkning fra de tre oprindelseslande til Danmark som helhed, er færre i disse etniske minoritetsgrupper danske statsborgere, end hvad vi ser blandt nydanskerne i den foreliggende undersøgelse. Blandt alle i Danmark, som stammer fra Tyrkiet, er ca. 19 pct. danske statsborgere, blandt alle i Danmark som stammer fra Pakistan er ca. 58 pct. det, og blandt alle i Danmark, som stammer fra Eksjugoslavien er tallet ca. 11 pct. (Danmarks Statistik, 1999c). Forskellen kan eventuelt forklares med, at ældre indvandrere ofte føler sig særligt knyttet til oprindelseslandet eller har dårlige dansk kundskaber, og derfor ikke ønsker eller har mulighed for at få dansk statsborgerskab, samt at en del børn og unge grundet alderskravet³⁾ endnu ikke kan søge om dansk statsborgerskab. Yderligere kan forskellen mellem landsgennemsnittet og den foreliggende undersøgelse, hvad angår gruppen med oprindelse i Eksjugoslavien, eventuelt forklares med, at en del asylansøgere er kommet fra dette land igennem det seneste tiår. Mange af disse flygtninge ønsker formodentlig at vende tilbage til, hvor de kom fra, og søger derfor ikke dansk statsborgerskab.

I forbindelse med spørgsmålet om man er eller ikke er dansk statsborger, blev der også spurgt om bevæggrunde for ikke at være det. Blandt mænd er de hyppigst nævnte årsager værnepligtsproblemer (16 pct.), besvær og kontrol (13 pct.), og slutteligt følelsen af at være knyttet til oprindelseslandet (7 pct.). Blandt kvinder udgør besvær og kontrol (13 pct.), følelse af at være knyttet til oprindelseslandet (10 pct.), og følelse af manglende danskhed/fast ejendom i oprindelseslandet (3 pct.) de væsentligste enkelte årsager til, at man ikke har dansk statsborgerskab. Det er bemærkelsesværdigt, at besvær med bureaukrati vejer tungere for begge køn end følelserne for et bestemt land eller hjemegn. Dette kan også siges

3) Man skal være over 18 år og have boet i Danmark i mere end 7 år, for at kunne ansøge om dansk statsborgerskab.

at understrege statsborgerskabets status som en primært praktisk foranstaltning.

I øvrigt er det bemærkelsesværdigt, at spørgsmålet om, hvorvidt man ønsker at rejse tilbage til oprindelseslandet for ingen af de undersøgte etniske minoritetsgruppers vedkommende har betydning for, om man søger dansk statsborgerskab eller ej. Sammenholder man de to spørgsmål viser tallene, at de fleste af de personer, som enten meget eller i nogen grad vil tilbage til oprindelseslandet faktisk *har* dansk statsborgerskab.

8.3. Sprog

Nydanskernes danske sprogkunderskaber er blevet bedre i de seneste 10 år. Således bliver 93-98 pct. af nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan af Socialforskningsinstituttets interviewere vurderet til at tale perfekt eller godt dansk, mod 84-88 pct. i 1989-undersøgelsen.⁴⁾ Nydanskere med oprindelse i Tyrkiet vurderes stadigvæk til i ringest grad at kunne tale perfekt/godt dansk. Der er dog også sket en forbedring inden for denne gruppe fra ca. 70 pct. i 1989 til 75-80 pct. i 1998. Under 3 pct. i den foreliggende undersøgelse taler dårligt dansk.

Svarpersonernes modersmål fremgår af tabel 8.4. Tabellen viser, at national og sproglig identitet ikke nødvendigvis følger hinanden. Fx angiver 10 pct. af nydanske mænd og 6 pct. af kvinder med eksjugoslavisk oprindelse, at deres modersmål er tyrkisk. Dette kan blandt andet hænge sammen med den historiske rolle, som Tyrkiet har spillet på Balkan igennem flere hundrede år. Blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet finder vi også en vis sproglig diversitet; omkring 5 pct. i denne gruppe angiver således

4) Vurderingen af svarpersonernes danskunderskaber fandt sted i forbindelse med de kvantitative interview. Vurderingen bygger først og fremmest på svarpersonens forståelse af de spørgsmål, som blev stillet under interviewet, og den samtale, der blev ført mellem svarperson og interviewer før og efter dette.

kurdisk som deres modersmål, hvilket må anses for lavt.⁵⁾ I øvrigt må det bemærkes, at både kategorierne “sprog fra Pakistan” og “sprog fra Eksjugoslavien” dækker over en vifte af forskellige sprog, og ikke blot et enkelt. At billedet ser ud som det gør, skyldes ikke mindst historiske forudsætninger, hvor mindre lande eller egne med egne sprog er blevet slået sammen med andre (større) lande eller egne, eller, som det er tilfældet med Pakistan, hvor en befolkning er skabt og ændret igennem massemigration fra Indien. Alle tre lande er “unge” lande, dvs. at de har haft deres nuværende udformning i mindre end 100 år.⁶⁾ Disse forhold har medvirket til en indre diversitet hvad angår sprog, religion og livsform, som også må tages i betragtning, når vi arbejder med personer og grupper fra disse lande i Danmark.

-
- 5) I den landsdækkende undersøgelse spurgte vi om svarpersonernes statsborgerskab, og ikke deres etniske tilhørsforhold. Andre har dog søgt at give et overblik over, hvor stor en del af de indvandrere, der kommer til Danmark fra Tyrkiet, der er kurdere. Gry Winsløw (1995) hævder således, at hun mundtligt fra indenrigsministeriets side har fået oplyst, at 2/3 af indvandrerne fra Tyrkiet er kurdere. Tilsvarende hævder Jan Hjørnø i en bog fra begyndelsen af 90'erne, at 50 pct. af indvandrere fra Tyrkiet til Danmark tilhører dette folkeslag (Hjørnø, 1991). En noget lavere estimering finder vi hos Mehmet Necef, som ud fra en undersøgelse foretaget i 1994 finder, at knapt 1/5 af indvandrerne fra Tyrkiet betegner sig selv som kurdere (Necef, 1996). På trods af en stor variation imellem de tre undersøgelses forventninger til, hvor mange indvandrere/nydanskere af kurdisk baggrund, som findes i Danmark, ligger deres angivelser af tilhørsforhold til denne gruppe, betydeligt højere end hvad man ser i den foreliggende undersøgelse, hvor udsagnet om kurdisk identitet særligt illustreres igennem spørgsmålet om modersmål. Det lave tal kan på den ene side hænge sammen med fravalgsprocenten, og gruppen af “nægttere” i undersøgelsen. Den landsdækkende spørgeskemaundersøgelse fandt sted i foråret 1999, omkring det tidspunkt hvor der både nationalt og internationalt var stor bevågenhed omkring Tyrkiets kurdiske mindretal. En del aktioner for at få frisat det forbudte kurdiske arbejderparti PKK's leder Abdullah Öcalan fandt sted rundt omkring i Europa, og også i Danmark. Disse begivenheder kan evt. have skabt modvilje blandt kurdere i Danmark mod at deltage i undersøgelser, evt. af frygt for at blive registrerede.
- 6) Tyrkiet fandt sin nuværende form i 1923, og Pakistan blev en selvstændig stat i 1947. Jugoslavien og Bosnien-Herzegovina har haft deres nuværende form siden 1992.

Tabel 8.4.

Hvad er dit modersmål? Procent.

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Tyrkisk	10	6	93	92	0	0
Kurdisk	0	0	6	5	0	0
Sprog fra Pakistan*	0	0	0	0	96	99
Sprog fra Eksjugoslavien**	87	90	0	0	0	0
Andet	4	5	1	3	4	1
Procent	101	101	100	100	100	100
Antal personer	104	109	130	127	135	86

* Dækkende over følgende sprog: Urdu, Punjabi.

** Dækkende over følgende sprog: Serbokroatisk, albansk, makedonsk, slovensk.

En henvisning til folks sproglige baggrund/modersmål kan anskues som en mindst ligeså væsentlig faktor som deres nationale tilhørsforhold. Sprog kendetegner som kulturelt element, hvad og hvem der er “inden for” og hvem der er “udenfor.” De personer, som man umiddelbart forstår sprogligt, som man kan kommunikere med uden besvær, og som gensidigt forstår hvad man siger, er, for at udtrykke det populært, personer, der “siger én noget.” Sprog kan bevidst benyttes *eksklusivt*, som når man vælger at slå om i et bestemt sprog, for at undgå, at andre forstår, hvad man taler om. Men sprog kan også være *ekskluderende*: besværligt og i sidste ende socialt hindrende, hvis man taler gebrokkent og kun i ringe grad forstår det sprog, som er herskende i ens omverden.

Sproget er således en kulturel faktor, der knytter individet til visse grupper. De fleste nye danskere, som har boet størstedelen af deres liv i Danmark kan betegnes som *tosprogede*; de håndterer eller/ og møder i deres hverdag det sprog, de har lært af forældrene, og

som oftest knytter sig til det land eller den egn, de kommer fra, og det sprog, som tales af majoritetsbefolkningen – i dette tilfælde dansk.⁷⁾ Dette betyder ikke nødvendigvis, at man håndterer begge sprog lige godt. Men sproget eller sprogene får en kontekstuel rolle, der både kan adskille sociale sfærer og knytte dem sammen.

“Mit modersmål er fandeme ikke tyrkisk, det er helt sikkert, i hvert fald ikke, hvis modersmålet er det sprog, som man kan håndtere bedst. Sammenlagt har jeg boet 11 år af mit liv i Tyrkiet, det er omvendt for mig. Andet er en romantisk forestilling. Nok kan intimsfæren være tyrkisk, men ligeså snart de kommer udenfor er det danske massivt. Hvis det skal være udadvendt, så må der komme et sprog, som de fleste taler. Sproget er et kommunikationsmiddel.” (mand af tyrkisk oprindelse)

Af citatet ses det, at sproget/sprogene deler den interviewedes verden op i mindst to dele: intimsfæren, som her formuleres som værende tyrkisk, og det, som er “udenfor” og indebærer “udadvendt” kommunikation – det danske. At forældrenes sprog knytter sig til det intime eller følelsesmæssige, fremgår også af det følgende citat:

“. . . selvom jeg taler dansk, og helst taler dansk, så, hvis jeg skal udtrykke mig rent følelsesmæssigt, så bliver det på tyrkisk. Det virker kraftigere på mig.” (kvinde af tyrkisk oprindelse)

Oprindelsessproget bliver altså følelsessproget, og henvender sig således til de situationer og personer, som er “tæt” ved personen. Dette er kendetegnende for begge citater. Dansk bruges mere distanceret, men er ikke mindre betydningsfuldt: det er midlet til kommunikation med majoritetsbefolkningen, et hverdagens sprog, som muliggør udveksling af information mellem den enkelte og samfundets institutioner og andre borgere; det være sig i institutioner, på gaden, eller igennem TV (Carøe Christiansen & Sell, 2000).

7) Ikke dermed at forstå, at etsprogethed er normen i alle lande. Nationer som fx Schweiz og Belgien er flersprogede.

Tabel 8.5.**Hvilket sprog taler du med dine forældre? Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Sprog fra oprindelseslandet	71	65	95	90	86	80
Dansk	7	7	0	2	0	0
Blanding	22	26	6	8	15	20
Andre sprog	0	1	0	0	0	0
Procent	100	99	101	100	101	100
Antal personer	103	107	126	126	131	85

Når det gælder den sproglige kommunikation med forældregenerationen, sker dette i overvejende grad på oprindelseslandets eller -egnens sprog (officielt eller ikke officielt lokalsprog). For alle grupperes vedkommende er tallet på over 60 pct. (tabel 8.5). Nydanskere fra Eksjugoslavien er dem, der hyppigst anvender dansk (7 pct.) når de taler med forældrene, hvorimod nydanskere med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan næsten eller slet ikke anvender dette sprog (højest 2 pct.). Derimod anvender en betydelig gruppe af nydanskere fra Eksjugoslavien og Pakistan ofte blandingsprog. Hvorvidt blandingsproget består af oprindelseslandets sprog og dansk, eller to eller flere oprindelsessprog (som fx hvis moderen taler punjabi, og faderen urdu), er ikke klarlagt.

Tabellen illustrerer, at nydanskere inden for de tre etniske minoritetsgrupper har en overvejende tendens til at anvende forældrenes hjemegns sprog, når de taler med disse. Dette kan skyldes, at forældrene taler meget lidt dansk, og derfor ikke kan udtrykke sig entydigt på dette sprog – et forhold, som børnene nok tager hensyn til. Yderligere kan det skyldes den følelsesmæssige værdi, som

Tabel 8.6.**Hvilket sprog taler du med dine søskende? Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Sprog fra oprindelses-						
landet	18	13	40	32	11	14
Dansk	38	48	12	16	38	35
Blanding	44	39	44	52	50	51
Procent	100	100	99	100	99	100
Antal personer	95	100	126	122	134	83

oprindelseslandets sprog tillægges – at det er noget nært, trygt og intimt, og dermed familiært – ikke mindst i forhold til personer, som man hovedsageligt har lært det pågældende sprog af.

Billedet af, hvilket sprog man taler med sine søskende, ser noget anderledes ud (tabel 8.6). Her taler langt flere dansk eller blandingsprog. Det samme var tilfældet for 10 år siden, hvilket blev beskrevet i 1989-undersøgelsen (Just Jeppesen, 1989). Tendensen er endnu større i dag, hvor de fleste nydanskere enten taler dansk eller blandingsprog med deres søskende. For nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan er anvendelsen af dansk mest udbredt; mere end 1/3 bruger dette sprog, når de taler med deres søskende. For kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien er tallet højest, næsten 50 pct. Nydanskere med oprindelse i Tyrkiet ligger noget lavere i dette spørgsmål, ca. 15 pct. taler dansk med deres søskende.

For alle grupperes vedkommende er der en stor del (mellem 40-50 pct.), der taler blandingsprog med deres søskende. Det vil sige, at man i visse situationer benytter sig af dansk, og i andre af oprindelseslandets/-egnens sprog, eller en blanding af disse. Der kan

også være tale om, at man benytter sprog "oveni hinanden" således at enkelte sætninger kan indeholde komponenter af både dansk og af oprindelseslandets sprog (se også Møller et al., 1998). Den flerdimensionerede brug af sprog spejles i det følgende citat:

"[Som børn] lærte vi tilstrækkeligt dansk til at vi glemte vores eget [sprog] . . . Min far arbejdede på aftenvag, og min mor arbejdede på dagvag, og så var vi jo i børnehaven og altid sammen med danske venner. Vi lærte hurtigt dansk. Min mor talte ganske vist makedonsk til os om aftenen, men det var kun de mest nødvendige til – 'gå ud og vask dig' – og hvis vi sagde noget forkert, så rettede vores forældre os aldrig. Hun [moderen] kunne jo godt forstå, hvad vi sagde . . . Nu kan vi godt styre os og bruge de rigtige ord på makedonsk. Med vores forældre taler vi kun makedonsk, men indbyrdes taler min bror og jeg dansk. Kun hvis vi er sammen med andre makedonere, slår vi over på makedonsk. Vi skændes på dansk." (kvinde af makedonsk oprindelse)

Af citatet ovenfor er det interessant at lægge mærke til, at dansk er det sprog, der anvendes, når man skændes. Tidligere undersøgelser har blandt andet vist, at sproglige kodeskift er almindelige, når en person søger at markere sig magtfuldt over for en modpart (Maegaard, 1998). Skønt man ikke kan tale om kodeskift i situationer, hvor et skænderi foregår (fuldkomment) på dansk, kan man i hvert fald sige, at dansk manifesteres som et magtsprog. Det er det sprog, man anvender, når man vil have sin vilje igennem. Således er majoritetens sprog ikke blot et middel til kommunikation med omverdenen; det er indflydelsens og markeringens sprog, både udadtil mod den offentlige sfære, indadtil mod gruppe og familie.

Anvendelsen af sprog markerer også tilhørsforhold: hvor man hører hjemme, og hvor man mener, at ens familie og eventuelle børn gør det.

Som det fremgår af tabel 8.7 anvender kun få (højest ca. 10 pct.) oprindelseslandets sprog, når de taler med deres børn. En noget større gruppe anvender dansk i denne kommunikation. Mange

Tabel 8.7.**Hvilket sprog taler du med dine børn? Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Sprog fra oprindelses-						
landet	11	5	8	5	10	11
Dansk	55	49	15	19	28	25
Blanding	34	45	78	75	63	63
Procent	100	99	101	99	101	99
Antal personer	76	91	117	118	103	68

flere nydanskere taler dansk med deres børn end for 10 år siden. Dengang talte kun 30 pct. med oprindelse i Eksjugoslavien og 3-4 pct. med oprindelse i Tyrkiet eller Pakistan dansk med børnene. Der er således sket et anseeligt skred i retning af dansksprogethed i de forløbne 10 år.

Det største antal personer, der taler dansk med deres børn findes blandt nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien (49-55 pct.). Lavest er tallet blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet, her taler under 20 pct. dansk med deres børn. Til gengæld taler en del af de adspurgte blandingsprog. Blandingsproget er mest udbredt blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet (omkring 75 pct.) og nydanskere med oprindelse i Pakistan (63 pct.).

At en del taler dansk med deres børn kan skyldes flere faktorer. For det første kan der være tale om, at man har giftet sig med en dansker, og at fællessproget – det sprog, som forældrene begge taler – er dansk. Der kan også være tale om følelse af tilhørsforhold; man mener, at børnene mest af alt hører til i Danmark, og derfor skal tale det sprog, der er hovedsproget hér. Yderligere kan der være tale om social funktionalisme: At kunne tale dansk er af

betydning, når man skal klare sig i det danske skolesystem og på det danske arbejdsmarked. Man kan her inddrage den tidligere beskrivelse af, at mange nydanskere sender deres børn i børneinstitution for at lære dansk, og at et flertal af forældrene finder det vigtigt, at deres børn kan dette sprog, inden de skal i skole (afsnit 7.5). At en del nydanske forældrene taler dansk med børnene derhjemme understreger dette ønske; ved at give barnet en dansksproget hverdag håber man, at give barnet bedre muligheder i det danske samfund. Endelig kan der også være tale om en afvejning af, hvilket sprog forældrene selv føler, at de udtrykker sig bedst og mest intimt på.

At andre nydanskere i særlig grad fortsætter med at tale oprindelseslandets/-egnens sprog med deres børn, kan eventuelt skyldes faktorer, som ligner dem, der får andre nydanske forældre til at vælge at tale dansk. Atter kan valget af sprog hænge sammen med, hvem man har valgt som ægteskabs- eller samlivspartner. I de etniske minoritetsgrupper, hvor en stor andel gifter sig igennem familiesammenføring, er der en tilsvarende lav andel, som taler dansk i hjemmet (sammenlign tabel 6.4 i kapitel 6). Yderligere kan der være tale om, at personer, som taler dansk med deres børn har en forestilling om, at de hører til i Danmark, mens personer, som vælger at tale oprindelseslandets sprog med børnene har en forestilling om, at de aldrig rigtigt kommer til at høre hjemme her. Som det fremgår af følgende citat:

“Uanset hvad vi gør, og hvor meget vi integrerer os i det danske samfund, så er vi udlændinge. Det er vigtigt at kunne tage tilbage til sit eget land, og kunne tale med sine bedsteforældre, og kunne fungere i sit eget land.” (kvinde af pakistansk oprindelse)

At kunne tale sine forældres sprog giver dermed individet en mulighed for at høre til et sted, også selv om dette sted kun kendes fra ferieture eller beretninger. Sproget giver mulighed for rødder; for at forstå sine bedsteforældre, sin baggrund, sin oprindelse og sin historie.

8.4. Religion

Religionen er om noget et element, der fastholder individet i visse roller og verdensbilleder. Religion er ikke "blot" noget, man tror på. Overbevisning og verdensbillede fører bestemte handlingsmønstre med sig, der ud fra et etisk og moralsk perspektiv anses for ganske uafhængigt af geografisk lokation, men er alment gældende. Religion er normativ, dvs. den indeholder en generel forståelse og opdeling af menneskets verden (og de forestillinger, som den genererer om noget, som er ud over) i rigtigt og forkert, og i størrelser, der potentielt – ved egen eller forsynets hjælp – kan blive det ene eller det andet. Religion er dermed et kulturelt element, der indeholder en forestilling om, at være drevet og fore-

Tabel 8.8.
Hvad er din religion? Procent.

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Islam	26	20	92	89	92	100
Romersk katolsk	8	9	0	0	1	0
Ortodoks/græsk katolsk	42	35	0	0	0	0
Protestant	3	10	0	0	1	0
Andet	10	10	2 ¹	2	1	0
Atheist/har ingen religion	12	16	6	9	5	0
I alt procent	101	100	100	100	100	100
I alt personer	105	109	130	127	135	86

1) Der er kun én svarperson i undersøgelsen, som hævder at tilhøre Alevismen. Tallet er lavt, når man påtænker, at anden litteratur på området (e.g. Bæk Simonsen, 1991; Pedersen og Selmer, 1991; Necef, 1994; Winsløw, 1995) hævder, at mellem 1/5 og 1/3 af indvandrene fra Tyrkiet tilhører dette religiøse samfund. At så få i denne undersøgelse beskriver sig selv som alevier kan skyldes, at de enten regner dette religiøse tilhørsforhold som en del af islam, eller ikke ønsker at meddele omverdenen det.

skrevet af noget, der er udenfor den menneskelige konstruktion, som religion kan anskues som. Religion er således ofte noget, som børn af indvanderforældre får med fra deres barndom; ikke blot fordi et sådant kompleks synes at henlede til normer i hjemlandet, men fordi de menes at videregive og indeholde en almen orden, der gælder, lige meget hvor man bosætter sig, og som anses for vigtig at følge.

De fleste svarpersoner i den landsdækkende undersøgelse nævner, at de har et religiøst tilhørsforhold. Billedet er mest broget blandt nydanskere af eksjugoslavisk afstamning. De to største religiøse grupper er hér henholdsvis græsk-ortodokse og muslimer. Langt mere homogene er nydanskere af tyrkisk og pakistansk oprindelse i undersøgelsen, hvor mellem 90-100 pct. svarer, at de er muslimer (tabel 8.6).

Man kan bemærke, at visse personer i undersøgelsen ikke har noget religiøst tilhørsforhold overhoved. Størst er denne gruppe blandt kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien, og lavest – faktisk ikke-eksisterende – blandt kvinder med oprindelse i Pakistan. Forståelsen af, hvad et tilhørsforhold til en religion indebærer, kan variere fra individ til individ. For nogen er der tale om en betegnelse, som man påtager sig af tradition, men som har meget lidt betydning for én i hverdagen, mens der for andre kan være tale om et fuldtidsengagement. Hvorledes de udspurgte i undersøgelsen vægter religion i deres liv, kan ses i tabel 8.9.

Religion syntes at spille den største rolle for de etniske minoritetsgrupper, hvor mange er muslimer, altså blandt nydanskere med oprindelse i Pakistan og Tyrkiet. Inden for disse grupper igen betyder religion (altså islam) mest for kvinderne. Sammenligner man tallene i den foreliggende undersøgelse med 1989 undersøgelsen (Just Jeppesen, 1989) ser man, at gruppen, som er meget interesseret i religion er blevet større blandt nydanske mænd med oprindelse i det tidligere Eksjugoslavien og nydanske kvinder fra Pakistan (en stigning på mere end 10 pct.), mens den har holdt samme stadi blandt nydanske kvinder med oprindelse i

Tabel 8.9.**Betyder din religion meget, noget eller kun lidt for dig? Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Meget	26	17	44	47	61	86
Noget	31	26	25	21	26	8
Lidt	21	28	15	17	7	5
Intet/atheist	29	28	15	14	6	0
I alt procent	100	99	99	99	100	99
I alt personer	105	109	130	127	135	86

Anm.: Personer der svarede "ved ikke" er ikke medregnet i tabellen.

Eksjugoslavien og nydanske mænd fra Pakistan. Til gengæld er gruppen af personer, som er meget interesseret i religion, faldet blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet (5-8 pct.). Nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien er dog stadigvæk dem, som viser lavest interesse for religion og nydanskere med oprindelse i Pakistan dem, som viser størst interesse derfor.

Interessant er det, at gruppen af personer, som slet ikke har nogen interesse i religion, eller benævner sig som ateister, er vokset tilsvarende, særligt blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet og mænd med oprindelse i Pakistan (ca. 5 pct.). Til gengæld er denne gruppe faldet blandt nydanskere fra Eksjugoslavien (over 10 pct.). Der er altså en stigende polarisering imellem grupper for hvem, religion betyder meget og grupper for hvem, religion ikke betyder noget, eller som afviser religion helt.

Stigning og fald i forhold til, hvor stor eller lille en rolle religionen spiller i den enkeltes liv, kan ses som udtryk for en konsolidering af individet; hvilke (kulturelle) ideer og levemåder, man

ønsker at efterleve, give videre til sine børn, og hvilke man helt vælger fra. Udsvingene kan siges at understrege en større bevidsthed om egne holdninger, de understreger eventuelt en større individualisme blandt svarpersonerne, dette udelukker dog ikke en fortsat hensyntagen til gruppens og kulturens normer.

Variationen mellem de etniske minoritetsgrupper kan eventuelt tilskrives, at islam – mere end fx kristendom – påvirker den enkeltes hverdagsliv og -rytme, som fx når det gælder de daglige fem bønner, eller fasten under Ramadan. Islam er en måde at leve på. Som det fremgår af følgende citat:

“Det religiøse betyder for mig, at der er nogle ting, som jeg er meget afklaret med. Men det betyder også, at du uafbrudt at du 24 timer i døgn er nødt til at forholde dig til alting. Hver gang der kommer noget nyt, så må jeg spørge mig selv; ‘hvad siger religionen?’” (mand af pakistansk oprindelse)

At kvinder mere end mænd har tendens til at prioritere religion som en del af deres liv og hverdag kan skyldes, at disse i stor udstrækning kan regnes som varetagere og videregivere af de kulturelle traditioner og værdier, som familie og gruppe anser for betydningsfulde, således som det blev fremstillet og diskuteret i kapitel 6. Fastholdelse og forståelse af kulturel og religiøs arv er ikke mindst betydningsfuld, hvis man lever i et familiesammenført ægteskab:

“Jeg går meget op i min religion, hvor jeg føler, at danskerne har et meget mere åbent forhold til religion. Og jeg går meget op i mine traditioner, for jeg ved, at hvis jeg ikke har dem med mig, så har jeg allerede overskredet grænsen. Om jeg kan lide dem eller ej, så skal de være der. Så særligt, når man bliver gift med én fra Pakistan, så skal de være der. . .” (kvinde af pakistansk oprindelse)

Læg især mærke til, hvordan interviewpersonen anskuer og behandler religion og tradition som ét og samme fænomen. At religion som begreb og livsstil forbindes med noget traditionelt un-

derstreger (i dette tilfælde) religionens rolle som et element knyttet til fortiden, til normer og værdier, som personen er vokset op med. Traditioner, kan vi sige, er ikke kun religiøse (omend de godt kan være normative), men får her en rolle, som både rummer og rækker ud over det religiøse. Traditionen fremstår som et centralt, overordnet definerende element, som personen skal "have med sig"; dvs. have integreret i sin identitet og i sit personlige liv, for ikke at overskride "grænsen". Hvad det er for en grænse, der tales om, uddybes ikke, men det er nærliggende at se den som en linie mellem "os" og "dem", mellem personer, som følger og underlægger sig den benævnte tradition, og personer, der ikke gør det. Tydeligt er det endvidere, at grænsen har en betydelig værdi; man skal være opmærksom på, hvor den går for ikke at tabe sig selv, sit selvværd, sit omdømme, sin identitet. Tradition og identitet knyttes her så tæt sammen, at man kan tale om individet som, primært, udtalt og udtalende igennem traditionen. Man "er" som menneske i kraft af, om man formår at efterleve traditionen (inkluderende, men ikke kun opfyldende det religiøse element).

I 1999-undersøgelsen blev der ikke direkte spurgt til, hvilke ritualer de muslimske unge overholder. Det blev der derimod i undersøgelsen fra 1989. Generelt kan man om svarene dengang sige, at den religiøse regel som flest af de unge søgte at overholde var at undgå svinekød, dernæst var det at undgå at drikke alkohol. På tredjepladsen over religiøs observans kom faste, og på fjerdepladsen de fem daglige bønner. For ti år siden var det akkurat som nu kvinder med oprindelse i Pakistan, som overholder de religiøse forskrifter mest. I 1989 var der således 28 pct. af kvinder fra denne etniske minoritetsgruppe, der bad hver dag, 83 pct., der fastede en periode om året, 85 pct., der undgik alkohol, og 87 pct., der undgik svinekød. I det hele taget var det nydanskere af pakistansk oprindelse, som i størst udstrækning overholdt religiøse forskrifter, efterfulgt af nydanskere af tyrkisk oprindelse, og slutteligt unge af eksjugoslavisk oprindelse. Denne fordeling synes at stemme overens med, hvad vi ser i 1999-undersøgelsen mht. prioritering af religion som en del af ens hverdag.

Tabel 8.10.**Skal dine børn opdrages med din religion? Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Ja, bestemt	33	32	58	60	76	84
Ja, måske	20	20	16	18	13	12
Nej	36	37	16	20	7	5
Ved ikke	10	10	9	2	4	0
I alt procent	99	99	99	100	100	101
I alt personer	105	109	130	127	135	86

Anm.: Personer, som har opgivet sig selv som ateister er indregnet under "nej."

Hvad vi kan se som en yderligere indikator for nydanskernes forståelse af religion og dens betydning er, om de vil give den videre til deres børn (tabel 8.10). Det er her bemærkelsesværdigt, at der for næsten alle gruppers vedkommende (med undtagelse af pakistanske kvinder), er betydeligt flere, som ønsker at opdrage deres børn i en religiøs tradition, end der er individer, som anser religion for et vigtigt element i deres eget liv. Religion står hér som et kulturelt element, et sæt af normer, som er gode at tage med sig, hvis og når man ønsker at leve et anstændigt liv. Dermed behøver religionen ikke nødvendigvis at være et element, som styrer ens hverdag. Der kan være tale om traditioner, såsom Ramadan eller jul, som man vender tilbage til en gang om året og fejrer med familie og venner, eller der kan være tale om, at man følger enkelte etiske og moralske elementer, som man anser for værdifulde at leve efter. Netop denne "pick and take"-mentalitet fremgår af følgende citat:

"Jeg har fået [af IPs forældre] at vide: 'du kan godt gå til Koran, men du skal sige til, når du ikke vil mere, og så må du altså i øvrigt selv vælge, hvad du har lyst til - om du synes, du vil tro på Allah, eller

du ikke vil tro. Men lad være at råbe højt op om det.' For man er stadigvæk bange for, hvad andre synes. Og det er for mine forældres skyld." (kvinde af pakistansk oprindelse)

Citatet afspejler også, at omverdenens forståelse af visse religiøse traditioner, som fx islam, har betydning for, hvordan og i hvor åben grad, man vælger at praktisere denne religion. Umiddelbart er det hensynet til det etniske/religiøse minoritetssamfunds andre medlemmer, som afspejles. Man skal ikke "råbe" op om, hvad man tror eller ikke tror på, ikke blot for ens egen skyld, men i allerhøjeste grad også for ikke at skade éns forældres omdømme. Ved nærmere eftersyn bliver det klart, at begrebet "andre" ikke er klart defineret. Det "andet" kan således også ses som det, der ligger uden for det etniske minoritetssamfund. Værtslandets møde med og forståelse af islam er stadig ofte konfliktfuldt (se fx Lewis & Schnapper, 1994; Nonneman et. al, 1997; Kepel, 1997), skønt et stadigt større antal borgere i Danmark og andre vestlige lande har denne religion, og at "råbe højt" om efterfølgelse af muslimske tro og praksis kan derfor virke socialt stigmatiserende, og dermed socialt degraderende.

Sammenholder man tallene i tabel 8.10 med lignende tal fra 1989-undersøgelsen, viser det sig, at ønsket om bestemt at ville bibringe éns børn religiøse normer under opdragelsen, for visse grupper er faldet igennem det seneste tiår. Dette særligt for nydanskere fra Tyrkiet og nydanske kvinder fra Pakistan – her ses et fald på ca. 15–20 pct. Det er således ikke til at overse, at andengenerationens forventninger til tredjegenerationens religiøse tilhørsforhold i disse grupper synes svækkede. At det forholder sig sådan, kan fx tilskrives, at forældrene i større grad ønsker, at deres børn selv skal vælge deres religiøse ståsted, og om de vil tro på noget i det hele taget, eller at de selv har indtaget en mere sekulariseret holdning.

Anskuer vi religion som et element, der udtrykkes kulturelt, medfører det også en understregning af dette elements dynamik og foranderlighed. Religiøse traditioner, hvad deres indhold end er,

ændrer sig i forhold til deres sociale og historiske omgivelser. Således praktiserer nydanskere måske nok en religiøs tradition, som de har fået overbragt af deres forældre, men de gør det også ud fra forudsætninger, spørgsmål og krav, som rejser sig i deres hverdag. På den måde vil man fx kunne tale om en "dansk islam"; en religiøs tradition og en religiøs tolkning, som netop nydanskere opbygger i deres møde med det danske samfund og deres skabelse af en helstøbt identitet. Netop disse tolkningers indvirken på unge nydanskere og deres børns forståelse af, engagement og integration i det danske samfund vil være interessante at følge på længere sigt.

8.5. Forståelse af begreberne "integration" og "andengenerationsindvandrer"

Begreber som "integration" og "andengenerationsindvandrer" anvendes ofte i den offentlige debat, når der tales om indvandrere, flygtninge og deres efterkommere. Begrebet integration kan, når vi ser på disse grupper, groft anskues på tre forskellige måder:

- *Assimilation*: De etniske minoriteter tilpasser sig ensidigt flertalsbefolkningens leve og -tænkemåde, og opgiver dermed deres egen kultur.
- *Segregation*: De etniske grupper fastholder deres oprindelige livsform, og lever adskilt fra majoritetsbefolkningen. De forventes dog stadig at overholde landets love og kunne landets hovedsprog.
- *Gensidig integration*: De etniske minoritetsgrupper og majoritetsbefolkningen påvirker gensidigt hinanden, uden at de etniske minoriteters kultur helt forsvinder. De bliver således en del af det pågældende samfunds sociale liv, uden af den grund at blive et med majoritetsbefolkningen (Diaz, 1995; Hamburger, 1989).⁸⁾

Usikkerheden ved brugen af disse begreber er illustreret andetsteds (Hamburger, 1989). Oftest hænger de sammen med forstå-

8) For en kritisk gennemgang af integration og assimilation som politik og begreber, se Schierup, 1988.

elsen af medborgerbegrebet: betyder det at være borger, at man er medlem af et fællesskab, hvor alle har overensstemmende referenc- og erfaringsrammer, fælles sprog og koder, eller er man som borger "alene" underlagt en politisk/loyalistisk ramme af pligter og goder (Mørken, 1999)? Spørgsmålet er, hvordan nydanskerne i denne undersøgelse betragter disse begreber? Føler de sig integrerede, og hvordan opfatter de denne rolle? Hvordan mener de, at repræsentanterne for majoriteten, danskerne, fordrer integration eller assimilation af etniske minoriteter/nye borgere?

Spørgsmålet blev rejst under de kvalitative interview. Alle svarpersoner nævner, at de føler sig integreret – omend omverdenen ikke altid giver dem kredit for dette. Når det gælder forståelsen af, hvad begrebet integration egentligt betyder, blev der åbnet op for en vis variation; en variation, som visse af de interviewede selv finder forvirrende og til et vist mål frustrerende:

"Integration - det er et vidt begreb efterhånden . . . 'Føler du dig integreret i samfundet?' - integreret, hvad betyder det? Man mener egentlig [med integration], at man klarer sig godt, at man kan det danske sprog og man klæder sig ordentligt på - det tror jeg også er en eller anden form for integration, at man ikke bærer tørklæde og alt det der. Men jeg kan slet ikke forholde mig til ordet integration efterhånden . . . Hvad betyder det egentlig? Jeg er sgu' bare mig selv. Jeg er, som jeg er, og jeg gør det ikke for nogen andres skyld. Jeg går klædt sådan her, fordi sådan føler jeg mig bedst tilpas - jeg gør det ikke, fordi jeg godt vil være "integreret". . . . Alle vi, der lever her, vi er en del af samfundet. Hvis man er vokset op her, har gået i skole her, har haft lidt arbejde, tjent noget og betalt skat, så er man en del af samfundet Men også dem der ikke kan noget dansk, også de nyeste indvandrere, som lige er kommet Det er mennesker alle sammen, som udgør samfundet." (kvinde af tyrkisk oprindelse)

På trods af den mærkbare frustration og forvirring, som denne kvinde udtrykker, indeholder hendes beskrivelse af integration visse fastdefinerede elementer. Det være sig spørgsmålet om klædedragt, håndtering af det danske sprog, deltagelse i danske insti-

tutioner, arbejde, og betaling af skat til den danske stat. Når dette er sagt, mener hun dog også, at “nyere indvandrere” må regnes med på en eller anden måde, eftersom de også “udgør samfundet.” Hvad man kan sige om hendes integrationsdefinition er, at den genspejler en mellemting mellem assimilationsmodellen og den gensidige integrationsmodel. Fx henviser hun til valg af klædedragt, og fremstiller det islamiske slør som en hindring for integration. Man skal altså på et eller andet plan “ligne” danskere, også selvom hun betoner, at hendes eget valg af (dansk) klædedragt er valgt, fordi hun føler sig “bedst tilpas” ved at gå sådan klædt. Samtidig er hendes integrationsdefinition at anskue som gensidig, eftersom hun mener at også de nyeste indvandrere skal anses som en del af samfundet – uberoende af, hvor meget eller lidt dansk de kan.

Den gensidige integrationsmodel afspejles tydeligt i det følgende citat:

“Integration er også gensidig forståelse. Jeg siger ikke, at danskerne skal være tyrkere, men de skal kunne forstå den måde, vi er på - og vi skal ved Gud også lære at være en del af det her samfund - om vi har tørklæder på eller pludderbukser, så skal vi lære, at den omvendte racisme heller ikke skal finde sted.” (kvinde af tyrkisk oprindelse)

Danskere skal lære at forstå tyrkere (eller andre etniske minoriteter). På den anden side må de etniske minoriteter – lige meget hvilke signaler de sender (fx igennem deres klædedragt) – acceptere, at de er en del af det omgivende samfund. Det kræver tolerance fra begge parter. Begrebet “omvendt racisme” tages her i brug som dækkende dén stereotype afvisning af befolkningsmajoriteten og dens normer, som kan opstå inden for de etniske minoriteters rækker. Det gælder om at forstå sig selv som en del af et pluralistisk samfund, hvor alle har deres rolle at spille, deres pligter og goder.

Vi har i denne rapport i stor udstækning undladt at benytte begrebet andengenerations-indvandrere om den gruppe mennesker,

som vi har beskrevet. Begrundelsen for dette er, således som vi har behandlet det i indledningen, at begrebet har fået en negativ ladet betydning, som kun få af vores informanter ville kunne identificere sig med. Under de kvalitative interview spurgte vi bl.a. om, hvordan de interviewede så på begrebet:

“Det dér ‘anden-generationsindvandrer,’ der ligger megen racistisk ladning i det. Første generation, de er ikke så gode til dansk. Anden generation, det er ligesom en eksamen, som du skal bestå. Som 1g, 2g, 3g.” (mand af kurdisk oprindelse)

Citatet tydeliggør noget af den negative betydning, som begrebet andengenerationsindvandrer har fået. Begrebet tolkes som indeholdende en rangordning af mennesker, alt efter deres evne til at håndtere danskhed: fx det danske sprog. Samtidigt udtrykkes ideen om “andengenerationsindvandrer”-identitet som en læreproces (1. g, 2. g, 3. g...). Ikke at denne læreproces forstås eller fremstilles som noget positivt: snarere synes der lagt vægt på indlæringen af bestemte krav og normer – hvad man forventer, at nye danskere skal være – uden at der samtidigt tages hensyn til deres baggrund eller øvrige kompetencer.

I det hele taget ser de interviewede på begrebet “andengenerationsdanske/indvandrer” som en understregning af de afvisende holdninger og mure, som de mener, at majoritetsbefolkningen møder dem med:

“Da jeg selv var ung spurgte vi os selv: vi er jo integrerede, så hvorfor blev vi kaldt andengenerations-indvandrere? – Det viser jo bare, at vi ikke var anerkendt. . . På den anden side er det et ærligt begreb, fordi når folk siger det, så mener de, at du er indvandrer. . . at der er noget anderledes ved dig, som de ikke helt har accepteret.” (mand af pakistansk oprindelse)

Man kan sige, at denne tolkning af begrebet andengenerationsindvandrer fremhæver et misforhold mellem dette og integrationsbegrebet. At blive betegnet som andengenerationsindvandrer un-

derstreges, ifølge interviewpersonen, at børn af indvandrere fra visse lande ikke accepteres, på trods af, at de har levet størstedelen af deres liv i Danmark, og anser sig selv som integrerede i det danske samfund. Integrationen kommer hér kun fra den ene part (de etniske minoriteter), men afvises af den anden (majoritetsbefolkningen).

Yderligere er der de personer, som vælger en helt anden, men ikke mindre symbolsk mættet definition af sig selv som "farvet" eller "sort" (se også Tireli, 1999). At vælge sådanne udtryk kan ses som sprunget ud af en terminologi, der kendetegner en etnisk minoritetsgruppe i en ganske anden geografisk lokation: nemlig de sorte befolkningsgrupper i USA. Udtrykket kan ses som et udtryk for følt overensstemmelse i rollen som socialt marginaliseret på grund af etnisk tilhørsforhold.

Visse unge anbefaler andre termer, som ifølge dem bedre dækker over hvem de er, kulturelt såvel som nationalt:

"Andengenerations-indvandrere; det kan man jo ikke engang sige om os, for vi er jo ikke engang indvandrere. Vi er godt nok anden generation, men vi er jo ikke indvandrere. Det er jo kun vores forældre, som er indvandrere. [Begrebet] bindestregsdanskere, det er helt klart meget bedre. (kvinde af pakistansk oprindelse)

Begrebet bindestregsdanskere er blevet alment kendt – ikke mindst i indvandrerkræde – efter publikationen af Yvonne Mørck's bog "Bindestregsdanskere" (1998). Man kan således være dansk-pakistansk, dansk-tyrkisk, dansk-kurdisk og dansk-jugoslavisk. Termerne bærer især præg af en påvirkning fra den amerikanske scene, hvor formen alment anvendes om landets mange minoritetsgrupper. Under alle omstændigheder udtrykker den det, som vi viser flere steder i denne rapport: at unge af indvandrerforældre bærer forskellige kulturelle elementer i sig, som ikke nødvendigvis modsiges hinanden, men snarere kan tolkes som en kulturel bricolage: en forskelligartet tilgang til verden, der, på trods af forskelligartetheden, synes at gøre denne mere forståelig.

Det er selvfølgelig et forskningsmæssigt – og alment – spørgsmål, om man generelt skal ændre sin terminologi for at udtrykke politisk korrekthed. Dette kan i sidste ende blive langt mere forvirrende og besværligt, end godt er. På den anden side udtrykker sympati og antipati for visse termer i visse grupper også en formulering af identitet og tilhørsforhold, som man bør tage hensyn til. At man således anser sig selv for “bindestregsdansker” kan således ses som udtrykkende en langt mere samfundsmæssigt integreret identitet, end ordet “andengenerations-indvandrer.”

Politisk deltagelse og foreningsliv

9.1. Indledning¹⁾

I de foregående kapitler har vi blandt andet belyst, i hvor høj grad de 30-35-årige nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan får en uddannelse, hvilken tilknytning de har til arbejdsmarkedet, deres tilhørsforhold til oprindelseslandet og Danmark, herunder hvorvidt de oplever, at de bliver accepteret i det danske samfund. Kapitlerne bidrager dermed til at belyse, i hvor høj grad de 30-35-årige nydanskere indgår og har mulighed for at indgå på lige fod med majoritetsbefolkningen i forskellige dele af samfundslivet i Danmark.

Nydanskerne kan dog også selv være med til at påvirke, hvordan det danske samfund skal udvikle sig, og dermed være med til at påvirke rammerne for deres eget liv. Det kan de gøre på flere måder, fx ved at stemme til folketings- og kommunalvalg, gå ind i partipolitik, deltage i faglige aktiviteter i forbindelse med deres arbejde, deltage i offentlige møder og indsende læserbreve. De kan herved påvirke konkrete politiske beslutninger, men også majoritetsbefolkningens holdninger til etniske minoriteter. I hvor høj grad de 30-35-årige nydanskere deltager i forskellige politiske og faglige aktiviteter belyses i afsnit 9.2. I afsnit 9.3 belyses i hvor høj grad de 30-35-årige nydanskere, er medlemmer af forskellige typer af foreninger (udover politiske partier og fagforeninger). Nogle af disse foreninger kan have politiske formål, mens formålet med andre er kulturelle aktiviteter eller socialt samvær sammen med andre personer tilhørende de etniske minoriteter og/eller danskere.

1) Med hensyn til politisk deltagelse og medlemskab af foreninger er der i mange tilfælde ikke signifikante forskelle på kvinder og mænd - i de tilfælde hvor der er det, er det vist i tabeller/figurer eller kommenteret.

Der kan være forskellige barrierer for nydanskernes deltagelse i politik og foreninger. For det første afhænger deltagelsen i sådanne udadvendte aktiviteter af den enkeltes ressourcer og overskud (Togeby, 1999) – og måske har nydanskerne færre ressourcer og mindre overskud end de jævnaldrende danskere. Man kan fx forestille sig, at deres videnskabelige ressourcer er mindre. Dels har nydanskerne generelt et lavere uddannelsesniveau end danskerne (kapitel 3), og dels er deres forældre indvandrere og har derfor haft mindre viden om det danske samfunds funktionsmåde end danske forældre, hvilket kan have påvirket nydanskernes videnskabelige ressourcer. Endvidere er nydanskerne i højere grad arbejdsløse end danske jævnaldrende, hvilket også kan påvirke den enkeltes ressourcer og overskud til at deltage i politik og foreningsarbejde. En anden barriere for nydanskernes deltagelse i politik og foreninger kan være en modvilje fra danskernes side.

Omfanget af de nævnte barrierer belyses ikke i dette kapitel – de er dog vigtige at være opmærksomme på, når resultaterne omkring nydanskernes deltagelse i politik og foreninger vurderes. Som nævnt i afsnit 2.1 vil professor Lise Togeby senere arbejde videre med dataene omkring politisk deltagelse og foreninger. Vi går derfor ikke i så mange detaljer i analyserne af resultaterne i dette kapitel, som i de foregående kapitler.

9.2. Deltagelse i politiske og faglige aktiviteter

Der er flere måder at være politisk og faglig aktiv på. I dette afsnit beskrives, i hvor høj grad nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan benytter sig af forskellige vigtige indflydelseskanaler.

9.2.1. Deltagelse i folketings- og kommunalvalg

Én måde at få indflydelse på den førte politik på, er ved at stemme ved folketings- og kommunalvalg. Kun danske statsborgere har stemmeret til folketingsvalg, hvilket indebærer, at knap 90 pct. af nydanskerne med oprindelse i Pakistan, ca. 60 pct. af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien og ca. 35 pct. af nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet kunne stemme ved det sidste

Tabel 9.1.**Hvor mange af de stemmeberettigede nydanskere stemte ved det seneste folketingsvalg i marts 1988? Procent.**

	Eksjugoslavien	Tyrkiet	Pakistan	Alle stemmeberettigede ¹⁾
Stemte	80	79	83	86
Stemte ikke	20	21	17	14
I alt pct.	100	100	100	100
I alt personer	125	91	189	3.993.099

1) Danmarks Statistik, 1998a.

folketingsvalg i 1998 (afsnit 8.2). Udenlandske statsborgere er derimod både stemmeberettigede og opstillingsberettigede ved kommunalvalg, hvis de har haft opholdstilladelse i Danmark i mindst tre år (Indenrigsministeriet, 2000a).

Omkring 80 pct. af de stemmeberettigede nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan stemte ved folketingsvalget i 1998. Stemmeprocenten er dermed *lidt* lavere for nydanskerne end for alle stemmeberettigede (tabel 9.1).

Stemmeprocenten er lavere ved kommunalvalg end ved folketingsvalg for såvel nydanskere som for alle stemmeberettigede. Men i modsætning til ved folketingsvalget i 1998 havde nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan en *lidt* højere stemmeprocent end befolkningen som helhed ved kommunalvalget i 1997 – ca. 75 pct. mod ca. 70 pct. (tabel 9.2). Det samme er ikke tilfældet for nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, hvor stemmeprocenten var på ca. 60 pct. Den relativt høje valgdeltagelse ved kommunalvalget blandt nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan kan måske forklares med, at de har mulighed for at stemme personligt på deres egne kandidater og tilmed få dem valgt (Indenrigsministeriet, 2000a). Ved det seneste folketingsvalg var der kun opstillet 8 kandidater fra de etniske minori-

Tabel 9.2.**Hvor mange af nydanskerne stemte til det seneste kommunevalg i Danmark i efteråret 1997? Procent.**

	Eksjugoslavien	Tyrkiet	Pakistan	Alle stemmeberettigede ¹⁾
Stemte	61	75	73	70
Stemte ikke	39	25	27	30
I alt pct.	100	100	100	100
I alt personer	209	257	220	4.127.711

1) *Danmarks Statistik, 1998b.*

teter (Indenrigsministeriet, 2000a), mens der ved det seneste kommunalvalg var opstillet over 100 kandidater med anden etnisk baggrund end dansk.²⁾

Der er ikke forskel i hvor høj grad mænd og kvinder blandt nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan stemte ved det sidste kommunalvalg. Derimod stemte lidt færre kvinder (ca. 55 pct.) end mænd (ca. 65 pct.) til kommunalvalget blandt nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien.

9.2.2. Medlemskab af politiske partier og fagforeninger

Under 5 pct. af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan er medlem af et politisk parti. De fleste af lønmodtagerne blandt de 30-35-årige nydanskere fra de tre oprindelseslande er medlemmer af en fagforening (tabel 9.3). Det gælder over 90 pct. af lønmodtagerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet og ca. 80 pct. af lønmodtagerne med oprindelse i Pakistan. Sammenlignet hermed er 87 pct. af danske lønmodtagere medlem af en fagforening (Togeby, 1999). Hvor mange

2) Der var opstillet 110 kandidater med udenlandsk statsborgerskab til kommunalvalget i 1997 (Danmarks Statistik, 1998b). Derudover var der formodentligt også opstillet kandidater fra de etniske minoriteter med dansk statsborgerskab.

Tabel 9.3.**Medlemskab af fagforeninger og deltagelse i møder i fagforeninger blandt lønmodtagere. Procent.**

	Eksjugoslavien	Tyrkiet	Pakistan
Medlem af fagforening	93	96	80
<i>Herunder:</i>			
Deltager i møder	34	48	28
Deltager ikke i møder	59	48	52
Er ikke medlem af fagforening	7	4	20
I alt pct.	100	100	100
I alt personer	137	136	118

lønmodtagere, der er medlem af en fagforening varierer for forskellige jobtyper. Bilagstabel 9.1 og 9.2 viser dog, at lønmodtagerne med oprindelse i Pakistan med enkelte undtagelser i mindre grad er medlem af en fagforening end lønmodtagerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan uanset uddannelse og stilling (undtagelserne er funktionærer med underordnede og personer med en erhvervsfaglig uddannelse).

Blandt de lønmodtagere, der er medlem af en fagforening, deltager omkring halvdelen af personerne med oprindelse i Tyrkiet og omkring en tredjedel af personerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan i møder i fagforeningen (tabel 9.3). Kun ganske få af fagforeningsmedlemmerne fra de tre oprindelseslande har tilidsposter i fagforeningerne (3-5 pct.).

9.2.3. Deltagelse i andre typer af politiske aktiviteter

Der er som tidligere nævnt flere måder, hvorpå man kan være politisk aktiv. Tabel 9.4 viser, i hvilket omfang nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet, Pakistan har deltaget i andre typer af politiske aktiviteter. Mange nydanskere fra de tre oprindelseslande har vist deres politiske standpunkter ved underskrifts-

Tabel 9.4.**Deltagelse i andre typer af politiske aktiviteter. Procentandele.**

	Eksjugoslavien	Tyrkiet	Pakistan
Skrevet under ved underskriftsindsamlinger	29	21	33
Støttet politiske formål med penge	6	6	11
Deltaget i offentlige møder, protestmøder eller høringer.	12	15	21
Deltaget i demonstrationer	16	13	18
Deltaget i strejker	27	27	12
Undladt at købe bestemte varer af politiske grunde	21	28	25
Kontaktet politikere for at give sit synspunkt til kende	8	14	14
Indsendt artikler eller læserbreve	7	8	10
I alt personer	214	258	221

Anm.: Tabellen viser, hvor mange procent af nydanskerne fra hvert af de tre oprindelseslande, der har svar-
et ja til, at de har deltaget i de forskellige typer af politiske aktiviteter.

Kvinderne har i mindre omfang end mændene deltaget i visse af de politiske aktiviteter vist i tabel 9.4. Blandt nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien har kvinderne i mindre grad end mændene deltaget i strejker (20 mod 35 pct.). Blandt nydanskerne med oprindelse i Tyrkiet har kvinderne i mindre grad end mændene deltaget i strejker (20 mod 35 pct.), kontaktet politikere (ca. 10 mod 20 pct), indsendt artikler og læserbreve (5 mod 10 pct.), og blandt nydanskerne med oprindelse i Pakistan har kvinderne i mindre grad end mændene deltaget i offentlige møder mv. (knap 10 mod 30 pct.), undladt at købe varer (15 mod 35 pct.) og kontaktet politikere (10 mod 20 pct.).

9.2.4. Hvor let er det at følge med i politik?

Ikke alle finder det lige let følge med i politik, hverken på lokalt eller nationalt niveau (tabel 9.5 og 9.6). Især nydanske kvinder

Tabel 9.5.

Hvor let eller svært synes nydanskerne det er at følge med i, hvad der foregår i Folketinget. Procent.

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Meget let	34	21	16	9	38	16
Ret let	34	35	27	18	40	33
Ret svært	16	23	26	26	16	23
Meget svært	7	8	16	28	4	15
Ved ikke	9	13	15	19	2	13
Antal pct.	100	100	100	100	100	100
Antal personer	105	109	130	127	135	86

med oprindelse i Tyrkiet synes, det er svært at følge med i politik. Omkring en fjerdedel af kvinderne med oprindelse i Tyrkiet sy-

Tabel 9.6.

Hvor let eller svært synes nydanskerne det er at følge med i kommunalpolitik. Procent.

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Meget let	35	27	22	20	35	18
Ret let	31	37	27	15	36	38
Ret svært	18	20	25	24	19	15
Meget svært	6	4	9	24	3	15
Ved ikke	10	12	17	17	7	14
Antal pct.	100	100	100	100	100	100
Antal personer	105	109	130	127	135	86

nes, det er meget svært og en anden fjerdedel, at det er ret svært at følge med i kommunalpolitik og hvad der sker i folketinget. Blandt de adspurgte har nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien (såvel kvinder og mænd) og nydanske mænd med oprindelse i Pakistan lettest ved at følge med i politik. Under 10 pct. af disse personer synes det er meget svært at følge med i kommunalpolitik og i, hvad der sker i folketinget, mens ca. 20 pct. synes, det er ret svært at følge med i kommunalpolitik og mellem 15 og 25 pct., at det er ret svært at følge med i, hvad der sker i folketinget.

Der er ikke nogen klar sammenhæng mellem, hvor svært nydanskerne oplever, det er at følge med i politik, og om de stemmer til valgene. Blandt svarpersonerne har kvinder med oprindelse i Tyrkiet fx sværest ved at følge med i politik, men de har ikke lavere stemmeprocenter end de øvrige – tværtimod stemmer de i større omfang til kommunalvalgene end personerne fra Eksjugoslavien.³⁾

9.3. Medlemskab af andre foreninger

I dette afsnit belyses, hvor mange af nydanskerne med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan, der er medlem af nationale og etniske foreninger samt sports- og idrætsforeninger. Ud over det primære formål med foreningerne (fx at påvirke politiske beslutningsprocesser eller spille fodbold) kan deltagelse i foreningerne også øge medlemmernes sociale netværk og deres viden om det omgivende samfund – netværk og viden, som de kan have gavn af i andre sammenhænge, fx i uddannelsessystemet, på arbejdsmarkedet og i det politiske system.

For nydanskerne fra alle tre oprindelseslande gælder, at mændene i højere grad er medlem af nationale og etniske foreninger end kvinderne, ligesom de i højere grad deltager i de mere udadvendte politiske aktiviteter (se i det tidligere afsnit 9.2.3). Især mænd med oprindelse i Tyrkiet og Eksjugoslavien er medlemmer af etni-

3) Dette fremgår umiddelbart af en sammenligning af resultaterne i tabel 9.5 og 9.6 og tabel 9.1 og 9.2. En krydstabel af, hvor svært nydanskerne oplever de har ved at følge med i politik, og om de stemmer ved valgene underbygger denne umiddelbare sammenligning.

Tabel 9.7.**Medlemskab af en national forening eller forening for etniske minoriteter. Procent.**

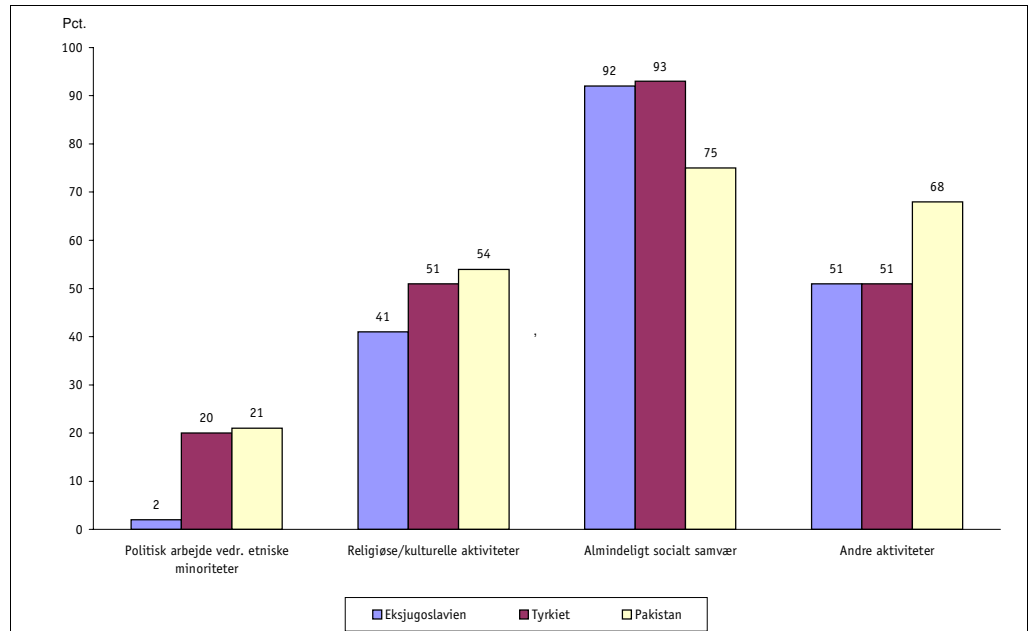
	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Medlem af national forening og/eller forening for etniske minoriteter	30	18	44	20	17	6
Hverken medlem af national forening eller forening for etniske minoriteter	70	83	57	80	84	93
Antal pct.	100	101	101	100	101	99
Antal personer	105	109	130	127	135	86

ske og nationale foreninger – det gælder knap 45 pct. af mændene med oprindelse i Tyrkiet og ca. 30 pct. af mændene med oprindelse i Eksjugoslavien (tabel 9.7). Nydanskerne med oprindelse i Pakistan er i mindst omfang medlem af nationale og etniske foreninger (ca. 15 pct. af mændene og lidt over 5 pct. af kvinderne).

Der kan være flere formål med en national eller etnisk forening. Figur 9.1 viser, hvad nydanskerne laver i disse foreninger. De fleste benytter foreningerne til almindeligt socialt samvær – dette gælder lidt over 90 pct. af personerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet og ca. 75 pct. af personerne med oprindelse i Pakistan. Lidt under halvdelen af personerne med oprindelse i Eksjugoslavien og halvdelen af personerne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan benytter endvidere foreningerne til kulturelle og religiøse aktiviteter. Dette kan være aktiviteter, der er rettet mod kontakt til det omgivende samfund, eller aktiviteter, som er rettet mod på udviklingen af egen kultur, sproglig eller religiøs baggrund (Hammer & Bruun, 2000).

De nationale og etniske foreninger kan også benyttes til politisk arbejde vedrørende etniske minoriteter. Det kan fx være aktiviteter, der har til formål at forbedre levevilkårene for etniske mino-

Figur 9.1.
Hvad laver nydanskerne i de nationale foreninger og foreninger for etniske minoriteter? Procent.

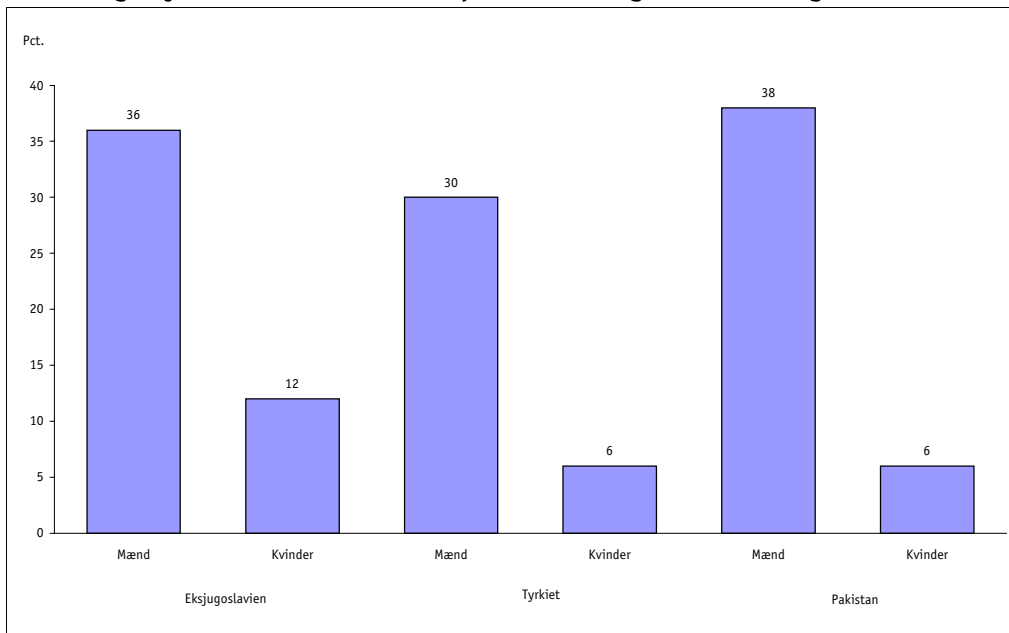
riteter i Danmark eller øve indflydelse på udlændingepolitikken, men kan også være aktiviteter, der retter sig mod forholdene i oprindelseslandet (Hammer & Bruun, 2000). Ca. 20 af personerne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan benytter foreninger til politiske aktiviteter, mens det samme kun er tilfældet for under 5 pct. af personerne med oprindelse i Eksjugoslavien.

Mange af de foreninger, der eksisterer i Danmark, er idrætsforeninger eller sportsklubber. I hvor høj grad er nydanskerne fra Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan medlem af disse foreninger? Og er de medlem af idrætsforeninger og sportsklubber, som udelukkende har etniske minoriteter som medlemmer?

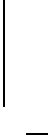
Mellem 30 og 40 pct. af nydanske mænd med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan er medlem af en sportsklub eller idrætsforening (figur 9.2). De nydanske kvinder er i mindre grad

Figur 9.2.

Hvor mange nydanskere er medlem af sportsklubber og idrætsforeninger? Procent.

end de nydanske mænd medlem af sportsklubber og idrætsforeninger. Således er kun ca. 10 pct. af kvinderne med oprindelse i Eksjugoslavien og ca. 5 pct. af kvinderne med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan medlem af sportsklubber eller idrætsforeninger. Langt de fleste er medlemmer af sportsklubber og idrætsforeninger, hvor der også er danske medlemmer – det gælder ca. 95 pct. af de personer fra Eksjugoslavien og ca. 90 pct. af de personer med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet, som er medlemmer af idrætsforeninger eller sportsklubber.

Nydanskeres forslag til integrationstiltag i kommunerne

10.1. Introduktion

I dette kapitel vil vi søge at sammenfatte nogle iagttagelser, som de forrige kapitler har indeholdt, med henblik på at kunne foreslå integrationsfremmende tiltag i kommunerne. Vi har i kapitlet lagt vægt på at lade nydanskerne selv komme til orde med deres egne erfaringer fra førskoleinstitutioner, uddannelse, indslusning på arbejdsmarkedet, foreningsliv og etniske bydele, og det følgende bygger således i høj grad på de dybtgående kvalitative interview. Hvad er det, som nydanskerne oplever i deres møde med det danske samfund og dets institutioner, og hvordan mener de, at man fra kommunernes side gør rigtigt, forkert, og hvad kan man gøre bedre?

Det skal endnu engang bemærkes, at de personer som vi har talt med under de dybtgående kvalitative interview, og hvis ideer vi her videregiver, er socialt resourcestærke og velfungerende. De er fx alle under uddannelse eller i arbejde. De svarpersoner, som er i arbejde, har endvidere alle en uddannelse. De har således større overskud til at reflektere nuanceret over de problemstillinger, som vi bad dem om at uddybe under interviewet, end personer, som er i en mindre gunstig social situation. Dette forhold er ikke noget, der skævrider perspektivet; de interviewedes vurderinger af integrationsfremmende initiativer, både for ganske unge og voksne nydanskere, kan være gode værktøjer for dem, som arbejder med nye danskere i kommunerne. Både fordi de interviewede nydanskere har en stor erfaring med de emner, som vi spurgte dem om, og også netop fordi de selv har klaret sig godt, kan de pege på egnede og personligt gennemprøvede "veje" til en forbedret integration mellem "nye" og "gamle" medborgere i det danske samfund og dets institutioner.

Udover at bygge på de udsagn, som nydanskerne kom med under de dybtgående interview, vil vi som forskere hér og dér tillade os at videreanalysere og udvikle de ideer, som fremkom under disse interview. Vi vil også søge at inddrage anden nyere dansk forskning på området, hvor vi mener, at den belyser væsentlige problemstillinger, og tilfører brugbare perspektiver og ideer til den kommunale integrationsindsats. Under alle omstændigheder skal dette kapitel primært opfattes som en "arbejdsplatform". Vi forestiller os, at kapitlet anvendes som diskussionsgrundlag i de kommunale integrationsudvalg og social/skoleudvalg, eller i anden sammenhæng – såsom forældremøder i børneinstitutioner – hvor beslutningstagere og ansvarligt personale (fx pædagoger og lærere) er i kontakt med nydanskere.

Det kan bemærkes, at nydanskernes egne definitioner af "integration" som begreb og praksis blev behandlet i afsnit 8.5. En uddybende forklaring af integration i forhold til fx begreber som "assimilation" og "segregering" findes også i dette afsnit.

10.2. Livet i børnehaven

Sammenlagt 80 pct. af de adspurgte i den landsdækkende undersøgelse har fået børn. Blandt de personer vi talte med under de dybtgående kvalitative interview, var holdningen langt overvejende den, at man skal sende sine børn i børnehave, før man sender dem i skole:

"Det skulle næsten være obligatorisk [at sende sit barn i dansk institution] – forældrene skulle piskes til at sende deres børn i vuggestue og børnehave" (kvinde af tyrkisk oprindelse)

"Det er dernede [i førskoleinstitutionerne], at det hele starter. Det var det for mit eget vedkommende. Det var der, jeg lærte at snakke dansk. Lærte, hvordan det er at være dansker. I stedet for at du bare kommer i folkeskolen, og så er det et chok for dig." (mand med oprindelse i Tyrkiet)

Hensynet til, at børnene lærer dansk, et således en vigtig begrundelse for, at de adspurgte nydanskere sender deres børn i børneha-

ve, og hvorfor de mener, at andre med samme etniske baggrund bør gøre det. Dette afspejles også i den landsdækkende undersøgelse, hvor over halvdelen (med undtagelse af kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien) af de adspurgte med børn, sender deres børn i børnehave for at de kan lære dansk (afsnit 7.4). Institutionen skal varetage rollen som det sted, hvor nydanske børn modtager sprogstimulering; ikke mindst for at sikre, at de sprogligt er rustede til at klare sig i folkeskolen:

“Når børnene starter i vuggestue eller børnehave, så har de så meget tid - så synes jeg man skulle starte sprogstimulering allerede der. Når de først kommer i skole, så er der så meget, de skal nå. Man skulle starte med nogle ting, som man ved, at de ikke lærer hjemmefra. Tosprogede børn er lidt bagud. Jeg har gjort meget for at fortælle min datter alt muligt om Danmark - alligevel så synes jeg, man er et trin bagud i forhold til danske børn.” (kvinde med oprindelse i Pakistan)

Nogle af forældrene mener dog, at man skal passe på med at de sprogstimulerende tilbud ikke bliver for krævende for børnene. Desuden skal man være påpasselig med, at etniske minoritetsbørn ikke begynder “for tidligt” i børnehave. Dette skal ske af to hensyn: For det første er forældrene nervøse for, at deres børn kommer til at blande dansk og modersmålet sammen, hvis de lærer sprogene sideløbende; man mener, at det er vigtigt, at børnene lærer modersmålet godt, før de giver sig i kast med endnu et sprog. For det andet anses det for vigtigt, at barnet i de første leveår befinder sig i trygge og familiære sammenhænge, dvs. sammen med forældre eller andre nære slægtninge.¹⁾

Når det gælder de sprogstimulerende tilbud anser de svarpersoner, i den landsdækkende undersøgelse som har børn det for vigtig, at forældrene er med i processen. Kontakten til forældrene omkring sprogstimulering og barnets liv i børnehaven kan eventuelt ske via

1) Det er interessant, at både trygge omgivelser og godt kendskab til modersmålet også af visse forskere beskrives som betydningsfulde elementer for indlæring af andetsproget (se fx *Ugebrevet Mandag Morgen*, 2000).

en kontaktperson.²⁾ Kontaktpersonen kan, mener nydanskerne, af uddannelse være socialrådgiver og/eller “multikulturel formidler” – altså en person, som kvalificeret kan vejlede i sociale regelsæt, men også kan stå som brobygger mellem lærere, forældre og elever. Nydanskerne ser det som en fordel, hvis kontaktpersonen er af nydansk baggrund, både fordi en sådan person har tilegnet sig såvel minoritets- som majoritetskulturens spilleregler, men også fordi en sådan person (ofte) har gennemlevet en proces, som minder om den, som hans “elev”/“elever” står i. Man kunne (skønt dette ikke nævnes direkte af nydanskerne) også forestille sig, at institutionens sundhedsplejerske – en person, som forældrene ofte har stor tillid til i forbindelse med omsorgen for deres børn – kunne spille en sådan rolle.³⁾ Eventuel kan interkulturel kompetence (at man forstår at håndtere to eller flere “sæt” af kulturelle normer på samme tid) gøres til en del af uddannelsen til sundhedsplejerske og andre uddannelser som børnehavepædagog, folkeskolelærer, praktiserende læge m.fl.

Det kan blandt andet være en sådan kontaktpersons opgave at søge at forbedre den ikke altid vellykkede kommunikation og gensidige forståelse, som findes mellem etniske minoritetsforældre og institutionen. Som det fremgår af anden dansk forskning og faglige diskussioner, kan etniske minoritetsforældre fx føle det som om børneinstitutionens personale stiller andre krav og opsætter andre normer end dem, børnene møder i deres hjem, hvilket i sidste ende bevirker, at børnene stiller spørgsmålstejn ved forældrenes autoritet (Kirk, 2000). Det pædagogiske personale på deres side kan blive frustrerede over, at etniske minoritetsbørn ikke opdrages til selvstændighed på samme måde som danske børn, og fx

-
- 2) Nogle børnehaver tilbyder allerede nu en kontaktperson i forbindelse med barnets start i børneinstitutionen (Kirk, 2000). Spørgsmålet er, om denne ordning skal gøres permanent, og gælde for samtlige år barnet er i institutionen.
 - 3) Fokus på sundhedsplejersken som integrationsperson ses allerede i visse danske kommuner. I Nørrebro Bydel har sundhedsplejersken fra starten af 1998 blandt andet skulle foretage besøg hos treårige børn, der ikke følger dagtilbud, for at vurdere deres sproglige udvikling, og har taget initiativ til at oprette etniske mødregrupper (se Nørrebro Bydel, u.å.)

sent lærer at tage tøj på eller spise selv (Hermansen, 2000). En kontaktperson kan gå ind og forklare bevæggrundene for, hvorfor pædagoger/personale gør, som de gør, og at ingen af parterne ønsker at "skade" barnet, men at de til tider har modstridende holdninger til, hvad der er til barnets bedste. Konflikten grunder dybest set i forskellen mellem en individualistisk tankegang, hvor børn skal blive selvstændige tidligst muligt, og en kollektivistisk tankegang, hvor barnet er en del af en større familiesammenhæng, og dermed i første omgang skal knyttes til/lære at respektere familie og slægt, og det hierarki, som findes imellem dets medlemmer.⁴⁾ Dette familiesyn er stærkest i førstegenerationen, men sætter også noget præg på dele af andengenerationen og de beslutninger, som den mener er rigtige at tage i forhold til deres børn.⁵⁾

Nydanskerne i vores undersøgelse mener, at kontaktpersonen også kan få forældrene til at yde en mere aktiv indsats i barnets institutionsliv:

"Man skal passe på, at man ikke fratager forældrene deres ansvar allerede i så tidlig en fase. Det er jo det, der sker mange gange: 'det danske system skal nok tage sig af det'. . . Jeg kan lige høre mig selv – jeg lyder som en racist. Det er jeg altså ikke, jeg er bare realist."
(kvinde med oprindelse i Tyrkiet)

At forældrene ønsker et medansvar, og er interesserede i deres børns liv i børneinstitutionen fremgår også af den landsdækkende undersøgelse, hvor op mod 60 pct. af kvinderne med børn i børnehave eller vuggestuer deltager i forældremøder, hver gang der indkaldes til disse (se afsnit 7.4).

-
- 4) For en gennemgang af det individualistiske og kollektivistiske livssyn, ikke mindst i forhold til børneopdragelse, se Kirk, 2000; Skytte, 1999.
 - 5) Her kan fx nævnes spørgsmålet om børnenes valg af ægtefælle, hvor ca. 15 pct. af nydanskere fra Pakistan i den foreliggende undersøgelse mener, at dette valg ikke skal foretages selvstændigt (se tabel 7.7). Dette kan siges at understrege betydningen af en kollektivistisk tankegang.

I øvrigt fremhæver nogle forældre, at man ikke blot skal søge at styrke kontakten mellem institution og forældre (fx igennem en kontaktperson), men også imellem de etniske minoritetsforældre og danske forældre indbyrdes:

"Hvis forældrene kommer til at kende hinanden (på tværs af etnisk baggrund), så kommer børnene også til at kende hinanden, og så kan man også lege sammen privat." (kvinde med oprindelse i Pakistan)

At styrke forældresamarbejdet kan således give de etniske minoritetsbørns muligheder for at få danske venner. Samtidigt kan man sige, at forældrekontakt kan give etniske minoritetsforældre mulighed for at drøfte holdninger til deres børns opdragelse og institutionsliv i uformelle sammenhænge. Diskussionen styres ikke "udefra". Hvad der fra institutionens og pædagogernes side ses som en udstrakt hånd kan til tider af etniske minoritetsforældre opleves som "systemets" krænkende indblanding i familiens sfære. Det krænkende i sådanne situationer nævnes ikke direkte i de dybtgående kvalitative interview, men derimod under foredrag og debataftener i indvandrersammenhæng, hvor nydanskere diskuterer holdninger til fx danske institutioner og disses måde at forholde sig til forældre og børn med anden etnisk oprindelse end dansk.⁶⁾

Hvorvidt der skal tages særligt hensyn til de etniske minoritetsbørn i daginstitutionerne, er der delte meninger om blandt de interviewede nydanskere. Tosprogede pædagoger nævnes som en mulig ide, men visse af forældrene gør opmærksom på, at deres tilstedeværelse kan virke hæmmende for stimuleringen af det danske sprog, idet børnene vil være tilbøjelige til at henvende sig til tosprogede pædagoger, og ikke til dem, der alene taler dansk.

6) Et eksempel på dette var et møde i et interkulturelt studiecenter i København i foråret 2000, hvor en kvindelig foredragsholder redegjorde for, hvad hun anså for sociale myndighedens o.a. tilsidesættelse af etniske minoritetsfamiliers integritetsgrænser.

Ellers er det særligt forholdene omkring, hvad børnene skal have at spise, der fremhæves af de interviewede, når eventuelle kulturelle hensyn i institutionerne diskuteres. Dette især, hvis børnene er muslimer.

“Hvis det er dem [institutionen], som står for maden, så er det helt klart vigtigt for mig at få at vide, hvad han [sønnen] spiser. Det kan jeg da huske var et problem for os, at vi endte med at spise grøntsager og frugt, hvor de andre spiste leverpostejmadder, og hvor vi så bare ikke kunne gøre noget.” (kvinde med oprindelse i Pakistan)

Andre mener, at halal-kød på ingen måde skal være et “must” i børneinstitutionerne, selvom de ser positivt på, at det bliver serveret. Man kan også klare spørgsmålet om tilladt/ikke-tilladt mad ved, at muslimske børn får serveret vegetarretter eller fisk, når andre børn fx får leverpostej eller rullepølse. Slutteligt er der dem der mener, at man slet ikke skal tage hensyn til muslimsk tradition i danske børneinstitutioner, og at religiøst bestemte spisevaner må anses for helt og holdent at tilhøre hjemmets sfære:

“Det er et dansk land man lever i . . . Hvis jeg havde været en dansk forælder, så havde jeg synes, at det var totalt forkert, at mine børn skulle spise halalkød, fordi der er nogle indvandrerbørn, der skal spise halalkød ifølge Koranen Havde jeg været en dansk forælder, så var jeg gået helt amok, tror jeg Det er et dansk land, en dansk institution. Hvis man indfører halalkød, så bliver det næsten for islamiseret.” (mand med oprindelse i Tyrkiet)

Forældrenes holdning til, hvorvidt halal-kød skal være en del af institutionens tilbud afhænger af, hvor stor en rolle religion (her særligt islam) spiller i deres eget liv. Generelt må man sige, at de forældre, som vi har talt med i de dybtgående kvalitative interview, alle har en moderat holdning til dette spørgsmål, ingen forlanger direkte halal-kød, eller anser dette forbehold som afgørende for, om de vil sende deres barn i vuggestue eller børnehave. De håber dog, at deres ønsker kan respekteres, og giver i den forbindelse en vifte af muligheder for, hvordan dette kan lade sig gøre.

En dialog med den enkelte familie og forældregruppen synes derfor en nødvendighed, hvis man ønsker at afklare, hvad madplanen i den enkelte institution kommer til at indeholde (fx mere vegetarmad), hvad forældrene kan tolerere, og hvad personalet i det hele taget kan overkomme.

Etniske minoritetsforældre er opmærksomme på den betydning, som førskoleinstitutioner har i deres børns liv, og de muligheder, som disse institutioner kan give dem. Understregningen af dansk sprogstimulering som et vigtigt incitament fremgår både af den landsdækkende undersøgelse og af de dybtgående kvalitative interview. Hvad der yderligere må lægges mærke til er, at forældrene ønsker at spille en aktiv rolle i deres børns liv. Dette gælder både i barnets liv på børneinstitutionen – som når det drejer sig om tilrettelæggelse af kostplan, og samarbejdet med kontaktpersonen. De ønsker også et målrettet fokus på forældrenes ansvarfølelse, når det gælder barnets liv *som helhed*. At det forholder sig sådan kan både ses som udtryk for en kollektivistisk forventning til familien om at tage sig af sine egne. Men det kan også ses som ønske om selvstændighed og medbestemmelse, samt at nydanske forældre ønsker, at deres børn ikke bliver noget, som de “andre tager sig af.”

Hvorledes man forholder sig til og ønsker at drage nytte af de etniske minoritetsforældres ønske om medbestemmelse og -ansvar, mener forskergruppen, må diskuteres af de dele af den kommunale forvaltning, der fastsætter og praktisk varetager den kommunale familie- og børnepolitik. Er det ubetinget godt eller dårligt? Umiddelbart kan man fx frygte, at for megen forældrekontrol i visse tilfælde kan medføre en så kraftig afvisning af pædagogiske og institutionelle tiltag, at det hæmmer barnets mulighed for at lære dansk eller at have omgang med danske børn. På den anden side kan man se forældrenes ønske om medbestemmelse som understregning af både engagement og vilje til at give deres børn en god start i livet. Det er nok først og fremmest denne vilje, kommunerne skal gribe fat i, og udforme strategier efter. Hvordan skaber man en bedre dialog med disse forældre? Kan en kontakt-

person eventuelt spille en rolle i denne proces? Skal man oprette rådgivningscentre for forældre, hvor de kan få vejledning om deres børns muligheder allerede i førskolealderen? Skal man lade hjemmegående forældre deltage som frivillige i institutionerne? Hvordan får man etniske minoritetsforældre med i forældreråd og bestyrelser, hvor de kan få medbestemmelse, og virke som banded og informationskanal til børnehavens andre nydanske forældre?

10.3. Skolen og fritidsordninger

10.3.1. Skolen

Hvor mange etniske minoritetsbørn de nydanske forældre (eller kommende forældre) anser det for hensigtsmæssigt, at der findes i en skoleklasse, varierer noget. Men for de flestes vedkommende anser man det for problematisk, hvis der er "for mange" (se også afsnit 3.4.3):

"Da jeg valgte skole til min datter, valgte jeg ud fra hvor mange udenlandske børn der var. Da hun startede var de kun to i klassen, og da hun kom i 1. klasse var ham den anden kommet på privatskole. Så nu er det kun hende. Det er jeg godt tilfreds med." (kvinde med oprindelse i Pakistan)

At der ikke skal være for mange børn med etnisk minoritetsbaggrund i en klasse begrundes for det første med, at de ikke lærer at tale ordentligt dansk. Derefter med, at de meget let kommer til at stå uden for fællesskabet. Det nævnes også som et muligt problem, at børn med samme etniske baggrund føler sig forpligtet til at tage sig af hinanden, hvis de går i samme klasse, selvom de egentlig har mest lyst til at blande sig med de andre børn. Sluttiligt nævnes også hensynet til de danske børn – at disse også skal have mulighed for at udvikle sig tilfredsstillende. Man er opmærksom på, at et stort antal børn med etnisk minoritetsbaggrund i en skoleklasse kan få danske forældre til at tage deres børn ud af skolen. Også nydanske forældre kan, hvis de har midler til det, vælge at flytte deres børn væk fra skoler med mange etniske minoritets-

børn med svage dansk kundskaber. Nogle vælger helt af flytte til andre kvarterer eller bydele, og lader deres børn gå i skole dér:

“Hvorfor tror du, at vi flyttede til [Københavns omegnskommune], her lige i sidste øjeblik inden [vores søn] skulle i skole? Det er, fordi han skulle have startet på [skole på Amager] og hvor mange udlændinge går der ikke på den skole? Så ville han blive stemplet som én af de der forbandede sorts muskede, der render rundt og laver ballade. Det var en afgrundende til, at vi flyttede hertil.” (kvinde med oprindelse i Eksjugoslavien)

Det foreslås, at man i højere grad skal se på spørgsmålet om klassernes sammensætning ud fra et socialt perspektiv (hvorvidt eleverne kommer fra belastede eller velfungerende familier) end ud fra et spørgsmål om elevernes etniske baggrund. Er der tale om børn, som klarer sig fagligt godt, er der ingen grund til at de behandles anderledes end danske børn:

“Hvis det umiddelbart er velfungerende børn, er det jo ligegyldigt, hvor mange børn og hvor mange farver, man sætter sammen. Så vil det jo bare være flot kitch” (kvinde med oprindelse i Tyrkiet)

Et antal forældre mener i øvrigt, at problemet med en større gruppe etniske minoritetsbørn i én klasse formindskes, hvis der er tale om børn af forskellig etnisk minoritetsbaggrund:

“Hvis det er fem tyrkiske børn, så er det måske for meget, fordi så taler de tyrkisk indbyrdes, men hvis det er fem tosprogede børn fra forskellige lande, så gør det måske ikke så meget.” (kvinde med oprindelse i Tyrkiet)

Nogle nydanskere argumenterer imod, at man spreder børn med tosproglig baggrund, da de mener at en sådan model ikke afspejler den hverdag, som børnene lever i. For de børn, der bor i kvarterer med mange etniske baggrunde anser nydanskerne det for vigtigt, at skolen søger at lære børnene at kunne omgås hinanden under de sociale forudsætninger, der gælder i det område, hvor de bor:

"Hvad man skal se på er, om klassens sammensætning afspejler det omliggende lokalsamfund. Så bliver det en del af integreringen. Så er det en del af den virkelighed, som de nu engang er i." (mand med oprindelse i Pakistan)

Spredningen af børn med etnisk minoritetsbaggrund kan eventuelt, hedder det, begrænses til de yngste klasser, hvor det er vigtigt at de lærer dansk på et niveau, der er sammenligneligt med de danske klassekammeraters. Ræsonnementet bag dette forslag er forståeligt, men forslaget er ikke desto mindre problematisk, mener forskergruppen. Hvordan vil børnene føle det, hvis de, grundet deres etniske baggrund, efter nogle år flyttes til andre klasser? Hvilken betydning kan denne flytning have for det netværk og de venskaber, som de har knyttet de første år, de går i skole? Vil det, som umiddelbart opstilles som et hensyn til barnet i sidste ende virke som det modsatte? Et alternativ kan være undervisningsdifferentiering, hvor det etniske minoritetsbarn er tilknyttet den samme klasse igennem sit skoleforløb, men hvor der i perioder er mulighed for at lave hold, hvor der skelnes mellem dansk som modersmål og dansk som andetsprog, og hvor de etniske minoritetsbørn i perioder kan bruge deres eget modersmål til at tilegne sig viden (Undervisningsministeriet, 1998).

Nydanskerne i denne undersøgelse giver nye perspektiver på diskussionen om, hvor mange etniske minoritetsbørn det er forsvarligt at komme i en skoleklasse, hvilket er et spørgsmål, der i den seneste tid har vakt stor diskussion, også fra politisk hold. Hvor der i den offentlige debat er en tendens til at se på spørgsmålets kvantitative dimensioner (hvor mange eller få), angriber nydanskerne – som det fremgår af forrige afsnit – i større grad spørgsmålet kvalitativt. Fx inddrages dimensioner som børnenes baggrund; hvor velfungerende deres familier er, hvor velfungerende/skolemodne de selv er, og i hvor stor udstrækning skole og lærere har god kontakt til forældregruppen, som kriterier for, hvordan en skoleklasses sammensætning skal se ud. Modellen er måske umiddelbart sværere at håndtere end en simpel opdeling i maksimum eller minimum antal, eftersom den vil bygge på (fagperso-

ners) vurderinger af hver enkelt elev og af den gruppe, som han eller hun placeres i. Men samtidig rummer modellen mulighed for, at et større antal børn (og med dem deres forældre) føler sig "med"; at de ikke ensidigt bedømmes ud fra deres etniske baggrund, men ud fra deres evner og families opbakning.

Fra et integrationsperspektiv kan det overvejes, mener forskergruppen, hvorvidt og i hvilken grad den enkelte skoles sammensætning skal afspejle det kvarter/den by, som den er en del af. En mulighed for at koordinere bolig- og skolepolitik er nævnt i tidligere forskning (Undervisningsministeriet/PLS Consult, 1998). Det er i øvrigt tankevækkende, at undersøgelsen fra Undervisningsministeriet/PLS Consult understreger, at en spredning af etniske minoritetsbørn kan have en disintegrerende effekt. Begrundelser for dette er, som det hedder i rapporten:

"For det første risikeres det, at muligheden for samvær og leg med skolekammerater efter skoletid besværliggøres, hvis afstanden mellem skole og hjem bliver for stor. For det andet - og i forlængelse heraf - bliver betingelserne for forældresamarbejdet vanskeliggjort. Det gælder især, hvis et forældrepar har børn på flere skoler. For det tredje bliver de tosprogede elever ofte spredt til skoler, hvor lærergruppen ikke tidligere har undervist tosprogede elever og derfor ikke er bekendt med de særlige krav, denne elevgruppe ofte stiller . . . For det fjerde er det ofte den samlede elevgruppes (både danske og tosprogede elever) sociale sammensætning, der har betydning for undervisnings-betingelserne."
(Undervisningsministeriet/PLS Consult, 1998)

Det kunne indvendes, at i de tilfælde hvor et kvarter omkring en skole har en meget høj andel nydanskere (over 80 pct.) vil det være "nødvendigt" at sprede de nydanske elever til andre skoler, for at de i det hele taget skal kunne få et forhold til, hvad det danske samfund er, og for at få danske venner. En afklaring af denne problemstilling må være op til den enkelte kommune, men man kan forestille sig, at dialog med familier og forældre i det pågældende område er forudsætningen for at finde en brugbar løsningsmodel. Yderligere, mener forskergruppen, kan en sådan dialog

medføre, at de pågældende familier kommer til, i større grad, at overveje fordele og ulemper ved det kvarter, som de er en del af, og dermed initiativer til, hvad der – som når det fx gælder deres børns liv – kan gøres bedre.

10.3.2. Tosprogede lærere

Flere forældre, som vi talte med under de dybtgående kvalitative interview, anser det for vigtigt, at børn, der starter i skolen med ringe dansk kundskaber anbringes i modtagelsesklasser, og først fordeles i de almindelige klasser, når de kan sproget. Nogle mener, at tosprogede lærere kun skal anvendes i starten af børnenes skoleforløb, hvor grupper af nydanske børn kan have svage dansk kundskaber, og at tosproglærerne under ingen omstændigheder må blive en hindring for udviklingen af børnenes dansk kundskaber:

“Det må ikke blive et for dominerende element. At man har en ‘tolk’ siddende, og man bare kan gå over til vedkommende.” (kvinde med oprindelse i Pakistan)

Samtidigt efterlyses en mere gennemgribende strategi for tosprogede lærere, og et større krav til deres kvalifikationer. Nogle henviser til, at de har kendskab til lærere, som “er dårlige til dansk”. Andre nævner, at man bør undersøge og revidere, om de betingelser, som tosprogede lærere for tilfældet arbejder under, er rimelige, både for lærere og elever (se også Breinholdt, 2000). De og andre nydanske lærere skal ikke kun tildeles en tolkefunktion, men fx også have lov til at undervise i almene fag som dansk og religion. I den forbindelse advarer visse nydanskere imod, at tosprogede lærere bliver tildelt en “radiator-funktion”.

“De [tosproglærerne] sidder på radiatoren. Og ligeså snart der er ballade, så skal denne person gå frem og være bussemand. Eller man bliver brugt som tolk. Eller man bliver brugt som skraldespand i lærerværelset, hvor man får hældt hele lortet over hovedet.” (mand med oprindelse i Tyrkiet)

I det hele taget opfordres der til en bedre koordinering mellem skolens andre lærere, tosproglærene, og modersmålsundervisere, end det nu anses for at være tilfældet. Hér er den foreliggende undersøgelse på linie med anden nyere dansk forskning på området (Laghaei 1995; Undervisningsministeriet/PLS Consult, 1998). Som det også nævnes under de dybtgående kvalitative interview:

“Det er ikke sådan, at du bare henter en lærer med tosproget baggrund, og så går det bare godt. Det er noget med, at hele strukturen omkring undervisningen skal være tosproget, på en eller anden måde. De danske lærere skal have et meget bedre samarbejde med de tosprogede lærere. Man har ikke bekræftet modersmållærerne. Modersmållærerne har haft deres ting, og så har de andre dansklærere deres ting. Der er tale om to forskellige former for undervisning, som ikke er koordineret.” (mand med oprindelse i Tyrkiet)

Udover at opfordre til bedre samarbejde mellem tosprogede og danske lærere og bedre struktur på undervisningen, opfordres der også til, at de tosprogede lærere “bekræftes” mere. Hvad der menes hermed skal nok forstås i lyset af citatets følgende sætning: at de tosprogede lærere føler sig udenfor eller afsondret fra de andre lærergrupper, og at de derfor ikke føler sig ligeværdige. Følelsen af ligeværd kan både forbedre dialogen mellem lærergrupperne, men også udløse større motivation blandt de tosprogede lærere, og en større integration af deres kompetencer i den øvrige undervisning.

Nydanskerne i den kvalitative undersøgelse anser det for vigtigt at se på de tosprogede læreres personlige ressourcer, for ofte er det sådan, at de bliver mødt med forventninger, der går langt ud over det rent faglige. Som beskrevet af en pakistansk mand, som selv uddanner sig til lærer:

“Jeg kan se, når jeg kommer på skoler, så kommer indvandrerne stormende til mig. Jeg kender ikke dem, og de kender ikke mig, men de kommer stormende, for de er glade for, at der er en lærer, som har den automatiske autoritet. Og de er glade for, at det er en indvandrer. Og de tror på, at det vil hjælpe, selvom der ikke er noget at gøre. De tror

på, at skolen er bedre, fordi der er sådan en lærer. Det gør én glad, men det putter også et pres på én.” (mand med oprindelse i Pakistan)

Nogle forældre foreslår, at den tosprogede lærer bruges som en personlig støtte for eleverne. Han eller hun skal fremstå som et godt eksempel for barnet, forstå barnets kultur, og i det hele taget være et forbillede, eller, som nogle formulerer det, et “spejl” for barnet. Andre mener, at det er en god ide, at etniske minoritetsbørn tilbydes en egentlig støtteperson, som i de små klasser hjælper dem sprogligt, men som i de større klasser fungerer som mellemled mellem skole og forældre. Når børnene når puberteten, er problemet i langt højere grad at finde vej mellem de forskellige normer og krav, der findes i skole og hjem, end det er det sproglige. Således fordres det direkte af nogen, at den tosprogede lærer eller støttepersonen indgår aktivt i børnenes livsvalg. Andre er mere forsigtige, og mener, at man skal passe på med at overbeskytte – hvilket kan tolkes som både et værn mod klientgørelse af børnene, og mod for megen direkte indblanding i de enkelte familiers liv.

Hvad der kan bemærkes i citatet ovenfor er beskrivelsen af den etniske minoritetslærer som en “automatisk autoritet,” hvilket kan ses som udtryk for to forhold. For det første indebærer rollen som lærer for etniske minoritetsforældre netop noget autoritært og uimodsigeligt, hvorimod danske forældre oftest opfatter læreren som en guide for deres børn (altså, en person, som man også kan være uenig med). For det andet er det muligt, at de etniske minoritetsforældre tilkender den tosprogede lærer en anden respekt end de danske lærere, fordi han er “en af deres egne”. Han er ikke en del af “systemet”, men tiltros at være en person, som både er kulturelt forstående og samtidigt formår at repræsentere denne kulturs rette forståelse i forhold til såvel minoritet som majoritet.

Hvorvidt man bør igangsætte lektiehjælp for nydanske børn, anser nydanskerne det for afhængigt af, hvor dårligt stillet den enkelte elev er. Det foreslås, at man i stor udstrækning ser på, hvad det er for en forældregruppe, man har med at gøre, og hvor man-

ge ressourcer og hvor stort et overskud denne har til at støtte børnenes faglige udvikling. En væsentlig bemærkning går på, at nydanske børns engagement i skolen ikke må indsnævres til et spørgsmål om lektier, men at man skal gøre mere ud af, at de forstår formålet med den skole, som de går i – hvad en uddannelse på længere kan føre til. For at etniske minoriteter skal klare sig og integreres godt i de danske skoler, skal der altså være noget at se frem til på længere sigt. På den måde hænger skolepolitik sammen med arbejdsmarkedspolitik – med hvilke muligheder man giver/ikke giver etniske minoriteter i det danske erhvervsliv. Ligeledes nævnes det som et motiverende element, at de tosprogede elever oplever, at deres baggrund bliver taget seriøst – fx igennem interkulturel undervisning, hvor børn får lov til at berette om deres kulturelle baggrund for deres klassekammerater, og hvor alle elever oplever klassens kulturelle mangfoldighed og får forståelse for denne (Undervisningsministeriet, 1998). I øvrigt bør forældrene i større grad opfordres til medansvar og aktiv handlen, når det gælder deres børns skolegang:

“Som forældre må man også se på, hvad der foregår, dér hvor barnet går i skole; spørge barnet ‘hvad er der galt?’ Der er ingen grund til at lukke sig inde . . . Er der noget galt, må man tage fat i det. Det er der mange, der ignorerer – eller ikke gør noget ved. De snakker ikke med pædagogen eller læreren.” (mand med oprindelse i Eksjugoslavien)

Her kan en støtte- eller kontaktperson vise sig som en mulighed for at “åbne op” for forældrenes engagement. Der kan ikke være tvivl om, mener forskergruppen, at blandt forældre, som ikke føler, at de kan formulere sig ordentligt på dansk, som har haft dårlige erfaringer med egen skolegang, eller måske har afsluttet skolen uden eksamen, kan det være svært eller ligefrem ydmygende at bistå deres barn, når det skal læse lektier. Det kan også være svært at tale åbent med lærerne i skolen om ømtålelige emner såsom problemer i hjemmet i en kultur, hvor familiens ære er noget centralt, og noget man søger at værne om. For at afklare og hjælpe med sådanne problemer, kan det netop derfor være vigtigt at opbygge en stabil kontakt med hjemmet igennem en uvildig kon-

taktperson, som familien føler sig tryk ved og ligeværdig med, både for at sikre barnet skolemæssigt og socialt. Her kan voksne nydanskere – særligt dem, som har klaret sig godt – indgå som kvalificerede bindeled, netop på grund af deres tokulturelle kompetence og erfaringer med at vokse op som etnisk minoritet i det danske samfund.

10.3.3. Modersmålsundervisning

Hvad angår modersmålsundervisning er der varierende holdning til, hvor mange år børnene skal modtage denne. Af den landsdækkende undersøgelse fremgik det, at de fleste nydanskere ønsker modersmålsundervisningen bevaret, og ca. 10-20 pct. mener endog, at den skal øges (se afsnit 3.3). De dybtgående kvalitative interview viser et bredt spektrum af holdninger til, i hvor mange år og hvor mange ugentlige timer, børnene skal modtage denne undervisning. Nogle mener, at det ideelle tilbud ville være to timer om ugen imellem 1.-10. klasse. Andre mener, at det er rigeligt, at man modtager modersmålsundervisningen indtil 5. klasse, og at undervisningen derefter skal være valgfri.

Hvad angår modersmålsundervisningens udformning mener nydanskerne, at modersmålslærernes sproglige og pædagogiske kvalifikationer bør forbedres, eventuelt ved at gøre modersmålsundervisning til et liniefag på lærerseminarierne. Optimeres modersmålsunderviserens kvalifikationer, kan denne også undervise i andre fag i skolen. Herved skabes der bedre forudsætninger for integreret undervisning, og derved større sammenhæng i de tosprogede børns skoleliv. For yderligere at gøre selve modersmålsundervisningen bedre, ønsker nydanskerne en evaluering af det eksisterende undervisningsmateriale. Under alle omstændigheder vurderes modersmålsundervisningen som tryghedsskabende og socialt integrerende (tabel 3.6). At så stort et antal voksne nydanskere mener, at modersmålsundervisningen fremmer selvtillid, dansk kundskaber og evne til at klare sig i skolen og i éns senere liv må vække til eftertanke, ikke mindst fordi det er et undervisningsforløb, som et flertal har gennemgået (Just Jeppesen 1989). Holdningen til, hvorvidt man mener, at modersmålsundervisningen er

gavnlig for éns barn, kan siges at afspejle erfaringer med, hvad modersmålsundervisningen har betydet for de udspurgte personers egen tilværelse, som i denne forbindelse må tolkes som overvejende positive og socialt integrerende.

10.3.4. Fritidsordninger

Når man spørger nydanskerne om deres erfaringer og forventninger til fritidsordninger for etniske minoritetsbørn, fx i kommunale fritidshjem, mener de, at børnenes engagement i disse kan være en god ide, men at det ikke er nogen nødvendighed:

“Generelt har indvandrerbørn ikke brug for sådan noget som fritidshjem og børnehave. Og det har noget at gøre med, at der for det meste er en hjemmegående mor.” (mand med oprindelse i Tyrkiet)

Barnets behov for at gå i fritidsordning tolkes således først og fremmest i forhold til, om barnet har et “pasningsbehov”. Går en af forældrene hjemme, er der ingen grund til, at det deltager i sådanne tilbud. Andre nydanskere erkender dog, at en centrering af barnets pasning til familien også har sine bagsider:

“Det er en ulempe for dem, for de får ikke nogen danske venner, og bliver ikke integreret i det danske samfund.” (mand med oprindelse i Tyrkiet)

Ytringer om fordele og ulemper ved fritidshjem må sammenholdes med, hvor mange nydanskere der i den landsdækkende undersøgelse angiver, at deres børn faktisk er med i sådanne ordninger.

Over 65 pct. af kvinderne angiver, at deres børn går i fritidshjem mod over 35 pct. af mændene (tabel 10.1). Fritidshjem tager altså imod et pænt antal etniske minoritetsbørn. Hvorfor der er forskel kønnene imellem finder vi svært gennemskueligt. Hvad kommunerne kan overveje er, om flere etniske minoritetsbørn og -unge skal med i sådanne fritidaktiviteter? Hvis et antal forældre kun ser fritidshjemmet som et pasningssted, kan det være en ide at gå ind og præsentere andre perspektiver. Fritidshjemmet kan være et

Tabel 10.1.**Går dit barn på fritidshjem? Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Ja	47	73	56	66	37	68
Nej	53	27	44	34	63	32
I alt procent	100	100	100	100	100	100
I alt personer	43	66	90	105	92	57

sted, hvor børnene kan få danske venner, og derved blive bedre til at tale dansk. Fritidshjemmet kan være et sted, hvor børnene kan lave lektier, og få hjælp til dette. Fritidshjemmet kan være et sted, hvor man kan udvikle interesser for sport og andet, som gør det mindre attraktivt at "hænge ud" på gaden.

Forskergruppen mener i den forbindelse, at fritidshjemmene også må udvikle strategier for at holde på de etniske minoritetspiger. Det kønsblandede miljø i disse institutioner kan gøre det mindre attraktivt for særligt muslimske piger at komme der, og for deres forældre, at tillade, at de gør det. Strategier kan være at lave særlige pigeklubber og pigeprojekter, således som det allerede ses flere steder i landet.

10.4. Overgangen til videreuddannelse og arbejdsmarked

Behovet for en støtteperson eller vejleder nævnes også som vigtigt, når det gælder overgangen fra skole til erhverv. Vejlederen skal her, endnu engang, ikke "blot" hjælpe den unge i dennes valg og møde med det danske samfund, men i mindst ligeså høj grad understøtte og forklare den unges valg overfor forældrene:

"De unge ved godt, hvad de vil. De kan bare ikke, medmindre de har forældrene med sig" (kvinde med oprindelse i Tyrkiet)

Som det er tilfældet med kontaktpersonen under barnets skoleforløb, udtrykkes det som vigtigt, at erhvervsvejlederen/ kontaktpersonen er en person, som både den unge og dennes familie har tillid ved. Vedkommende skal være fagligt kompetent, have gennemslagskraft overfor forældrene, og kunne hjælpe dem til at se, hvad den unge har evner til. Visse af nydanskerne nævner, at forældrene let kan presse de unge ud i erhverv og videregående uddannelser, som de ikke kan klare, eller ikke har lyst til, ikke mindst fordi de har langt mere at skulle have sagt i deres børns liv, end forældre i de fleste danske familier. Den unge er ikke absolut fritstillet. En erhvervsvejleder/kontaktperson kan være et incitament til at få den unge i tale, og få denne til at formulere sine egne ønsker. Samtidig kan kontakten og fokus på en fælles beslutningsproces understrege, at indvandrerforældrene stadig spiller en betydningsfuld rolle i deres barns liv – at deres råd og holdninger ikke overses – og desuden, at de nyder en værdighed i det danske samfund, som giver dem ret til og mulighed for at blive hørt i sager, som står dem nær.

Erhvervsvejledning for unge nydanskere anses således generelt for en god ide og vigtigt incitament til at komme videre.⁷⁾ Nogle af de interviewede ytrer dog et ønske om, at (visse) erhvervsvejlederes forventninger til de unges kompetencer revideres. En ung mand med oprindelse i Tyrkiet beretter således kritisk om et projekt, som han overværede i en Storkøbenhavnsk kommune:

“Forventningen til indvandrerbørnene var, at de skulle på teknisk skole . . . Der blev holdt møde med forældrene, og det var som om der i det her land kun findes tekniske skoler. Der findes ikke nogen gymnasier, der findes ikke nogen universiteter.”

I øvrigt understreger nydanskerne, at større fokus på at motivere nydanske unge til at uddanne sig og stile højt/højere inden for det danske arbejdsmarked ikke kun har betydning for dem på kortere sigt, men også for de kommende/opvoksede generationers valg,

7) For nærmere beskrivelse og analyse af nydanskernes erhvervskompetencegivende uddannelse, se afsnit 3.5.

muligheder og sociale integration langt ud i fremtiden. Ved at ud-danne sig kan etniske minoritetsunge:

“.bevise, at de du’r til noget, så de også kan give noget selvtillid videre til deres egne unger. Så de ikke generation efter generation føler, at ‘de er ingenting’, selvom de får en uddannelse . . . Det er ligesom med et dansk barn, der mangler en arm, eller har et andet handicap – giv dem der er anderledes en chance for at bevise, at de er ligeså meget som alle de andre. Men hjælp dem lidt på vej. Giv dem en protese til hånden - giv dem et sprog så de kan formulere sig.” (kvinde med oprindelse i Tyrkiet)

10.5. Arbejdsformidling og arbejdsmarked

Som det fremgår af kapitel 4 er ca. 10-30 pct. af svarpersonerne i den landsdækkende undersøgelse arbejdsløse. Særligt er kvinder med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan ramt af arbejdsløshed – kun ca. halvdelen af disse er i beskæftigelse (se afsnit 4.2).

Ingen af dem vi spurgte under de dybtgående kvalitative interview modtager/har modtaget kontanthjælp. Flere af dem, som i korte eller længere perioder har været uden arbejde, har gjort brug af arbejdsformidlingen (AF)⁸⁾ for at komme i arbejde igen; men deres erfaring med den hjælp og vejledning, som de har fået der, varierer. Nogle kritiserede den måde, som de og andre med etnisk minoritetsbaggrund bliver behandlet på:

“Mange gange oplevede jeg faktisk, at de godt kunne virke lidt... ‘hvad laver du egentlig her?’ og ‘hvad får dig til at tro, at...’. Det var bare en sludder for en sladder, man fik, når man tog ind på arbejdsformidlingen” (kvinde med oprindelse i Tyrkiet)

Nogle af nydanskerne mener endda, at AF har været med til at forhindre, at de har fået arbejde. En ung mand med oprindelse i

8) Arbejdsformidlingen er ikke en del af den kommunale indsats. Alligevel mener forskergruppen, at de erfaringer som nogle af de interviewede nydanskere har gjort sig dér, også kan komme kommunerne til gode i deres indsats, fx i socialforvaltningerne, som tager sig af kontanthjælpsmodtagerne.

Tyrkiet beretter således om, hvordan han, efter at have fundet en interessant stillingsannonce, havde henvendt sig til AF for at få formidlet kontakten. Konsulenten dér nægtede ham firmaets adresse, ud fra en henvisning til, at ansøgeren var af indvandrerbaggrund, og arbejdsgiveren var negativt stemt overfor nydanskere:

“Da gik jeg virkelig og overvejede min integration, og fik et had til det her samfund. For jeg havde altid troet, at når man ikke gad integrere sig, så var det ens egen skyld.” (mand med oprindelse i Tyrkiet)

Nogle af nydanskerne foreslår, at man indfører turnusordninger på landets arbejdsformidlinger, således at sagsbehandlerne ikke “kører surt i det”, og begynder at behandle etniske minoriteter anderledes end danske arbejdssøgende – eventuelt fordi de har haft dårlige erfaringer med nogle af dem. I øvrigt nævner de, som har gode erfaringer med AF, at en kompetent og forstående sagsbehandler er et vigtigt incitament til at nå langt, og komme i gang med både handlingsplan, uddannelse og arbejde. Nogle har god erfaring med puljejob og jobtræning, særligt hvis de ikke helt var sikre på, hvilken form for beskæftigelse de ønskede at kvalificere sig til. Stort set ingen af de adspurgte har erfaringer med iværksætterordninger, og synes ikke videre interesserede i disse ordninger.

Selvom nydanskerne i denne undersøgelse fremhæver behovet for kontaktpersoner med flerkulturel kompetence i forbindelse med kontakt til danske institutioner og det danske arbejdsmarked, må man være opmærksom på, at det ikke er alle, der ønsker at blive ansat alene på baggrund af deres etniske tilhørsforhold (se kapitel 4). Den nu voksne befolkning af nydanskere, og med dem deres børn, ønsker ikke per automatik at være “integrationsmedarbejdere”. Både institutioner og virksomheder, såvel som arbejdsformidling og socialforvaltning skal tage hensyn til nydanskernes ønske om, ikke *alene* at blive ansat ud fra en kvalifikation som “etnisk”. Man kan godt være nydansk lærer uden partout at skulle arbejde med tosprogethed, eller nydansk børnehavepædagog i en børnehave uden etniske minoritetsbørn.

I forbindelse med en bedre integration på arbejdsmarkedet fokuserer nydanskerne blandt andet på, at kommuner, arbejdsformidlingerne og fagforeninger må gøre et større stykke arbejde for at informere virksomheder og arbejdsgivere om, hvad det vil sige at ansætte en medarbejder med anden etnisk baggrund end dansk. Kommunerne kan evt. statuere et godt eksempel ved selv at ansætte etniske minoriteter i forskellige jobfunktioner. De indvandrere og nydanskere, der har uddannelse og papirer i orden, hedder det, kan ikke gøre mere, end de allerede gør. Nogle virksomheder, mener de adspurgte, virker "bange" for at ansætte personer med etnisk minoritetsbaggrund, måske fordi de er usikre på, hvordan de andre medarbejdere reagerer. Denne tolkning synes ikke ubegrundet; en nyligt foretaget undersøgelse afspejler således, at 25 pct. af private virksomheder i Danmark ikke ønsker at løse rekrutteringsproblemer ved at ansætte flygtninge eller indvandrere (Arbejdsmarkedsstyrelsen, 2000). For at få nydanskere aktivt med i arbejdsstyrken synes det derfor nødvendigt mere indgående at iværksætte informationskampagner om etniske minoriteter og deres kulturelle baggrunde til både arbejdsgivere og medarbejdere, for – om muligt – at fjerne den usikkerhed og de fordomme, der kan være til hinder for ansættelse af disse:

"Den eneste form for oplysning, de [arbejdsgivere og medarbejdere] får i dag, det er gennem medierne - og det er ikke lige det mest positive Men vi er jo andre end folk med køller, som slår gamle damer ned. Når man ta'r os alvorligt og ansætter os, så slider vi mere i det . . . Vi er mere taknemmelige på en eller anden måde - over at blive set og blive hørt og blive ansat." (kvinde med oprindelse i Tyrkiet)

I det hele taget beskriver nydanskerne det som vigtigt, at komme diskriminationen på arbejdsmarkedet til livs. Det kan, som allerede nævnt, ske igennem oplysning, men et egentligt pres på arbejdsgivere og virksomheder kan også blive nødvendigt:

". . . det er simpelthen kanonsurt at du er fuldt ud ligeså god som de andre, men eftersom du tilfældigvis hedder Muhammad, så bliver du så kasseret for det. Og så er det fuldstændigt ligegyldigt hvad politiker-

ne siger. Der lægges slet ikke pres på virksomhederne. . . . Heller ikke fra DA eller LO. Det er den vej, de skal gå. De [nydanskerne] skal ikke have særbehandling, men de skal lægge kanonstort pres på virksomhederne, på erhvervslivet.” (mand med oprindelse i Eksjugoslavien)

Hvordan dette pres skal udformes giver de adspurgte ikke nogle direkte bud på. Det kan nævnes, at både LO og DA i den seneste tid har søgt at udarbejde tiltag til fremme af nydanskernes integration på arbejdsmarkedet. LO har blandt andet iværksat “200&300” projektet, som skal sikre etnisk minoritetsunge praktikpladser (*Ud-spil*, 2000). DA søger at styrke indsatsen på det lokale plan, særligt igennem samarbejde med kommunerne og de enkelte virksomheder.⁹⁾ Repræsentanter for både det offentlige og private arbejdsmarked har igennem Foreningen Nydansker (stiftet maj 1998) søgt at medvirke til nydanskernes integration på arbejdsmarkedet (Møller Hansen, 1999).

Endelig foreslås det fra nydanskernes side, at kommunerne forsøger at få en række stærke personer med etnisk minoritetsbaggrund ind på virksomhederne, for at danne en “port” for andre, således som man kan se det i den nuværende “isbryderordning”. Sådanne personers rolle på arbejdspladsen er ikke begrænset til det rent arbejdsmæssige – de skal også tage kampen op mod de fordomme, som eventuelt måtte findes på virksomheden. Men nydanskerne erkender det også som en hindring, at de personer, som har den rette profil til en sådan opgave – som er stærke nok – for det meste allerede har et godt arbejde, eller har startet egen virksomhed.

10.5.1. Opsummerende ideer

Ideer til initiativer, der kan fremme nydanskernes integration på arbejdsmarkedet kan således summeres op som følger:

For det første opfordres til større bevågenhed omkring, hvordan nydanskere behandles i socialforvaltningen og på arbejdsformidlingen. Får de samme behandling som andre borgere? Eventuelt

9) Ifølge *Stafet 2000*, arrangeret af Nævnet for Etnisk Ligestilling, den 28. februar 2000.

kan man indføre turnusordning blandt sagsbehandlere, for at undgå at disse kører træt i forhold til nydanske medborgere.

Hvad angår det egentlige arbejdsmarked, kan man satse på mere information til og undervisning af arbejdsgivere og medarbejdere i interkulturel forståelse på de danske virksomheder. Medarbejderne må igennem interkulturel undervisning rustes til, i større grad, at åbne op for nye kolleger, og til i større grad se dem som folk, der kan bidrage positivt til en fælles arbejdsplads. "Isbryderordningen" og "brobyggerordningen" kan ses som gode fundament for nydanskernes integration på arbejdsmarkedet, men kan udbygges med fx møder og konferencer arrangeret i fællesskab af de virksomheder, som har erfaring med ansættelse af nydanskere, og dem, som ikke har det.

Yderligere nævnes det blandt arbejdsmarkedets parter, at virksomhedernes stigende bevidsthed om svindende arbejdsressourcer, et stigende behov for international erfaring og kommunikation på et stadigt mere globalt marked, og endog udenlandske firmaers krav om samarbejdspartneres kulturelle "diversitet" på længere sigt kan være vigtige incitamenter for, at ansætte etniske minoriteter, således at deres flerkulturelle indsigt kan gå hen og blive en vigtig handelsmæssig ressource.¹⁰⁾

10.6. Boligforhold/bydele

Hvorvidt man geografisk skal sprede nydanskere, indvandrere og flygtninge, for at undgå etniske bydele, eller om man skal lade etniske minoriteter bo, hvor de selv ønsker det (eller økonomisk tvinges til det), er gentagne gange taget op til politisk diskussion. Hvad mener nydanskere selv om problemstillingen, og har de nogen modeller for, hvad de bedste strategier er for etniske minoriteters bosætning i det danske samfund?

Den foreliggende undersøgelse viser bl.a., at få nydanskere bor i områder med stor koncentration af etniske minoritetsfamilier (ta-

10) Foredrag af Lars Goldschmidt, Dansk Industri, *Stafet 2000*, arrangeret af Nævnet for Etnisk Ligestilling, 28. februar 2000.

bel 5.2 i kapitel 5). Højst 15 pct. bor i bydele, hvor mellem 76-100 pct. af de andre beboere udgøres af etniske minoritetsfamilier. At det forholder sig således kan indgå i diskussionen om, hvorvidt man skal gøre en aktiv indsats for at sprede nydanskere og indvandrere geografisk: det virker som om det er en strategi, som de allerede, i det mål det er muligt, vælger for sig selv og deres familier. Visse af de adspurgte i de dybtgående kvalitative interview har en direkte negativ og afvisende holdning til etniske bydele:

“Det er jo meget svært at blive integreret, når man laver sådan nogle etniske bydele. Når man bare går ind til sin nabo, og snakker sit eget sprog der. Der er mange eksempler på kvinder, som har boet her i tyve år, og som ikke kan snakke dansk, på grund af de etniske bydele.”
(mand med oprindelse i Tyrkiet)

Andre af nydanskerne har en mere moderat holdning, der ikke mindst er præget af et generationelt perspektiv. Fx kan man se på etniske bydele som noget godt for de ældre generationer, fordi der er en tryghed ved at bo tæt op og ned af mennesker, som taler samme sprog og som man umiddelbart kan kommunikere med (se også afsnit 5.2.3). Men for de yngre generationer kan det at bo i en etnisk bydel i højere grad være en besværende stempling, noget, som svækker deres selvværd:

“Jeg kender ikke nogle unge, der synes det er fedt at bo sammen med en masse andre indvandrere. Jeg tror, vi alle sammen flygter fra de der steder. Det er sådan lidt yt at sige, at man fx bor i Ishøj eller Albertslund - de dér typiske steder” (kvinde med oprindelse i Tyrkiet)

Modstanden mod at ville bo i en bydel med høj etnisk koncentration kan også ses i nydanskernes evaluering af, om deres børn lærer nok dansk i sådanne bydele. I den landsdækkende undersøgelse svarer et flertal (ca. 70 pct.) af nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet og lidt færre (ca. 60 pct.) af nydanskerne med oprindelse i Pakistan, at de ikke mener, at deres børn lærer nok dansk (tabel 5.1). Også dette kan ses som et vigtigt incitament til at flytte væk, hvis og når man har råd til og mulighed for det.

Nogle nydanskere markerer sig dog positive til spørgsmålet om etableringen af etniske bydele under de dybtgående kvalitative interview. Her slipper man som nydansker for kulturel “nedprioritering” og tilråb. Ens oprindelseskultur er en accepteret del af lokalmiljøet. Der er dog den risiko, nævnes det, at man bliver “etnificeret” – at man bliver et objekt, som majoritesbefolkningen kan tage hen og kigge på, og synes er interessant (og ufarlig), så længe bydelens beboere befinder sig indenfor dets rammer. I øvrigt har etnificeringen af et kvarter den begrænsning, at væsentlige institutioner som fx skoler eller kommunekontorer altid vil repræsentere det, som majoritetsbefolkningen står for. Etniske bydele, fremhæves det, vil aldrig være fuldstændigt etniske – de besluttede instanser vil altid modvirke en absolut segregering mellem minoritets- og majoritetssamfund.

Andre gør opmærksom på, at afgørelsen af, hvorvidt etniske bydele er gode eller dårlige at leve i, afhænger af, om man har valgt at bo på den måde af lyst, eller fordi man er tvunget sammen. Der henvises til, at visse (omend ikke alle) bydele med overvejende etnisk minoritetsbefolkning fungerer godt andre steder i den vestlige verden og vestlige storbyer, som fx London. Sådanne etniske bydele fremhæves som værdsatte og integrerede dele af, hvordan disse byer ser ud, og endog hvordan de hævder sig udadtil.

Men hvordan skaber man en fælles berøringsflade mellem nydanskere og deres familie og andre danske familier? Skal man lave fælles aktiviteter? Her svarer nogle, at ideen er ganske god, men at den ikke fungerer i praksis. Som en kvinde af pakistansk oprindelse formulerer det: *”I sidste ende sætter hver gruppe sig jo for sig - jeg ved ikke om det er med vilje, at det sker - men det sker i hvert fald”*. Andre bemærker, at den slags initiativer ikke nødvendigvis fremmer forståelsen; de danskere, som tilmelder sig sådanne aktiviteter, vil være dem, som i forvejen har tilknytning til indvandrere; ikke dem, som ser på dem som “fremmede”. Den bedste måde at komme i kontakt med hinanden på, nævnes det, er igennem uformel kontakt: *“Man kan jo starte med at lære naboen at kende – lære dem man bor i opgang med, at kende..”* (kvinde af pakistansk oprindel-

se). Spørgsmålet er selvfølgelig, hvordan sådanne initiativer til "at snakke med naboen" kan igangsættes, om forsøget altid lykkes, og hvad man skal gøre i de tilfælde, hvor den ikke gør?

Nydanskerne i den foreliggende undersøgelse kommer ikke direkte med forslag til en løsningsmodel. Men inspireret af anden tidligere forskning (Laghaei 1995) mener forskningsgruppen, at det kan være en ide, at søge at synliggøre nydanskere i boligområder med store etniske minoritetskoncentrationer som andet end problemskabere, men også som problemløsere. Det kan have betydning at et antal lokalbetjente, postbude, boligkonsulenter fritidspædagoger, og kommunale embedsmænd i det enkelte lokalområde er af etnisk minoritetsbaggrund. Beboerrådgivningen kan også spille en rolle som kontakthoved. Yderligere kan det have betydning, at man i større grad tilskynder de etniske minoriteter til at deltage i de demokratiske beslutningsprocesser i lokalområdet. Manglende deltagelse behøver ikke tages som udtryk for manglende interesse, men kan i lige så høj grad ses som udtryk for uvanthed med at deltage i beboerråd og -bestyrelser, særligt for dem, der har oprindelse i lande med diktatur eller borgerkrig.

Demografiske studier fra andre vestlige lande viser, at etniske minoritetsbefolkninger bevæger sig geografisk over tid, og i takt med øget indkomst og integration i skole- og uddannelsesinstitutioner og arbejdsmarkedet. Spørgsmål om, hvor folk slår sig ned er drevet af praktiske interesser og familiens økonomiske muligheder (Amersfoort, 1988). Uviljen mod at bo i etniske bydele er nok i større grad koblet til disse socioøkonomiske elementer, end den repræsenterer en uvilje mod ens forældres kultur og måde at leve på. At bo i bydele med høj etnisk koncentration er ofte forbundet med at skulle bo til leje i alment boligbyggeri med "en overvægt af økonomisk og socialt dårligt stillede grupper" (Hummelgaard m.fl., 1995). Det er nok i stor udstrækning sådanne forhold, som nydanskerne ønsker at komme væk fra. Hertil kommer så hensynet til deres børn; at de får lært ordentlig dansk, kommer i en god skole, og i det hele taget får en god start på livet.

Det efterlader selvfølgelig stadigvæk spørgsmålet om dem, som bliver tilbage. Nogle bliver måske af økonomiske grunde, andre fordi etniske kvarterer giver dem tryghed. I disse tilfælde, mener forskergruppen, er den bedste løsning sikkert at arbejde med disse personer i det kvarter, hvor de bor. Et tilbud til disse tilbageblevne kan fx være deltagelse i foreningsliv og demokratiske processer om og i lokalområdet.

10.7. Foreningsliv

Engagement i danske klubber og foreninger, kan også være en måde at få en tættere tilknytning til det danske samfund. Dette afspejles fx i en mand af tyrkisk oprindelses beskrivelse af sit engagement i en lokal karateklub: for ham var det hans "første hjem i Danmark". Livet i sports- og fritidsklubber kan, mener nogle af nydanskerne, give de unge et indhold i livet, så de bliver holdt væk fra "at rende rundt på gaden." Andre er mindre positive:

"Selvom jeg nu gik ind i en dansk forening, som jeg interesserede mig for, så tror jeg ikke, at jeg ville få så mange venner, bare fordi jeg gik der. Så ville jeg måske gå rundt alene. De gider ikke snakke med én bare fordi, man er medlem..". (kvinde med oprindelse i Tyrkiet).

Andre nævner, at danskere og nydanskere ofte danner klubber hver for sig. Hvis nydanskere bliver medlemmer af klubber, hvor der er mange danskere, har danskerne det med langsomt at trække sig ud (eller blive trukket ud af disse af deres forældre) – et fænomen, som tidligere har været nævnt i dansk forskning på området (Røgilds, 1995). I øvrigt kan det være et problem for pigerne, at foreningsliv kan medføre en mixning af drenge og piger; et forhold, som af nogle kan tolkes som utilladeligt både ud fra et religiøst og kulturelt perspektiv. Pigerne synes i det hele taget underlagt strengere restriktioner, når det gælder engagementer i fritids- og foreningsliv (Mørck, 1998, se også kapitel 6 og 7). Restriktionerne sker gerne med henvisning til, hvad kulturelle normer tillader, og hvad de ikke gør.

“Drengene kan godt nok tage til nogle klubber, men pigerne kan ikke på grund af så mange andre ting; kulturen, der forbyder det, og man kan jo ikke mixe de to køn. Det er heller ikke velset. Så har man de dér syningskurser, men det er jo ikke ligefrem spændende hver gang . . . [der er] så meget af det dér med, at man ikke må snakke for meget. ‘Det dér må hun ikke vide om mig’, og ‘hvad nu, hvis hun går hjem og snakker?’ Småbitte ting, som spiller meget ind i den dér sociale verden, som hele tiden skal tages i betragtning. Man må ikke være for åben, og man må ikke give for meget af sig selv, og komme med sine egne meninger. Og så er der jo ikke så meget tilbage, når man skal lave noget socialt.” (kvinde med oprindelse i Pakistan)

Man må selvfølgelig her ikke være blind for, at kultur er et flydende begreb, som kan tolkes forskelligt alt efter, hvem der gør det, og hvornår og hvor og sammen med hvem, denne tolkning foretages. Udtryk om kulturens essentielle indhold, som man ser det ovenfor, er derfor relativ, og langt fra alle piger af pakistansk oprindelse fortolker deres kultur på samme måde. Også i kommunalt arbejde må man være opmærksom på et bredt spektrum af kulturelle tolkninger og forståelser af kulturelle krav inden for de enkelte etniske minoritetsgrupper. At nogle nydanske piger bliver væk fra kønsblandede arrangementer eller klubber betyder ikke, at alle gør det. En opgave kan ligge i, evt. med tosproget personale og kontaktpersoners hjælp, at udforme kommunale ungdomsprojekter/klubber således, at de unge ikke opfatter deres fritidsaktiviteter som stående i modsætning til deres kulturelle arv, men som endnu en mulighed for at udleve den.

Foreninger, som tilbyder aktiviteter for både danskere og nydanskere nævnes ikke som de eneste muligheder for en integrationsindsats. Også de foreninger og klubber, som de etniske minoriteter selv danner, kan åbne op for denne mulighed, og i visse tilfælde bedre, end etnisk blandede klubber. Som det nævnes af en nydansk mand i hans beskrivelse af en pakistansk ungdomsforening i Københavnsområdet:

“Det kan godt være, at det ikke er integration mellem pakistanere og danskere [der foregår i foreningen], men i hvert fald integration mellem pakistanske forældre og danske børn . . . Og de tager nogle emner op som skilsmisse og ægteskab. Hvis en dansk forening gjorde det, så ville alle indvandrere råbe vagt i gevær. Men når en intern organisation gør det, så er det helt fint.” (mand med oprindelse i Pakistan)

At blive en del af det danske samfund er således en proces, der i lige så høj grad indeholder og indebærer dialog og beslutningsprocesser indenfor de enkelte etniske minoritetssamfund, som det indebærer en dialog med majoritetsbefolkningen. Det afspejles som vigtigt, at minoritetssamfundene selvstændigt finder frem til egne løsninger på de varierende problemstillinger, der vedrører deres liv i Danmark; at beslutningerne ikke kommer udefra, og føles som påtvungne.

Det er vigtigt, mener forskergruppen, at statslige og kommunale institutioner er opmærksomme på disse forhold. For det første må man overveje, hvad man kan gøre i de foreninger og klubber, som er tiltænkt et bredt sammensat medlemskab af lokalsamfundets borgere, hvad enten det drejer sig om etniske danskere eller etniske minoriteter. Hvordan skaber man forhold disse steder, som gør det attraktivt for forskellige etniske grupper at mødes dér, og skabe noget sammen? Hvordan får man ikke mindst forældregruppen til at acceptere, at det ikke skader deres barn, at være sammen med børn med en anderledes (dansk) kulturel baggrund? Hvordan hanker man op i udsatte børn i disse klubber? Skal der en multikulturel formidler eller vejleder til? Et central problem er, at foreningsarbejde oftest er frivilligt arbejde, og at der, hvis sådanne integrerende projekter igangsættes, skal tilføres en større mængde økonomiske ressourcer. Indenrigsministeriet har dog sikret en finanslovsbevilling til kulturelle og oplysningsmæssige aktiviteter for og om indvandrere/flygtninge for år 2000, som foreninger og institutioner kan søge til formål som de ovenfor nævnte (Indenrigsministeriet, 2000b).

Kommunerne, mener forskergruppen, må nok i større udstrækning have tillid til, at etniske minoritetsforeninger har en vilje til at gøre noget ved emner, som kan fremme integrationen og et godt liv i det danske samfund. Også disse foreninger er opmærksomme på problemer som vold, skilsmisse og kriminalitet inden for deres egne rækker, og søger at gøre noget ved problemerne. Kommunernes initiativ i denne forbindelse må i større udstrækning være at søge at støtte disse initiativer, end at søge direkte indblanding eller overvågning. Som det fremgår af ovenforstående citat, kan udefra kommende indblanding eller styring have en direkte modsat effekt end den ønskede. Måske det her også drejer sig om at give de etniske minoriteter en stolthed og sikkerhed ved egne initiativer, som til dels mangler for øjeblikket. Integration kan herved blive noget, som gruppen selv frivilligt arbejder for, i langt højere grad end et udfrakommende krav. Det skal ikke overses, at etniske minoritetsgrupper i andre vestlige lande fx har formået at oprette centre for voldsramte kvinder og lektiehjælp projekter for børn, og dette med stort held (Schmidt, 1998). At dette er en proces som kræver tid, kan ikke tages som udtryk for, at det aldrig vil ske. Derfor er det vigtigt, at de kommunale beslutningstagere er opmærksomme på etablering af nydanske "hjælp-til-selv-hjælp" projekter, og søger at støtte dem. Både fordi disse projekter kan afhjælpe udsatte individers problemer, men også fordi de kan gøre dele af det danske samfund selvhjulpne. Og netop muligheden for selvhjulpne, at kunne stå på egne ben, må anses for at være en uundværlig komponent i disse gruppers integration i det danske samfund.

English Summary

About the Study

In 1987, the Danish National Institute of Social Research initiated a country-wide study of young second generation immigrants from Turkey, Pakistan and the former Yugoslavia. Only young people between the ages of 18-25 who had lived for more than 10 years in Denmark participated in the study; almost none of them had been born in Denmark. The study showed that most of the young second generation immigrants were socially well functioning (Just Jeppesen, 1989). Many were in (post)secondary school or had permanent employment on the labour market. Nevertheless, second-generation immigrant youth tended to have fewer years of public school than did Danish youngsters of the same age. Also, the young second-generation immigrants had less frequently taken a qualifying education (either vocational education/training or higher education) than young Danes.

Ten years have passed since the 1989 study was carried out. During this period, much has changed in the Danish society, especially as concerns the development of Denmark's ethnic minority communities and Danish legislation affecting them. The present study seeks to provide information about the same group of second-generation immigrants that were studied ten years ago. This age group, now 30-35 years of age, is particularly interesting because the framework for the subjects' lives has stabilised within the last decade in areas such as education, employment, creating a family, etc. The study seeks to describe developments among second-generation immigrants who have lived in Denmark for more than 20 years. The study also attempts to introduce second-generation immigrants' reflections on and experiences with Danish political regulations concerning the integration of new citizens, and the ideas for change that they have in that respect.

The study focuses on a broad range of themes: education, work, size of households, housing, family structure and marriage, relations between generations, culture, and participation in political life. The data used in the study was collected primarily through a national survey, carried out in the spring of 1999. Interviewers initially visited a total of 1052 selected respondents who had come to Denmark with their parents from Turkey, Pakistan and the former Yugoslavia. A standardised questionnaire with closed response categories was used for the interviews. A total of 696 individuals were interviewed, yielding a response rate of 66 per cent.

In addition the researchers carried out a number of comprehensive qualitative interviews with 11 individuals of Turkish, Pakistani and ex-Yugoslav descent during the autumn of 1999. These interviews were carried out in order to deepen and add perspective to the data collected during the national survey. Excerpts from the qualitative interviews are included in the report.

Where it is possible and relevant, the report compares the findings of the 1999 survey with the data collected and analysed in the 1989 report. This comparison provides information on how the livelihood of second-generation immigrants in Denmark has changed over the last decade. Have they, for example, changed attitudes on questions of marriage, child-rearing, religion, etc.?

Main Findings

Education

The degree to which second-generation immigrants from Turkey, Pakistan and the former Yugoslavia begin a qualifying education varies. Less than half the respondents of Turkish descent have started or completed a qualifying education (approximately 30 per cent of the men and 40 per cent of the women). Among second-generation immigrants from Pakistan and the former Yugoslavia 60-70 per cent among both men and women have started and/or completed a qualifying education.

Second-generation immigrants from the three countries of origin choose different educational careers. For example, many respondents of Pakistani descent select academic careers requiring several years of additional schooling, while respondents from ex-Yugoslavia choose shorter vocational careers.

The study shows that an important factor influencing educational choices is the person's age at the time of migration to Denmark. The older the respondents are when they arrive to Denmark, the more often they tend to leave public school without a diploma, and the less often they complete a qualifying education. One explanation may be that people who settle in Denmark in their late teens, for example, do not learn Danish as well as those who came to Denmark as infants or young children. Many of the respondents who left public school without a diploma, and thus were unable to start a qualifying education, remark that their decision was due to a lack of proficiency in Danish. Many of these respondents state that they were unable to follow or understand what went on in the classroom setting. Among the three groups, the second-generation immigrants from Turkey were the oldest when they settled in Denmark, which may provide some of the explanation as to why so few among this group have obtained a professional diploma.

Some second-generation immigrants state that they left public school before obtaining their final degree or did not continue in a school for qualifying education, due to parental demands. Some explain that when reaching their late teens, they were expected to work. Thus, some first-generation immigrants seem to lack interest in the further education of their children. Closer analysis of the data from the national survey also shows that those second-generation immigrants who have one illiterate parent, and whose parents have lacked interest in their children's schooling, are less likely to have a qualifying education than other respondents. Second-generation immigrants from Turkey have the least educated parents, and their parents show the least interest in their children's schooling. This may explain why second-generation

immigrants from Turkey are the least educated of the three ethnic minority groups in the survey.

Labour Market

Results from the national survey indicate that second-generation immigrant men between 30-35 years of age are doing well in the Danish labour market. Approximately 80 per cent of the male respondents are employed, while approximately 10 per cent are unemployed or outside the labour market. Almost all men who are currently outside the labour market are participating in some kind of education/training.

Second-generation immigrant women do not have as high a rate of employment as their male counterparts. Among the women interviewed in the national survey, only 60 per cent of women of ex-Yugoslav descent and approximately 50 per cent of the Turkish and Pakistani women are currently employed. Approximately 20 per cent are unemployed and approximately 25 per cent are outside the labour market. That women are educating themselves is not as much a factor for their non-participation in the labour market as is the case among the men. These women's limited participation on the labour market is often the consequence of their raising small children.

Our findings indicate that women tend to have lower rates of employment than men, both because it is more difficult for them to procure a job and because they choose not to work, preferring instead to care for their children. It is notable that our analyses show a greater difference between men's and women's employment rates than was the case ten years ago. In 1989, men and women had very similar rates of employment and education.

Even though men of Turkish descent tend to be less likely than second-generation Pakistani or ex-Yugoslav men to have a qualifying education, all three groups seem to have the same rate of employment. Neither is there any difference in the employment rate

of women from Turkey and Pakistan, although Pakistani women tend to have a higher level of education.

The level of education is associated with respondents' position in the job hierarchy among wage earners. Respondents of Turkish descent often occupy a lower position on the job status hierarchy than do respondents of Pakistani and ex-Yugoslav descent.

A good number of Turkish and Pakistani men are self-employed. About 20 per cent of the men from these two ethnic minority groups have their own businesses, a proportion twice that of men of ex-Yugoslav descent and of the Danish population as a whole.

Respondents were asked whether they found their present employment to be equivalent to their level of education. Most answered the question in the affirmative. Still, some differences on the issue prevail among the three ethnic minority groups. Between 25 and 30 per cent of Turkish and ex-Yugoslav men report that their job does not match their education level. Many of these men have completed qualifying educations but are employed in jobs requiring no particular occupational skills. The present study cannot determine whether this tendency reflects ethnic discrimination or is the result of a free, personal choice of respondents whose jobs apparently do not match their educational skills.

Housing Conditions

Many participants in the Danish debate on ethnic minority housing patterns comment on how the high geographical concentration of such groups in parts of the country may slow down the integration process. The present study shows that about two-thirds of the respondents of Turkish, Pakistani or ex-Yugoslav origin live in neighbourhoods with a low concentration of ethnic minorities (i.e., where less than 25 per cent of the families are ethnic minorities). Less than 15 per cent of the respondents dwell in neighbourhoods with a high concentration of ethnic minority

families (i.e., with ethnic minorities comprising over 50 per cent of all households in the neighbourhood).

Only few respondents expressed the desire to see a greater concentration of ethnic minority families in their neighbourhood. Among those living in neighbourhoods with a medium or high concentrations of ethnic minority families, many wished that the concentration remain stable, not least the respondents of Turkish and ex-Yugoslav origin. Still, only few respondents expressed a desire to be the only ethnic minority family in the area.

The present study indicates that a majority of respondents believe that residing in ethnic neighbourhoods has a negative effect on their level of Danish language proficiency. Also, respondents express the view that living in an ethnic neighbourhood makes it more difficult to create friendships with Danes and that it may exacerbate the strains and prejudices existing between Danes and ethnic minority citizens.

Whether the respondents own or rent their house or apartment varies according to ethnic minority group and gender. Respondents of Turkish origin tend to rent their house or apartment. Women live more frequently in rented housing and less frequently in owned housing than do men.

Marriage and Family Life

Most respondents in the present study are married. The largest proportion of married respondents is found among second-generation Pakistani and Turkish immigrants (75-90 per cent), while only around 60 per cent of the respondents of ex-Yugoslav descent are married. On the other hand, a larger proportion of the ex-Yugoslav respondents are cohabiting (15 per cent) when compared to couples from the two other ethnic minority groups (5 per cent).

The age at which people marry reflects factors of ethnic affiliation and gender. Women marry at a younger age than do men. Re-

spondents of Turkish descent marry at the youngest age: more than 75 per cent of the Turkish minority group were married before they were 22 years old. Women of Pakistani and former Yugoslav origin also marry early: 88 per cent and 63 per cent, respectively, were married by age 22. Men of Pakistani descent marry latest: 35 per cent within this group marry when they are older than 25 years.

Most respondents marry people of approximately the same age. Approximately 60 per cent of both men and women marry people who are between three years younger or three years older than themselves.

In 1989, the respondents were asked whether they had been engaged or married against their will. This question was not asked in the 1998 survey. In 1989, less than 3 per cent had unwillingly entered a marriage or engagement arranged by their parents.

Most respondents marry coethnics who reside in the country of origin. The lowest number of such marriages is found among respondents of ex-Yugoslav descent (60-70 per cent), and the highest number among respondents originating from Turkey (91 per cent). The amount of marriages with coethnics residing in the home country has increased slightly compared to 1989, although the number of marriages with Danes has also increased in the same period. The largest number of such marriages is found among ex-Yugoslavs (approx. 23 per cent), and the lowest within the group of second-generation immigrants from Turkey (approx. 5 per cent).

The respondents' age seems to influence their choice of spouse. This is particularly the case among those who choose to marry a person from the country of origin. Fifty-three percent of those who have married a person from "back home" married before they were 20 years old; only 18 per cent married after having reached the age of 24 or older.

Only 9 per cent of the respondents were divorced, which is somewhat lower than the Danish population as a whole.

Most respondents lived in nuclear families, that is, together with a spouse and one or more children. Between 45-85 per cent live in such families. The highest proportion of nuclear families is found among respondents from Turkey and the lowest among men from ex-Yugoslavia and Pakistan.

Especially men live in extended family households; that is, households where more than two generations live together. Among the three ethnic minority groups described in this study, twice as many men as women lived in such households. A majority of men living in extended families live together with their own parents; only 3 per cent live together with their in-laws. In comparison, one-third of the women living in extended family households live together with their parents-in-law.

Women are least in favour of living in an extended family household. Whereas 31 per cent of men of Pakistani descent prefer to live in an extended family household, only 9 per cent of Pakistani-origin women would like to live in such a family. The least preference for extended family patterns is found among women from Turkey, only 3 per cent of whom prefer to live in such arrangements.

It is surprising that a large number of second-generation immigrants between the ages of 30-35 have no children. Among men of Pakistani and ex-Yugoslav origin, more than 30 per cent are still not parents. The lowest number of respondents without children is found among women from Turkey (9 per cent). Among respondents who have children, most have no more than two (35 per cent). Very few have more than five or six children (2 per cent).

Compared to our study of ten years ago, the second-generation immigrants in this study have an increasing level of conflict with

their parents. The most frequently cited conflicts arise concerning how to spend time outside school, and whether parents accept their children's friends and girl/boyfriends. In addition, there is some conflict concerning the second-generation immigrants' participation in social life, such as parties. Young men of the second-generation seem to have somewhat more conflict on the issues with their parents than their female counterparts. The number of conflicts over choice of spouse is less frequent if the person chooses to marry a person residing in the country of origin until marriage than if he or she marries a Dane.

Participation in and Wishes for the Life of the Third Generation

Second-generation immigrants participating in the present study are interested in their children's life outside the home, for example, in Danish pre-school institutions. More than half of all parents respond that they participate in all parental meetings in such institutions. Women are the most frequent participants (app. 60-70 per cent), while men participate more infrequently (app. 30-55 per cent). It should be noted that a number of parents do not send their children to pre-school institutions. This number is highest among women of ex-Yugoslav descent (34 per cent) and lowest among women from Pakistan (28 per cent).

When the child begins public/private school, the parents tend to participate in meeting more frequently. The largest increase is found among the fathers. For example, twice as many fathers of Pakistani origin participate in school meetings compared to the number of Pakistani fathers participating in kindergarten meetings.

From 83-93 per cent of all respondents are certain that their children will have an easier life in Denmark if they know Danish before they start school. Thus, more than 50 per cent of the parents in our study enroll their children in kindergarten to strengthen their knowledge of Danish. Furthermore, approximately 95 per cent of the parents expect their child to obtain post-secondary education, which underlines their interest in the children's future.

More respondents than was the case ten years ago will allow their child to choose their spouse independently. This can be taken as evidence of a movement towards individualism within the ethnic minority groups described here. Whether or not parents intend to allow their children to marry a Dane varies. Respondents of ex-Yugoslav origin are most disposed to accept such a marriage, while respondents of Pakistani origin are the most negative. Still, some groups in the study are much more positive towards their child's possible choice of a Danish spouse than was the case ten years ago (an increase of 5-25 per cent).

Most respondents expect their children to remain in Denmark. Only around 5 per cent hope that they will settle in another country – most notably the country of origin.

Relationship to the Country of Origin and to Denmark

The majority of respondents have not lived in their countries of origin for longer periods of time (more than six months). Among those who have, the largest proportion are women of Pakistani descent, 22 per cent have lived in Pakistan for an extended period. The lowest number is found among respondents of Turkish origin (less than 5 per cent).

Most respondents expressed the desire to remain in Denmark. The lowest proportion of respondents desiring to stay here is found among those of Turkish origin (70-75 per cent) and the highest is found among those from ex-Yugoslavia (85-90 per cent). It is somewhat surprising that most of the respondents who express a wish of return to the country of origin have never actually tried to live there.

The number of naturalisations among the respondents has increased by 30-40 per cent within the last decade. As was the case ten years ago, the respondents of Pakistani descent are those who most frequently apply for and obtain Danish citizenship (85 per cent). In comparison, only 30-40 per cent of the Turkish respondents have Danish citizenship. The cause as to why people refrain

from applying for Danish citizenship lies more with bureaucratic barriers than a feeling of nationalistic belonging.

Linguistic and Other Cultural Patterns

Respondents speak better Danish than was the case ten years ago. Nearly all respondents from Pakistan (93 per cent) and the former Yugoslavia (98 per cent) were found to speak Danish fluently or good, compared to 84-88 per cent in the Turkish group. Only 3 per cent of the respondents were found to speak Danish poorly.

As was the case a decade ago, the respondents speak the language of their country of origin with their parents. This was particularly the case among second-generation immigrants from Turkey, where 90-95 per cent speak the mother tongue with their parents. Respondents from ex-Yugoslavia are those who most frequently speak Danish with their parents (7 per cent).

Conversely, respondents speak Danish more frequently with their siblings than was the case in 1989. This is particularly true for respondents from ex-Yugoslavia (40-50 per cent), and least so among respondents from Turkey (10-15 per cent).

A similar tendency is noticeable when examining the linguistic patterns that respondents transfer to their children. Respondents of ex-Yugoslav origin are those who most frequently speak Danish with their children (50-55 per cent), while this is the case for only 5-10 per cent of ethnic Turkish respondents. The Turkish parents also tend to most frequently use a mixture of Danish and mother-tongue language(s) when speaking with their children (approx. 75 per cent). Among all the ethnic minority groups, less than 10 per cent speak their mother-tongue with their children. More respondents speak Danish with their children than was the case a decade ago. At that time, only 30 per cent of the ex-Yugoslav respondents and 3-4 per cent of the respondents of Turkish or Pakistani descent spoke Danish with their children.

Still, the respondents' attitude towards mother-tongue education is unchanged. A vast majority believe that their children should receive the same level or more mother-tongue education as they do now. A majority believe that mother-tongue education strengthens the children's self-confidence, that it improves their Danish proficiency, and that as a result of such instruction they do better in life. Accordingly, many respondents allow their children to participate in mother-tongue education; this is true for 60-70 per cent of respondents of Turkish and Pakistani origin and for about 25 per cent of the ex-Yugoslav respondents.

The views of the respondents concerning mother-tongue education is unaffected by their level of education and labour market attachment. Those respondents who are married to a person of the same ethnic background residing in the country of origin until marriage, tend to be more in favour of mother-tongue education than do other respondents. This is also the case among the few respondents who live in areas with a high concentration of ethnic minorities. It is somewhat surprising that respondents who have migrated to Denmark in their pre-school years tend to be more in favour of mother-tongue education than respondents who arrived after having already started school.

Religion

The majority of respondents belong to a religious community. Less than 15 per cent state that they do not belong to any religious community whatsoever, or are atheists. Religion plays a special role for those ethnic minority groups professing Islam, i.e., respondents of Pakistani and Turkish descent. Respondents from ex-Yugoslavia show least interest in religion, and respondents from Pakistan the most.

The number of respondents who want to raise their children religiously exceeds the number of respondents who show any interest in religion in their own lives. Nevertheless, the number of people who are determined to raise their children religiously has

decreased within the last ten years. This is particularly the case among Turks, where a decrease of 15-20 per cent has occurred.

Participation in Political Processes and Associations

Second-generation immigrants may affect Danish society, and thus eventually improve their living conditions through political activism. One way to be politically active is by participating in national and county elections. Second-generation immigrants are interested in such elections and vote almost as frequently as the population as a whole. This was the case, for example, during the 1998 elections. During the 1997 municipal elections, second-generation immigrants actually voted in a proportion somewhat higher than the Danish population as a whole. The reason for this engagement may be that during local elections, ethnic minority members have had the possibility to vote for their own candidates. At present, there are as yet no members of the Danish parliament (Folketinget) with an ethnic minority background.

Second-generation immigrants participate in other kinds of political activism than elections. For example, many respondents explain that they had participated in petitions (20-30 per cent), or have refrained from buying certain goods due to political convictions (20-30 per cent). Among second-generation immigrants from Turkey and ex-Yugoslavia, almost 30 per cent had participated in strikes. Only 10 per cent of second-generation immigrants from Pakistan had participated in such activities. On the other hand, second-generation immigrants from Pakistan participate more frequently in demonstrations, public hearings or protest meetings than do members of the other two ethnic minority groups. Men seem to be more politically active than women.

Men also participate in associations and clubs more frequently than do women. Around 30-45 per cent of the men and about 20 per cent of the women from ex-Yugoslavia or Turkey are members of a national association or an association for ethnic minorities. Among Pakistanis, however, only 20 per cent of the men and 5 per cent of the women coming are members of associations.

Ethnic and national associations often have more than one purpose, combining, for example, religious, cultural and social activities. Some respondents, especially those from ex-Yugoslavia and Turkey, explain that they use such associations for political purposes. Furthermore, one-third of the men are members of a sports club, while only 10 per cent (or less) of the women are members of such clubs.

Bilag 1

Oversigt over bilagstabeller

Vejledning til bilagstabeller

Bilagtabellerne er vist i bilag 2 og 3. Bilag 2 beskriver, hvordan de 30-35 årige nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan er fordelt på forskellige baggrundsoplysninger. Bilaget indeholder både tabeller, samt kommentarer til tabellerne. Baggrundsoplysningerne refererer ikke til et bestemt kapitel, men indrages i de forskellige kapitler, hvor det er relevant. Bilag 3 indeholder bilagstabeller til kapitel 3, 4, 5 og 9.

Det første cifre i bilagstabellernes numre refererer til det kapitel, hvor oplysningerne indgår. Det første nummer i tabellerne i bilag 2 refererer til kapitel 2, hvor der første gang henvises til bilaget.

Oversigt over bilagstabeller

Kapitel 2

- 2.1. Fordeling efter køn. Procent.
- 2.2. Fordeling efter alder. Procent.
- 2.3. Fordeling efter alder ved første indvandring. Procent.
- 2.4. Antal år i Danmark. Procent.
- 2.5. Fædre og mødre til nydanskerne fordelt efter skoleuddannelsesvarighed. Procent.
- 2.6. Fædre og mødre til nydanskerne fordelt efter om de har en erhvervskompetencegivende uddannelse eller ej. Procent.
- 2.7. Boede forældrene i en landsby eller en by, før de flyttede til Danmark? Procent.

Kapitel 3

- 3.1. Fordeling på højeste fuldførte eller igangværende uddannelse i 1999. Procent.
- 3.2. Nydanskerne, der hverken er i gang med eller har fuldført en erhvervskompetencegivende uddannelse, men som har påbegyndt en erhvervskompetencegivende uddannelse, som de er holdt op med. Hvilken uddannelse? Procent.

Kapitel 4

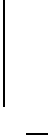
- 4.1. De adspurgte nydanskernes fordeling på beskæftigede, arbejdsløse og personer uden for arbejdsstyrken i 1999. Procent.
- 4.2.a. Har arbejdsmarkedstilknytningen ændret sig fra 1989 til 1999 for nydanskerne? Mænd med oprindelse i Eksjugoslavien. Procent.
- 4.2.b. Har arbejdsmarkedstilknytningen ændret sig fra 1989 til 1999 for nydanskerne? Kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien. Procent.
- 4.2.c. Har arbejdsmarkedstilknytningen ændret sig fra 1989 til 1999 for nydanskerne? Mænd med oprindelse i Tyrkiet. Procent.
- 4.2.d. Har arbejdsmarkedstilknytningen ændret sig fra 1989 til 1999 for nydanskerne? Kvinder med oprindelse i Tyrkiet. Procent.
- 4.2.e. Har arbejdsmarkedstilknytningen ændret sig fra 1989 til 1999 for nydanskerne? Mænd med oprindelse i Paksitan. Procent.
- 4.2.f. Har arbejdsmarkedstilknytningen ændret sig fra 1989 til 1999 for nydanskerne? Kvinder med oprindelse i Pakistan. Procent.
- 4.3. Andel personer med en erhvervskompetencegivende uddannelse inden for forskellige stillingskategorier. Procentandele.

Kapitel 5

- 5.1. Hvilken sammenhæng er der mellem faktisk og ønsket koncentration af etniske minoriteter i de områder, hvor nydanskerne fra Eksjugoslavien bor? Procent.
- 5.2. Hvilken sammenhæng er der mellem faktisk og ønsket koncentration af etniske minoriteter i de områder, hvor nydanskerne fra Tyrkiet bor? Procent.
- 5.3. Hvilken sammenhæng er der mellem faktisk og ønsket koncentration af etniske minoriteter i de områder, hvor nydanskerne fra Pakistan bor? Procent.

Kapitel 9

- 9.1. Hvor mange lønmodtagere er medlem af en fagforening inden for de forskellige uddannelseskategorier? 1999. Procent.
- 9.2. Hvor mange lønmodtagere er medlem af en fagforening inden for forskellige stillingskategorier? 1999. Procent.

Bilag 2

Baggrundsoplysninger

I dette bilag vises, hvordan de nydanskere fra de tre oprindelseslande, der er opnået interview med, er fordelt på forskellige baggrundsoplysninger, fordelinger som er vigtige at tage hensyn til i analyserne gennem de resterende kapitler. Oplysninger om forældrenes baggrund, som også kan have betydning fx for nydanskerens valg af uddannelse og job, vises også.

Blandt nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien og Tyrkiet er der en lige store andel mænd og kvinder, mens der er en lille overvægt af mænd blandt nydanskerne med oprindelse i Pakistan – omkring 60 pct. er mænd (bilagstabel 2.1).

Bilagstabel 2.1.
Fordeling efter køn. Procent.

	Eksjugoslavien	Tyrkiet	Pakistan
Mænd	49	50	61
Kvinder	51	50	39
I alt pct.	100	100	100
I alt personer	214	258	221

Bilagstabel 2.2 viser, hvordan henholdsvis mænd og kvinder fra de tre oprindelseslande er fordelt på aldersgrupper. Nydanskere med oprindelse i Pakistan er *lidt* yngre end nydanskere med oprindelse i Tyrkiet og Eksjugoslavien – der er en mindre andel af de 35-37-årige. Derudover er kvinderne lidt yngre end mændene blandt nydanskere med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan. Ved alle analyser, hvor alderen kan tænkes at have betydning, tages der højde for disse forskelle i aldersfordelingen.

Bilagstabel 2.2.
Fordeling efter alder. Procent.

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
29-30 år	16	18	21	25	21	28
31-34 år	52	50	45	46	57	58
35-37 år	31	31	35	29	22	14
I alt pct.	99	99	101	100	100	100
I alt personer	105	109	130	128	135	86

Anm.: Interviewpersonerne blev ikke direkte spurgt om deres alder, men om deres fødselsår. Bilagstabellen viser derfor ikke alderen på interview-tidspunktet, men det antal år, som de pågældende blev i 1999. Da interviewtidspunktet var i foråret 1999 overestimeres alderen på interviewtidspunktet sandsynligvis med et år for en stor del af personerne. Derfor fremstår aldersgruppen også som "29-37 år" og ikke "29-36 år".

Alderen ved første indvandring til Danmark er lidt forskellig for undersøgelsespersonerne fra de tre oprindelseslande (bilagstabel 2.3). Nydanskere med oprindelse i Tyrkiet var generelt ældst ved indvandringen til Danmark, mens nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien generelt var yngst. Eksempelvis var ca. 45 pct. af mændene og ca. 35 pct. af kvinderne med oprindelse i Tyrkiet mellem 10 og 15 år ved første indvandring til Danmark, mens det samme var tilfældet for 10-15 pct. af personerne med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan. De øvrige kom til Danmark, før de fyldte 10.

Alderen ved indvandring slår naturligvis igennem på nydanskernes opholdstid i Danmark. De nydanskere, som indgår i undersøgelsen, har alle boet mindst 20 år i Danmark. Nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien har generelt boet længst tid i Danmark, mens nydanskere med oprindelse i Tyrkiet generelt har boet kortest tid i Danmark (bilagstabel 2.4). Disse forskelle i alder ved indvandring og antal år i Danmark tages der også hensyn til i analyserne, hvor det er relevant.

Bilagstabel 2.3.**Fordeling efter alder ved første indvandring til Danmark. Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Født i Danmark	2	5	0	1	0	0
0-3 år ved ankomst	37	28	17	18	23	23
4-6 år ved ankomst	37	34	12	19	33	41
7-9 år ved ankomst	13	23	27	29	29	24
10-12 år ved ankomst	7	7	32	25	13	8
13-15 år ved ankomst	4	3	12	9	2	3
I alt pct.	100	100	100	101	100	99
I alt personer	105	109	130	128	135	86

Bilagstabel 2.4.**Antal år i Danmark. Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
20-24 år i Danmark	16	14	58	54	25	27
25-29 år i Danmark	67	74	40	43	72	73
30-35 år i Danmark	17	12	2	3	3	0
I alt pct.	100	100	100	100	100	100
I alt personer	103	106	129	127	134	84

Anm.: For nogle få af nydanskerne er der ikke oplysninger om antal, de har år boet i Danmark. Derfor er "I alt personer" mindre end i bilagstabel 2.1.

Forældrene til nydanskere med oprindelse i Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan har en forskellig uddannelsesbaggrund. De dårligst uddannede er forældrene med oprindelse i Tyrkiet, mens

Bilagstabel 2.5.**Fædrene og mødrene til nydanskerne fordelt efter skoleuddannelsesvarighed.
Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Fædre	Mødre	Fædre	Mødre	Fædre	Mødre
0 år	6	10	22	57	10	29
1-5 år	27	31	64	38	9	19
6-9 år	39	39	8	3	15	28
Mere end 9 år	18	13	2	0	61	18
Husker ikke	9	6	4	2	5	5
I alt pct.	99	99	100	100	100	99
I alt personer	204	204	249	250	219	218

Anm.: For nogle få af nydanskerne er der ikke oplysninger om faderens eller moderens uddannelse. Derfor er "I alt personer" mindre end i bilagstabel 2.1. og forskellige for "fædre" og "mødre".

fædrene med oprindelse i Pakistan er bedst uddannet (bilagstabel 2.5 og 2.6).

Kun ca. 10 pct. af fædrene og under 5 pct. af mødrene med oprindelse i Tyrkiet har en skoleuddannelse af en varighed på mere end 5 år, mens det samme gælder ca. 75 pct. af fædrene med oprindelse i Pakistan (bilagstabel 2.5). Blandt forældrene med oprindelse i Eksjugoslavien og mødrene med oprindelse i Pakistan har omkring 50 pct. en skoleuddannelse med en varighed på over 5 år. En meget stor andel (næsten 60 pct.) af mødrene med oprindelse i Tyrkiet har slet ikke gået i skole. Det samme gælder ca. 30 pct. af mødrene med oprindelse i Pakistan, ca. 20 pct. af fædrene med oprindelse i Tyrkiet og 10 pct. eller derunder af de øvrige.

Skoleuddannelse er i høj grad en forudsætning for at kunne gå i gang med en erhvervskompetencegivende uddannelse. Forældrene

Bilagstabel 2.6.**Fædre og mødre til nydanskerne fordelt efter om de har en erhvervskompetencegivende uddannelse eller ej. Procent.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Fædre	Mødre	Fædre	Mødre	Fædre	Mødre
Erhvervskompetencegivende uddannelse	40	23	12	2	55	7
Ej erhvervskompetencegivende uddannelse	60	77	88	98	45	93
I alt pct.	100	100	100	100	100	100
I alt personer	191	199	244	249	200	206

Anm.: Se anmærkning til bilagstabel 2.5.

med oprindelse i Tyrkiet har da også i mindre omfang end forældrene med oprindelse i Eksjugoslavien og Pakistan en erhvervskompetencegivende uddannelse (bilagstabel 2.6). Under 5 pct. af mødre med oprindelse i Tyrkiet og kun ca. 10 pct. af fædre har en erhvervskompetencegivende uddannelse. Også meget få af mødre med oprindelse i Pakistan har en erhvervskompetencegivende uddannelse, knap 10 pct. Fædre med oprindelse i Pakistan har i størst omfang en erhvervskompetencegivende uddannelse, ca. 55 pct. For alle tre oprindelseslande gælder endvidere at fædre i større omfang har en erhvervskompetencegivende uddannelse end mødre.

Endelig er der stor forskel på, om nydanskernes forældre boede i en by eller på landet før de flyttede til Danmark. Ca. 70 pct. af personerne med oprindelse i Tyrkiet, har forældre der kommer fra landet, mens det samme kun gælder ca. 35 pct. af personerne med oprindelse i Pakistan (bilagstabel 2.7).

Bilagstabel 2.7.**Boede forældrene i en landsby eller en by, før de flyttede til Danmark? Procent.**

	Eksjugoslavien	Tyrkiet	Pakistan
På landet	51	71	36
I en by	49	29	64
I alt pct.	100	100	100
I alt personer	204	248	216

Anm.: For 25 personer, er det uoplyst, om forældrene kommer fra by eller land. De er ikke medtaget i denne tabel.

Bilag 3

Bilagstabeller til kapitel 3, 4, 5 og 9

Bilagstabel 3.1.

Fordeling på højeste fuldførte eller igangværende uddannelse i 1999. Procent

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	M	K	M	K	M	K
Grundskole	21	41	66	58	24	23
Heraf:						
Har ikke gået i skole i Danmark	1	2	2	8	1	1
Folkeskolen uden afgangsprøven	6	19	27	34	4	6
Folkeskolens afgangsprøve	7	13	28	12	5	7
Folkeskolens udvidet afgangsprøve	7	7	9	4	14	9
Studenter-, HF-, HTX-HHX-eksamen	4	3	4	1	8	7
Erhvervsfaglig uddannelse	46	28	14	24	20	34
Videregående uddannelse	29	28	16	17	48	36
I alt i pct.	100	100	100	100	100	100
I alt personer	105	109	130	128	135	86

Bilagstabel 3.2.

Nydanskere, der hverken er i gang med eller har fuldført en erhvervskompetencegivende uddannelse, men som har påbegyndt en erhvervskompetencegivende uddannelse, som de er holdt op med. Hvilken uddannelse? Procent.

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	M	K	M	K	M	K
Erhvervsfaglig uddannelse	62	51	46	60	29	48
Kort videregående uddannelse	16	16	15	21	22	23
Mellemlang videregående uddannelse	16	23	26	15	20	10
Lang videregående uddannelse	5	10	13	4	30	18
I alt i pct.	99	100	100	100	101	99
I alt personer	79	61	39	53	92	60

Bilagstabel 4.1.**30-35-årige danskeres fordeling på beskæftigede, arbejdsløse og personer uden for arbejdsstyrken i 1999. Procent.**

	Mænd	Kvinder
I beskæftigelse	82	67
Arbejdsløs	7	11
Uden for arbejdsstyrken	11	22
Heraf:		
Under uddannelse	5	6
På orlov ¹⁾	2	11
Førtidspensionist	2	2
Øvrige ²⁾	2	3
I alt pct	100	100
I alt personer	235.910	226.352

Anm: Personer, som er i forskellige former for aktivering på grund af arbejdsløshed og alle kontanthjælpsmodtagere er medregnet i gruppen af arbejdsløse. Endvidere er alle danskere på orlov placeret i gruppen uden for arbejdsstyrken. Dataene er fra en specialkørsel foretaget af Danmarks Statistik.

1) Ca. 80 pct. af kvinderne og ca. 85 pct. af mændene, der har orlov, har taget orlov fra beskæftigelse. De resterende 15-20 pct. har taget orlov fra ledighed.

2) Gruppen "øvrige" består blandt andet af hjemmegående husmødre/husfædre, men kan også indeholde personer, som har opgivet at få et arbejde, og derfor undlader at tilmelde sig arbejdsstyrken og søge arbejde (se fx Danmarks Statistik, 2000a).

Bilagsabel 4.2.a.**Har arbejdsmarkedstilknytningen ændret sig fra 1989 til 1999 for nydanskerne?
Mænd med oprindelse i Eksjugoslavien. Procent.**

	1999						
	I beskæf- tigelse	Arbejdsløse	Under uddannelse	Orlov	Øvrige	I alt pct.	I alt personer
<i>1988</i>							
I beskæftigelse	78	9	9	0	4	100	32
Arbejdsløs	75	17	8	0	0	100	12
Under uddannelse	84	5	11	0	0	100	19
Øvrige	-	-	-	-	-	-	2

Anm.: Kun de personer, som er med både i den landsdækkende interviewundersøgelse i 1989 og 1999 er medtaget i tabellen. Den sidste kolonne viser, hvor mange personer der i 1989 var i beskæftigelse, arbejdsløs, under uddannelse eller øvrige ("øvrige" indeholder personer, som er hjemmegående, førtidspensionister og langtidssyge). Rækken "I beskæftigelse" viser fx, hvordan de personer, som var i beskæftigelse i 1989, er fordelt på grupperne "I beskæftigelse", "Arbejdsløse"....i 1999.

Bilagsabel 4.2.b.

**Har arbejdsmarkedstilknytningen ændret sig fra 1989 til 1999 for nydanskerne?
Kvinder med oprindelse i Eksjugoslavien. Procent.**

	1999						
	I beskæf- tigelse	Arbejdsløse	Under uddannelse	Orlov	Øvrige	I alt pct.	I alt personer
<i>1988</i>							
I beskæftigelse	65	18	3	5	10	101	40
Arbejdsløs	31	31	19	0	19	100	16
Under uddannelse	63	5	21	5	6	100	19
Øvrige	-	-	-	-	-	-	2

Anm.: Se anmærkning til bilagstabel 4.2.a.

Bilagsabel 4.2.c.

**Har arbejdsmarkedstilknytningen ændret sig fra 1989 til 1999 for nydanskerne?
Mænd med oprindelse i Tyrkiet. Procent.**

	1999						
	I beskæf- tigelse	Arbejdsløse	Under uddannelse	Orlov	Øvrige	I alt pct.	I alt personer
<i>1988</i>							
I beskæftigelse	84	8	3	2	3	100	65
Arbejdsløs	80	13	0	0	7	100	15
Under uddannelse	88	4	8	0	0	100	24
Øvrige	-	-	-	-	-	-	1

Anm.: Se anmærkning til bilagstabel 4.2.a.

Bilagsabel 4.2.d.**Har arbejdsmarkedstilknytningen ændret sig fra 1989 til 1999 for nydanskerne?
Kvinder med oprindelse i Tyrkiet. Procent.**

	1999						
	I beskæf- tigelse	Arbejdsløse	Under uddannelse	Orlov	Øvrige	I alt pct.	I alt personer
<i>1988</i>							
I beskæftigelse	63	23	6	4	4	100	49
Arbejdsløs	26	38	12	18	5	99	34
Under uddannelse	35	7	21	21	15	99	14
Øvrige	-	-	-	-	-	-	9

*Anm.: Se anmærkning til bilagstabel 4.2.a.***Bilagsabel 4.2.e.****Har arbejdsmarkedstilknytningen ændret sig fra 1989 til 1999 for nydanskerne?
Mænd med oprindelse i Pakistan. Procent.**

	1999						
	I beskæf- tigelse	Arbejdsløse	Under uddannelse	Orlov	Øvrige	I alt pct.	I alt personer
<i>1988</i>							
I beskæftigelse	83	0	8	3	7	101	40
Arbejdsløs	60	27	13	0	0	100	15
Under uddannelse	78	13	9	0	0	100	56
Øvrige	-	-	-	-	-	-	0

Anm.: Se anmærkning til bilagstabel 4.2.a.

Bilagsabel 4.2.f.**Har arbejdsmarkedstilknytningen ændret sig fra 1989 til 1999 for nydanskerne?****Kvinder med oprindelse i Pakistan. Procent.**

	1999					I alt pct.	I alt personer
	I beskæf- tigelse	Arbejdsløse	Under uddannelse	Orlov	Øvrige		
<i>1988</i>							
I beskæftigelse	52	26	0	7	15	100	27
Arbejdsløs	40	50	10	0	0	100	10
Under uddannelse	48	15	22	11	4	100	27
Øvrige	-	-	-	-	-	-	1

Anm.: Se anmærkning til bilagstabel 4.2.a.

Bilagstabel 4.3.**Andel personer med en erhvervskompetencegivende uddannelse inden for forskellige stillingskategorier. Procentandele.**

	Eksjugoslavien		Tyrkiet		Pakistan	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Selvstændige og medhjælpende ægtefæller	-	-	44	-	45	-
Funktionærer	78	73	52	73	90	87
Faglærte arbejdere	100	-	-	-	-	-
Ikke-faglærte arbejdere	44	9	14	4	22	-
I alt beskæftigede (andel med en uddannelse)	72	51	30	39	63	72

Anm.: Personer der er i gang med en erhvervskompetencegivende uddannelse er ikke medtaget i denne tabel. Andelen med en erhvervskompetencegivende uddannelse er kun beregnet for grupper med mindst 10 personer. "-" angiver, at der er under 10 personer i gruppen.

Bilagstabel 5.1.

Hvilken sammenhæng er der mellem faktisk og ønsket koncentration af etniske minoritetsfamilier i de områder, hvor nydanskerne fra *Eksjugoslavien* bor? Procent.

	Ønsket koncentration					I alt personer
	Kun min egen familie	2-25 pct.	26-50 pct.	51-100 pct.	I alt pct.	
<i>Faktisk koncentration</i>						
Kun min egen familie	70	30	0	0	100	23
2-25 pct.	10	86	3	1	100	117
26-50 pct.	6	81	13	0	100	32
51-100 pct.	10	68	16	6	100	31
I alt pct.	16	76	6	2	100	203

Anm.: De personer, der ikke har besvaret spørgsmålene om faktisk koncentration, ønsket koncentration eller har svaret "ved ikke" i et af disse to spørgsmål, er ikke medtaget i denne tabel.

Bilagstabel 5.2.

Hvilken sammenhæng er der mellem faktisk og ønsket koncentration af etniske minoritetsfamilier i de områder, hvor nydanskerne fra *Tyrkiet* bor? Procent.

	Ønsket koncentration					I alt personer
	Kun min egen familie	2-25 pct.	26-50 pct.	51-100 pct.	I alt pct.	
<i>Faktisk koncentration</i>						
Kun min egen familie	84	16	0	0	100	19
2-25 pct.	11	87	2	0	100	143
26-50 pct.	10	67	22	0	99	49
51-100 pct.	5	70	14	11	100	37
I alt pct.	15	75	8	2	100	248

Anm.: Se anmærkningen til bilagstabel 5.1.

Bilagstabel 5.3.

Hvilken sammenhæng er der mellem den faktiske og ønsket koncentration af etniske minoritetsfamilier i de områder, hvor nydanskerne fra *Pakistan* bor Procent.

	<i>Ønsket koncentration</i>					I alt personer
	Kun min egen familie	2-25 pct.	26-50 pct.	51-100 pct	I alt pct.	
<i>Faktisk koncentration</i>						
Kun min egen familie	68	32	0	0	100	22
2-25 pct.	9	88	2	1	100	124
26-50 pct.	5	44	46	5	100	41
51-100 pct.	5	50	35	10	100	20
I alt pct.	14	70	14	2	100	207

Anm.: Se anmærkningen til bilagstabel 5.1.

Bilagstabel 9.1.**Hvor mange lønmodtagere er medlem af en fagforening inden for forskellige uddannelseskategorier? 1999. Procent.**

	Eksjugoslavien	Tyrkiet	Pakistan
Ingen erhvervskompetencegivende uddannelse	98 (49)	96 (91)	64 (33)
Faglig erhvervsuddannelse	91 (52)	100 (19)	96 (27)
Kort videregående uddannelse	94 (17)	92 (13)	85 (20)
Mellemlang/lang videregående uddannelse	89 (19)	92 (13)	79 (38)
Alle	93 (137)	96 (118)	80 (118)

Anm.: Antal lønmodtagere inden for hver uddannelseskategori er vist i parentes til højre for andelen som er medlem af en fagforening.

Bilagstabel 9.2.**Hvor mange lønmodtagere er medlem af en fagforening inden for forskellige stillingskategorier? 1999. Procent.**

	Eksjugoslavien	Tyrkiet	Pakistan
Funktionærer med underordnede	85 (26)	-	90 (29)
Funktionærer uden underordnede	100 (51)	96 (47)	79 (53)
Faglærte	83 (12)	-	-
Ikke-faglærte	94 (48)	95 (76)	70 (33)
I alt pct.	93 (137)	96 (136)	80 (118)

Anm.: Antal lønmodtagere inden for hver stillingskategori er vist i parentes til højre for andelen som er medlem af en fagforening. Er der under 10 personer i en stillingskategori er andelen som er medlem af en fagforening ikke vist.

Litteratur

Aarø Pakalski, K. M. (?)

Genoplivning af etnicitet blandt alevier i Danmark. Speciale på overbygningssuddannelsen i religionssociologi. København: Københavns Universitet.

Andersen, H.S. (1999)

Byudvalgets indsats 1993-98. Sammenfattende evaluering. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut. SBI-Rapport 320.

Andersen, D. & A. Hestbæk (1999)

Ansvar og værdier - en undersøgelse i børnefamilier. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 99:22.

Appadurai, A. (1990)

Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy, i: *Public Culture* nr. 2:1-24.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2000)

Undersøgelse af flaskehalse på det danske arbejdsmarked 1999. København: Arbejdsmarkedsstyrelsen.

Arbejdsministeriet (1999)

Rapport fra arbejdsgruppen omledige højtuddannede etniske minoriteters arbejdssituation. København: Arbejdsministeriet.

Arbejdsministeriet (2000)

Rapport fra Partsudvalget om integration af indvandrere og flygtninge på arbejdsmarkedet. København: Arbejdsministeriet.

Arbejdsmarkedspolitisk Agenda (2000)

Alle brancher bruger mere uddannelse. *Arbejdsmarkedspolitisk Agenda*, 11. maj 2000. København: Dansk Arbejdsgiverforening

Amersfoort, H. van. (1988)

Ethnic Residential Patterns in Dutch Cities: Class, Race or Culture?, i: Gerholm, T. & Lithman, Y. Georg: *The New Islamic Presence in Western Europe*. London: Mansell.

Aringberg-Laanatza, M. (1998)

Alevis in Turkey – Alewis in Syria: Similarities and Differences, i:
Olsson, T., Özdalga, E. & Raudvere, C. (red.): *Alevi Identity*. Istanbul:
Swedish Research Institute in Istanbul.

Bhabha, H. K. (1994)

The Location of Culture. New York: Routledge.

Berg, M. (1994)

Seldas andra bröllup. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.

Berger, P. & Luckman, T. (1966) [1984]

*The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of
Knowledge*. London: Penguin Books.

Bloul, R. (1996)

Engendering Muslim Identities. Deterritorialization and the Ethni-
fication Process in France, i: Metcalf, B.D. (red.): *Making Muslim
Space in North American and Europe*. Berkeley: University of Cali-
fornia Press.

Bredal, A. (1998)

*Arrangerte ekteskap og tvangsekteskap blant ungdom med innvandr-
bakgrunn*. Oslo: Kompetansesenter for likestilling.

Bredal, A. (1999)

Arrangerte ekteskap og tvangsekteskap i Norden. TemaNord 1999:
604. København: Nordisk Ministerråd.

Breinholdt, M. (2000)

Mistro til tosprogede lærere. *Folkeskolen*, nr. 6.

Bruun, I. (1995)

Statistik om indvandrere og flygtninge. København: Mellempfolkeligt
Samvirke.

Bæk Simonsen, J. (1990)

Islam i Danmark. Statens Humanistiske Forskningsråd. Århus:
Århus Universitetsforlag.

Bøggild Mortensen, L. (1989)

At være eller ikke være. Tyrkisk ungdom i København og Ankara. Kultursociologiske skrifter, nr. 27. København: Akademisk Forlag.

Carøe Christiansen, C. & L. Sell. (2000)

Godt stof eller medborger? Nyheder og etniske minoriteter i Danmark. København: Socialforskningsinstituttet.

Cesari, J. (1998)

Islam in France: Social Challenge or Challenge of Secularism?, i: Vertovec & Rogers (red.): *Muslim European Youth*. Reproducing Ethnicity, Religion, Culture. Aldershot: Ashgate.

Cretser, G. A. (1999)

Cross-National Marriage in Sweden: Immigration and Assimilation 1971-1993. *Journal of Comparative Family Studies*, Vol. 30.

Dahl, J.E., Jakobsen, V. & Emerek, R. (1998a)

Indvandrere & arbejdsmarkedet I - definition og operationaliseringer - erhvervsmonstre, beskæftigelse og arbejdsløshed. Aalborg: Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet.

Dahl, J.E., Jakobsen, V. & Emerek, R. (1998b)

Indvandrere & arbejdsmarkedet II - marginalisering og integration. Aalborg: Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet.

Danmarks Statistik(1998a)

Statistiske Efterretninger, *Befolkning og Valg*, 1998:6. København: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik(1998b)

Statistiske Efterretninger, *Befolkning og Valg*, 1998:8. København: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (1998c)

Statistisk tiårsoversigt. København: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (1999a)

Statistiske Efterretninger, *Arbejdsmarked*, 1999:20. København: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (1999b)

Statistiske Efterretninger, *Befolkning og Valg*, 1999:4. København: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (1999c)

Statistiske Efterretninger, *Befolkning og Valg*, 1999:5. København: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (1999d)

Statistiske Efterretninger, *Uddannelse og kultur*, 1999:11. København: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (2000a)

Statistiske Efterretninger, *Arbejdsmarked 2000*:7. København: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (2000b)

Statistiske Efterretninger, *Arbejdsmarked 2000*:14. København: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (2000c)

Befolkningens Bevægelser 1998. København: Danmarks Statistik.

Diaz, J. A. (1995)

Integration: A Basic Definition and Methodological Strategy. Multiculturalism in the Nordic Societies. TemaNord.

Emerek, R., Jakobsen, V. & Dahl, J. (1998)

Indvandrere og det danske arbejdsmarked, i: Bager, T. & Rezaei, S. (red.): *Indvandringens økonomiske konsekvenser i Skandinavien*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag

Engelbrechtsson, U. (1995)

Tales of Identity: Turkish Youth in Gothenburg. Stockholm: CEIFO.

Ejrnæs, M. & Tireli, Ü. (1992)

Æblet falder langt fra stammen. En undersøgelse af tyrkiske anden-generationsindvandrere, der er på vej i det danske uddannelsessystem. København: Fremad.

- Erdem, A. (1998)**
En anden generation. Århus: CDR-Forlag.
- Espin, O. M. (1989)**
Cultural and Historical Influences on Sexuality in Hispanic/Latin Women: Implications for Psychotherapy, i: Vance, C. S. (red.): *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality.* London: Harrington Park Press.
- Fjord Jensen, J. (1988)**
Det dobbelte kulturbegreb – den dobbelte bevidsthed, i: Hans Hauge & Henrik Horstbøll (red.): *Kulturbegrebets kulturhistorie.* Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Gassholt, Ø. & Togeby, L. (1995)**
I syv sind. Danskernes holdninger til flygtninge og indvandrere. Århus: Politica.
- Hall, S. (1987)**
Minimal Selves, i: Bhabha, H. (red.): *Identity.* London: Institute of Contemporary Arts.
- Hamburger, C. (1989)**
Assimilation eller integration? Dansk indvandrerpå politik og tyrkiske kvinder. Århus: Politica.
- Hammer, O. & Bruun, I. (2000)**
Etniske minoriteters indflydelseskanaler. Århus: Magtudredningen.
- Hansen, E.J. (1995)**
En generation blev voksne. Den første velfærdsgeneration. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 95:8.
- Heide Ottesen, M. (1997)**
Børn i sammenbragte familier: Et studie af forældreskab som social konstruktion. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 97:25.
- Hermansen, I. K. (2000)**
Tosprogede forældre utrygge ved pædagoger. *Børn og Unge*, Nr. 6. Februar.

Hjarnø, J. (1991)

Kurdiske indvandrere. Esbjerg: Syddansk Universitetsforlag.

Hjarnø, J & Jensen, T. (1997)

Diskrimineringen af unge med indvandrerbaggrund ved jobsøgning.
Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.

Holmen, A. (1999):

Dansk som andetsprog - udvikling af et fagområde. *Uddannelse*, nr. 10. København: Undervisningsministeriet.

Horst, C. (1994)

Ghetto, asyl & samfundsmæssig integration. *Social kritik*, nr. 30
1994.

Hummelgaard, H. , Husted, L. Holm, A., Baadsgaard, M. & Olrik, B.
(1995)

Etniske minoriteter, integration og mobilitet. København: AKF Forlaget.

Hummelgaard, H. , Graversen, B.K., Lemmich, D. & Nielsen, J.B.
(1997)

Udsatte boligområder i Danmark. København: AKF Forlaget.

Hummelgaard, H., Graversen, B.K., Husted, L. & Nielsen, J.B.
(1998)

Uddannelse og arbejdsløshed blandt unge indvandrere. København:
AKF Forlaget.

Husted, L. , Nielsen, H.S., Rosholm, M. & Smith, N. (2000)

*The Transition from School to Work for 2nd Generation Immigrants
in Denmark*.

Indenrigsministeriet (1997)

Nyhedsbrev om Danmarks Udlændinge. Nr. 71.

Indenrigsministeriet (1999)

Nyhedsbrev om Danmarks Udlændinge. Nr. 86.

Indenrigsministeriet (2000a)

Bedre integration - en samlet handlingsplan. Rapport fra regeringens ministerudvalg vedrørende integration og utilpassede unge. København: Indenrigsministeriet.

Indenrigsministeriet (2000b)

Indenrigsministeriets bevilling til kulturelle og oplysningsmæssige aktiviteter for og om indvandrere og flygtninge (retningslinier for 2000). Internettet: http://www.im.dk/puljer_udlaendinge/retningsl_kul_opl.htm

Ingerslev, O., Ploug, N. & Reib, J. (1992)

Dokumentation 4 - Forløbsanalyser af de 25-59 årige i 1980'erne. København: Social kommissionen.

Jakobsen, V. (2000)

Marginalisering og integration? Indvandrere på de danske arbejdsmarked 1980-1996. *Arbejdsliv*, nr. 2. 2000.

Jensen, A. (1999)

Børn i den skandinaviske samboerfamilie, i: Dencik, L. & Schultz Jørgensen, P. (red.): *Børn og familie i det postmoderne samfund.* København: Hans Reitzels Forlag.

Just Jeppesen, K. (1989)

Unge indvandrere - En undersøgelse af andengenerationen fra Jugoslavien, Tyrkiet og Pakistan. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 89:6.

Just Jeppesen, K. (1993)

Skolen en nøgle til integration? København: Socialforskningsinstituttet. Pjece 39.

Just Jeppesen, K. (1994)

Etniske minoriteter i boligområder. København: Socialforskningsinstituttet. Pjece 41.

Just Jeppesen, K. (1997)

Etniske bydele - en trussel mod velfærdssamfundet?, i: Hegland, T.J. et al. (red.): *Sammenbrud eller sammenhold?* Århus: Akademisk Forlag.

Just Jeppesen, K. & A. Nielsen (1998)

Etniske minoritetsbørn i Danmark. Rapport nr. 2 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. København: Socialforskningsinstituttet.

Kepel, G. (1997)

Allah in the West: Islamic Movements in America and Europe. Stanford: Stanford University Press.

Kirk, E. (2000)

Integration og forældresamarbejde. Rapport. København: Højvangseminariets Udviklingsafdeling.

Laghaei, S. (1995)

Etniske minoriteter i kommunerne. København: Nævnet for Etnisk Ligestilling og CASA.

Lov om ændring af udlændingeloven med flere love. Lov nr. 424 af 31/05/2000 (gældende).

Levine, P. (1996)

“Smeltedigél eller salatskål”. Politiken, 7. april.

Lewis, B. & Schnapper, D. (red.) (1994)

Muslims in Europe. London: Pinter Publishers.

Maegaard, M. (1998)

Sprogvalg i Gruppesamtaler, i: Møller, J., Quist, P., Holmen, A. & Jørgensen, J.N. (red.): *Tosproget udvikling, Københavnerstudier i tosprogethed.* København: Danmarks Lærerhøjskole.

Mellemfolkelig Samvirke (1998)

Etnisk personalepolitik - en startguide. København: Mellemfolkeligt Samvirke.

Modood, T., & Berthoud, R. (red.) (1998)

Ethnic Minorities in Britain: Diversity and Disadvantage. London: Policy Studies Institute.

- Morken, I. (1999)**
Innvandrere som medborgere eller fremmedkulturelle? Ulike premisser for minoritetsspørsmål og innvandringsdebatt. *Nordiske Udkast*, Vol. 27.
- Møller, B. & Togeby, L. (1999)**
Oplevet diskrimination. En undersøgelse blandt etniske minoriteter. København: Nævnet for etnisk ligestilling.
- Møller, J., Quist, P., Holmen, A. & Jørgensen, J.N. (red.) (1998)**
Tosproget udvikling. Københavnerstudier i tosprogethed. København: Danmarks Lærerhøjskole
- Møller Hansen, T. (1999)**
Integration på arbejdsmarkedet - er tiden moden til forskellighed? Udspil nr. 2.
- Mørck, Y. (1998)**
Bindestregsdanskere. Fortællinger om køn, generation og etnicitet. København: Forlaget Sociologi.
- Naess, R. (1990)**
Being an Alevi Muslim in South-western Anatolia and Norway: The Impact of Migration on a Heterodox Turkish Community, i: Gerholm, T. & Lithman, Y.G. (red.): *The Islamic Presence in Western Europe.* London: Mansell.
- Necef, M. Ü. (1994)**
Jeg vil ikke være en simpel fremmedarbejder som min far. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Necef, M. Ü. (1996)**
Ethnic Identity and Language Shift among Young Turks in Denmark. Ph.D. Dissertation. Odense: Center for Contemporary Middle Eastern Studies.
- Nielsen, J.C. (1999)**
Projekt Danlæs: Undersøgelse og pædagogisk evaluering af danske børns læsning. Delrapport 1: Landsresultatfordeling og kommunale resultatfordelinger i 1. klasse med OS64 maj 1999. København: Danmarks Pædagogiske Institut.

- Nonneman, G., Niblock, T., & Szajkowski, B. (1997)**
Muslim Communities in the West. Reading: Ithaca.
- Nygaard Christoffersen, M. (1998)**
Spædbarnsfamilien. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 97:25.
- Nygaard Christoffersen, M. (1999)**
Familiens udvikling - den danske model, i: L. Dencik & P. Schultz Jørgensen: *Børn og Familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Nørrebro Bydel (n.a.)**
Integrationsrapport. Internet:
www.kk.dk/bydel-in/helhedsplan/integrationsrapport.htm.
- Pedersen, L. & Selmer, B. (1991)**
Muslimsk Indvandrerungdom. Statens Humanistiske Forskningsråd. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Pedersen, S. (1999)**
Vandringen til og fra Danmark i perioden 1960-1997, i: Coleman, D. & Wadensjö, E. (red.): *Indvandringen til Danmark - internationale og nationale perspektiver*. Danmark: Spektrum.
- PLS Consult (1996)**
Praktikpladssituationen for etniske minoriteter. København: Nævnet for Etnisk Ligestilling.
- Poulsen, M.E. & Lange, A. (1998)**
Indvandrere i Danmark. København: Danmarks Statistik.
- Prieur, A. (1999)**
Arvens modsigelser - et generationsperspektiv i indvandrerforskningen. *Social Kritik*, nr. 65/66.
- Qian, Z. (1997)**
Breaking the Racial Barriers: Variations in Interracial Marriage between 1980 and 1990. *Demography*, Vol. 34, nr. 2.

- Qurayshi, B. (1999)**
Fra Punjab til Vesterbro. København: Forlaget Etnisk Debatforum.
- Robbins, P. (1991)**
Turkey and the Middle East. London: The Royal Institute of International Affairs.
- Rasmussen, J. & Bye Jensen, V. (1999)**
Flere indvandrere i børnehaver. *Børn og Unge*, nr. 46.
- Schierup, C. (1988)**
Integration? Indvandrere, kultur og samfund. Holstebro: Billesø og Baltzer.
- Schoenmaeckers, R. C., Lodewijckx, E. & Gadeyne, S. (1999)**
Marriage and Fertility among Turkish and Moroccan Women in Belgium: Results from Census Data. *International Migration Review*, Vol. 33, Nr. 4.
- Schultz Jørgensen, P. (1994)**
Kultur og Identitet. *Unge Pædagoger*, nr. 2.
- Schmidt, G. (1998)**
American Medina: A Study of the Immigrant Sunni Muslim Communities in Chicago. Stockholm: Almqvist och Wiksell.
- Singla, R. (1997)**
Køn, kultur og konflikt: Etniske minoriteter og parforhold, i: Ellegaard, M. (red.): *Ung i Verden, Ung i Danmark*. København: Dansk Flygtningehjælp.
- Skytte, M. (1999)**
Etniske minoritetsfamilier og socialt arbejde. København: Hans Reitzels Forlag.
- Smith, L.H. (1996)**
Indvandrere med egen forretning. En kulturanalytisk undersøgelse af selverhvervende indvandrere i København og deres livsformer. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.

Den Sociale Ankestyrelse (1999)

Resultat af undersøgelse af tosprogede børns optagelse i dagstilbud mv.
Analysekontoret. København.

Store Danske Encyclopædi, Den (1998)

Vol 11. København: Danmarks Nationalleksikon.

Tireli, Ü. (1999)

Hverdagens erobring: Etniske minoritetsunge i europæiske storbyer.
København: Hans Reitzels Forlag.

Tireli, Ü. (1999)

Dilemma. *Uddannelse*, nr. 10. København: Undervisningsministeriet.

Togeby, L. (1999)

Et demokrati, som omfatter alle, der bor i Danmark, i: Andersen, J.G. et al. (red.): *Den demokratiske udfordring*. København: Hans Reitzels forlag.

Udlændingeloven 1999. LBK nr. 539 af 26/06/1999 (Gældende)

www.retsinfo.dk

Udlændingestyrelsen (1999)

Nøgletal på udlændingeområdet. København: Udlændingestyrelsen.

Udspil (2000)

Fagbevægelsen vil sikre praktikpladser til etniske unge. *Udspil*, nr. 4.
København: Landsorganisationen i Danmark

Ugebrevet Mandag Morgen (2000).

Sprogforsker: Forkert fokus i debat om indvandrerbørn. *Ugebrevet Mandag Morgen*, nr. 8, 2000.

Undervisningsministeriet (1998a)

Kulør på skoleudvikling. Integrationsprojektet og Folkeskolen år 2000.
København: Undervisningsministeriet.

Undervisningsministeriet (1998b)

Undervisningsministeriets Nyhedsbrev, nr. 7/1998. København: Undervisningsministeriet.

Undervisningsministeriet/PLS Consult (1998)

Undervisningsministeriets integrationsprojekt. Hovedrapport. København: Undervisningsministeriet.

Vassenden, K. (red.) (1997)

Innvandrere i Norge. Hvem er de, hva gør de og hvordan lever de? Oslo: Statistisk Sentralbyrå.

Vertovec S. & Rogers, A. (red.) (1998)

Introduction, i: *Muslim European Youth. Reproducing Ethnicity, Religion, Culture.* Aldershot: Ashgate.

Winsløw, G. (1995)

Ahmet og Fatima skal giftes! Ægteskab og migration mellem Tyrkiet og Danmark. Speciale til magisterkonferens. København: Institut for Antropologi.

Yazgan, A. (1993)

Turkiska pojkar. Andre generationens invandrere. Stockholm: Ceifo rapport 13.

Ændring af udlændingeloven (opholdstilladelser til voldsramte kvinder mv). Lov nr. 380 af 22/05/1996.

Socialforskningsinstituttets udgivelser siden 1.1.1999

- 99:1 Bengtsson, S.: Social service til alle - om organisering gennem 30 år. 1999. 192 s. ISBN 87-7487-606-6. Kr. 120,00.
- 99:2 Bunnage, D. & Bruhn, H.H.: De unge ældre i år 2010. 1999. 144 s. ISBN 87-7487-607-4. Kr. 100,00.
- 99:3 Vestergaard, H., Benjaminsen, L., Christensen, G., Mazanti, B., Munk, A. & Ørum Rasmussen, I.: Byudvalgets boligsociale aktiviteter. SBI-rapport 311. I samarbejde med Statens Byggeforskningsinstitut. 1999. 148 s. ISBN 87-563-1037-4. Kr. 250,00.
- 99:4 Heide Ottosen, M.: Børnesagkyndig rådgivning. Evaluering af et forsøg i to statsamter. 1999. 196 s. ISBN 87-7487-609-0. Kr. 130,00.
- 99:5 Christensen, E.: Forældre i fængsel - en undersøgelse af børns og forældres erfaringer. 1999. 124 s. ISBN 87-7487-610-4. Kr. 95,00.
- 99:6 Gregersen, O. & Nygaard Christoffersen, M.: Langvarige sociale sager - klienternes holdninger. 1999. 195 s. ISBN 87-7487-612-0. Kr. 130,00.
- 99:7 Liebing, C.S., Pico Geerdsen, L., Munksgaard, M.B. & Pedersen, L.: SofiS - en strukturmodel. 1999. 99 s. ISBN 87-7487-613-9. Kr. 85,00.
- 99:8 Csonka, A.: Det fleksible arbejde. 1999. 107 s. ISBN 87-7487-614-7. Kr. 90,00.
- 99:9 Ekspertgruppen om social arv: Social arv - en oversigt over foreliggende viden. 1999. 164 s. ISBN 87-7487-617-1. Kr. 85,00.
- 99:10 Binder, M.: Aktiv arbejdsmarkedspolitik og økonomisk marginalisering - en teoretisk analyse af den aktive arbejdsmarkedspolitik's langsigtede virkninger på ledighedens størrelse og fordeling. Ph.d.-afhandling, Økonomisk Institut, Københavns Universitet. Rød serie nr. 55. 1999. 205 s.
- 99:11 Fridberg, T.: Skolebørns fritidsaktiviteter - Kultur- og fritidsaktivitetsundersøgelsen 1998. 1999. 159 s. ISBN 87-7487-619-8. Kr. 110,00.
- 99:12 Bach, H.B.: Længerevarende ledighed - jobsøgning og beskæftigelseschancer. 1999. 111 s. ISBN 87-7487-620-1. Kr. 85,00.
- 99:13 Gregersen, O.: Kommuner i front - organisationsudvikling blandt kommunale socialforvaltninger. 1999. 147 s. ISBN 87-7487-622-8. Kr. 120,00.

- 99:14 Hansen, H.: Elements of Social Security. 1999. 242 s. ISBN 87-7487-623-6.
- 99:15 Bengtsson, S. & Høgelund, J.: Reform af førtidspensionen – hvad kan vi lære af erfaringerne fra Holland og Sverige? 1999. 129 s. ISBN 87-7487-624-4. Kr. 110,00.
- 99:16 Larsen, M. & Weise, H.: Virksomhedernes sociale engagement. Årbog 1999. 1999. 177 s. ISBN 87-7487-625-2. Kr. 115,00.
- 99:17 Ploug, N. & Søndergaard, J.: Velfærdssamfundets fremtid. Sammenfatning af resultater og indsigter fra Socialforskningsinstituttets forskningsprogram. 1999. 101 s. ISBN 87-7487-626-0. Kr. 90,00.
- 99:18 Nygaard Christoffersen, M.: Risikofaktorer i barndommen – en forløbsundersøgelse særligt med henblik på forældres psykiske sygdomme. 2000. 141 s. ISBN 87-7487-627-9. Kr. 135,00.
- 99:19 Munk, A.: Byudvalgets boligsociale indsats. SBI-rapport 319. I samarbejde med Statens Byggeforskningsinstitut. 1999. 90 s. ISBN 87-563-1033-1. Kr. 175,00.
- 99:20 Larsen, M., Rosdahl, A. & Weise, H.: Virksomheders sociale engagement. Årbog 1999 – Sammenfatning. 1999. 37 s. ISBN 87-7487-628-7. Kr. 55,00.
- 99:21 Stax, T.B.: Én gang socialt marginaliseret – altid ...? En analyse af ca. 1.000 menneskers livsforløb efter ophold på forsorghjem, herberger, krisecentre mv. i '88-'89. 2000. 246 s. ISBN 87-7487-629-5. Kr. 150,00.
- 99:22 Andersen, D. & Hestbæk, A-D.: Ansvar og værdier. En undersøgelse i børnefamilier. 2000. 321 s. ISBN 87-7487-630-9. Kr. 210,00.
- 00:1 Fridberg, T.: Kultur- og fritidsaktiviteter 1975-1998. 2000. 362 s. Kr. 200,00. ISBN 87-7487-631-7
- 00:2 Csonka, A.: Ledelse og arbejde under forandring. Om indholdet, udbredelsen og konsekvenserne af fleksible organisationsformer i danske virksomheder. Ph.d.-afhandling, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet. Ph.d.-serien 2000/2. 2000. 400 s. ISBN 87-7487-632-5. Kr. 300,00.
- 00:3 Pedersen, L. (red.): Danske arbejdspladser. Antologi. 2000. 200 s. ISBN 87-7487-633-3. Kr. 130 ,00.
- 00:4 Pedersen, L. & Deding, M.: Lønforskel mellem kvinder og mænd i Danmark. 2000. 82 s. ISBN 87-7487-636-8. Kr. 85,00.
- 00:5 Henning Bjerregård Bach, H.: Når lønmodtagere fratræder virksomheder. 2000. 99 s. ISBN 87-7487-637-6. Kr. 90,00.

- 00:6 Olsen, L., Nygaard Madsen, J., Rasmussen, B. & Larsen, M.: Indsatsen under EU's beskæftigelsesprogrammer. Afsluttende evaluering af Mål 3 og EMPLOYMENT 1994-1999. 2000. 180 s. ISBN 87-7487-638-4. Kr. 135,00.
- 00:7 Hansen, H.: Elements of Social Security. 2000. 121 s. ISBN 87-7487-639-2.
- 00:8 Platz, M.: Danskere med livserfaring - portrætteret i tal. 2000. 132 s. ISBN 87-7487-641-4. Kr. 100,00.
- 00:9 Heide Ottosen, M.: Samboskab, Ægteskab og Forældreskab. En analyse af børns familieforhold gennem de første leveår. 2000. 197 s. ISBN 87-7487-642-2. Kr. 150,00.
- 00:10 Christensen, E.: Det 3-årige barn. Rapport nr. 3 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. 2000. 178 s. ISBN 87-7487-643-0. Kr. 135,00.

Social Forskning er instituttets nyhedsblad. Det udkommer fire gange om året og orienterer i en lettilgængelig form om resultaterne af instituttets arbejde. Lejlighedsvis udkommer Social Forskning som udvidet tema-nummer med bidragydere udefra.

Abonnementet er gratis og kan tegnes ved henvendelse til instituttet.
Tema-nummer af Social Forskning: Social arv. December '99

Emneopdelte lister over instituttets publikationer kan ses på instituttets hjemmeside: www.sfi.dk. Hver titel er forsynet med en kort omtale, og der er mulighed for at bestille rapporterne via hjemmesiden.

En fuldstændig liste over instituttets udgivelser kan fås ved henvendelse til Socialforskningsinstituttet tlf. 33 48 09 46, e-mail: library@sfi.dk.